

VAKKI
Publications

RESPONSIBLE COMMUNICATION

Editor-in-Chief

Heli Katajamäki

Associate editors

Mona Enell-Nilsson

Hannele Kauppinen-Räsänen

Hanna Limatius

Vakki Publications 14

Vaasa 2022

VAKKI Publications on sarja, jota julkaisee Viestinnän tutkijayhdistys VAKKI ry. Numeroon 14, Responsible Communication, on koottu yksitoista double blind -periaatteella vertaisarvioitua suomen-, ruotsin- ja englanninkielistä artikkelia, joiden aiheet liittyvät 10.–11.2.2022 pidetyn XLII kansainvälisen VAKKI-symposiumin teemaan. Julkaisu on saatavilla sähköisessä open access -muodossa osoitteessa <https://vakki.net/>. ISSN 2242-685X.

VAKKI Publications is a series published by the VAKKI Communication Research Association. Issue no. 14, Responsible Communication, contains eleven articles in Finnish, Swedish, and English, with topics relating to the theme of the XLII International VAKKI Symposium, held on 10–11 February 2022. The articles have been refereed by double blind procedure. The publication is available in electronic open access form at <https://vakki.net/>. ISSN 2242-685X.

VAKKI Publications är en serie som utges av VAKKI Föreningen för kommunikationsforskning rf. Nummer 14, Responsible Communication, omfattar elva double blind -referee-granskade artiklar på finska, svenska och engelska som behandlar ämnen relaterade till temat för XLII internationella VAKKI-symposiet arrangerat 10–11.2.2022. Publikationen finns i elektroniskt open access -format på adressen <https://vakki.net/>. ISSN 2242-685X.

VAKKI Publications ist eine Serie, die vom VAKKI-Verein für Kommunikationsforschung herausgegeben wird. Nummer 14, Responsible Communication, besteht aus elf finnisch-, schwedisch-, und englischsprachigen Beiträgen, die einem anonymisierten Begutachtungsverfahren (double blind peer review) unterzogen wurden. Die Artikel behandeln Themen, die sich an den Schwerpunkt des XLII. internationalen, vom 10. bis 11.2.2022 gehaltenen VAKKI-Symposiums anschließen. Die Publikation ist als elektronische open access - Publikation unter <https://vakki.net/> zu finden. ISSN 2242-685X.

VAKKI Publications

N:o 14

Responsible Communication

Eds. Heli Katajamäki, Mona Enell-Nilsson,
Hannele Kauppinen-Räsänen & Hanna Limatius

VAKKI

Vaasa 2022

Vaasa 2022

ISBN 978-952-69732-1-0 (PDF)

ISSN-L 2242-6841
ISSN 2242-685X (PDF)

© VAKKI and the authors 2022

Vaasan yliopisto
PL 700
FIN-65101 VAASA

Vasa universitet
PB 700
FIN-65101 VASA

University of Vaasa
P.O. Box 700
FIN-65101 VAASA

Universität Vaasa
Postfach 700
FIN-65101 VAASA

Editors

Editor-in-Chief

Heli Katajamäki, PhD, Language Centre Linginno, University of Vaasa

Associate Editors

Mona Enell-Nilsson, PhD, School of Marketing and Communication, University of Vaasa

Hannele Kauppinen-Räsänen, PhD, Docent, Department of Economics and Management, University of Helsinki

Hanna Limatius, PhD, School of Marketing and Communication, University of Vaasa

Referees

Mari Bergroth

Department of Education

University of Helsinki

Auli Kulkki-Nieminen

Communication Sciences

Tampere University

Jan Engberg

School of Communication and Culture -
German Business Communication

Aarhus University

Riikka Nissi

Department of Language and
Communication Studies

University of Jyväskylä

Salli Kankaanpää

Institute for the Languages of Finland

Kotimaisten kielten keskus

Esa Penttilä

School of Humanities

University of Eastern Finland

Elisa Kannasto

Seinäjoki University of Applied Sciences

Anne Soronen

Communication Sciences

Tampere University

Marita Kristiansen

Department of Linguistic, Literary and
Aesthetic Studies

University of Bergen

Peter Ström

Department of Language Studies

Umeå University

Pekka Kujamäki

Institute of Translation Studies

University of Graz

Inkeri Vehmas-Thesslund

(Prof. emer.) Department of Languages

University of Helsinki

Editorial Assistant & Graphic Design

Sanna-Katriina Salo

Contents

Alkusanat - Preface - Förord - Vorwort	6
Sanna Heittola & Sofie Henricson Äidinkielenomaisen ruotsin oppimäärän kartoitustutkimus	11
Heidi Hirsto Säästämisen ja sijoittamisen risteyksiä pankkien Twitter-viestinnässä	26
Annikki Hyppönen "Hyvä saavutettavuus hyödyttää kaikkia" – Kognitiivisen saavutettavuusarvioinnin käytänteitä	43
Merja Koskela & Mona Enell-Nilsson "Året präglades av coronaviruspandemin" – Regeringar rapporterar om statligt ägda bolag i Finland och Sverige	60
Igor Kudashev, Jarmo Koistinen, Mikhail Mikhailov & Julia Souma Suomalaisten ja venäläisten lakitermien osittaisen vastaavuuden oikeudelliset ja kielelliset ulottuvuudet	75
Hans Landqvist, Niina Nissilä, Nina Pilke & Sannina Sjöberg Organisationer, frågor och (an)svar – Institutionellt terminologiskt samarbete mellan Sverige och Finland 1975–1998	89
Tommi Lehtonen Vastuullinen viestintä: eettisiä ja filosofisia huomautuksia	105
Tiina Leino Informal Leadership: An Integrative View and Future Research	118
Annu Perälä Ilmastonmuutokseen sopeutumisesta viestiminen suurelle yleisölle: Kirjallisuuskatsaus sopeutumisviestinnän haasteista ja mahdollisuuksista	137
Satu Siltaloppi & Camilla Lindholm Suomenruotsalaiset viittomakieliset selkokielen kohderyhmänä	158
Ville Virsu, Paula Sjöblom, Marileena Mäkelä & Tiina Onkila Vastuullisuusarvot suomalaisten tekstiiliyritysten tarinoissa	176

Alkusanat

Responsible Communication sisältää 11 suomen-, ruotsin- ja englanninkielistä vertaisarvioitua tutkimusartikkelia, joissa vastuullista viestintää lähestytään neljästä eri näkökulmasta.

Ensinnäkin vastuullista viestintää lähestytään artikkeleissa erilaisten vähemmistöiksi määriteltävissä olevien kohderyhmien viestintätarpeiden huomioon ottamisena. Artikkeleissa tarkastellaan, missä määrin oppilasvähemmistön viestintätarpeisiin vastataan suomalaisessa peruskoulussa (Heittola & Henricson), miten organisaation viestijät kehittävät viestintää saavutettavaksi (Hyppönen) ja miten selkeiksi vastaanottajat kokevat viittomakieliset viestit (Siltaloppi & Lindholm).

Toiseksi vastuullinen viestintä määrittyy artikkeleiden kautta ymmärrettäväksi asiantuntijaviestinnäksi. Ymmärrettävyyteen pyrkiminen motivoi terminologista työtä, jota tarvitaan, jotta yhteiskunnassamme eri toimijat ymmärtäisivät toisiaan mahdollisimman hyvin. Terminologian kehitystyön laajuus ja vaativuus tulevat esille artikkeleissa, joissa tarkastellaan terminologisen kielipankin erikielisten ja eri oikeusjärjestelmiin pohjautuvien termien vastaavuutta (Kudashev, Koistinen, Mikhailov & Souma) tai terminologiatyön kehittämistä historiallisesta näkökulmasta (Landqvist, Nissilä, Pilke & Sjöberg).

Kolmanneksi vastuullinen viestintä määrittyy artikkeleissa taloudellisen toiminnan vastuullisuuden tarkasteluksi. Tutkimuksien kohteina ovat pankin sosiaalisen median viestintä (Hirsto), valtio-omisteisten yritysten hallitusten koronaviruksen vaikutusten raportointi (Koskela & Enell-Nilsson) ja suomalaisten tekstiilialan yritysten kotisivujen tarinat (Virsu, Sjöblom, Mäkelä & Onkila).

Neljäntenä näkökulmana on vastuullisen viestinnän lähestyminen teoreettisesti. Artikkeleissa tarkastellaan yritysten, yhdistysten ja organisaatioiden viestintää eettisistä ja filosofisista näkökulmista (Lehtonen), informaalia viestintää yhteisöllisyyden kokemuksen tuottajana (Leino) ja ilmastoviestinnän yhtä osa-aluetta, sopeutumisviestintää (Perälä).

On ollut ilo olla päästä toimittamaan vastuullisen viestinnän tutkimusta eteenpäin vievää teosta. Kiitämme kaikkia kirjoittajia ja erityiskiitos myös vertaisarvioijille työstänne, jolla on suuri merkitys sekä kirjoittajille että julkaisijalle.

Vaasassa 15.12.2022

Toimitustiimi

Preface

Responsible Communication contains eleven peer-reviewed articles in Finnish, Swedish and English. In these articles, the theme of responsible communication is approached from four different perspectives.

First, articles in this volume address responsible communication taking into account the communication needs of various marginalised groups. The articles explore how the communicational needs of a minority of pupils are addressed in schools in Finland (Heittola & Henricson), how organizations develop accessible communication practices (Hyppönen), and how recipients of sign language communication evaluate the clarity of messages (Siltaloppi & Lindholm).

Second, two articles address responsible communication as expert communication that is easy to comprehend. The necessity for comprehensibility drives terminological work as it facilitates communication among various societal actors. The scope and challenges of terminological work are illustrated by articles that investigate the equivalence of legal terms from different languages and justice systems (Kudashev, Koistinen, Mikhailov & Souma) and the development of terminological work from a historical perspective (Landqvist, Nissilä, Pilke & Sjöberg).

Third, articles in the volume also investigate responsible communication from the perspective of the responsibility of economic activity. These articles study banks' social media communication (Hirsto), state-owned enterprises' reports on the effects of COVID-19 (Koskela & Enell-Nilsson), and stories on Finnish textile companies' websites (Virsu, Sjöblom, Mäkelä & Onkila).

Finally, the volume offers theoretical approaches to responsible communication. These are explored in articles on ethical and philosophical perspectives to organizational communication (Lehtonen), the role of informal communication in creating experiences of community (Leino), and adaptation communication as an area of climate communication (Perälä).

It has been a joy to edit this volume, which promotes research on responsible communication. We thank all the authors for their hard and dedicated work. We would also especially like to thank the peer-reviewers, whose work has been extremely important to both the authors and the publisher.

In Vaasa, on 15 December 2022

The Editorial Team

Förord

Responsible Communication innehåller 11 finsk-, svensk- och engelskspråkiga peer review - artiklar som behandlar temat Hållbar kommunikation ut fyra olika perspektiv.

För det första behandlar bidragen temat utgående från olika målgruppers kommunikationsbehov som på något sätt gäller minoriteter. Artiklarna undersöker huruvida grundskolorna i Finland uppfyller kommunikationsbehov som en minoritetsgrupp bland eleverna har (Heittola & Henricson), hur de kommunikationsansvariga i organisationer utvecklar kommunikationen gällande tillgänglighet (Hyppönen) och hur klart det förmedlade budskapet är för mottagarna då det gäller teckenspråk (Siltaloppi & Lindholm).

För det andra uppfattas Hållbar kommunikation som begriplig expertkommunikation. Målet med begriplig kommunikation styr terminologiarbete, som bidrar till att olika experter i vårt samhälle kan förstå varandra bättre. Artiklarna visar omfånget och ambitionerna i fråga om terminologiutvecklingsarbete. Å ena sidan analyseras terminologiska språkbankens termer på olika språk som hör till olika rättssystem i fråga om motsvarighet (Kudashev, Koistinen, Mikhailov & Souma). Å andra sidan behandlas samarbete inom terminologiutveckling ur ett historiskt perspektiv (Landqvist, Nissilä, Pilke & Sjöberg).

För det tredje diskuteras temat utgående från hållbar ekonomisk verksamhet. Dessa artiklar analyserar bankers kommunikation i sociala medier (Hirsto), den årliga verksamhetsberättelsen för statligt ägda bolag i fråga om coronapandemins effekter (Koskela & Enell-Nilsson) och historier på finländska textilföretags hemsidor (Virsu, Sjöblom, Mäkelä & Onkila).

För det fjärde behandlas temat Hållbar kommunikation ur ett teoretiskt perspektiv. De här artiklarna berör etiska och filosofiska aspekter inom organisationskommunikation (Lehtonen), rollen som informell kommunikation spelar för skapandet av upplevelser av att tillhöra en gemenskap (Leino) och kommunikation gällande klimatanpassning (Perälä).

Det har varit ett nöje att arbeta med utgivningen av denna publikation, som bidrar till forskningen om hållbar kommunikation. Vi vill rikta ett stort tack till skribenterna för bidragen och deras engagemang. Ett speciellt tack går till våra refereegranskare, vars arbete har varit mycket värdefullt både för skribenterna och utgivarna.

Vasa, 15 december 2022

Redaktionsteamet

Vorwort

Responsible Communication umfasst 11 finnisch-, schwedisch- und englischsprachige peer reviewte Artikel, die das Thema Nachhaltige Kommunikation aus vier verschiedenen Perspektiven behandeln.

Erstens wird das Thema in den Beiträgen ausgehend von den Kommunikationsbedürfnissen verschiedener Zielgruppen betrachtet, die als Minderheiten definiert werden können. Die Artikel untersuchen, inwieweit die Kommunikationsbedürfnisse einer schülerischen Minderheit in den finnischen Grundschulen erfüllt werden können (Heittola & Henricson), wie die Kommunikationsverantwortlichen in Organisationen die Kommunikation in Bezug auf Barrierefreiheit entwickeln (Hyppönen) und wie klar die RezipientInnen von Gebärdensprache die vermittelten Inhalte auffassen (Siltaloppi & Lindholm).

Zweitens wird Nachhaltige Kommunikation als verständliche Expertenkommunikation verstanden. Das Ziel der Verständlichkeit steuert die terminologische Arbeit, die dazu beiträgt, dass verschiedene ExpertInnen in unserer Gesellschaft einander möglichst gut verstehen können. In den Artikeln werden Umfang und Ansprüche der Terminologieentwicklungsarbeit gezeigt, wobei einerseits die Entsprechung von Termini verschiedener Rechtsordnungen in verschiedenen Sprachen in der terminologischen Sprachenbank (Kudashev, Koistinen, Mikhailov & Souma) und andererseits die Zusammenarbeit in der Terminologieentwicklung aus einer historischen Perspektive behandelt wird (Landqvist, Nissilä, Pilke & Sjöberg).

Drittens wird das Thema aus der Perspektive nachhaltiger Wirtschaftsaktivitäten betrachtet. Diese Beiträge untersuchen die Kommunikation von Banken in sozialen Medien (Hirsto), die Jahresberichte von Unternehmen mit staatlicher Beteiligung bezüglich Auswirkungen der Corona-Pandemie (Koskela & Enell-Nilsson) und Geschichten auf den Websites finnischer Textilunternehmen (Virsu, Sjöblom, Mäkelä & Onkila).

Viertens wird das Thema Nachhaltige Kommunikation aus einer theoretischen Perspektive behandelt. Ethische und philosophische Aspekte der Organisationskommunikation (Lehtonen), die Rolle informeller Kommunikation für das Schaffen von Gemeinschaftserlebnissen (Leino) und Kommunikation der Anpassung an den Klimawandel (Perälä) werden dabei untersucht.

Es war eine Freude, diesen Band herauszugeben, der die Forschung über nachhaltige Kommunikation fördert. Wir bedanken uns herzlich bei allen AutorInnen für die Beiträge und das Engagement. Unser besonderer Dank gilt auch den GutachterInnen, deren Arbeit sowohl für die AutorInnen als auch die Herausgeberinnen äußerst wichtig war.

Vaasa, den 15. Dezember 2022

VAKKI-Redaktionsteam

Responsible Communication

To cite this article: Heittola, S. & Henricson, S. (2022). Äidinkielenomaisen ruotsin oppimäärän kartoitustutkimus. In: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räsänen & H. Limatius (Eds.). *Responsible Communication*. VAKKI Publications 14. 11–26. Available at: <https://vakki.net/index.php/2022/12/15/responsible-communication/>. ISBN 978-952-69732-1-0.

Äidinkielenomaisen ruotsin oppimäärän kartoitus- tutkimus

Sanna Heittola^a & Sofie Henricson^b

^a Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto, Helsingin yliopisto

^b Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto, Helsingin yliopisto

The school system in Finland is primarily divided into Finnish-medium and Swedish-medium schools, where pupils with Finnish as first language as a rule attend Finnish-medium schools while pupils with Swedish as first language attend Swedish-medium schools. In both Finnish- and Swedish-medium schools, there are also bilingual pupils, with Finnish and Swedish as their first languages. Since 2004, the national curriculum includes a school subject intended for these bilingual pupils at Finnish-medium schools, although only few of them are given the chance to study this subject and thus to participate in teaching that would deepen their Swedish skills and strengthen their bilingual identity. Our study shows that neither principals nor Swedish teachers are even familiar with this syllabus and they are thus not fully acquainted with the official language policy of the national curriculum. These findings show that there is a gap between the official language policy expressed in the national curriculum and the language practices of the schools. Our results further indicate that the language practices for teaching bilingual pupils vary a lot. In the few schools that offer the Swedish syllabus intended for bilingual pupils, the teaching is put into practice in different ways, e.g., through differentiated teaching within mixed groups or by forming specific teaching groups for bilingual pupils. Our research shows a clear need for more knowledge about and promotion of this under-researched and largely unknown syllabus.

Avainsanat: eriyttäminen, kaksikielisyys, peruskoulu, ruotsinopetus, äidinkielenomainen ruotsi

1 Johdanto

Suomenkielisissä kouluissa opiskelee oppilaita, joilla on valmiiksi hyvät taidot myös toisessa kotimaisessa kielessä eli ruotsissa. Näille oppilaille opetussuunnitelma on vuodesta 2004 avannut mahdollisuuden valita ruotsin kielen oppimääräksi äidinkielenomaisen ruotsin eli äirun. Oppimäärä ei kuitenkaan ole saavuttanut kovin vakiintunutta asemaa, ja harvat ruotsia jo ennalta osaavat oppilaat saavat täten mahdollisuuden osallistua opetukseen, joka kehittää ja syventää heidän ruotsin kielen taitojaan ja heidän kaksikielistä identiteettiään. Yleensä myös ne oppilaat, joilla on äidinkielenomaiset taidot ruotsissa, osallistuvat tavalliseen ruotsinopetukseen eli A- tai useimmiten B-ruotsiin (mm. Lehti-Eklund & Green-Vänttinen 2011). Tässä artikkelissa keskitymme antamaan yleiskuvan äiru-oppimäärän tämänhetkisestä asemasta suomenkielisissä peruskouluissa. Tutkimusaineisto koostuu suomenkielisten peruskoulujen rehtoreiden ja ruotsinopettajien kyselyvastauksista.¹

Talvella 2021–2022 kerätyssä aineistossa kysyimme peruskoulujen rehtoreilta ja ruotsinopettajilta verkkolomakkeilla äirusta sekä kaksikielisten oppilaiden ruotsinopetuksesta. Selvitimme, kuinka tunnettu äiru-oppimäärä on, mitkä koulut tarjoavat sitä ja kuinka opetus on käytännössä organisoitu. Kartoitimme myös, kuinka kaksikielisten (suomi-ruotsi) oppilaiden ruotsinopetus on yleisesti järjestetty suomenkielisissä kouluissa. Kyselyaineiston pohjalta vastaamme seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Kuinka tunnettu oppimäärä äiru on?
2. Millainen on äirun nykyasema suomenkielisissä peruskouluissa?
3. Millä eri tavoilla äiru-opetusta toteutetaan?
4. Mitkä ovat äiru-opetuksen hyödyt ja haasteet?
5. Kuinka kaksikielisten oppilaiden ruotsinopetus on järjestetty?

Tuloksia pohditaan kielipolitiikan ja opetussuunnitelmatutkimuksen viitekehyksessä. Lisäksi vertaamme kyselytutkimuksemme antamaa kuvaa äiru-oppimäärän asemasta ruotsinkielisissä kouluissa tarjottavan äidinkielenomaisen suomen oppimäärään (nk. mofi eli modersmålsinriktad finska), jota on kartoitettu enemmän (ks. Nummela & Westerholm 2020; Åkerlund, Marjanen & Peltola 2022). Kartoitusten lisäksi mofia on selvitetty useassa maisterintutkielmassa (mm. Myllynen 2005; Rokka 2012; Granqvist 2021). Äiru-oppimäärää käsitellään kahdessa maisterintutkielmassa (Öhman 2013; Nuutinen 2021), mutta muuten äirusta ei tietääksemme ole aikaisempaa tutkimustietoa.

Seuraavaksi siirrymme tutkimuksen taustoitukseen (luku 2) ja teoreettiseen viitekehykseen (luku 3), jonka jälkeen esittelemme aineiston ja menetelmät (luku 4). Analyysiluvussa (luku 5) avaamme kartoitustutkimuksen keskeisimpiä tuloksia ja niiden yhteyksiä aiempaan tutkimukseen. Alaluvussa 5.1 käsittelemme kaksikielisten oppilaiden ruotsinopetusta (tutkimuskysymys 5). Luvussa 5.2 kerromme äirun nykyasemasta ja vastaamme ensimmäiseen ja toiseen tutkimuskysymykseen. Luvussa 5.3 kerromme eri tavoista toteuttaa äiru-opetusta (tutkimuskysymys 3). Luvussa 5.4 vastaamme neljänteen tutkimuskysymykseen ja kerromme äiru-opetuksen hyödyistä ja siihen liittyvistä haasteista. Artikkelin lopussa (luku 6) pohdimme äirun asemaa kyselytutkimuksemme valossa ja arvioimme tämän osoittamaa suuntaa tulevalle työlle äidinkielenomaisen ruotsin tutkimiseen ja kehittämiseen.

---

¹ Tutkimus on osa Äiru 1.0 -hanketta (ks. <https://blogs.helsinki.fi/airu/fi/> sekä Henricson ym. 2022), joka toteutetaan Helsingin yliopiston ja Åbo Akademin välisenä yhteistyönä. Kaksivuotisen hankkeen rahoittajana toimii Svenska kulturfonden (ajalla 1.9.2021–31.8.2023).

2 Toisen kotimaisen kielen opetus peruskouluissa

Peruskoulut on Suomessa pääsääntöisesti jaettu suomen- ja ruotsinkielisiin kouluihin (Perusopetuslaki 628/1998 § 10). Perusajatuksena on, että suomenkieliset lapset valitsevat suomenkielisen koulun ja ruotsinkieliset ruotsinkielisen koulun, mutta suomenkielisistä kouluista löytyy ruotsia puhuvia ja ruotsinkielisistä kouluista suomea puhuvia oppilaita. Käytännössä monet kaksikieliset (suomi-ruotsi) perheet valitsevat kuitenkin lapsilleen ruotsinkielisen koulun, mistä johtuen kaksikielisten oppilaiden osuus on selkeästi korkeampi ruotsin- kuin suomenkielisissä peruskouluissa (Nummela & Westerholm 2020: 6, 13–14; Korkala ym. 2021: 12, 14–16).

Sekä suomen- että ruotsinkielisissä kouluissa opiskellaan myös toista kotimaista kieltä, eli suomea ruotsinkielisissä kouluissa ja ruotsia suomenkielisissä kouluissa. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (POPS 2014: esim. 125) avaavat mahdollisuuden opiskella toista kotimaista kieltä joko pitkänä A-kielenä, keskipitkänä B-kielenä tai äidinkielenomaisena kielenä, joka lasketaan myös pitkäksi A-kielen oppimääräksi. Äidinkielenomaisessa oppimäärässä on A-kieltä hiukan korkeampi kielitaitotavoite ja myös hie- man erilaiset painotukset. Suomenkielisissä kouluissa kyse on silloin äirusta ja ruotsin- kielisissä kouluissa mofista.

Mofi-opetusta on ollut paikallisesti tarjolla ruotsinkielisissä alakouluissa vuodesta 1988, ja virallisesti oppimäärästä tuli osa perus- ja lukio-opetuksen opetussuunnitelmaa vuonna 1994 (Nummela & Westerholm 2020: 7). Suomenkielisissä kouluissa äiru otettiin mukaan vasta seuraavaan opetussuunnitelmaan vuonna 2004 (Öhman 2013: 14).

Opetussuunnitelmassa (POPS 2014: esim. 125, 197) todetaan, että toisen kotimaisen kielen opetus tulisi järjestää niin, että myös ne oppilaat, jotka osaavat kieltä ennestään, voivat edistää kielitaitoaan. Tässä suhteessa kolme erilaista toisen kotimaisen kielen oppimäärää avaavat hyvät mahdollisuudet sille, että kaksikielisille oppilaille eli äirun ja mofin pääkohderyhmälle voidaan tarjota oppilaan kielitaitoon ja kieli-identiteettiin sopivin kielennoppimisväylä. Mofille on kuitenkin käytännössä olemassa selkeästi suurempi oppilas- pohja ruotsinkielisissä kouluissa kuin vastaavalla äiru-oppimäärällä on suomenkielisissä kouluissa.

Äiru-oppimäärää kohtaan on kuitenkin ollut kiinnostusta, mikä on näkynyt sekä mediassa että valtuustoaloitteissa (mm. Helsingin kaupunki 2014; Löf 2018; Savonius 2018; Saari, Sundman & Hakulinen 2020a; 2020b). Sanomalehtien yleisönosastoissa on lisäksi ollut mielipidekirjoituksia, joissa vanhemmat esittävät huolensa siitä, että heidän suomenkielisissä kouluissa käyville lapsilleen on äirun opetukseen hankalaa saada kouluilta tukea samaan tapaan kuin muihin kieliin (mm. Cedercreutz-Pesonen 2020; Föräldrar till språktresserad Aspergerpojke 2021; Språkfår 2021).

3 Teoreettinen viitekehys

Kartoitustutkimuksen teoreettisena viitekehyyksenä toimivat Spolskyn (2004) näkemykset kielipolitiikasta sekä aiempi opetussuunnitelmatutkimus (esim. Apple 2004; Erss 2017; Saari, Tervasmäki & Värri 2017). Spolsky (2004) lähestyy kielipolitiikkaa kolmen tason kautta: kielisuunnittelu (*language management*), kieli-ideologiat (*language ideology*) ja kielikäytännöt (*language practices*). Kielipolitiikkaa tehdään käytännön ratkaisujen kautta (Suuriniemi, Ahlholm & Salonen 2021). Kouluissa erityisesti opettajat ja rehtorit toimivat kielipoliittisina toimijoina ja päättävät, kuinka esimerkiksi äirun opetukseen suhtaudutaan: nähdäänkö äiru ongelmallisena vai kaksikielisten oppilaiden oikeutena (vrt. Ruiz 1984; Suuriniemi, Ahlholm & Salonen 2021). Heillä on täten suuri rooli

sosiaalisesti vastuullisen, tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen kieliopetuksen toteuttamisessa.

Äiru-oppimäärän näkökulmasta kielikäytännöt liittyvät esimerkiksi kouluissa tarjottaviin ruotsin oppimääriin ja luokkahuoneissa tehtäviin kielivalintoihin. Kielsuunnittelu ilmenee varsinkin valtakunnallisissa ja paikallisissa opetussuunnitelmissa sekä perusopetuslaissa. Opetussuunnitelmat ohjaavat opettajien työtä ja heijastavat laajasti yhteiskunnassamme ja ajassamme vallalla olevia yhteisiä käsityksiä sekä opetuksen tavoitteista että yhteiskunnassa tarvittavista tietotaidoista (Apple 2004; Saari, Tervasmäki & Värri 2017). Suomessa kaksikielisyys on sekä historiallisesti että nykyaikana vahva yhteiskunnallinen perusideologia. Tämä näkyy opetussuunnitelmassa mm. siinä, että koulut on jaettu suomen- ja ruotsinkielisiin kouluihin, joissa toisen kotimaisen kielen opetukselle on toisiaan vastaavat väylät ja oppimäärät (ks. Boyd & Palviainen 2015; Pöyhönen & Saarinen 2015).

Kieli-ideologiat ovat täten monitasoisesti taustalla ja ohjaavat esimerkiksi lakien ja opetussuunnitelmien painopisteitä, opettajien tekemiä käytännön ratkaisuja ja huoltajien oppiainevalintoja lapsilleen. Opetussuunnitelmista ei kuitenkaan ole suoraa tietä koulun käytänteisiin mm. siksi, että ne ovat usein aika abstrakteja ja täten avoinna erilaisille tulkinnoille, mutta myös siksi, että ne antavat tilaa opettajan itsenäisille päätöksille opetussuunnitelman soveltamiseen käytännön opetustyöhön (Erss 2017; ks. myös Suuri-niemi, Ahlholm & Salonen 2021).

4 Tutkimusaineisto ja -menetelmä

Tutkimuksen aineisto koostuu suomenkielisten peruskoulujen rehtoreiden ja ruotsinopettajien vastauksista sähköiseen kyselylomakkeeseen. Sekä rehtoreilla että ruotsinopettajilla on tärkeä rooli kielipolitiikan toteuttamisessa koulun arjessa tehtävien käytännön ratkaisujen kautta. Kyselylomakkeeseen vastasi yhteensä 241 rehtoria ja 270 ruotsinopettajaa. Tutkimusaineisto kerättiin REDCap-työkalulla aikavälillä 18.11.2021–18.2.2022. Lähetimme kyselyn kaikkiin suomenkielisiin peruskouluihin, joiden yhteystiedot olivat kunnan tai koulun kotisivuilta vapaasti saatavilla. Kysely lähetettiin 1185 ruotsinopettajalle ja 1678 rehtorille. Lisäksi lähes kaikkia rehtoreita (1503) pyydettiin lähettämään kysely edelleen koulun ruotsinopettajalle. Vastauksia tuli sekä suomenkielisissä että kaksikielisissä kunnissa sijaitsevilta kouluilta. Kyselyyn vastattiin anonyymisti.

Rehtoreille suunnattu kyselylomake koostuu 18 kysymyksestä ja opettajien lomake 27 kysymyksestä, joista suurimmassa osassa on annettu valmiit vastausvaihtoehdot. Muutama kysymys on avoin. Opettajien lomakkeessa osa kysymyksistä avautuu vain opettajille, jotka tuntevat äiru-oppimäärän tai työskentelevät koulussa, jossa sitä opetetaan. Kyselylomakkeessa olemme pyrkineet huomioimaan äirun erityispiirteitä, mutta olemme ottaneet vaikutteita myös mofi-oppimäärästä tehdystä kyselytutkimuksesta (Nummela & Westerholm 2020), jotta vertailu rinnakkaisten oppimäärien välillä olisi mahdollista. Vastaukset suljettuihin kysymyksiin on analysoitu kvantitatiivisesti. Avointen kysymysten kohdalla on käytetty sisällönanalyysiä.

Tutkimukseen osallistuneista opettajista suurin osa opettaa ruotsia 6. luokalla (67,0 %) ja 9. luokalla (55,2 %). Reilu kolmannes (37,2 %) opettajista on opettanut ruotsia yli 15 vuotta. Vajaa kolmannes (29,0 %) on opettanut 1–5 vuotta. Enemmistö (74,4 %) opettajista on käynyt suomenkielisen aineenopettajakoulutuksen. Lähes kaikki (95,6 %) opettavat B-ruotsia, mikä onkin yleisin ruotsin oppimäärä suomenkielisissä peruskouluissa (Lehti-Eklund & Green-Vänttinen 2011). A-ruotsin opettajia on 28,9 %. Yhdeksän opettajaa (3,3 %) kertoo opettavansa äirua.

Opettajien enemmistö (83,3 %) määrittelee itsensä yksikielisesti suomenkieliseksi, 0,7 % kokee olevansa yksikielisesti ruotsinkielisiä ja 12,3 % kertoo olevansa kaksikielisiä (suomi-ruotsi). Pienellä osalla (3,7 %) on muunlainen kielellinen identiteetti. Yhdeksästä äiru-opettajasta viisi kertoo olevansa yksikielisesti suomenkielisiä ja neljä kokee olevansa kaksikielisiä. Puolet opettajista (47,4 %) ei käytä ruotsia opettajan työnsä ulkopuolella tai käyttää sitä harvoin. Enemmistö (83,9 %) ei myöskään puhu ruotsia kotona. Yhdeksästä äiru-opettajasta viisi puhuu ruotsia päivittäin työnsä ulkopuolella, kun taas neljä puhuu ruotsia harvoin tai ei koskaan.

5 Tulokset

Tässä luvussa esittelemme kartoitustutkimuksen keskeisimpiä tuloksia. Aloitamme tarkastelemalla rehtoreiden ja opettajien näkemyksiä äiru-oppimäärän kohderyhmästä (luku 5.1) ja oppimäärän nykyasemasta (luku 5.2), jonka jälkeen siirrymme opettajien kokemuksiin oppimäärän toteutustavoista ja kaksikielisten huomioimisesta eriyttämällä opetusta (luku 5.3). Lopuksi avaamme vastaajien esiintuomia ajatuksia äiru-oppimäärän hyödyistä ja haasteista (luku 5.4).

5.1 Äirun kohderyhmä

Äiru-oppimäärän pääasiallinen kohderyhmä on opetussuunnitelman mukaan kaksikieliset oppilaat, mutta kuten taustoituksesta selviää, suurin osa näistä käy ruotsinkielistä koulua. Tämä heijastuu myös kartoituksen vastauksissa, sillä suuri osa opettajista (57,8 %) ja rehtoreista (66,8 %) kertoo, ettei heidän koulussaan ole lainkaan kaksikielisiä oppilaita. Toisaalta avoimista vastauksista (esimerkki 1 ja 2) käy ilmi, etteivät koulut välttämättä ole tietoisia oppilaidensa kielellisestä taustasta. Garcian ja Floresin (2012) mukaan monikielisen pedagogiikan toteuttaminen on haastavaa, jos opettaja ei ole tietoinen oppilaiden kielellisestä taustasta. Tällöin ei myöskään toteudu kielellisesti vastuullinen pedagogiikka (Lucas & Villegas 2013) eikä monikielisyttä tukeva sosiaalisesti vastuullinen koulukulttuuri tai -viestintä.

- (1) "Tätä kyselyä ennen en edes tiennyt että meillä on koulussa äidinkieleltään ruotsinkielinen oppilas." (Rehtori115, Varsinais-Suomi)
- (2) "[...] jos oppilaan koti ei tuo asiaa ilmi, emme yleensä tule tietoisiksi kaksikielisestä taustasta." (Opettaja142, Pohjois-Pohjanmaa)

Krummin (2004: 71) mukaan olisi suositeltavaa, että opettajat olisivat tietoisia oppilaiden kaikista kielistä. Tutkimuksemme opettajista 0,7 % kertoo, etteivät he tiedä, onko heidän koulussaan kaksikielisiä oppilaita (ks. taulukko 1).

Taulukko 1. Opettajien vastaukset kaksikielisistä oppilaista

Onko koulussasi kaksikielisiä (suomi-ruotsi) oppilaita?	Opettajien lukumäärä	Prosentti-osuus (%)
Kyllä, usein	18	6,7
Kyllä, joskus	94	34,9
Ei	155	57,6
En tiedä	2	0,7
Yhteensä	269	100

Kartoituksemme tarjoaa osittaista vahvistusta yleiselle oletukselle siitä, että suomenkielissä peruskouluissa kaksikielisiä oppilaita (suomi-ruotsi) on suhteellisen vähän. Opettajista vain 6,7 % kertoo, että koulussa on usein kaksikielisiä oppilaita (ks. taulukko 1).

Kolmasosa (34,9 %) kertoo kaksikielisiä oppilaita olevan koulussa joskus. Yhteensä kuitenkin jopa 41,6 % opettajista kertoo täten koulussa olevan joskus tai usein kaksikielisiä (suomi-ruotsi) oppilaita, vaikka avoimista vastauksista saakin kuvan, että kaksikieliset oppilaat ovat harvinaisuus.

Kaksikielisten oppilaiden ruotsinopetukselle ei vaikuta olevan vakiintuneita käytäntöjä. Erityisesti kaksikielisille suunnattua äirua ei ole tarjolla kaikissa kouluissa, joissa on kaksikielisiä oppilaita, joten kaksikielisten ruotsin opetus on näissä kouluissa järjestetty toisella tavalla. Yleisin tapa järjestää kaksikielisille ruotsinopetusta on sijoittaa heidät A- tai B-ruotsin ryhmään (ks. taulukko 2). Kaikista vastauksista ei käy ilmi, eriytetäänkö opetusta näille oppilaille vai tarjotaanko heille samaa opetusta kuin muille oppilaille. Opetuksen eriyttäminen nousee kuitenkin yleisenä teemana esiin sekä rehtoreiden että ruotsinopettajien avoimissa vastauksissa (ks. luku 5.3).

Taulukko 2. Kaksikielisten (suomi-ruotsi) oppilaiden ruotsinopetus

	Opettajat % (lkm)	Rehtorit % (lkm)
A-ruotsi	37,3 % (50)	28,2 % (26)
B-ruotsi	47,8 % (64)	41,3 % (38)
Äiru	6,0 % (8)	7,6 % (7)
Kielikylpy	3,7 % (5)	4,4 % (4)
En tiedä	2,2 % (3)	4,4 % (4)
Muu	3,0 % (4)	14,1 % (13)
YHTEENSÄ	134 kpl*	92 kpl*

* Yhteensä 90 opettajaa ja 65 rehtoria vastasivat kysymykseen. Vastaajat saivat valita useita vastausvaihtoehtoja.

Kaksikieliset oppilaat voivat myös joidenkin opettajien ja rehtoreiden mukaan osallistua äiru-opetukseen tai kielikylpyyn. Vastauksena kielikylpy on ehkä jossain määrin yllättävä, sillä kielikyllyn aloittavat oppilaat eivät yleensä ole taustaltaan kaksikielisiä, vaikka kielikyllyn tavoitteena onkin toiminnallinen kaksikielisyys (Bergroth 2015: 60).

Lisäksi kouluilla on muita tapoja järjestää kaksikielisten opetusta. Kaksikieliset voivat esimerkiksi tenttiä suurempia kokonaisuuksia tai heille voidaan antaa ruotsinopetusta kotona, jos koulussa ei ole riittävästi asiantuntemusta (esimerkki 3). Kaksikieliset voivat myös osallistua vanhempien oppilaiden ruotsin tunneille (esimerkki 4).

(3) "Kotona - koulussa ei ole riittävästi asiantuntemusta." (Rehtori210, Lounais-Suomi)

(4) "Oppilaat osallistuvat vanhempien oppilaiden ruotsin tunnille oman A1 ja A2 kielen lisäksi." (Rehtori227, Pääkaupunkiseutu)

Opettajien avoimissa vastauksissa mainitaan, että kaksikielisten ruotsinopetus voidaan järjestää myös kaupungin kerhotoiminnan kautta, mutta vastauksissa ei selitetä tarkemmin, toimiiko kerhotoiminta vapaaehtoisena lisätoimintana vai korvikkeena koulussa tapahtuvalle ruotsinopetukselle.

5.2 Äirun nykyasema suomenkielisissä peruskouluissa

Kyselytutkimuksemme osoittaa, että äiru ei ole tunnettu suomenkielisissä peruskouluissa. Valtaosa sekä rehtoreista että ruotsinopettajista vastaa, ettei tunne oppimäärää. Rehtoreista 90,3 % ja ruotsinopettajista 88,0 % ei tunne äirua ollenkaan (ks. taulukko 3). Opettajilla ja rehtoreilla on suuri rooli vastuullisen viestinnän toteutumisessa, sillä he ovat avainasemassa ruotsinopetuksen eri vaihtoehtojen tiedottamisessa oppilaille ja heidän vanhemmilleen. Toisaalta ruotsinopetukseen liittyvää vastuullista viestintää on vaikea toteuttaa, jos toimijat eivät itsekään ole tietoisia kaikista ruotsinopetuksen toteuttamisen mahdollisuuksista.

Taulukko 3. Äirun tunnettavuus

	Tuntee äiru-oppimäärän	Ei tunne äiru-oppimäärää
Rehtorit	9,7 %	90,3 %
Ruotsinopettajat	12,0 %	88,0 %

Tutkimuksemme vahvistaa mediakeskustelussa (esim. Cedercreutz-Pesonen 2020; Saari, Sundman & Hakulinen 2020a; 2020b) ja äirusta tehdyissä opinnäytetöissä (Öhman 2013; Nuutinen 2021) esiin nousseet huomiot siitä, että äiru on tuntematon oppimäärä. Koulujen rehtorit sekä A- ja B-ruotsin opettajat eivät näytä olevan tietoisia äiru-oppimäärän olemassaolosta siitä huolimatta, että oppimäärä on ollut mukana opetussuunnitelmassa jo vuodesta 2004. Opetussuunnitelman tasolta näyttääkin olevan pitkä matka siihen, että kielipolitiikka näkyy käytännössä kouluissa ja luokkahuoneissa. Myös Suuriniemi, Ahlholm ja Salonen (2021) toteavat, että opettajien käsitykset eivät aina vastaa opetussuunnitelman painotusta. Äirun kohdalla opetussuunnitelmassa esiin tuleva virallinen kielipolitiikka ei näytä vielä jalkautuneen kouluihin, sillä harvassa koulussa ollaan edes tietoisia äirun olemassaolosta. Kielisuunnittelu ja kielikäytännöt eivät siis ole tällä hetkellä yhtenäisiä. Myös Spolsky (2004: 222) ja Shohamy (2006: 53–54) toteavat, että virallinen kielipolitiikka siirtyy harvoin suoraan käytänteisiin. Heikkolan ym. (2022a) tutkimus kielisensitiivisestä opetuksesta osoittaa, että myös muut opetussuunnitelman käsitteet ovat heikosti omaksuttuja eivätkä ole vielä löytäneet tietään opetuskäytänteisiin. Näyttääkin siltä, että kestää jonkin aikaa ennen kuin kielisuunnittelu siirtyy käytäntöön (ks. myös Heikkola ym. 2022b). Suuriniemen, Ahlholmin ja Salosen (2021: 47) mukaan virallisen kielisuunnittelun lisäksi myös opettajien asenteet ja kokemukset vaikuttavat siihen, millaisia opetuskäytänteitä heillä on.

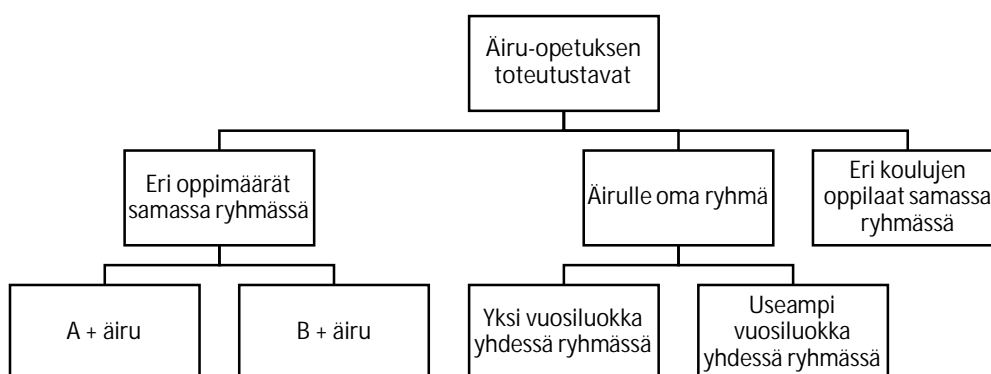
Opettajien ja rehtoreiden vastausten perusteella äirua järjestetään tällä hetkellä tai on järjestetty aikaisemmin alle kymmenessä suomenkielisessä peruskoulussa. Kaikki suomenkieliset peruskoulut eivät kuitenkaan vastanneet kartoitukseen (vastausprosentti oli noin 14 %), joten Suomessa saattaa tulla vielä muitakin kouluja, joissa äiru-opetusta on tarjolla. Äirua järjestetään vastausten mukaan ainakin Lapissa, Pohjanmaalla, Keski-Suomessa ja Uudellamaalla. Äirua opettavat koulut sijaitsevat niin yksikielisissä suomenkielisissä kunnissa kuin kaksikielisissä kunnissa, joissa on joko suomenkielinen tai ruotsinkielinen enemmistö. Äirua järjestetään sekä kunnissa, joissa on alle 5 000 asukasta, että kunnissa, joiden asukasluvu on satojatuhansia. Kuntia tarkastelemalla on siis vaikea löytää yhtäläisyyksiä tai selitystä sille, miksi äirua järjestetään juuri kyseisellä paikkakunnalla. Rehtoreiden mukaan aloite äirun järjestämisestä on kouluissa tullut joko kunnalliselta taholta, rehtorilta tai oppilaiden huoltajilta.

Ruotsinopettajista parikymmentä vastasi, että he joko opettavat äirua tai ovat kiinnostuneita opettamaan sitä. Kartoituskyselyssä opettajilta kysyttiin lisäksi, kokevatko he, että koulussa on kiinnostusta äiru-opetusta kohtaan. Kiinnostus oppimäärää kohtaan vaikuttaa kyselyn perusteella laimealta, mikä onkin luonnollista oppimäärän ollessa lähes tuntematon. Suurinta kiinnostusta äirua kohtaan osoittavat opettajat itse, mutta opettajien mukaan myös kunnallisella tasolla (esimerkiksi kunnan sivistystoimessa) sekä oppilaiden että heidän huoltajiensa joukossa on osoitettu kiinnostusta oppimäärää kohtaan. Myös sanomalehtien mielipideosastoilla huoltajat ovat osoittaneet kiinnostusta syventävää ruotsinopetusta kohtaan (mm. Språkfar 2021). On kuitenkin huomattava, että kysymys äirun kiinnostavuudesta on osoitettu opettajille, jotka ovat saaneet arvioida muiden toimijoiden osoittamaa kiinnostusta, eikä tuloksista siten tule esille suoraan muiden toimijoiden mielipiteitä.

5.3 Äiru-opetuksen toteutustavat

Kielikäytännöt tulevat koulutasolla esiin äiru-opetuksen toteutustavoissa, ja kielipolitiikka muotoutuukin mm. juuri käytännössä tehtävien ratkaisujen myötä (Spolsky 2004). Kartoituksen perusteella vaikuttaa siltä, ettei yhtä yhtenäistä toteutustapaa äiru-opetukselle ole, sillä opetusta järjestetään eri kouluissa eri tavoilla. Lundbergin (2020) mukaan kaikki opetuskäytännöt ovatkin tiukasti liitoksissa sosiopoliittiseen kontekstiin, joka voi vaihdella tutkimuksemme kouluissa koulu- ja kuntakohtaisesti. Koulut ovat avainasemassa tulkitessaan ja muokatessaan kielipolitiikkaa päivittäisessä toiminnassaan (Lo Bianco 2010: 154; Lundberg 2020: 17). Äiru-oppilaat on esimerkiksi voitu sijoittaa samaan ryhmään A- tai B-ruotsin oppilaiden kanssa. Eri opetusmäärien ollessa yhdistettynä yhteen ryhmään voidaan oppilaille tarjota äirua eriyttämällä opetusta.

Kuvassa 1 esitetään kartoituksessa esiin tulleita tapoja toteuttaa äiru-opetusta. Yksi toteutustapa on jo edelläkin esiin tullut ratkaisu sijoittaa äiru-oppilaat samaan ryhmään A- tai B-ruotsin oppilaiden kanssa. Kun eri oppimääriä on yhdistetty yhteen ryhmään, tarjotaan oppilaille äirua eriyttämällä opetusta. Äiru-opetusta järjestetään myös omissa äiru-ryhmissä kahdella eri toteutustavalla. Äiru-ryhmä voi koostua yhden vuosiluokan äiru-oppilaista, tai useampia vuosiluokkia on voitu yhdistää yhdeksi ryhmäksi. Lisäksi äiru-opetusta voidaan toteuttaa yhdistämällä eri koulujen äiru-oppilaat yhteen ryhmään (ks. kuva 1).

Kuva 1. Äiru-opetuksen toteutustapoja

Yhtenäisen tai valmiin käytännön puuttuessa koulut ovat järjestäneet äirua tavalla, joka koulussa toimii parhaiten tai joka ylipäätään on käytössä olevien resurssien puitteissa mahdollinen. On myös huomionarvoista, että joissain kouluissa oppilaille tarjotaan äirua muistuttavaa opetusta, vaikka kouluissa ei virallisesti äirua olekaan tarjolla ja vaikka koulujen rehtorit tai opettajat eivät edes ilmoita tuntevansa oppimäärää.

Koulut näyttävät myös tulkitsevan oppilaiden oikeutta kehittää toisen kotimaisen kielen taitojaan omalla tasollaan eri tavoin. Osassa kouluista äirua tarjotaan yksittäisillekin oppilaille, kun taas toisissa kouluissa oppilaspuolelta kerrotaan olevan liian suppea äirun järjestämiselle. Suuriniemen, Ahlholmin ja Salosen (2021: 48) mukaan koulut ovat vapaita soveltamaan opetussuunnitelmaa ja toteuttamaan kielipolitiikkaa omalla tavallaan, mikä voi johtaa suuriinkin koulujen välisiin eroihin kielipolitiikan soveltamisessa.

Niissä kouluissa, joissa on kaksikielisiä oppilaita mutta ei äiru-opetusta, opettajien ja rehtoreiden vastauksista nousee selvästi esiin opetuksen eriyttäminen oppilaiden tarpeiden mukaan. Kaksikieliset oppilaat voivat olla mukana A- tai B-ruotsin tunneilla, joilla heille kuitenkin pyritään tarjoamaan mahdollisuus kehittää kielitaitoaan tekemällä haastavampia tehtäviä. Kaikki eriyttämistä koskevat opettajien kommentit käsittelivät opetuksen eriyttämistä ylöspäin. Opetusta eriytetään ylöspäin eri tavoilla. Pääkaupunkiseu-

dulla työskentelevän rehtorin (esimerkki 5) mukaan B-ruotsin tunneille osallistuvien kaksikielisten oppilaiden opetusta eriytetään tehtävillä ja eri opetusmateriaalin käytöllä.

- (5) "Siis ovat mukana B-ruotsin oppitunneilla mutta saattavat tehdä omia tehtäviään, lukea ruotsinkielistä kirjaa, osv" (Rehtori232, Pääkaupunkiseutu)

Eriytetyn opetuksen tavoitteena on kehittää äidinkielenomaista ruotsia, mutta tämän toteuttaminen ei ole aina helppoa. Esimerkissä 6 rehtori kertoo, kuinka eriyttäminen ei ole täysin onnistunut, mutta toimintaa kehitetään jatkuvasti.

- (6) "Ovat osana a-ryhmää. Heille pyritään kuitenkin löytämään haastavampia tehtäviä, jotka kehittäisivät äidinkielen omaista ruotsia. Tähän ei ole vielä kuitenkaan täysimääräisesti päästy. Tavoite on kehittää toimintaa lisää." (Rehtori185, Pohjanmaa)

Koulun kielisuunnittelu ja samalla koulutason kielelliset käytänteet tulevat esiin koulussa tarjolla olevien ruotsin oppimäärien ja äirun eri toteutustavoista. Myös opettajien omat opetukseen liittyvät käytänteet vaikuttavat suuresti äirun toteutusmuotoon, sillä esimerkiksi äirun opettamista eriyttämisen kautta voidaan tehdä sekä ottamalla äiruoppilas aktiivisesti mukaan muuhun ruotsinopetukseen, että antamalla hänelle kirja yksin luettavaksi (ks. myös Shohamy 2006; Suuriniemi, Ahlholm & Salonen 2021). Suuriniemen, Ahlholmin ja Salosen (2021) mukaan opettajat ovat vapaita soveltamaan opetussuunnitelmaa ja toteuttamaan kielipolitiikkaa omalla tavallaan (ks. myös Erss 2017). Täten äiru-opettajien luokkahuoneessa tekemät valinnat voivat antaa hyvin erilaisen kuvan siitä, mitä äiru-opetus on ja millaisia kielellisiä käytänteitä siihen liittyy.

5.4 Äirun hyödyt ja haasteet

Opettajilta ei suoraan kysytty äirun opetuksen hyödyistä ja haasteista, mutta he olivat kommentoineet teemaa kysymyslaatikkoon, johon sai jättää vapaamuotoisia kommentteja äirusta. Äirun opetuksen yleisenä etuna opettajat näkevät oppilaiden mahdollisuuden kehittää ruotsin kielen taitoaan omalla tasollaan (esimerkki 7). Opetussuunnitelman (2014) mukaan äirun yhtenä tavoitteena onkin mm. kaksikielisten oppilaiden mahdollisuus pohtia ja syventää ruotsin kielen taitoaan.

- (7) "Koen äidinkielenomaisen kielen opetuksen kannattavaksi ja tärkeäksi, koska se antaa kielen hallitsevalle opiskelijalle mahdollisuuden kehittyä kielessä omalla tasollaan." (Opettaja23, Satakunta)

Äiru tarjoaa mofin rinnalla myös tasapuolisemman mahdollisuuden suomenkielisissä ja ruotsinkielisissä peruskouluissa opiskeleville kaksikielisille oppilaille kehittää molempia äidinkieliään.

Päätös äiruun osallistumisesta voi olla pääasiallisesti vanhempien tekemä, ja tällöin oppilaiden motivaatio ruotsin opiskeluun voi olla huono (esimerkki 8).

- (8) "Äiru-opetukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Toiveenamme on ollut, että vanhemmat ja lapset yhdessä päättävät asiasta, mikäli lapsi halutaan äiru-opetukseen. Usein on käynyt kuitenkin niin, että päätös on vanhempien. Tämä aiheuttaa motivaatio-ongelmia oppilaille, mikäli oppiaine tuntuu heistä liian haastavalta. [...]" (Opettaja246, Pohjanmaa)

Yksi äirun kohtaamista suurimmista haasteista on kaksikielisten oppilaiden pieni määrä. Kaksikielisiä oppilaita voi olla koulussa vain yksittäisiä, eivätkä koulun resurssit riitä äirun järjestämiseen heille. Myös mofi-opetus on kohdannut vastaavia oppilasmääriin liittyviä haasteita (Hellgren ym. 2019). Esimerkistä 9 käy ilmi, että kaksikieliset oppilaat sijoitetaan pienen oppilasmäärän vuoksi usein B-ruotsiin, joka on tavallisin suomenkielisissä

peruskouluissa tarjolla oleva ruotsin oppimäärä (ks. Lehti-Eklund & Green-Vänttinen 2011: 9). Toisaalta joissakin kouluissa äirua järjestetään yksittäisillekin oppilaille. Vaikka kaksikielisiä oppilaita olisi useampiakin, eivät heidän vanhempansa välttämättä pyydä mahdollisuutta äiru-opetukseen, mikä saattaa myös selittyä oppimäärän tuntemattomuudella. Jos koulussa ei virallisesti tarjota vaihtoehtoa B-ruotsille, ei todistukseenkaan voida merkitä arvosanaa muusta oppimäärästä. Tällöin todistukseen voidaan opettajien mukaan kuitenkin laittaa erillinen merkintä opetustavoista.

- (9) "Ongelma pienissä kunnissa tällaisissa tilanteissa on, että ne, joille äiru olisi taitotasolta se oikea vaihtoehto, joutuvat kuitenkin olemaan B-ruotsin tunneilla, koska heitä ei ole tarpeeksi oman ryhmän muodostamiselle." (Opettaja164, Kanta-Häme)

Äidinkielenomaisen ruotsin opetuksen yhdistäminen A- tai B-ruotsin opetukseen ja opetuksen eriyttäminen tuo oppilaille sekä hyötyjä että haasteita. Eriytetyn opetuksen etuina mainitaan oppilaan ylpeys omasta kielestä ja osaamisesta. Esimerkissä 10 pääkaupunkiseudulla toimiva opettaja mainitsee, kuinka ruotsia äidinkielenään puhuvat oppilaat voivat toimia luokassa apuopettajina, olla ylpeitä kielestään ja samalla ylläpitää omaa ruotsin kielen taitoaan. Oppilaiden kielitautaa hyödynnetään opetuksessa käyttämällä taitavampaa oppilasta aloittelevan luokkakaverin tukena. Tämä antaa taitavammalle oppilaalle onnistumisen elämyksiä (Alisaari & Harju-Autti 2020). Toisaalta sama opettaja (esimerkki 10) kommentoi, että vaikka opettaja tekisi parhaansa eriyttääkseen opetusta, niin oppilas ei välttämättä silti saa äidinkielellään tarpeeksi virikkeitä parantaa kielitaitoaan. Kärkkäinen (1993) huomauttaakin, että edistyneempi oppilas jää eriytetystä opetuksessa helposti ilman tarvitsemiaan haasteita. Lukumäärällisesti opettajilta onkin tullut avoimissa vastauksissa enemmän kommentteja eriyttämisen haasteista kuin sen eduista.

- (10) "Minulla on jonkin verran oppilaita, joilla on ruotsi äidinkielenä. He osallistuvat A/B-ruotsiin, koska äidinkielenomaista ruotsinopetusta ei ole. Tämä tuo tietysti mukanaan sekä etuja että haittoja. Etu on, että he voivat olla ylpeitä omasta äidinkielestään ja toimia 'apuopettajina' toisille oppilaille samalla kun ylläpitävät omaa ruotsiaan. Toisaalta haittana on, että he eivät saa tarpeeksi syvyyttä ja virikkeitä äidinkielellään, vaikka opettaja tekee parhaansa eriyttääkseen." (Opettaja194, Pääkaupunkiseutu, kirjoittajien käänös ruotsista)

Opetuksen eriyttäminen vaatii opettajien mukaan oppilaalta myös motivaatiota ja kypsyttä (esimerkki 11). Oppilas voi tuntea olevansa yksin ruotsin kielen kehittämisen kanssa, sillä luokan luoma luonnollinen viitekehys puuttuu osittain eriytetystä opetuksessa.

- (11) "Olen joskus tilannut kaksikielistä oppilasta varten lisämateriaaliksi äidinkielen (ruotsin) oppikirjan, jota käytetään ruotsinkielisessä koulussa vastaavalla luokalla. Tämä eriyttäminen vaatii oppilaalta kypsyttä ja kovaa motivaatiota. Myös tärkeä oman ryhmän tarjoama luonnollinen viitekehys puuttuu ja oppilas on harjoittelunsa kanssa aika yksin." (Opettaja264, Pääkaupunkiseutu)

Kotona voidaan myös tarvita tukea esimerkiksi läksyjen tekemiseen, sillä eriyttämistä voidaan toteuttaa antamalla oppilaalle enemmän tai vaikeampia läksyjä tai käyttämällä ruotsinkielisten koulujen opetusmateriaalia. Näyttääkin siltä, että opettajat suosivat suurimmaksi osaksi vähäisen valmistelun strategioita eriyttäessään opetusta (ks. Tomlinson 2001).

Äiru-opettajat kokevat opetusmateriaalin hankinnan haasteeksi. Tarkoituksenmukaisen opetusmateriaalin saaminen voi olla haasteellista, koska opettaja ei ole saanut koulutusta materiaalin etsimiseen ja tilaamiseen tai koska äiruun sopivaa materiaalia ei tunnu löytyvän.

- (12) "Olen vähän hukassa kun ei oikein ole opastettu mihinkään materiaalin hankintaan. Netin tarjonta tuntuu olevan hintansa puolesta poissuljettua. Olen etsinyt ilmaisia pelejä netistä. Ongelma on siis [...] joka puhuu toisena äidinkielenään ruotsia. Yksi tunti viikossa hänelle opetusta." (Opettaja16, Etelä-Pohjanmaa)

Haastavaksi koetaan myös se, ettei opettaja ole saanut koulutusta äidinkielenomaisen kielen opettamiseen. Vaikka ruotsinopettaja olisi pätevä ja osaava, niin täsmäkoulutuksen puuttuminen voi tehdä opetuksen suunnittelusta ja toteutuksesta haastavaa. Opettaja voi myös kokea tulleen heitetyksi tilanteeseen ilman perehdytystä. Esimerkissä 13 opettaja kertoo, että hänellä ei ole kokemusta tai koulutusta opettaa ruotsia äidinkielenomaisesti, mutta hän on saanut kyseisen työtehtävän, jotta työtunnit tulisivat täyteen.

- (13) "Pidän kaksikieliselle oppilaalle ruotsia 2 oppituntia viikossa. Keskustelemme ruotsiksi ja käsittelemme ruotsiksi äidinkielen asioita (kirjallisuutta, tekstejä + kirjoittamista/ääntämistä). Minulla ei ole mitään kokemusta/koulutusta opettaa tällaisia asioita (erityisesti kirjallisuus /tekstit), mutta tällainen työtehtävä minulle on tuntien täyteen saamiseksi annettu. Ottaisin mielelläni vastaan kaikenlaista tukea ja materiaalia oppiaineeseen liittyen." (Opettaja54, Keski-Suomi)

Opettajat kokevat haasteelliseksi sen, että oppilaiden suullinen kielitaito voi olla hyvä tai jopa parempi kuin opettajalla itsellään, mutta kirjallinen kielitaito on selkeästi heikompi. Ruotsi voi myös olla oppilaille selkeä kakkoskieli, ja heidän sanavarastonsa voi olla suppea, kielioppi heikolla tasolla, eikä ruotsia käytännössä käytetä paljoa. Opettajat mainitsevat lisäksi, että oppilaat voivat osata murretta hyvin, mutta kirjakielen tai varsinkin yleiskielen osaaminen on selkeästi heikommalla tasolla. Esimerkeistä 14 ja 15 tulee esille opettajien erilaiset kokemukset kaksikielisten oppilaiden kielitaidosta. Ensimmäinen opettajista kertoo, kuinka kaksikielisten aktiivinen sanavarasto on suppea, kun taas toinen mainitsee, että kaksikielisten oppilaiden sanavarasto on luonnollisesti hyvä.

- (14) "Koulumme kaksikielisillä oppilailla ruotsi on ollut selkeä kakkoskieli, jota he käyttävät vain yksittäisen henkilön kanssa (esim. toinen huoltajista) lähinnä ymmärtämiseen ja itse kommunikoivat pääosin suomeksi. Eivät siis itse tuota kieltä kovin usein eivätkä hallitse kielioppia eikä heidän aktiivinen sanavarastonsa ruotsiksi ole ollut kovinkaan laaja." (Opettaja165, Keski-Uusimaa)
- (15) "Uskoisin että oppiainetta äiru kannattaisi tasapuolisuuden nimissä (koska mofi ruotsinkielisissä kouluissa) ainakin tarjota kunnan tasolla. Kaksikielisille oppilaille A-ruotsi on usein alussa hyvin helppoa. Kun mennään ylemmille luokille, niin vaatimustaso kasvaa ja haastetta tulee lisää. Kaksikielisen perheen lapsella on luonnollisesti hyvä sanavarasto ja ääntäminen. Usein kuitenkin kirjoittaminen ja kielioppi vaatii heilläkin harjoitusta, ettei kirjallinen tuottaminen jää puhekielen omaiseksi. Mielestäni äiru -oppiaineen opettajan tulisi olla äidinkieleltään ruotsinkielinen ja opetus tapahtuisi omassa ryhmässään, jotta tapahtuisi luonnollista kielellistä vuorovaikutusta." (Opettaja264, Pääkaupunkiseutu)

Vaikka äiru-opettajat pitävät äirua hyvänä valintana kaksikielisille oppilaille, he myös kommentoivat, että kaksikieliset perheet valitsevat ruotsinkielisen perusopetuksen useammin kuin suomenkielisen (esimerkki 16).

- (16) ”Ruotsinkielisissä kouluissa omat lapset ovat osallistuneet MoFi-opetukseen. Olisi hienoa, jos suomenkielisissä kouluissa olisi äiru-opetusta, tosin useimmiten kaksikieliset perheet valitsevat ruotsinkielisen perusopetuksen lapsilleen.” (Opettaja175, ei paikkakuntaa)

Vastaajien mainitsemat äidinkielenomaiseen ruotsiin liittyvät haasteet on esitetty tiivistetysti taulukossa 4.

Taulukko 4. Äiru-opetukseen liittyviä haasteita

Äiruun liittyvät haasteet	
Oppilaat	Opettaja & koulu
Kielitaito	Koulutus
Motivaatio	Opetusmateriaali
Pieni lukumäärä	Resurssit

Yleisellä tasolla äirun opetukseen liittyvät haasteet koskevat joko opetusryhmää tai koulua. Äiruun liittyvät haasteet ovat näin ollen hyvin samansuuntaisia kuin mofiin liittyvät (ks. Hellgren ym. 2019; Nummela & Westerholm 2020: 52, 54). Oppilaiden kielitaito voi olla heterogeenistä, mikä on koettu keskeiseksi haasteeksi myös mofi-opetuksessa (Pörn ym. 2021: 21), ja suullinen kielitaito on yleisesti parempi kuin kirjallinen (Nummela & Westerholm 2020: 25). Joillain oppilailla voi olla haasteita opiskelumotivaation kanssa, koska he eivät ole itse valinneet äirua. Oppilaiden pieni lukumäärä voi johtaa siihen, ettei koulussa nähdä tarpeelliseksi käyttää koulun vähäisiä resursseja äiru-opetuksen järjestämiseen (vrt. Hellgren ym. 2019: 170). Opettajat voivat myös kokea äidinkielenomaisen kielen opettamisen haasteelliseksi ilman erityiskoulutusta. Opetusmateriaaliin liittyvät haasteet koskevat opetukseen soveltuvan materiaalin löytämistä (vrt. Nummela & Westerholm 2020: 48).

Äiru koetaan täten vastausten perusteella tarkoituksenmukaiseksi oppimääräksi kaksikielisille oppilaille, mutta myös oppimääräksi, jonka käytännön toteutuksen tiellä on vielä selvittämättömiä haasteita.

6 Tulosten pohdinta

Äirua opiskellaan suomenkielisissä peruskouluissa, kun taas ruotsinkielisissä kouluissa luetaan mofia. Rehtoreiden ja opettajien antamat vastaukset ruotsinopetusta ja äirua koskevaan verkkokyselyyn vahvistavat aiempia huomioita (Öhman 2014; Nuutinen 2021) siitä, että äiru on tuntematon oppimäärä, jota tarjotaan vain harvassa koulussa. Aikaisemmista mofi-oppimäärää koskevista kartoituksista puolestaan tiedämme, että ruotsinkielisten koulujen vastaava toisen kotimaisen kielen oppimäärä (mofi) on vakiintunut ja suosittu oppimäärä (Nummela & Westerholm 2020; Åkerlund, Marjanen & Peltonen 2022).

Ruotsinkielisissä kouluissa mofi on useassa koulussa tarjolla oleva toisen kotimaisen kielen oppimäärä (Nummela & Westerholm 2020: 11), jota opiskelee huomattavasti suurempi määrä oppilaita kuin äirua, jota tarjotaan vain yksittäisissä kouluissa. Myös opetustapojen vakiintuneisuudessa on selkeitä eroja. Mofissa on yleisemmin omat opetusryhmät (Nummela & Westerholm 2020: 41), kun taas äiru-opetusta järjestetään monin eri tavoin, esimerkiksi eriyttämällä opetusta. Kartoituksen perusteella näyttääkin siltä, että äiruun ei ole vielä kehittynyt yleistä laajaa käytäntöä siitä, kuinka opetus toteutetaan. Kyselytutkimuksemme tunnistimme eri tapoja tarjota äiru-opetusta (ks. kuva 1), ja jatkamme äiru-opetuksen toteutustapojen tutkimista haastatteleamalla äiruopettajia ja havainnoimalla heidän opetustaan Äiru 1.0 -hankkeen piirissä.

Lähtökohtaisesti mofin ja äirun eroihin vaikuttaa varmasti, että suomi on valtaväestön ensimmäinen kieli, kun taas ruotsia puhuu ensimmäisenä kielenä vain pieni vähemmistö Suomen kansasta, vaikka suomi ja ruotsi ovatkin molemmat samoilla oikeuksilla tuettuja virallisia kieliä. Äirun ja mofin eroja voi myös selittää se, että mofi on ollut mukana valtakunnallisessa opetussuunnitelmassa pidempään kuin äiru (mofi vuodesta 1994 lähtien ja äiru vuodesta 2004 lähtien). Kolmas ilmeinen tekijä on oppilasmäärien ero, sillä monissa ruotsinkielisissä kouluissa kaksikielisten oppilaiden määrä on paljon korkeampi kuin suomenkielisissä kouluissa. Täten äirun mahdollinen oppilasmäärä on lähtökohtaisesti mofia suppeampi. Äirulla ja mofilla on kuitenkin myös paljon yhteistä, ja esimerkiksi molempien kohtaamat haasteet ryhmien heterogeenisyydestä vaikuttavat olevan samankaltaisia.

Lähtökohtaisesti kaikilla oppilailla pitäisi kielen lähtötasosta ja koulukielestä riippumatta olla opetussuunnitelman mukaan yhtäläiset mahdollisuudet kehittää toisen kotimaisen kielen taitojaan. Opetussuunnitelmatasolla mofi ja äiru ovatkin rinnastettavissa toisiinsa, mutta kartoitustutkimuksemme osoittaa, ettei opetussuunnitelmassa (POPS 2014) esitetty kielisuunnittelu toisen kotimaisen kielen osalta ole jalkautunut tasapuolisesti suomenkielisten ja ruotsinkielisten koulujen kielikäytänteisiin. Tähän tarvitaan muutosta, jotta suomen- ja ruotsinkielisissä peruskouluissa käyvät oppilaat saisivat tasavertaisemmat mahdollisuudet opiskella kotimaisia kieliä.

Kaksikielisten oppilaiden määrän ja äirun tunnettavuuden ollessa pieni voidaan pohtia, onko äiru-opetuksen järjestäminen tarkoituksenmukaista. Kaikilla oppilailla on kuitenkin oikeus kehittää taitojaan, ja oppilaiden olisi oltava tasa-arvoisessa asemassa koulukielestä riippumatta. Äiru-opetus antaa kaksikielisille oppilaille mahdollisuuden kehittää kielitaitoaan ja kaksikielistä identiteettiään. Kartoitustutkimuksemme herättää myös kysymyksiä siitä, missä tilanteessa äiru-opetusta järjestetään kouluissa. Joissain kouluissa yksittäiset oppilaat saavat äiru-opetusta, kun taas joissain kouluissa äirua ei järjestetä, vaikka kaksikielisiä oppilaita olisi useampikin. Jatkamme Äiru 1.0 -hanketta selvittämällä, miten äiruun suhtaudutaan kuntatasolla ja millä perusteilla sitä tarjotaan oppilaille. Selvitämme myös, tarjotaanko äiru-opetusta automaattisesti, kun kaksikielisiä oppilaita on riittävä määrä, vai onko esimerkiksi huoltajien rooli toisinaan merkittävä, jotta äiru-opetusta järjestettäisiin.

Kartoituksemme osoittaa täten, että äiru hakee vielä monin tavoin asemaansa yhtenä ruotsin kielen oppimääränä. Rehtoreiden ja opettajien antamat vastaukset osoittavat myös selkeästi, että äiru on lähes tuntematon oppimäärä. Kyselytutkimuksen perusteella äiru voisi tällä hetkellä hyötyä varsinkin siitä, että oppimäärästä tiedotettaisiin enemmän ja että se nousisi yleiseen keskusteluun. Yksi Äiru 1.0 -hankkeen keskeisistä tavoitteista onkin, että äirun tunnettavuus kasvaa. Toinen tärkeä tavoite on kartuttaa toiminnan kehittämiseen tarvittavaa tietopohjaa oppimäärästä. Tässä artikkelissa esitetty kartoitustutkimus on ensimmäinen askel kohti tätä tavoitetta.

Lähteet

- Alisaari, J. & Harju-Autti, R. (2020). Kielellisesti vastuullinen kieltenopetus. *Tempus*, 55(1), 20–21.
- Apple, M. W. (2004). *Ideology and Curriculum*. Kolmas painos. Routledge.
- Bergroth, M. (2015). *Kotimaisten kielten kielikylpy*. Vaasan yliopiston selvityksiä ja raportteja 202. Vaasa, Vaasan yliopisto. Saatavilla: https://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-617-3.pdf (lainattu 20.4.2022).
- Boyd, S. & Palviainen, Å. (2015). Building walls or bridges? A language ideological debate about bilingual schools in Finland. Teoksessa: M. Halonen, P. Ihalainen & T. Saarinen (Toim.).

- Language Policies in Finland and Sweden: Interdisciplinary and Multi-sited Comparisons.* Multilingual Matters. 57–89.
- Cedercreutz-Pesonen, M. (2020). Äidinkielenomaisesta ruotsista tarvitaan lisää tietoa [Mielipidekirjoitus]. *Helsingin Sanomat* 10.10.2020. (lainattu 10.11.2020).
- Erss, M. (2017). Curriculum as a political and cultural framework defining teachers' roles and autonomy. Teoksessa: T. Autio, L. Hakala & T. Kujala (Toim.). *Opetussuunnitelmatutkimus: Keskustelunavauksia suomalaiseen kouluun ja opettajankoulutukseen*. Tampere University Press. 193–221.
- Föräldrar till språkinresserad Aspergerpojke (nimimerkki) (2021). Modersmålsinriktad språkundervisning borde rimligtvis vara en rättighet [Mielipidekirjoitus]. *Hufvudstadsbladet* 10.11.2021. (lainattu 10.11.2021).
- García, O. & Flores, N. (2012). Multilingual pedagogies. Teoksessa: M. Martin-Jones, A. Blackledge & A. Creese (Toim.). *The Routledge Handbook of Multilingualism*. Routledge. 232–246.
- Granqvist, E. (2021). Möjligheter och utmaningar inom mofi-undervisningen. En kvalitativ undersökning om lärares syn på mofi-undervisningen i Svenskfinland. [Maisterintutkielma]. Åbo Akademi. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202102114590>
- Heikkola, L. M., Alisaari, J., Vigren, H. & Commins, N. (2022a). Linguistically responsive teaching: A requirement for Finnish primary school teachers. *Linguistics and Education* 69. Saatavilla: <https://doi.org/10.1016/j.linged.2022.101038>
- Heikkola, L. M., Alisaari, J., Vigren, H. & Commins, N. (2022b). Requirements Meet Reality: Finnish Teachers' Practices in Linguistically Diverse Classrooms. *Journal of Language, Identity & Education*. Saatavilla: <https://doi.org/10.1080/15348458.2021.1991801>
- Hellgren, J., Silverström, C., Lepola, L., Forsman, L. & Slotte, A. (2019). *Hur hanteras två- och flerspråkigheten i de svenskspråkiga skolorna?* Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi). Saatavilla: https://karvi.fi/wp-content/uploads/2019/05/KARVI_0819.pdf
- Helsingin kaupunki (2014). Opetuslautakunnan lausunto kaupunginhallitukselle valtuutettu Thomas Wallgrenin ym. äidinkielenomaisen ruotsin opettamista koskevasta valtuustoaloitteesta. Saatavilla: <https://dev.hel.fi/paatokset/asia/hel-2014-006223/olk-2014-9/> (lainattu 13.4.2022).
- Henricson, S., Heittola, S., Björklund, S., Lehti-Eklund, H. & Forsberg, M. (2022). Äiru hoi! Äidinkielenomaisen ruotsin opetus suomenkielisissä peruskouluissa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 13(2). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-maaliskuu-2022/airu-hoi-aidinkielenomaisen-ruotsin-opetus-suomenkielisissa-peruskouluissa> (lainattu 24.3.2022).
- Korkala, S., Laakso, H., Westerholm, A. & Wolmari, K. (2021). *Den svenskspråkiga grundläggande utbildningen i Finland*. Rapporter och utredningar 2021:8b. Opetushallitus. Saatavilla: <https://www.oph.fi/sv/statistik-och-publikationer/publikationer/den-svensksprakiga-grundlaggande-utbildningen-i-finland>
- Krumm, H.-J. (2004). Heterogeneity: multilingualism and democracy. *Utbildning och Demokrati* 13, 61–77. Saatavilla: <http://dx.doi.org/10.48059/uod.v13i3.782>
- Kärkkäinen, K. (1993). Ruotsin opetus on muuttunut – vai onko? Teoksessa V. Brunell & P. Kupari (Toim.). *Peruskoulu oppimisympäristönä. Peruskoulun arviointi 90- tutkimuksen tuloksia*. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos. 155–167.
- Lehti-Eklund, H. & Green-Vänttinen, M. (2011). *Svenska i finska grundskolor*. Nordica Helsingensia 27. Helsingin yliopisto. Saatavilla: <http://hdl.handle.net/10138/30082> (lainattu 13.4.2022).
- Lo Bianco, J. (2010). Language Policy and Planning. Teoksessa: N. H. Hornberger & S. L. McKay (Toim.). *Sociolinguistics and Language Education*. Multilingual Matters. 143–176. Saatavilla: <http://dx.doi.org/10.21832/9781847692849-008>

- Lucas, T. & Villegas, A. M. (2013). Preparing Linguistically Responsive Teachers: Laying the Foundation in Preservice Teacher Education. *Theory into Practice* 52:2, 98–109. Saatavilla: <https://doi.org/10.1080/00405841.2013.770327>
- Lundberg, A. (2020). Viewpoints about educational language policies. Multilingualism in Sweden and Switzerland. [Väitöskirja]. Malmö Studies in Educational Sciences No. 90. Malmö universitet. Saatavilla: <http://dx.doi.org/10.24834/isbn.9789178770779>
- Löf, M. (2018). Modersmålsinriktad svenska succé i Jakobstadsskola. *Svenska Yle* 8.1.2018. Saatavilla: <https://svenska.yle.fi/artikel/2018/01/08/modersmålsinriktad-svenska-succé-i-jakobstadsskola> (lainattu 13.4.2022).
- Myllynen, M. (2005). Mofi-oppilaiden käsityksiä suomenopetuksesta: 8-luokkalaisten oppilaiden vertailua Etelä- ja Länsi-Suomen lääneissä. [Pro gradu -tutkielma]. Åbo Akademi.
- Nummela, Y. & Westerholm, A. (2020). "Det är bra att börja i tid" – undervisningen i finska i de svenskspråkiga skolorna. Rapporter och utredningar 2020:5. Opetushallitus. Saatavilla: <https://www.oph.fi/sv/statistik-och-publikationer/publikationer/det-ar-bra-att-borja-i-tid-undervisningen-i-finska-i-de>
- Nuutinen, E. (2021). De tvåspråkigas svenskundervisning i finskspråkiga skolor. [Maisterintutkielma]. Helsingin yliopisto.
- Perusopetuslaki (628/1998). Annettu Helsingissä 21.8.1998. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628> (lainattu 16.4.2022).
- POPS (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki: Opetushallitus.
- Pörn, M., Forsman, L., Hansell, K., Lassus, A., Löf, Å., Maunu, N. & Östman, T. (2021). *Mofi-stigen: En handbok för mofi-lärare i 1–9*. Åbo Akademi. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-12-4103-1>
- Pöyhönen, S. & Saarinen, T. (2015). Constructions of bilingualism in Finnish Government programmes and a newspaper discussion site debate. *Current Issues in Language Planning* 16 (4), 392–408. Saatavilla: <http://dx.doi.org/10.1080/14664208.2014.979650>
- Rokka, A. (2012). "Det finns på tok för lite färdigt material för mofi-undervisningen": en kartläggning av den modersmålsinriktade finskundervisningen i årskurserna 7–9. [Pro gradu -tutkielma]. Åbo Akademi.
- Ruíz, R. (1984). Orientations in Language Planning. *Journal of the National Association for Bilingual Education* 8(2), 15–34.
- Saari, A., Tervasmäki, T. & Värri, V.-M. (2017). Opetussuunnitelma valtiollisen yhteinäisyyden rakentajana. Teoksessa: T. Autio, L. Hakala & T. Kujala (Toim.). *Opetussuunnitelmatutkimus: Keskustelunavauksia suomalaiseen kouluun ja opettajankoulutukseen*. Tampere University Press. 83–108. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201802221304>
- Saari, M., Sundman, M. & Hakulinen, A. (2020a). Kehittykö kaksikielisen oppilaan ruotsin kieli suomenkielisessä koulussa? [Mieliopidekirjoitus]. *Helsingin Sanomat* 24.9.2020. (lainattu 10.11.2020).
- Saari, M., Sundman, M. & Hakulinen, A. (2020b). Tvåspråkiga elever i finsk skola är en försummad grupp [Mieliopidekirjoitus]. *Hufvudstadsbladet* 11.9.2020. (lainattu 10.11.2020).
- Savonius, A. (2018). "Finska skolor har inte vaknat upp till modersmålsinriktad svenska" – en möjlighet för tvåspråkiga familjer. *Svenska Yle* 8.1.2018. Saatavilla: <https://svenska.yle.fi/a/7-1267653> (lainattu 13.4.2022).
- Shohamy, E. (2006). *Language policy. Hidden agendas and new approaches*. Routledge.
- Spolsky, B. (2004). *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Språkför (nimimerkki) (2021). Har barnet rätt till sitt eget modersmål om det är svenska? [Mieliopidekirjoitus] *Hufvudstadsbladet* 6.11.2021 (lainattu 6.11.2021).
- Suuriniemi, S.-M., Ahlholm, M. & Salonen, V. (2021). Opettajien käsitykset monikielisydestä: heijastumia koulun kielipolitiikasta. Teoksessa: I. Piippo & P. Portaankorva-Koivisto

- (Toim.). *Koulun monet kielet. Plurilingualism in the school*. AFinLA-e: Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 2021 13, 44–69. Saatavilla: <https://doi.org/10.30660/afinla.100518>
- Tomlinson, C. A. (2001). *How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms*. ASCD.
- Åkerlund, C., Marjanen, J. & Peltola, E. (2022). *A-finska i årskurs 9. Utvärdering av lärresultat våren 2021*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi). Saatavilla: <https://karvi.fi/sv/publication/a-finska-i-arskurs-9-utvardering-av-larresultat-varen-2021-3/> (lainattu 16.4.2022).
- Öhman, N. (2013). Äidinkielenomaisen ruotsin opetus. Tapaustutkimus ruotsin kielen äidinkielenomaisen oppimäärän opetuksesta Pohjanmaalla ja Uudellamaalla opettajan näkökulmasta. [Pro gradu -tutkielma]. Oulun yliopisto. Saatavilla: <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201311151866.pdf>

Responsible Communication

To cite this article: Hirsto, H. (2022). Säästämisen ja sijoittamisen risteyksiä pankkien Twitter-viestinnässä. In: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räsänen & H. Limatius (Eds.). *Responsible Communication*. VAKKI Publications 14. 27–42. Available at: <https://vakki.net/index.php/2022/12/15/responsible-communication/>. ISBN 978-952-69732-1-0.

Säästämisen ja sijoittamisen risteyksiä pankkien Twitter-viestinnässä

Heidi Hirsto^a

^aMarkkinoinnin ja viestinnän akateeminen yksikkö, Vaasan yliopisto

Banks have traditionally played an important role in defining and shaping the cultural meanings and practices of saving and investing. Whereas saving has traditionally been associated with responsible economic behavior, the meaning history of investing is more varied. This paper¹ focuses on how banks and their employees construct meanings for saving, investing, and responsibility in contemporary digital media environment. Through analyzing Twitter posts with hashtags #saving and #investing, the study shows how saving gains meaning through promotional discourse and is closely intertwined with consumption and investing, with little distinctive, substantial meaning. Investing gains meaning as a hobby of an investor community where banks, analysts, and consumers engage in investment-related activities. The study indicates that investing has sidelined traditional saving as ideal economic behavior in banks' communication. Banks use the hashtags to position themselves as relevant actors in the field, but discussion concerning the societal aspects of economic activity remains limited.

Keywords: banks, discourse, investment, saving, Twitter

---

¹ Vaasan Aktia-säätiö on tukenut tutkimuksen toteuttamista.

1 Johdanto

Ihmisten taloudelliset valinnat, niiden perustelut ja seuraukset ovat julkisessa keskustelussa jatkuvan kiinnostuksen kohteena: Kuinka paljon palkasta pitäisi saada säästöön? Olisiko viisaampaa sijoittaa rahastoon kuin tilille? Journalistisessa mediassa huomiota ovat viime aikoina saaneet esimerkiksi uudenlaiset tai epätyypilliset sijoittajaryhmät kuten nuoret ja naiset (Grönholm 2021; Onninen 2021; Junkkari 2022); sosiaalisessa mediassa suosittuja ovat puolestaan esimerkiksi rahaa ja taloutta käsittelevät podcastit ja monimediaiset kokonaisuudet, kuten Mimmit sijoittaa. Diskurssintutkimuksen näkökulmasta mediakeskustelun voi kokonaisuutena ajatella heijastavan ja muokkaavan taloudelliseen toimintaan liittyviä kulttuurisia merkityksiä ja ihanteita sekä luovan näin mahdollisuusehtoja ihmisten taloudellisille valinnoille.

Taloudellisen toiminnan merkitykset ja niihin kytkeytyvät käytännöt ovat muuttuvia, ja niiden määrittelyyn osallistuvat yhteiskunnassa monet toimijat. 1900-luvun Suomessa säästäväisyys oli keskeinen taloudellisen toiminnan ihanne ja vastuullisen taloudellisen kansalaisuuden kulmakivi. Keskeinen rooli "säästämispropagandan" levittämisessä oli pankeilla, jotka kannustivat säästämistä pitkälti liiketoiminnallisista syistä ja samalla juurruttivat säästäväisyyden ihanteen osaksi kunnon kansalaisen itseymmärrystä (Kuusterä 1995). Säästämisen merkitykset ovat kuitenkin jatkuvasti muuttuneet, ja säästämisen rinnalle arjen talousdiskurssissa on noussut sijoittaminen. Yksi keskeinen liikkuva osa niihin liittyvissä merkityksissä on vastuullisuus. Säästäväisyys on perinteisesti liitetty vastuulliseen taloudelliseen toimintaan osana hyvää taloudenhallintaa (Podkalicka & Potts 2014), kun taas sijoittamisen vastuumerkitykset ovat olleet moninaisia ja vaihtelevia (de Goede 2005).

Myös pankkien rooli toimijana talouden kentällä ja suhteessa kuluttaja-asiakkaisiin on muuttunut merkittävästi säästämispropagandan ajoista. Säätelyn vapautuminen, kilpailun kiristymisen ja digitalisaatio ovat heikentäneet pankkien ja kuluttajien välisiä sidoksia (Nätti & Lähteenmäki 2016). Pankeilla on kuitenkin edelleen merkittävä rooli säästämis- ja sijoituskäytäntöjen järjestäjänä ja asiantuntijana. Samalla ne kohtaavat liikeyrityksinä samantapaisia kuluttajien vastuullisuusodotuksia kuin muutkin yritykset (Pérez & del Bosque 2014). Muiden yritysten tavoin niiden on oltava läsnä keskeisissä sosiaalisen median kanavissa, joissa ne asettuvat vuorovaikutukseen yleisöjen kanssa, osallistuvat yhteiskunnalliseen keskusteluun ja ottavat näin roolin yrityskansalaisina.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen sijoittamista ja säästämistä koskevaa merkitysneuvottelua Twitterissä. Tavoitteena on selvittää, millaisia merkityksiä suomalaiset pankit ja niiden työntekijät rakentavat säästämiseksi ja sijoittamiseksi digitalisoituneessa taloudellisen toiminnan kontekstissa. Tarkemmin tutkimuksen kohteena on pankkien ja niiden työntekijöiden viestintä Twitterissä aiheutunnisteilla #säästäminen ja #sijoittaminen. Twitter edustaa tutkimuksessa sosiaalista mediaa, jossa yritys voi osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun esimerkiksi asiantuntijana tai ajatusjohtajana (Isotalus ym. 2018: 22).

Tutkimuksessa keskitytään merkitysten rakentumiseen ja tarkastellaan kielenkäytön ja viestinnän analyysin kautta sosiokulttuurisia ilmiöitä, eli näkökulma on diskurssianalyttinen (Fairclough 2003). Taustoitetaan tutkimuksen teoriaosassa tviittien eritasoisia konteksteja, jotka yhtäältä ohjaavat tulkintoja ja joista toisaalta pyritään myös tuottamaan tietoa (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 35–36). Empiirisen analyysin tuloksena hahmotellen aihepiirejä, joihin säästämis- ja sijoituspuhe Twitterissä liittyy, jäsenän säästämisen ja sijoittamisen joustavaa merkityssuhdetta sekä pohdin löydöksiä taloudelliseen toimintaan liittyvän vastuun näkökulmasta.

Tutkimus osallistuu keskusteluun taloudellista toimintaa ohjaavista arvoista ja normeista sekä niiden vähittäisistä muutoksista. Twitter-diskurssin analyysin perusteella sijoittaminen on tämänhetkisessä talouskeskustelussa säästämistä suositumpi ja näkökulmiltaan moninaisempi keskustelunaihe. Sijoittaminen näyttää ihannoitavana toimintana ja yhteisöllisenä harrastuksena. Säästäminen puolestaan pelkistyy arjen rutiineiksi tai samastetaan sijoittamiseen; se on menettänyt säästäväisyyteen liittyviä moraalisia ja yhteisöllisiä merkityksiään. Painotus vastaa muutosta pankkien ansaintalogiikassa. Taloudelliseen toimintaan liittyvien vastuullisuus- ja vaikuttavuuskysymysten käsittelyssä pankit eivät näytä ottavan kovin aktiivista roolia. Tältä osin pankeilta voisi toivoa vahvempaa yrityskansalaisuutta ja ajatusjohtajuutta: rahoituspalvelujen välittäjinä ja perinteisen valistusroolinsa pohjalta niillä olisi mahdollisuus ohjata sekä yhteiskunnallista keskustelua että kuluttajien taloudellisia valintoja ekologisesti ja sosiaalisesti kestävämpään suuntaan.

2 Säästämistä ja sijoittamista koskeva merkitysneuvottelu

Säästämisen ja sijoittamisen merkitykset ja niihin liittyvät vastuukysymykset rakentuvat pankkien tviiteissä suhteessa eritasoisin konteksteihin. Tviitit kytkeytyvät yhtäältä historiallisiin säästämisen ja sijoittamisen diskursseihin eli niiden vakiintuneisiin kulttuuriin merkityksiin ja merkityskamppeluihin. Samalla ne ovat osa pankkien ja kuluttajien välisen viestinnän jatkumoa ja kytkeytyvät näin pankkitoiminnan ja pankkien yhteiskunnallisen roolin muutoksiin. Kolmanneksi ne ovat osa sosiaalisessa mediassa käytävää julkista keskustelua. Tässä luvussa taustoitetaan tviittien analyysia tarkastelemalla näitä konteksteja ja sitä, miten taloudelliseen toimintaan liittyvät vastuukysymykset niissä ilmenevät.

2.1 Säästämisen ja sijoittamisen vastuumerkityksiä

Taloutta koskevaa puhetta määrittää usein vahvasti taloustieteisiin nojaava rationalistinen näkökulma, josta käsin sekä säästämisen että sijoittamisen ymmärretään pohjimmiltaan ilmentävän yksilöllistä hyvinvoinnin optimoimista sekä tulojen ja kulutuksen tasapainottamista pitkällä aikavälillä (ks. Podkalicka & Potts 2014). Taloussosiologia ja kulttuurintutkimus tarjoavat kuitenkin toisenlaisen näkökulman: niistä käsin säästämistä ja sijoittamista tarkastellaan kulttuurisidonnaisina ja yhteisöllisesti normitettuina käytäntöinä, joita ohjaavat vahvasti esimerkiksi tavat, tottumukset ja kulttuuriset arvot (esim. Zelizer 1994, de Goede 2005).

Kulttuurisesti säästäminen ja säästäväisyys on usein liitetty vastuulliseen taloudelliseen toimintaan esimerkiksi moraalisena hyveenä tai osoituksena hyvästä talouden- tai laajemmin elämänhallinnasta (esim. Lehtonen & Pantzar 2002: 224). Säästäväisyyttä voi motivoida välttämättömyys, eli se voi tietystä tilanteesta olla ainut keino selvitä köyhyyden asettamista rajoituksista. Toisissa tilanteissa taas säästäväinen asenne ja käyttäytyminen voivat olla tietoisia valintoja, jolloin säästäväisyyden harjoittaminen toimii näkyvänä merkinä paitsi toimijan taloudellisista valinnoista myös tämän moraalista arvoista ja ansioista (Podkalicka & Potts 2014: 231). Suomessa tällainen moraalisesti latautunut, hyve-etiikasta ammentava säästäväisyysdiskurssi on historiallisesti liittynyt ostamisesta ja kuluttamisesta pidättäytymiseen, joka voidaan yhdistää laajempiin itsekurin, kieltämyksen ja vaatimattoman elämäntavan ihanteisiin (esim. Hirvilampi 2008; Niemi 2008; Ruckenstein 2011). Säästäväisyyttä voidaan kuitenkin ajatella laajemmin kunnioitavana, säilyttämään ja suojelemaan pyrkivänä suhtautumisena omaisuuteen ja ympäristöön (Podkalicka & Potts 2014: 228), jolloin sitä voidaan ilmentää myös harkituilla, esimerkiksi eettisillä tai ympäristöystävällisillä kulutusvalinnoilla (Lehtonen & Pantzar 2002).

Sosiokulttuurin makrotasolla säästämisen arvostus kytkeytyy laajoihin taloudellisiin ja sosiokulttuurisiin kehityskulkuihin. Esimerkiksi Suomessa säästäväisyyskasvatus kytkeytyi 1920–30-luvuilla läheisesti muihin elämäntapaliikkeisiin kuten raittiusliikkeeseen ja näyttäytyi ennen muuta moraalisenä hyveenä (Kuisma & Keskisarja 2012). Sodan ja jälleerakennuksen vuosina se sai joksikin aikaa yhteisöllisen ponnistuksen merkityksiä ennen kulutuskulttuurin nousua ja säästämispuheen yksilöllistymistä (Lehtonen & Pantzar 2002). Rahojen tallettaminen pankkitilille maltillista korkoa kasvamaan nähtiin pitkään vastuullisena ja oikeutettuna tapana toteuttaa säästämistä – verrattuna esimerkiksi käteisen tallettamiseen ”sukanvarteen” tai patjan alle (Hirsto 2018). Vähitellen pankkitalletusten kulttuurinen legitimitetti on kuitenkin kyseenalaistunut, ja ”tilillä makuuttamisen” sijaan säästöjä kannustetaan ohjaamaan tuottavampiin kohteisiin (Hirsto 2011).

Sijoittamisen perusmerkitykseen kuuluu säästämiseen verrattuna yleensä eksplisiittisesti tuoton tavoittelu ja varallisuuden kartuttaminen, ja sen vuoksi siihen on historiallisesti liittynyt hieman erityyppisiä vastuumerkityksiä kuin säästämiseen. Sijoittamista on eurooppalaisessa kontekstissa paheksuttu oman edun tavoitteluun perustuvana keinotelluna, mutta samalla sijoittamiseen ja sijoittajiin on liittynyt myös arvostusta, ihailua ja jopa kulttuurisia fantasioita (de Goede 2005; Hirsto, Katila & Moisander 2014). Suomessa sijoittaminen oli pitkään harvojen saatavilla ja näyttäytyi eliitin harrastuksena: ”Tehtailijoiden, talonpoikien ja työläisten maassa arvopaperikauppa haaskahti rehellisen työn ja yrittämisen polkemiselta”, kuten Kuisma ja Keskisarja (2012) luonnehtivat. Heidän mukaansa sijoittaminen alettiin nähdä kunniallisena taloudellisena toimintana 1980-luvun puolivälissä ja arkisena säästämis- ja ansaintatapana vasta 2000-luvulla.

2000-luvulla sijoittaminen on vakiintunut julkisessa diskurssissa osaksi kunnan kansalaisen järkevää taloudenhoitoa (Hirsto 2009). Samaan aikaan niin sanotun eettisen tai vastuullisen sijoittamisen markkinat ovat kasvaneet ja vaihtoehdot lisääntyneet (Daugaard 2020). Esimerkiksi vastuullisen sijoittamisen yhdistys Finsif (2020) luokittelee kuusi erilaista vastuullisen sijoittamisen muotoa, joihin kuuluu muun muassa vaikuttavuussijoittaminen. Sijoittamiseen liittyvää vastuuta ja vaikutuksia on näin ollen vähitellen alettu hahmottaa tavalla, joka ulottuu sijoittajan omaa etua laajemmalle. Sijoitusmarkkinoihin kansainvälisenä järjestelmänä liittyy kuitenkin edelleen vakavia eriarvoistavia piirteitä, jotka mahdollistavat esimerkiksi niin sanottujen kehittyvien markkinoiden riistoa (Schultz 2021). Lisäksi sijoittamisen merkityksiä hallitseva institutionaalinen asiantuntijapuhe tyypillisesti hämärtää näitä kytköksiä ja ongelmia esimerkiksi rationalisoimalla (de Goede 2005: 144).

2.2 Pankkien ja kuluttaja-kansalaisten muuttuvat suhteet

Pankeilla on keskeinen rooli säästämisen ja sijoittamisen mahdollistajina, ja Suomessa ne ovat perinteisesti osallistuneet aktiivisesti erityisesti säästämistä koskevaan keskusteluun. Pankkien vahvaa roolia säästäväiskasvatuksessa selittävät osittain ideologiset syyt (Kuusterä 1995), mutta lisäksi yksityisten talletusten kerääminen oli pankeille pitkään elinehto vahvasti säännellyssä markkinatilanteessa (Kuisma & Keskisarja 2012). Sääntelyn vapauduttua pankit eivät nykyisin ole riippuvaisia yksityishenkilöiden talletuksista, ja pankkien liiketoimintamallit perustuvat entistä vahvemmin esimerkiksi asiantuntijapalvelujen tarjoamiseen ja palvelumaksuihin (Erturk & Solari 2007).

Toisaalta myöskään kuluttajat eivät ole samalla tavalla riippuvaisia pankeista. Nykyisin myös muut organisaatiot kuin pankit tarjoavat kuluttajille esimerkiksi maksupalveluja, luottoa ja sijoituspalveluja. Pankeilla on kuitenkin edelleen vahva asema esimerkiksi yksityishenkilöiden sijoitusten kanavoinnissa. Nätin ja Lähteenmäen (2016: 33) mukaan pankkien suurimmat haasteet nykymaailmassa liittyvät siihen, miten ne onnistuvat tavoittamaan ja kohtaamaan kuluttajia, ymmärtämään näiden arvomaailmaa ja tarpeita

sekä luomaan arvoa tavalla, joka sitouttaa kuluttajia. Pankit kohtaavat liikeyrityksinä esimerkiksi samantapaisia kuluttajien vastuullisuusodotuksia kuin muutkin yritykset. Pérez ja del Bosque (2014: 229) havaitsivat espanjalaista pankkisektoria koskevassa tutkimuksessaan, että vastuullisuusodotukset kohdistuvat pankkialalla erityisesti asiakaslähtöisyyteen – esimerkiksi palvelun tehokkuuteen ja luotettavuuteen sekä vuorovaikutuksen toimivuuteen – sekä toiminnan yleiseen eettisyyteen ja laillisuuteen.

2.3 Twitter merkitysneuvottelun areenana

2000-luvulla sosiaalisesta mediasta on tullut keskeinen yritysten, muiden organisaatioiden ja kansalaisten kohtaamispaikka. Twitteriä sosiaalisen median alustana on luonnehdittu eliitin mediaksi, jonka yhteiskunnallinen merkitys perustuu osaltaan siihen, että sitä käyttävät aktiivisesti toimittajat, poliitikot ja muut yhteiskunnallisesti aktiiviset toimijat (Vainikka & Huhtamäki 2015: 180; Isotalus ym. 2018: 25). Se ei näin ollen ole ensisijaisesti suuren yleisön sosiaalinen media, jossa yritys tavoittaisi suuret kuluttajajoukot. Pikemminkin yritys voi Twitterissä viestimällä liittyä yhteiskunnallisten keskustelijoiden joukkoon ja ilmentää näin tietynlaista yrityskansalaisuutta.

Yritysten näkökulmasta Twitter-viestintä voidaan ymmärtää pohjimmiltaan strategiseksi viestinnäksi, johon voi sisältyä esimerkiksi vastuullisuusviestinnän, PR-viestinnän ja markkinointiviestinnän funktioita. Yritykset käyttävät Twitteriä esimerkiksi tiedottamisen ja sidosryhmien sitouttamisen tarkoituksiin (Albu & Etter 2016: 7). Myös pankkien viestintää Twitterissä on tutkittu sidosryhmä- ja vastuullisuusviestinnän (esim. Steenkampf & Rensburg 2019; Schröder 2021, Gómez-Carrasco, Guillamon-Saorin & Garcia Osma 2021) ja markkinointiviestinnän (Boateng 2019; Misra 2021) näkökulmista. Tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi sitä, millaisista yritysvastuun teemoista pankit viestivät (Schröder 2021; Gómez-Carrasco ym. 2021) ja miten ne hyödyntävät vastuullisuusviestintää ja vastuullisuusteemoja organisaation identiteetin ja legitimitietin rakentamisessa sosiaalisessa mediassa (Özdora-Aksak & Atakan-Duman 2015). Näissä tutkimuksissa pankkitoimialan ja -palvelujen sisällöllinen erityisyys on kuitenkin pääosin jäänyt yleisten vastuullisuusteemojen tarkastelun varjoon.

Tässä tutkimuksessa Twitteriä ei tarkastella ensisijaisesti yritysviestinnän näkökulmasta vaan pikemminkin diskurssina (ks. esim. Kreis 2017) ja kulttuuristen merkitysten rakentamisen areenana (Gonsalves, McGannon & Pegoraro 2021). Kiinnostus kohdistuu sääntämisen ja sijoittamisen kulttuurisiin merkityksiin, ja pankkien viestinnän strateginen näkökulma rajataan pääosin tarkastelun ulkopuolelle. Pankkien tviitit on valittu tarkasteluun ennen muuta sen vuoksi, että pankeilla on perinteisesti ollut merkittävä rooli sääntämisen ja sijoittamisen merkitysten rakentamisessa ja aiheeseen liittyvää institutionaalista auktoriteettia.

Sosiaalisen median diskurssin tutkimuskentällä tämä tutkimus liittyy perinteeseen, jossa tarkastellaan aihetunnisteiden avulla jäsenyvää yhteiskunnallista keskustelua. Sitä on tutkittu erityisesti hashtag-kampanjoiden tai aihetunnisteiden ympärille kietoutuvien poliittisten liikkeiden yhteydessä (esim. Kreis 2017; Gonsalves ym. 2021). Aihetunnisteilla eli hashtageilla on Twitter-viestinnässä monenlaisia funktioita. Aihetunnistetta käyttämällä voidaan sananmukaisesti merkitä tviitin ”aihe” (topic) tai korostaa viestin keskeistä teemaa ja näin asemoida viesti osaksi laajempaa keskustelua (Albu & Etter 2016: 7). Aihetunnisteen avulla voidaan kuitenkin myös ilmaista yhteisöllisyyttä ja merkitä tviitti relevantiksi tietylle yleisölle (Koskela & Sihvonen 2018: 36). Organisaatiot voivat myös keksiä omia aihetunnisteitaan ja käyttää niitä luovasti brändin, organisaation ja sidosryhmien identiteettien rakentamiseen (Albu & Etter 2016). Virolainen ja Luomaaho (2018) huomauttavat, että tällaisiin pyrkimyksiin liittyy yritysten näkökulmasta myös maineen hallintaan liittyviä riskejä.

Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on ensisijaisesti aihetunnisteiden luokitteleva, teemoja nimeävä ja korostava, keskustelua jäsentävä funktio. Tarkasteluun valitut #sijoittaminen ja #säästäminen ovat yleisluonteisia ja otsikkomaisia aihetunnisteita. Niitä käyttämällä pankki voi ilmaista osallistumista keskusteluun ja samalla tietynlaista (tavoittelemaansa) roolia yhteiskunnallisena toimijana, kuten asiantuntijana tai ajatusjohtajana.

3 Aineisto ja menetelmä

Tutkimuksen aineisto koostuu suomalaisten pankkien ja niiden työntekijöiden Twitter-julkaisuista, jotka sisältävät aihetunnisteen #säästäminen tai #sijoittaminen. Aineisto on kerätty kahden kuukauden ajanjaksolta, marras-joulukuulta 2019. Keräsin maksullisen Trackmyhashtag-palvelun avulla tältä ajanjaksolta kaikki tviitit, jotka sisältävät valitut aihetunnisteet. Ohjelma kerää aineiston muodossa, joka säilyttää tviittien tekstisisällön ja joitakin emojeeja sekä metadataa (ml. linkit alkuperäisiin tviitteihin), mutta ei esimerkiksi videoita ja kuvia. Tästä kokonaisuaineistosta luokiteltiin tviittaajat käyttäjätilien nimien ja kuvausten mukaan, ja tähän tutkimukseen valittiin käyttäjätilit, jotka voitiin näiden tietojen perusteella tunnistaa Suomessa toimiviksi pankeiksi tai niiden työntekijöiksi. Kaikkia kerättyjä tviittejä tarkastellaan yhtenä tekstiaineistona, joka kokonaisuutena edustaa sijoittamisesta ja säästämisestä käytävää Twitter-keskustelua. Analyysissä ei siten eritellä julkaisuja tviittaajittain.

Aineisto koostuu järjestämisen ja siivouksen jälkeen 668 tviitistä. Näistä 82 tviittiä (12 %) sisältää aihetunnisteen #säästäminen ja 621 tviittiä (93 %) sisältää aihetunnisteen #sijoittaminen. Osa tviiteistä (5 %) sisältää molemmat aihetunnisteet (ks. liite 1). Aineistoa analysoidaan diskurssintutkimuksen näkökulmasta keskittyen säästämiseen ja sijoittamiseen rakentuviin merkityksiin yllä kuvatuissa sosiokulttuurissa ja diskursiivisissa konteksteissa (vrt. Fairclough 1997: 82; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 35–36). Analyysia ohjaavat seuraavat tutkimuskysymykset:

- (1) Millaisiin aiheisiin #säästäminen ja #sijoittaminen liitetään tviiteissä?
- (2) Miten säästämisen ja sijoittamisen merkitykset limittyvät ja eroavat toisistaan?
- (3) Millaisia perusteluja, tavoitteita ja vastuumerkityksiä säästämiseen ja sijoittamiseen esitetään taikka hahmottuu asiayhteyksien kautta?

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa tarkastelin #säästäminen- ja #sijoittaminen-tviittien representaatiomerkityksiä (Fairclough 2003: 27) ja muodostin aineistolähtöisesti teemaluokkia, joihin sijoitin julkaisut. Luokittelu perustui pääasiassa tviittien tekstisisältöön, mutta tarvittaessa julkaisu avattiin alkuperäisessä kontekstissaan Twitterissä, jolloin myös sen (audio)visuaaliset elementit ja linkit voitiin ottaa huomioon. Luokittelun tarkoituksena oli selvittää, millaisiin (muihin) asioihin ja ilmiöihin säästäminen ja sijoittaminen pankkien viestinnässä liitetään. Tarkastelin teemaluokkien jakaumaa erikseen #säästäminen-keskustelussa ja #sijoittaminen-keskustelussa ja vertailin jakaumia toisiinsa. Lisäksi tarkastelin teemaluokkien toistuvia kielellisiä ja multimodaalisia piirteitä sekä tein huomioita niiden kautta rakentuvista identiteetti- ja toimintamerkityksistä (Fairclough 2003: 27) eli lähettäjän ja oletuslukijan positioista ja suhteista ja tviittien tarjoamista toimintamahdollisuuksista. Tätä kautta hahmottui kokonaiskuva siitä, millaisia merkityksiä säästämiseen ja sijoittamiseen liitettiin ja millaisissa (oletus)yhteisöissä merkityksistä neuvoteltiin.

Toisessa vaiheessa keskityin tutkimustehtävän ohjaamana säästämisen ja sijoittamisen risteyskiin eli niiden välisiin merkitysyhteyksiin ja -eroihin. Kolmanneksi pohdin aineistoa

kokonaisuutena taloudelliselle toiminnalle annettujen perustelujen ja tavoitteiden näkökulmasta. Erityisenä kiinnostuksen kohteena olivat säästämiseen ja sijoittamiseen yhdistyvät vastuun tai vastuullisuuden merkitykset.

4 Tulokset

Tarkastelen tässä luvussa ensin tviittien teemaluokkia, jotka kuvaavat sitä, millaisissa asiayhteyksissä säästämisen ja sijoittamisen merkitys muodostuu. Tarkastelu tuo lisäksi esiin säästämis- ja sijoittamiskeskustelujen eroja ja teemoihin liittyviä tyypillisiä puhujaja yleisöpositioita. Sen jälkeen tarkastelen säästämisen ja sijoittamisen välisiä merkityssuhteita tarkemmin. Lopuksi pohdin toiminnan perusteluja erityisesti vastuullisuuden näkökulmasta. Keskityn tässä tviittien laadulliseen tarkasteluun; määrällinen jakautuminen teemaluokkiin on kuvattu liitteessä 1.

4.1 Säästämis- ja sijoittamispuheen teemoittelu

Tunnistin tviiteistä aineistolähtöisen, avoimen koodauksen avulla kuusi teemaluokkaa. Luokan muodostamisessa pyrittiin tunnistamaan kunkin tviitin ensisijainen aihe eli se, mitä tviitti käsittelee. Taulukossa 1 kuvataan teemaluokat ja kutakin luokkaa kuvaava säästämiseen tai sijoittamiseen liittyvä ydinviesti. Lisäksi siihen on koottu kullekin luokalle tyypillisiä elementtejä, jotka voivat olla esimerkiksi toistuvia (avain)sanoja, aihe-tunnisteita tai multimodaalisia elementtejä. Viimeisessä sarakkeessa kuvataan luokkia karkeasti puhujaja yleisöposition näkökulmasta.

Taulukko 1. Aineistosta tunnistetut teemaluokat

Teemaluokka/ Tviitin ensisijainen aihe	Luokan ydinviesti	Tyypillisiä elementtejä luokan tviiteissä	Puhuja- ja yleisöpositio
Aloittaminen	Säästämisen/sijoittamisen aloittaminen on tärkeää	<i>tärkeä, aloittaa, kannattaa</i> ; Linkit mediateksteihin tai pankkien verkkosivuille	Yleiskieli
Käytännöt ja palvelut	Palvelumme ja teknologiamme auttavat säästämään/sijoittamaan	Pankkien, palvelujen ja sovellusten nimet; hinnat ja tarjoukset; upotetut mainokset; linkit verkkosivuille; kuluttajan puhuttelu ja ohjaaminen toimintaan	Yritys puhuu kuluttajalle
Sijoitusstrategiat	Sijoittamiseen/säästämiseen liittyy suunnittelua ja valintoja	Osakkeiden vertailu, sijoitus- tuotteiden vertailu ja arviointi	Asiantuntija puhuu kuluttajalle Harrastajat puhuvat keskenään
Sijoittajayhteisö	Sijoittaminen/säästäminen on yhteisöllinen harrastus	Analyttikoiden ja muiden asiantuntijoiden nimet; näiden käyttäjätilien merkitseminen; linkit podcasteihin, blogikirjoituksiin ym.; joulukalenterit; termit ja lyhenteet	Asiantuntijat puhuvat harrastajille
Tulos- ja markkin uutiset	Sijoittamiseen/säästämiseen kuuluu yritysten, markkinoiden ja pörssin seuraaminen	Yritysten nimet; termit ja lyhenteet: <i>Q3, posari, negari ETF, IPO</i>	Harrastajat puhuvat keskenään
Vastuu ja vaikuttaminen	Sijoittamiseen/säästämiseen liittyy vastuuta ja valtaa	Erikoiskieli, termit ja lyhenteet: <i>ESG, SRI, TCFD</i>	Erikoiskieli

Aloittamisen tärkeys -teemaluokassa perustellaan, miksi sijoittaminen tai säästäminen kannattaa aloittaa. Se on yleinen #säästäminen-tviiteissä, joista lähes puolet voidaan sijoittaa tähän teemaluokkaan (ks. liite 1). Monet tämän luokan tviitit perustuvat tausta-oletukseen säästämisestä tai sijoittamisesta itsessään tärkeänä asiana, jonka arvoa ei tarvitse perustella, kuten esimerkissä 1.

- (1) "Sijoittamisen suurin moka on se, että sitä ei uskalla aloittaa." 😊 Ei tarvitse olla talousguru voidakseen sijoittaa, eikä aloittamisessa kannata vatuloida. Jos homma tuntuu monimutkaiselta, kysy meiltä vinkkejä! [linkki mediatekstiin] #säästäminen #sijoittaminen

Toisinaan tärkeyttä perustellaan esimerkiksi varautumisen, tulevaisuuden suunnittelun (esimerkki 2) tai vaurastumisen kautta. Säästäminen ja sijoittaminen esitetään myös talousosaamisen ja -kasvatuksen välineinä (esimerkki 3).

- (2) Tärkeää asiaa @KSiiKala ja @finanssiala Taloudellinen varautuminen kannattaa aloittaa ajoissa, elämä voi yllättää jo nuorempinakin. #säästäminen ja #sijoittaminen tuovat puskuria omaan talouteen [linkki mediatekstiin]
- (3) Lapselle #säästäminen ja #sijoittaminen on arvokas lahja tulevaisuuden varalle, ja samalla se on tärkeä osa talouskasvatusta. Aloittaminen sujuu helposti verkkopankissa vaikkapa 10 eurolla kuussa. Tutustu rahastosäästämiseen tarkemmin kotisivuillemme! [linkki pankin verkkosivuille]

Tämän teemaluokan tviiteissä ei suoraan mainosteta tiettyä tuotetta tai palvelua. Niissä saatetaan kuitenkin ohjata pankin verkkosivuille tai kehottaa ottamaan yhteyttä, kuten esimerkissä 3.

Käytännöt ja palvelut -teemaluokan tviiteissä keskiössä on pankin tarjoama säästämisen tai sijoittamisen palvelu tai sovellus. Tviittien toistuvia elementtejä ovat pankin nimen sisällyttäminen tviittiin, linkit pankkien verkkosivuille, hinnat ja tarjoukset sekä tietyn tuotteen tai palvelun mainitseminen. Tarkastelujaksolla paljon huomiota sai kuluttajille avautuva uusi sijoittamisen muoto, osakesäästötili, jonka kuluttajat voivat avata pankkien kautta (esimerkki 4).

- (4) Vielä ehtii! Osakesäästötilit otetaan käyttöön 1.1.2020 alkaen, mutta voit avata sen jo nyt. Avaamalla osakesäästötilin vielä tämän vuoden puolella, osallistut 1000 euron pesämunan arvontaan 🎰 [linkki pankin sivulle] #sijoittaminen #säästäminen #pörssi [kuva]

Lisäksi tämän kategorian tviiteissä oli vahvasti näkyvissä digitaalisten teknologioiden merkitys, ja niissä markkinoitiin esimerkiksi erilaisia säästämisen mobiilisovelluksia (esimerkki 5). Näissä tviiteissä säästäminen yhdistettiin usein ostosten tekemiseen ja kuluttamiseen (ks. luku 4.2).

- (5) Poikiiko sinun Bonuksesi Säästäjässä? S-mobiili on Säästäjän koti. 📱 Lataa S-mobiili ja ota #Säästäjä käyttöön! ➔ [linkki pankin verkkosivulle] #Smobiili #Bonus #säästäminen #sijoittaminen [upotettu mainosvideo]

Suurin osa #säästäminen-aiheisista tviiteistä kuuluu joko aloittamisen tai käytäntöjen ja palvelujen teemaluokkaan (ks. liite 1). Säästäminen ja sijoittaminen kytketään näissä kategorioissa yhtäältä vastuulliseen taloudenpitoon (aloittamisen tärkeys) ja toisaalta arkisiin kulutuskäytäntöihin (palvelut). Molempien kategorioiden tviitit kutsuvat kuluttajia toimintaan esimerkiksi linkkien kautta. Niissä puhutellaan vastaanottajaa usein suoraan yksikön toisessa persoonassa ja esitetään kehotuksia ja kysymyksiä. Niissä pankit puhuvat institutionaalisessa asiantuntijan ja palveluntarjoajan roolissa kuluttajalle.

Pienehkön säästämis- ja sijoitusstrategiat-luokan tviiteissä fokuksessa ovat omaan taloudelliseen toimintaan liittyvät valinnat ja suunnittelu. Tviiteissä on pääasiassa kyse nimenomaan sijoittamista koskevista valinnoista: mihin osakkeisiin tai muihin kohteisiin kannattaa sijoittaa ja millaisia kriteerejä sijoituskohteiden valinnalle on. Kriteerit voivat liittyä tuotto-odotuksiin (esimerkki 6) tai riskitasoon (7) mutta myös esimerkiksi vastuullisuus voi näyttäytyä sijoituskohteen valintakriteerinä (7).

- (6) Sijoittajan joulukalenterista voi löytää uudelle #osakesäästötilille yllättäviäkin kohteita. Monopoliyhtiö 6,7%:in osinkotuotolla (luukku 17) vai Euroopan halvin sairaalayhtiö (luukku 14) 😊. #sijoittaminen [linkki pankin sivuille]
- (7) Nyt on erityisen vastuullinen varainhoitoratkaisu tarjolla. Vaihtoehtona on kolme eri riskitasoa ja sijoittamisen voi aloittaa 10€. Kuukausisäästämällä varallisuus kasvaa parhaiten. #sijoittaminen #vastuullisuus [linkki pankin uutiseen]

Säästämis- ja sijoitusstrategioiden kategoriassa esiintyvät lähtökohtaisesti sekä puhujina että kohteena toimijat, jotka ovat jo (aktiivisia) sijoittajia. Puhujana on usein pankki tai pankin työntekijä asiantuntijaroolissa.

Aihetunnisteen #sijoittaminen sisältävistä tviiteistä jopa noin kolmasosa kuuluu sijoittajayhteisö-kategoriaan (ks. liite 1). Kategorian tviiteissä puhutaan sijoittajien kesken. Niissä on usein keskiössä sijoittamiseen liittyvä tapahtuma tai sijoittajayhteisön henkilö. Tviiteissä nostetaan esiin pankkien omia analyytikoita, salkunhoitajia ja muita asiantuntijoita mainitsemalla näitä nimeltä – toisinaan pelkällä etunimellä kuten esimerkissä 9 – ja merkitsemällä heidän käyttäjätilejään (esimerkki 8). Niissä myös mainostetaan sijoittamiseen liittyviä kirjoja, lehtiartikkeleita, podcasteja ja tapahtumia, kuten SijoitusInvest-messuja (esimerkki 8). Lisäksi kategoriaan kuuluu keräysajankohdan erityisyys, sijoitusaiheet "joulukalenterit" (esimerkki 9).

- (8) Sijotus Invest messut käynnissä! OP:lta @anttisaari1 kertoo parhaillaan mitä odottaa pörssivuodelta 2020. #SijoitusInvest @SijoitusInvest #sijoittaminen #markkinakatsaus [valokuva tilaisuudesta]
- (9) Luukku 1 ETF-joulukalenterin 1. luukku on nyt täällä! 😊 Mikko ja Joonas sukeltavat Megatrendien pariin ja ensimmäisessä jaksossa aiheena on Robotiikka. #sijoittaminen #ETF #joulukalenteri #Robotics

Sijoitusyhteisö-kategorian tviiteissä sijoittamisen ammattilaiset ja harrastajat puhuttelevat toisiaan vertaisina, sijoittamisesta kiinnostuneina ja sitä harjoittavina toimijoina. Yhteisön jäsenet jakavat kokemuksiaan, arvioitaan ja tietoa. Kategorian tviitit eroavat muista myös tyylillisesti. Harrastusyhteisön kielenkäyttö sisältää yhtäältä erikoissanastoa ja lyhenteitä (ETF esimerkissä 9) ja toisaalta epämuodollista, positiivisia tunteita viestivää ilmaisua, kuten runsasta emojiä käyttöä ja tilannekuvia, jotka eroavat erityisesti tuotteet ja palvelut -luokan viimeistellystä markkinointiviestinnän kuvastosta. Sijoittajayhteisö-luokan tviitit sisältävät tyypillisesti myös Twitterin mahdollistamia vuorovaihteisia elementtejä kuten muiden käyttäjätilien merkitsemistä.

Tulos- ja markkinauutiset-kategorian tviiteissä käsitellään tietyn yrityksen taloudellista tulosta tai näkymiä tai markkinoiden ilmiöitä laajemmin. Yksittäisten yritysten tuloksia näkymiä kommentoivat tviitit ovat aineistossa suhteellisen harvinaisia. Yleisimmin tämän kategorian tviitit liittyvät aineiston keräämisen ajankohtaan osuneisiin kolmannen kvartaalin tulosjulkistuksiin, kuten esimerkissä 10.

- (10) Nyt ei kulje, #Nissan'illa nääs - kvartaali #tulos romahti 70% ja ennuste koko tilikaudelle putosi 11 vuoden pohjiin - vahva #jeni'kin puristaa, mutta tokkopa siinä kaikki? #sijoittaminen #rahastot #talous #liikenne #yrittäjät [linkki mediatekstiin]

Markkinauutisiin liittyvissä tviiteissä kerrotaan usein kansantalouden tapahtumista tai markkinoiden liikkeistä tavalla, joka nostaa nämä tapahtumat keskiöön ja jossa yhteyttä sijoittamiseen ilmaistaan ainoastaan aihetunnisteella. Tällöin jää lukijan tulkittavaksi, miten tapahtuma liittyy sijoittamiseen tai on sijoittajan näkökulmasta kiinnostava (esimerkki 11).

- (11) Työmarkkina Yhdysvalloissa edelleen hyvin vahva. Työttömyysaste hienoisessa nousussa, koska työvoima kasvoi vielä uusia työpaikkojakin nopeammin. Positiivinen syy siis. Ansiotkin kasvavat vakaasti. Kuluttaja kannattelee talousnäkyä #osakkeet #sijoittaminen #macrobond [kuvaaja Yhdysvaltojen työllisyystilanteesta]

Toistuvia aiheita kategoriassa ovat korot, kauppapolitiikka ja yrityskaupat. Lisäksi tviiteissä pohditaan esimerkiksi pörssiä ja kehitystä. Tviiteille on ominaista runsas erikoissanaston ja lyhenteiden käyttö, ja ne voidaan tulkita sijoittajayhteisön sisäiseksi keskusteluksi.

Lopuksi voidaan erottaa pieni ryhmä tviittejä, joiden keskeisenä aiheena on sijoittamiseen liittyvä vastuu tai sijoittamalla vaikuttaminen (esimerkki 12).

- (12) Sijoittajana pankilla on kyky ja valta vaikuttaa yrityksiin. Kestävyys on olennainen osa kaikkea sijoitustoimintaamme. Lue lisää tavastamme tehdä kestävä sijoitustoimintaa oheisesta artikkelista. #sijoittaminen #vastuullisuus [linkki artikkeliin pankin verkkosivulla]

Toisinaan vastuullisuusmerkitykset avautuvat tässä kategoriassa vain sijoittamisen erikoiskieltä tunteville esimerkiksi termien kuten TFFD (Task Force on Climate-related Financial Disclosures) tai ESG (Environmental, Social, Governance) kautta.

4.2 Säästämisen ja sijoittamisen suhde

Temaattisen analyysin yhteydessä nousi esiin säästämisen ja sijoittamisen läheinen merkityssuhde monissa tviiteissä. Sijoittamista käytetään paikoin säästämisen kanssa vaihdellen ja lähes synonyymisesti. Tässä aineistossa peräti 43 prosenttia #säästäminen-aihetunnisteen sisältävistä tviiteistä sisältääkin myös aihetunnisteen #sijoittaminen (liite 1). Lisäksi sijoittaminen kietoutuu jo käsitteellisestikin yhteen säästämisen kanssa esimerkiksi rahastosäästämisen (esimerkki 13) ja tutkimushetkellä ajankohtaisen osakesäästötilin (esimerkki 14) kautta.

- (13) Rahastosäästäminen taitaa olla helpoin ja varmin tapa vaurastua. UKK:n sanontaa mukailen "onko lottokansalla malttia vaurastua". #sijoittaminen #tahdoenemmän [linkki mediatekstiin]

- (14) Suomalaiset hyötyisivät monipuolisemmasta säästämisestä. Osakesäästötili on yksi vaihtoehto ja kannustaa pohtimaan omaa ja lapselle säästämistä. Mitä kannattaa ottaa huomioon? Hyvä juttu #osakesäästötili #säästäminen #hajauttaminen [linkki mediatekstiin]

Sijoittamisen lisäksi säästäminen kietoutuu pankkien viestinnässä läheisesti kuluttamiseen, usein erilaisten säästämistä automatisoivien sovellusten kautta (esimerkit 15 ja 16). Kuluttamisen ja säästämisen yhteys esitetään ongelmattomana siten, että kuluttaminen tukee tai jopa on säästämistä.

- (15) Miltä kuulostaisi säästää samalla kuin shoppaillet? 😊 Ottamalla ePossun käyttöön kerrytät säästöjä huomaamattasi. 🏠💰 #ePossu #säästäminen Lue lisää 📄 [linkki pankin sivuille ja kuvituskuva]

- (16) Kuulutko sinä niihin, jotka käyvät joulun alla kaupassa? Säästäjälle shoppailu on kuin laittaisi rahaa pankkiin. Lue lisää! → [linkki pankin sivuille] #Säästäjä #Smobiili #säästäminen [upotettu mainos]

Ylipäänsä säästämiseen ei Twitter-viestinnässä juurikaan hahmotu sijoittamisesta erillisiä, esimerkiksi kuluttamisen rajoittamiseen tai säästävään asenteeseen liittyviä merkityksiä, jotka ovat historiallisesti olleet osa säästämisen merkitysrepertuaaria pankkien kuluttajaviestinnässä ja joita myös ajankohtaiset eettisen kuluttamisen diskurssit hyödyntävät (Podkalicka & Potts 2018). Sovelluksia markkinoivat tviitit kuitenkin hyödyntävät säästöpossu-metaforaa esimerkiksi palveluiden nimien ja emojiien kautta. Näin ostamalla säästämiseen liittyy ajatus rahan panemisesta sivuun tai talteen.

Aihetunnisteen #sijoittaminen sisältävät tviitit ovat aineistossa huomattavasti #säästäminen-tviittejä yleisempiä, ja sijoittamiskeskustelu on myös selvästi säästämiskeskustelusta eriytynyttä. Vain 5 prosenttia #sijoittaminen-tviiteistä nimittäin sisältää myös #säästäminen-aihetunnisteen (liite 1). Toisinaan sijoittamisaiheisissa tviiteissä tehdään eksplisiittisesti eroa sijoittamisen ja säästämisen välille esimerkiksi määrittämällä säästäminen epätuottoisaksi ja siten epärationaaliseksi (esimerkit 17 ja 18).

- (17) Noin puolet yli viisikymppisten suomalaisten rahoitusvarallisuudesta on tilillä arvoa ja kasvua menettämässä. Tuoreessa @Taloustaito blogissa aiheen kimpussa @SMiekkaja ja Seija Järvinen. #sijoittaminen [linkki taloustaito.fi-sivun blogiin] [kuva merkityistä henkilöistä]
- (18) Onko sinulla varaa pitää ylimääräisiä varoja 0-korkoisella tilillä? #päivänpohdinta #sijoittaminen #korkoakorolle #säästäminen"

Ylipäänsä sijoittamiskeskustelussa korostuu yhteisön merkitys, ja ammattilaiset asettuvat keskusteluun paitsi asiantuntijoina myös sijoittamisen harrastajina muiden harrastajien kanssa, kuten sijoittajayhteisö-teemaluokan analyysi yllä osoitti. Sijoittajayhteisön tviitteihin liittyy asiantuntijaeetosta mutta – toisin kuin säästämisen yhteydessä – myös yhteisen kiinnostuksen kohteen ympärille rakentuvan yhteisöllisyyden piirteitä, kuten henkilöitymistä ja henkilökohtaisuutta, yhteistä kulttuuria (blogit, kirjat) sekä viihteellisyttä ja tunteita (sijoitusaiheiset Twitter-joulukalenterit).

4.3 Taloudellisen toiminnan motiivit ja vastuullisuus

Säästämisen ja sijoittamisen motiivien ja tavoitteiden artikulointi jää koko aineiston tasolla vähäiseksi. Kokonaisuudessaan sekä säästäminen että sijoittaminen näyttäytyvät luonnollistuneina taloudellisen kansalaisuuden käytäntöinä, joita ei tarvitse perustella. Tviiteissä puretaan lähinnä näiden käytäntöjen aloittamisen (oletettuja) esteitä korostamalla säästämisen ja sijoittamisen vaivattomuutta ja niihin liittyvien palvelujen edullisuutta sekä tarjoamalla linkkien ja sovellusten kautta toiminnan mahdollisuuksia. Harvoissa julkilausutuissa perusteluissa korostuvat tuoton tavoittelu, varautuminen ja talouskasvatus. Aineiston tviiteissä ei esimerkiksi vedota säästäväisyyteen hyveenä tai tavoiteltuna asenteena (vrt. Hirsto 2018) eikä myöskään säästämisen suojele- tai säilyttämismerkityksiin kestävä kehityksen kehityksessä (vrt. Podkalicka & Potts 2016).

Sijoittamiseen liittyvissä tviiteissä oletetaan pääsääntöisesti vastaanottajan olevan jo aktiivinen sijoittaja. Tviiteissä käsiteltävien teemojen yhteys sijoittamiseen ja sijoittajien intresseihin jää usein tulkinnanvaraiseksi, mutta tviiteissä toistuvat aihepiirit indikoivat, että sijoittajia kiinnostaa aktiivinen salkunhoito ja tuottomahdollisuuksien etsiminen esimerkiksi uusista teknologioista ja uusilta markkinoilta. Ajankohtaisista teemoista pankit tarttuvat erityisesti uusiin sijoitusmuotoihin ja teknologioihin, ja sijoittamiseen liittyvät riskit ja mahdollisuudet näyttäytyvät luonteeltaan pragmaattisina ja teknisinä pi-

kemmin kuin eettisinä tai systeemisinä. Sijoittaminen näyttäytyy pankkien tviiteissä toimintana, jolla on kytköksiä esimerkiksi korkotasoon, kauppapolitiikkaan ja yritysten taloudelliseen tulokseen. Yhteys näyttäytyy kuitenkin yksisuuntaisena, eli talouden ilmiöitä tarkastellaan sijoittamiseen mahdollisesti vaikuttavina tekijöinä eikä toisin päin. Sijoittamisen (mahdolliset) ympäristö- tai yhteiskunnalliset vaikutukset tai vaikuttavuus-sijoittaminen eivät nouse merkittävällä tavalla esille. Esimerkki 19 havainnollistaa vaikutussuunnan esittämistä.

- (19) Ilmastonmuutos vaikuttaa laajasti yrityksiin. #TCFD tarjoaa salkunhoitajille hyvän lähestymistavan vaikutusten arvioimiseksi. @FIMVarainhoito salkunhoitajat saivat tänään syventävää tietoa aiheesta erinomaisen koulutuksen muodossa. (...) #sijoittaminen #ESG [valokuva analytikoista]

Vastuullisuus muodostaa aineistossa oman pienen teemaluokkansa, jonka tviiteissä vastuu tai sijoittamalla vaikuttaminen on ensisijainen teema. Sen lisäksi vastuullisuuden näkökulma on näkyvissä muissakin teemaluokissa: Käytäntöjen ja palveluiden teemaluokassa markkinoidaan vastuullisen sijoittamisen tuotteita. Sijoitusstrategioiden teemaluokassa vastuullisuus näyttäytyy sijoituskohteen valinnan kriteerinä ja markkinanäkymät-teemaluokassa sijoitusmarkkinoiden trendinä. Sijoittajayhteisö-teemaluokassa puolestaan tviitataan esimerkiksi vastuullisuusaiheisista tapahtumista.

Yleinen vastuullisuusnäkökulman merkittävä aineistossa on aihetunniste #ESG, joka voidaan tulkita minimaaliseksi vastuumerkityksen indeksiksi. Esimerkki 20 kuitenkin havainnollistaa, että ESG-raportointiin viittaamista voidaan hyödyntää myös tavalla, joka on vastuupyrkimyksille vastakkainen mutta näyttäytyy sijoitusstrategioiden näkökulmasta neutraalin kiinnostavana.

- (20) Kiinnostava strategia: Osa uusista rahastoista maailmalla pyrkii löytämään tuottoa shorttaamalla heikon ESG-reittauksen firmoja. "Some mutual funds are now shorting unsustainable companies" [linkki mediatekstiin] #sijoittaminen #short #esg"

Kokonaisuudessaan voidaan arvioida, että vastuullisuus on Twitterin säästämis- ja sijoittamiskeskustelussa melko usein näkyvillä esimerkiksi aihetunnisteiden kautta, mutta sen sisältö jää pääosin varsin abstraktiksi. Sijoitusdiskurssi on tältä osin – varsin odotuksenmukaisesti – melko perinteistä (vrt. Hirsto 2011), eivätkä pankit ota vastuullisuus- ja vaikuttavuuskysymyksissä ainakaan aktiivista ajatusjohtajan roolia.

5 Päätäntö

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, millaisia merkityksiä pankit ja niiden työntekijät rakentavat säästämiseen ja sijoittamiseen digitalisoituneessa taloudellisen toiminnan kontekstissa. Tarkastelin pankkien Twitter-viestejä diskurssina, jota erittelemällä ja uudelleen jäsentämällä on mahdollista saada esiin taloudellista toimintaa koskevia kulttuurisia oletuksia ja arvostuksia.

Analyysin perusteella vaikuttaa siltä, että pankkien diskurssissa sijoittaminen eri muodoissaan on pitkälti syrjäyttänyt pankkitilille säästämisen ensisijaisena taloudellisen suunnittelun ja varautumisen muotona. Merkitykset ovat osin sulautuneet, ja säästäminen tarkoittaa pankkien retoriikassa usein säästämistä/sijoittamista rahastoihin tai osakesäästötilille, joihin liittyy tuoton mahdollisuus. Samalla pankkien markkinoimat "ostamalla säästämisen" käytänteet ja näitä mahdollistavat sovellukset kantavat omalla tavallaan perinteistä rahan sivuun panemisen merkitystä ja jatkavat näin lipassäästämisen perinnettä – kuitenkin ilman eksplisiittistä kulutuksen rajoittamisen tai kieltäytyksen merkitystä. Koska sivuun panemisen teko on sovelluksissa kytketty varsin konkreetti-

sesti ja automatisoidusti rahan käyttämisen tekoon, sitä voidaan kenties tulkita eräänlaisena moraalisenä maksuna kuluttamisesta. Näin ollen säästämisen sovellukset nojaavat vielä jossain määrin säästäväisyyden ihanteeseen ja pitävät sitä yllä.

Säästämisen merkitysten typistymisen voi yhdistää yhtäältä kulttuuriseen ja toisaalta pankkialan muutokseen. Säästäminen näyttäytyy epäkiinnostavana ja arkisena aiheena, koska sillä ei enää ole tukenaan hyve-etiikan moralisoivaa ja kohottavaa kontekstia: säästäminen ei kerro enää luonteen lujuudesta eikä eteenpäin pyrkivästä asenteesta vaan pikemminkin varovaisuudesta ja riskin karttamisesta. Samalla on myös pankkien edun mukaista korostaa sijoittamista, koska siihen on kytkettävissä pankeille tuottoisia asiantuntijapalveluita. Sijoittamista koskeva keskustelu on Twitterissä vilkkaampaa, ja myös pankit ja niiden työntekijät osallistuvat siihen aktiivisesti. Aineistosta hahmottuu keskusteleva sijoittajayhteisö, joka merkityksellistää markkinoiden tapahtumia ja trendejä sekä yritysten tulosuutisia sijoitusstrategioiden näkökulmasta ja rakentaa yhteisöllisyyttä tapahtumien, mediatekstien ja rituaalien ympärille. Pankkien analyytikot ovat tviiteissä näkyvästi esillä eräänlaisina sijoittajayhteisön mikrojulkiksina.

Tutkimuksen rajoitteena voidaan mainita, että aineisto jäi #säästäminen-tviittien osalta melko pieneksi kahden kuukauden tarkastelujaksolla. Kuitenkin myös säästämisaiheesta aineistosta oli havaittavissa toistuvia elementtejä ja selviä eroja #sijoittaminen-aineistoon. Jatkotutkimuksessa olisi mahdollista keskittyä tarkemmin pankkien Twitter-viestinnän vuorovaikutteisuuteen ja sitouttavuuteen tarkastelemalla tviittien saamia kommentteja ja reaktioita. Lisäksi olisi kiinnostavaa selvittää, millaista sijoittamis- ja säästämiskeskustelua aiheutunnisteisiin keskittyvä tarkastelu jättää näkymättömiin. Erityisesti sijoittamiseen liittyviä tviittejä seuraamalla näyttäisi avautuvan kytkentöjä toisiin tviitteihin ja tviittiketjuihin, joissa keskustellaan sijoittamiseen liittyvistä aiheista käyttämättä tässä tarkasteltuja aiheutunnisteita. Toisaalta yleisluonteisiin #säästäminen- ja #sijoittaminen-aihetunnisteisiin keskittymiselle on kuitenkin perustelunsa, sillä niiden voi tulkita merkitsevän tviitit eksplisiittisesti osaksi yleisempää keskustelua. Niitä käyttämällä pankit toteuttavat ja ilmaisevat tietynlaista roolia näkyvinä toimijoina yhteiskunnassa.

Tutkimus täydentää kuvaa organisaatioiden sosiaalisen median viestinnästä keskittymällä laadullisen analyysin keinoin siihen, miten organisaatiot rakentavat julkisella areenalla merkityksiä toimialan ytimessä oleville ilmiöille. Aiemmassa tutkimuksessa on tarkasteltu pankkien sosiaalisen median viestintää esimerkiksi yleisten yritysvastuun teemojen ja viestinnällisten ulottuvuuksien kautta, jolloin pankkitoimialan sisällölliset erityispiirteet ovat jääneet vähälle huomiolle. Voidaan kuitenkin ajatella, että säästämisen ja sijoittamisen – samoin kuin esimerkiksi luoton ja velan – merkityksiä koskeva neuvottelu on pankeille erityisen tärkeää institutionaalista työtä, jolla on merkitystä myös niiden yhteiskunnallisen legitimitetin eli toiminnan oikeutuksen kannalta. Analyysi antaa viitteitä siitä, että organisaatiot voivat käyttää yleisluonteisia, toimialan keskeisiin käsitteisiin liittyviä aiheutunnisteita osoittamaan paikkaansa tietyn institutionaalisen kentän relevanttina toimijana, jolla on tällä kentällä puheoikeus ja määrittelyvaltaa. Yritysvastuun ja yrityskansalaisuuden näkökulmista voidaan samalla todeta, että organisaatioiden tulisi käyttää tätä valtaa vastuullisesti edistämällä keskustelua alan käytännöistä myös eettisistä, yhteiskunnallisista ja ympäristönäkökulmista käsin. Pankkien viestinnässä tämä tarkoittaisi esimerkiksi sijoittamisen – muunkin kuin vastuulliseksi tai vaikuttaviksi luokiteltujen sijoitustuotteiden – yhteiskunnallisten vaikutusten avaamista yleisölle osana arkista säästämistä ja sijoittamista koskevaa keskustelua. Tällainen keskustelu parantaisi kuluttaja-kansalaisten mahdollisuuksia hahmottaa talouden ja yhteiskunnan kytköksiä ja toteuttaa nykyistä paremmin reflektoivaa, eettistä kansalaisuutta myös taloudenhallintaan liittyvien valintojen kautta.

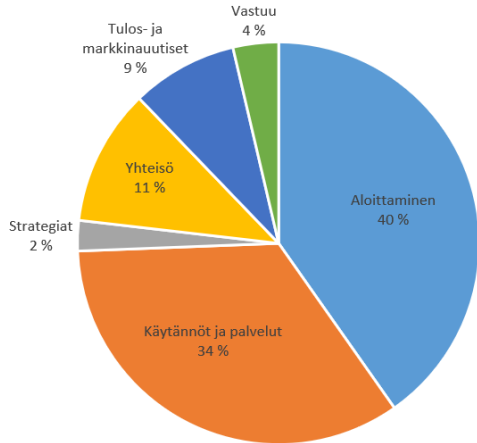
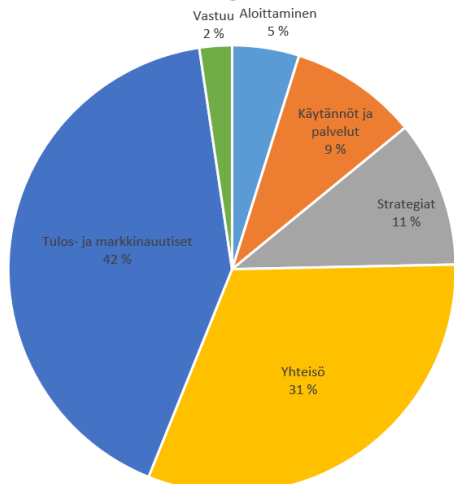

Lähteet

- Albu, O. B. & Etter, M. (2011). Hypertextuality and Social Media: A Study of the Constitutive and Paradoxical Implications of Organizational Twitter Use. *Management Communication Quarterly* 30(1), 5–31. <https://doi.org/10.1177/0893318915601161>
- Boateng, S. L. (2019). Online relationship marketing and customer loyalty: a signaling theory perspective. *International Journal of Bank Marketing* 37(1), 226–240.
- Daugaard, D. (2020). Emerging new themes in environmental, social and governance investing: a systematic literature review. *Accounting & Finance* 60, 1501–1530.
- de Goede, M. (2005). *Virtue, Fortune and Faith: A Genealogy of Finance*. University of Minnesota Press.
- Erturk, I. & Solari, S. (2007). Banks as continuous reinvention. *New political economy* 12(3), 369–388.
- Fairclough, N. (1997). *Miten media puhuu* (alkuteos Media Discourse 1995). Vastapaino.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. Routledge.
- Finsif (2020). *Vastuullisen sijoittamisen lähestymistavat*. Saatavilla: <https://www.finsif.fi/vastuullisen-sijoittamisen-lahestymistavat/> (Lainattu 17.5.2021).
- Gómez-Carrasco, P., Guillamon-Saorin, E. & Garcia Osma, B. (2021). Stakeholders versus firm communication in social media: the case of Twitter and corporate social responsibility information. *European Accounting Review* 30(1), 31–62.
- Gonsalves, C. A., McGannon, K. R. & Pegoraro, A. (2021). A critical discourse analysis of gendered cardiovascular disease meanings of the #MoreMoments campaign on Twitter. *Journal of Health Psychology* 26(10), 1471–1481.
- Grönholm, P. (2021). Sata asuntoa. *Helsingin Sanomat* 20.12.2021. Saatavilla rajoitetusti osoitteessa <https://www.hs.fi/hyvinvointi/art-2000008422263.html> (Lainattu 4.10.2022).
- Hirsto, H. (2009). Rahan seikkailut: sijoitusmarkkinoiden kulttuurisia jäsennyksiä. Teoksessa M. Ruckenstein & T. Kallinen (Toim.) *Rahan kulttuuri*. SKS. 72–83.
- Hirsto, H. (2011). Everyday discourses of the stock market: Searching for investor power and responsibility. *Consumption, Markets & Culture* 14(1), 57–77.
- Hirsto, H. (2018). The survival of saving. Esitelmä, 34th European Group for Organizational Studies (EGOS) Colloquium, Tallinna, Viro, Heinäkuu 2018.
- Hirsto, H., Katila, S. & Moisander, J. (2014). (Re)constructing economic citizenship in a welfare state – intersections of gender and class. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal* 33(2), 122–139.
- Hirvilampi, T. (2008). Kuluttavan elämän hylänneet kulutuskurit. Teoksessa M. K. Niemi (Toim.) *Kiitos ei! Kieltäytymisen kulttuurihistoriaa*. Ajatus Kirjat. 143–168.
- Isotalus, P., Jussila, J. & Matikainen, J. (2018). Twitter viestintänä ja sosiaalisen median ilmionä. Teoksessa Isotalus, P., Jussila, J. & Matikainen, J. (Toim.) *Twitter viestintänä. Ilmiöt ja verkostot*. Vastapaino. 9–30.
- Junkkari, M. (2022). Nyt puhuvat uudet sijoittajagurut. *Helsingin Sanomat* 9.1.2022. Saatavilla rajoitetusti: <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000008442979.html>. (Lainattu 4.10.2022).
- Koskela, M. & Sihvonen, T. (2018). #Hashtagin funktiot Twitterissä: Aihetunniste metadatanä, erikoiskielenä ja luovuuden välineenä. Teoksessa P. Isotalus, J. Jussila & J. Matikainen (Toim.) *Twitter viestintänä. Ilmiöt ja verkostot*. Vastapaino. 31–50.
- Kreis, R. (2017). #refugeesnotwelcome: Anti-refugee discourse on Twitter. *Discourse & Communication* 11(5), 498–514.
- Kuisma, M. & Keskiarja, T. (2012). *Erehtymättömät: Tarina suuresta pankkisodasta ja liikepankeista Suomen kohtaloissa*. WSOY.
- Kuusterä, A. (1995). *Aate ja raha. Säästöpankit Suomalaisessa yhteiskunnassa 1822–1994*. Otava.
- Lehtonen, T. & Pantzar M. (2002). The ethos of thrift: the promotion of bank saving in Finland during the 1950s. *Journal of Material Culture* 7(2), 211–231.
- Mishra, A.S. (2021). Exploring COBRAs, its antecedents and consequences in the context of banking brands. *International Journal of Bank Marketing* 39(5), 900–921.

- Niemi, Mari K. (2008). Toisintekijöiden jäljillä. Teoksessa M. K. Niemi (Toim.). *Kiitos ei! Kieltäytymisen kulttuurihistoriaa*. Ajatus Kirjat. 7–18.
- Nätti, S. & Lähteenmäki, I. (2016). The evolution of market orientation in Finnish retail banking—from regulation to value creation. *Management & Organizational History* 11(1), 28–47.
- Onninen, O. (2021). Suomessa on joukko naisia, jotka tekevät rahaa puhumalla rahasta. *Image* 1/2021.
- Ozdora-Aksak, E. & Atakan-Duman, S. (2015). The online presence of Turkish banks: communicating the softer side of corporate identity. *Public Relations Review* 41(1), 119–128.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino.
- Pérez, A., & del Bosque, I. R. (2014). Customer CSR expectations in the banking industry. *International Journal of Bank Marketing* 32(3), 223–244.
- Podkalicka, A. & Potts, J. (2014). Towards a general theory of thrift. *International Journal of Cultural Studies* 17(3), 227–241. <https://doi.org/10.1177/1367877913496198>
- Ruckenstein, M. (2011). Raha, arvon ulottuvuudet ja kulttuurintutkimuksen talous. Plenaariesitelmä Kulttuurintutkimuksen päivillä 16.12.2011. Saatavilla: http://www.academia.edu/3044013/Raha_arvon_ulottuvuudet_ja_kulttuurintutkimuksen_talous
- Schröder, P. (2021). Corporate social responsibility (CSR) communication via social media sites: Evidence from the German banking industry. *Corporate Communications: An International Journal* 26(3), 636–654.
- Schultz, C. (2021). Postcolonial Finance. *Theoria* 68(166), 60–86.
- Steenkamp, H. & Rensburg, R. S. (2019). CSR on display: using spectacles and storytelling as stakeholder engagement mechanisms. *Communitas* 24, 1–19.
- Vainikka, E. & Huhtamäki, J. (2015). Tviittien politiikkaa – poliittisen viestinnän sisäpiirit Twitterissä. *Media & viestintä* 38(3), 165–183.
- Violainen, M. & Luoma-aho, V. (2018). Kaapattu hashtag? Organisaatiot ja brändit sosiaalisessa mediassa. Teoksessa P. Isotalus, J. Jussila & J. Matikainen (Toim.). *Twitter viestintänä. Ilmiöt ja verkostot*. Vastapaino. 152–173.
- Zelizer, V. (1994). *The Social Meaning of Money: Pin Money, Paychecks, Poor Relief, and Other Currencies*. Basic Books.

Liite 1. Aineiston luokittelun yksityiskohdat: aihetunnisteen #säästäminen ja #sijoittaminen sisältävät tviitit ajalta 1.11.–31.12.2019 (n = 668)

	Lkm	Näistä molemmat aihetunnisteet sisältäviä	Jakautuminen teemaluokkiin (lkm ja %)																		
Aihetunnisteen #säästäminen sisältävät tviitit	82	35 (43 %)	<table> <tr> <td>Aloittaminen</td> <td>33</td> <td>(40 %)</td> </tr> <tr> <td>Käytännöt ja palvelut</td> <td>28</td> <td>(34 %)</td> </tr> <tr> <td>Strategiat</td> <td>2</td> <td>(2 %)</td> </tr> <tr> <td>Yhteisö</td> <td>9</td> <td>(11 %)</td> </tr> <tr> <td>Tulos- ja markkinauutiset</td> <td>7</td> <td>(9 %)</td> </tr> <tr> <td>Vastuu</td> <td>3</td> <td>(4 %)</td> </tr> </table> 	Aloittaminen	33	(40 %)	Käytännöt ja palvelut	28	(34 %)	Strategiat	2	(2 %)	Yhteisö	9	(11 %)	Tulos- ja markkinauutiset	7	(9 %)	Vastuu	3	(4 %)
Aloittaminen	33	(40 %)																			
Käytännöt ja palvelut	28	(34 %)																			
Strategiat	2	(2 %)																			
Yhteisö	9	(11 %)																			
Tulos- ja markkinauutiset	7	(9 %)																			
Vastuu	3	(4 %)																			
Aihetunnisteen #sijoittaminen sisältävät tviitit	621	35 (5 %)	<table> <tr> <td>Aloittaminen</td> <td>33</td> <td>(5 %)</td> </tr> <tr> <td>Käytännöt ja palvelut</td> <td>63</td> <td>(9 %)</td> </tr> <tr> <td>Strategiat</td> <td>72</td> <td>(11 %)</td> </tr> <tr> <td>Yhteisö</td> <td>214</td> <td>(31 %)</td> </tr> <tr> <td>Tulos- ja markkinauutiset</td> <td>283</td> <td>(42 %)</td> </tr> <tr> <td>Vastuu</td> <td>16</td> <td>(2 %)</td> </tr> </table> 	Aloittaminen	33	(5 %)	Käytännöt ja palvelut	63	(9 %)	Strategiat	72	(11 %)	Yhteisö	214	(31 %)	Tulos- ja markkinauutiset	283	(42 %)	Vastuu	16	(2 %)
Aloittaminen	33	(5 %)																			
Käytännöt ja palvelut	63	(9 %)																			
Strategiat	72	(11 %)																			
Yhteisö	214	(31 %)																			
Tulos- ja markkinauutiset	283	(42 %)																			
Vastuu	16	(2 %)																			

Responsible Communication

To cite this article: Hyppönen, A. (2022). "Hyvä saavutettavuus hyödyttää kaikkia" – Kognitiivisen saavutettavuusarvioinnin käytänteitä. In: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räsänen & H. Limatius (Eds.). *Responsible Communication*. VAKKI Publications 14. 43–59. Available at: <https://vakki.net/index.php/2022/12/15/responsible-communication/>. ISBN 978-952-69732-1-0.

"Hyvä saavutettavuus hyödyttää kaikkia" – Kognitiivisen saavutettavuusarvioinnin käytänteitä

Annikki Hyppönen^a

^a Markkinoinnin ja viestinnän yksikkö, Vaasan Yliopisto

This article examines the cognitive accessibility assessment work of online service websites in the Papunet assessment service of the Finnish Association on Intellectual and Developmental Disabilities (FAIDD). The research is linked to the project called *Selkeästi meille*, organized by the FAIDD and the Association of Kehitysvammatuki 57 ry. These organizations have strong experience in promoting equality and inclusion in society of people with intellectual disabilities and others with special needs in learning, understanding and communication. In both services, people with disabilities participate in the assessment work as experts by experience. This study sheds light on the accessibility assessment process, focusing on cognitive accessibility problems. The material of the study is based on a semi-structured focus group interview with accessibility experts working in mentioned organizations. It is analysed in the context of why evaluation work is important, what accessibility expertise means, and what methods are used in the work. The findings of the research show the committed attitude of the evaluators that communicates the importance of achieving accessibility and the desire to develop and use evaluation methods.

Avainsanat: kognitiivinen saavutettavuus, kokemusasiantuntija, saavutettavuusarviointi, selkokieli

1. Johdanto

Verkkopalvelujen saavutettavuudella tarkoitetaan laajasti ottaen sitä, että kenellä tahansa on mahdollisuus käyttää palvelua rajoitteistaan huolimatta. Digitaalisten palvelujen kuten esimerkiksi mobiilisovellusten, verkkopankin tai muiden sähköisten asiointipalvelujen käyttäjältä odotetaan oppimiskykyä ja osaamista sähköisten palvelujen käytössä. Monilla verkkopalvelujen käyttäjillä on kuitenkin vaikeuksia esimerkiksi verkkosivun sisällön lukemisessa ja ymmärtämisessä. Selkokeskuksen (2022a) mukaan Suomessa on jopa 530 000–750 000 kansalaista, joilla on vaikeuksia lukea tai ymmärtää yleiskielä. Luku- ja kirjoitusvaikeudesta kärsivien lisäksi heitä ovat esimerkiksi kehitysvammaiset, maahanmuuttajataustaiset ja muistisairaat henkilöt. Nykyisin lukutaito korostuu muun kielitaidon hallinnan ohella, kun yhä useampi asia hoidetaan itsenäisesti, useimmiten verkkopalvelua ja digitaalisia välineitä käyttäen. Verkkopalvelujen saavutettavuus liittyy lähtökohtaisesti tasa-arvon ja demokratian toteutumiseen, sillä kaikilla on oikeus osallistua yhtäläisesti erilaisiin yhteiskunnan toimintoihin ja käyttää yleisiä palveluja (Leskelä 2019, 48–49). Etelä-Suomen aluehallintovirasto (2021) arvioi, että jopa yli miljoonan suomalaisen on edelleen vaikeaa käyttää verkkopalveluja.

Viime aikoina verkkopalvelujen käyttäjien tietoisuus saavutettavuuden merkityksestä on lisääntynyt, sillä hyvästä käytettävyydestä ja saavutettavuudesta on tullut merkki palvelun laadusta. Puhtaasti teknisen saavutettavuuden ohella kognitiivisen saavutettavuuden merkitys on kasvanut. Teknisen saavutettavuuden eli käytettävyyden vähimmäisvaatimus on, että verkkosivu toimii moitteettomasti. Kognitiivinen eli sisällöllinen saavutettavuus puolestaan tarkoittaa, että verkkopalvelun tai yleisemmin viestinnän sisältö on ymmärrettävää, helposti omaksuttavaa ja käytettävää. Aiheeseen liittyvä aiempi tutkimus antaa vahvoja viitteitä siitä, että kognitiivinen saavutettavuus ja selkokieline esitystapa hyödyttävät monia käyttäjiä (mm. Leskelä 2019: 47; 69).

Digipalvelulain (Valtiovarainministeriö 306/2019) mukaan julkisen verkkopalvelun saavutettavuuden tila on arvioitava. Esittelen tässä artikkelissa verkkosivun saavutettavuuden arviointityötä, jota kehitysvammaisten tukijärjestöt tekevät. Nämä tukijärjestöt tarjoavat sekä julkisille että yksityisille toimijoille palvelua, jossa niiden verkkosivuja arvioidaan systemaattisesti digipalvelulain (306/2019) ohjeistamien WCAG 2.1 -saavutettavuusvaatimusten (*Web Content Accessibility Guidelines, W3C*) sekä kognitiivisten ja kielellisten saavutettavuusvaatimusten näkökulmista. Saavutettavuusarviointityö on luonteeltaan pitkälti ihmisten suorittamaa asiantuntija-arviointia, jonka suorittaa saavutettavuuden toteutumiseen perehtynyt ammattilainen.

Arviointiprosessissa hyödynnetään työhön kehitettyjä ohjelmistoja. Lisäksi menetelminä ovat käyttäjäarviointi ja -testaus. Tässä tutkimuksessa käyttäjäarvioijina ja -testaajina toimivat kokemusasiantuntijat. He ovat henkilöitä, joilla on omakohtaista kokemusta sairaudesta tai vammasta ja jotka tämän kokemuksen kautta osallistuvat palvelujen kehittämiseen suorittamalla niitä tehtäviä, joita loppukäyttäjän on verkkopalvelun kautta tarkoitus tehdä (Meriluoto 2018: 12). Tästä käyttäjäarviointiin ja -testaukseen perustuvasta saavutettavuuden arviointiprosessista käytän tässä artikkelissa nimitystä *saavutettavuusarviointi*.

Tämän tutkimuksen keskiössä on verkkopalvelusivun kognitiivisen saavutettavuuden arviointiprosessi. Artikkelin tavoitteena on tuottaa uutta tietoa siitä, miten saavutettavuusarviointia tekevät henkilöt hahmottavat arviointiprosessin, arvioinnin käytännöt ja näiden taustalla vaikuttavat tekijät ja millainen työnkuva toimintarajoitteisilla kokemusasiantuntijoilla on arviointiprosessissa. Tutkimuskysymykseni ovat: ”Mitä vaiheita ja menetelmiä sisältyy kognitiivisen saavutettavuuden arviointiprosessiin?” ja ”Mitkä periaatteet ohjaavat saavutettavuusarvioijaa arviointityössään?”.

2. Käytettävyydestä saavutettavuuteen

Tutkimuksessa hyödynnetään käytettävyyden ja saavutettavuuden käsitteitä. Niiden avulla hahmottuu saavutettavuuden laajempi konteksti, jossa tarkastelun kohteena ovat käyttäjän kognitiiviset kyvyt ja tiedonkäsittelyn taidot.

2.1. Käyttäjälähtöinen suunnittelu käytettävyyden ja saavutettavuuden ytimessä

Käytettävyys viittaa ihmisen ja tietokoneen vuorovaikutuksen (mm. Sinkkonen, Kuoppala, Parkkinen & Vastamäki 2006: 260). Hyvä käytettävyys vaatii verkkosivuston ihmislähtöistä suunnittelua, toteutusta ja ylläpitoa (Övermark 2019). Käytettävyydellä tarkoitetaan verkkosivuston teknistä saavutettavuutta, jolloin verkkosivusto on käyttäjälleen mahdollisimman toimiva ja helppokäyttöinen käyttäjän toimintarajoitteista riippumatta. Verkkosivustoa voidaan silloin käyttää siihen tarkoitukseen, johon se on suunniteltu. Se sisältää kaiken tarvittavan tiedon ja kaikki ne toiminnot, joiden avulla käyttäjä voi suorittaa tehtävät, jotka sivuston kautta on tarkoitettu tehtäväksi (Sinkkonen ym. 2006: 280–281; Övermark 2019; papunet.net 2022). Kun käytettävyys on huomioitu, verkkopalvelusivustoa on miellyttävä käyttää, ja työskentely sen kautta on tehokasta ja tuloksellista. Lisäksi verkkosivusto tukee käyttäjää esimerkiksi ohjeistamalla tätä toiminnoissa niin, että tehtävät voidaan suorittaa nopeasti, hyvin ja vaivattomasti, ilman ylimääräistä älyllistä ponnistelua (Övermark 2019).

Saavutettavuus viittaa aineettomaan ympäristöön ja sen palveluihin, esimerkiksi verkkosivustoihin sekä niihin liittyvään suunnitteluun, toteutukseen ja ylläpitoon (Celia 2021). Käsitteellä käytettävyys on viitattu myös tekstien ymmärrettävyyteen, siis kognitiiviseen ominaisuuteen (ks. Suominen 2019). Brusilovsky Filer (2018: 6, 39–40) on tutkinut saavutettavien ympäristöjen suunnitteluun ja toteuttamiseen liittyviä seikkoja erityisesti niiden käyttäjien näkökulmasta, joilla on kognitiivisia ongelmia. Hän toteaa, että verkkosivuston saavutettavuus toteutuu, kun suunnittelija tunnistaa käyttäjien tarpeet, taidot ja kyvyt. Yksinkertainen, epäolennaisesta tiedosta karsittu sisältö helpottaa käyttöön liittyvää päättelyä, muistamista ja löytämistä. Tiedon monikanavainen, toisiaan täydentävä ja käyttäjän ymmärtämisen ja vastaanottamisen tasoa tukeva esitystapa edesauttaa tiedon ymmärtämistä. Tuotteen tai verkkosivuston käytön tulisi olla helpotettua niin, ettei siitä aiheudu käyttäjälle ylimääräistä kognitiivista kuormitusta.

Maaß ja Rink (2018: 17–25) esittelevät verkkopalvelujen kognitiivisen saavutettavuuden toteutumista Saksassa. Heidän mukaansa saavutettavuus toteutuu, kun käyttäjä pystyy löytämään etsimänsä informaation ja ymmärtämään ja muistamaan sen sisällön. Tämä helpottuu, jos tieto ja informaatio liittyvät aikaisempaan tietoon, joka käyttäjällä on aiheesta. He toteavat, että saavutettavuuden toteutuminen edellyttää, että teksti on noudeuttavissa uudelleen tarkasteltavaksi. Tekstillä he tarkoittavat sekä puhuttua että kirjoitettua sisältöä. Verkkosivuston suunnittelijan tehtävä on 1) selvittää, ketkä sivustoa käyttävät, ja 2) tunnistaa heidän tiedon etsimiseen ja löytämiseen liittyvät kykynsä sekä ympäristöt ja alustat, joilla he verkkosivustoa käyttävät. On myös tärkeää huomioida käyttäjän tiedonkäsittelytaidot ja hänen havaitsemiseen, ymmärtämiseen ja muistamiseen liittyvät kykynsä ja selvittää, miten hän toimii saatavilla olevien tietojen perusteella ja mitä hän pitää hyväksyttävänä. Verkkosivuston toteuttaminen saavutettavasti edellyttää tietoa siitä, miten tekstit ja muut mediasisällöt sijoitetaan sivulle, mitkä ominaisuudet tukevat niiden hyvää löytämistä ja havaitsemista, mitkä kieli- ja tekstiominaisuudet parantavat sisällön ymmärtämistä ja minkälaisen käänösstrategioiden avulla saavutetaan nämä ominaisuudet. (Maaß & Rink 2018: 23–25)

2.2. Tiedonkäsittelyn ja ymmärtämisen taidot ovat yksilöllisiä

Kognitiivisten taitojen yksilöllisyys tulee esille esimerkiksi tiedonkäsittelyn nopeudessa, muistiin palauttamisessa ja kyvyissä havaita eroja ja samankaltaisuuksia (Leskelä 2019: 57). Jehkonen ja Saunamäki (2019: 39) kuvaavat ihmisen kognitiivista toimintaa jatkuvana tiedonkäsittelynä ja tiiviinä molemminpuolisena vuorovaikutuksena ympäristön ja yksilön välillä. Tietoista kognitiivista toimintaa tarvitaan erityisesti uusissa ja muuttuvissa tilanteissa. Jehkonen ja Saunamäen (2019) mukaan keskeisimpiä kognitiivisia toiminnan muotoja ovat tarkkaavuus, toiminnanohjaus, muistaminen, havaitseminen, kielelliset toiminnot, tahdonalaiset liiketaidot, tunne-elämä ja motivaatio. He painottavat, että edellytys erityisesti uuden oppimiselle ja muistamiselle on tarkkaavuuden tehokas ja riittävän pitkäkestoinen suuntaaminen. Toiminnanohjauksen taidot puolestaan mahdollistavat sen, että yksilö kykenee ennakoimaan, suunnittelemaan ja käynnistämään toimintaansa oma-aloitteisesti ja vaihtuvien tilanteiden mukaisesti. Havaitsemisen kannalta on oleellista, että yksilö pystyy erottamaan olennaiset ja epäolennaiset asiat toisistaan. Kielelliset taidot ovat keskeisiä ajattelussa, ongelmanratkaisussa ja päätöksenteossa. Kielellisten toimintojen kautta mahdollistuu kommunikointi toisen ihmisen kanssa ja kielelliset käsitteet mahdollistavat havaintojen ja muistikuvien jäsentämisen. Tahdonalaisia liiketaitoja tarvitaan tekojen käytännön toteuttamisessa. Tunteet ja motivaatio vaikuttavat keskeisesti tavoitteiden syntyyn, ja yksilölliset erot tunnereagoinnissa selittävät, miten eri henkilöt reagoivat eri tavoin samanlaisessa tilanteessa.

Kognitiivisen saavutettavuuden toteutumiseksi verkkosisältöjen kielellinen muotoilu on tärkeää. Kielen on oltava ymmärrettävää ja sen on otettava huomioon erilaiset käyttäjät ja heidän tiedontarpeensa (mm. Dufva 2013; Onikki 2005; Leskelä 2019: 47,69). Kognitiiviset ongelmat voivat liittyä esimerkiksi tilan hahmotukseen, keskittymis- ja suunnittelukykyyn liittyviin vaikeuksiin sekä puhutun ja kirjoitetun kielen tuottamiseen ja ymmärtämiseen liittyviin vaikeuksiin (Leskelä 2019: 49, 57). Aivoilla on kyky käsitellä kielen lisäksi myös eri aistien kautta välittyvää tietoa. Kognitiivinen saavutettavuus tehostuu, kun tietoa on tarjolla monikanavaisesti, esimerkiksi kuvana, tekstinä ja äänenä tai infografiikkana, jolloin henkilön yhden alueen toimintarajoite ei estä tiedon saamista toisessa muodossa (Leskelä 2019: 57).

2.3. Kokemusasiantuntija saavutettavuuden arvioijana

Verkkosivustojen ja -palvelujen yksi käyttäjäryhmä on toimintarajoitteiset henkilöt. Heitä ovat esimerkiksi aisti-, liikunta- ja kehitysvammaiset henkilöt sekä muistisairaat henkilöt. Toimintarajoite voi olla pysyvä tai tilapäinen ja johtua myös kielestä tai kulttuurista (Hirvonen, Kinnunen & Tiittula 2020: 18). Verkkosivuston saavutettavuuden toteutuminen on näille henkilöille erityisen tärkeää. Saavutettavuusarviointityö on kehittämistyötä, jossa käyttäjätestauksella pyritään saamaan esille saavutettavuuden ongelmia. Kun käyttäjätestajana toimivat kokemusasiantuntijat, joilla on omakohtaista kokemusta toimintarajoitteesta tai vammasta, saadaan autenttista tietoa niistä saavutettavuuden ongelmista, jotka muuten saattaisivat jäädä huomaamatta. Samalla heidän työpanoksensa antaa heille mahdollisuuden vaikuttaa käyttämiinsä palveluihin. Kokemusasiantuntijatoiminta on yksi osallistamisen ja osallisuuden muoto, jossa ydin on kuulluksi ja nähdyksi tuleminen ja mahdollisuus vaikuttaa asioihin. (Mm. Isola, Kaartinen, Leeman, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Tokoi 2017.) Kokemusasiantuntija voi olla palkattu asiantuntija organisaatiossa, kun organisaation toiminta perustuu siihen osa-alueeseen, josta kokemusasiantuntijalla on tietoa ja omakohtaista kokemusta (Meriluoto 2015: 52; Meriluoto 2018: 17; Meriluoto & Laine 2019: 166).

3. Aineisto ja menetelmä

Tutkimuksen aineisto on kerätty tammikuussa 2022 saavutettavuusarvioijilta, jotka työskentelivät Kehitysvammaliiton Papunet-saavutettavuusyksikön ja Kehitysvammaliiton ja Kehitysvammatuki 57 ry -järjestön yhteisessä Selkeästi meille -hankkeessa (2020–2022). Molemmat järjestöt edistävät kehitysvammaisten ja muiden erityistä tukea oppimisessa, ymmärtämisessä ja kommunikoinnissa tarvitsevien henkilöiden yhdenvertaisuutta ja osallisuutta yhteiskunnassa. Niissä molemmissa arviointityöhön osallistuu toimintarajoitteisia henkilöitä kokemusasiantuntijoina.

Aineisto koostuu kirjallisen haastattelulomakkeen perusteella tuotetuista vastauksista. Aineistonhankintamenetelmää voi verrata fokusryhmähaastatteluun, koska vastaukset on pääosin tuotettu tiimityönä. Fokusryhmähaastattelu on laadullinen tutkimusmenetelmä, jonka avulla pyritään ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä (Stevanovic & Weiste 2018; Parviainen 2005: 53). Tässä tutkimuksessa ryhmähaastattelun valintaa puoltaa se, että saavutettavuusarviointityö on luonteeltaan tiimityötä, jossa korostuu työntekijän ammattitaitojen ja työtehtävien homogeenisuus. Tiimityössä fokusoituminen tarkoittaa jäsenten yhteistä, ennalta tiedettyä ymmärrystä työtehtäviin liittyvissä kysymyksissä (Mäntyranta & Kaila 2008).

Tämän tutkimuksen haastattelulomake oli puolistrukturoitu, teemoitettu kysymysten kokonaisuus (liite 1), jossa vastaajalle annettiin mahdollisuus myös vapaamuotoiselle pohdinnalle. Lähetin haastattelukysymykset vastaajille Webropol-kyselytyökalulla tehtynä kyselynä. Tavoitteena oli kerätä tietoja, käsityksiä ja kokemuksia arvioijan työstä, ymmärtää tehtyjä ratkaisuja ja toimintaa sekä yksilön että tiimityöskentelyn näkökulmista. Haastatteluun vastasi Papunet-saavutettavuusyksikön tiimi (5 henkilöä), Selkeästi meille -hankkeen tiimi (3 henkilöä) ja kaksi yksittäistä saavutettavuusarvioijaa. Vastauksista kävi ilmi, että kysymyksiin oli vastattu tiimeinä kokoontumalla yhteiseen tilaan ja pohtimalla kysymyksiä yhdessä. Tällä tavalla varmistettiin, että myös kokemusasiantuntijat, joilla on kognitiivisia rajoitteita, pystyivät osallistumaan haastatteluun ja tuomaan esille oman näkökulmansa arviointityöhön.

Analyysimenetelmänä hyödynnettiin aineistolähtöistä (induktiivista) temaattista analyysia. Sen lähtökohtana on kerätty aineisto, jota luetaan, järjestellään, ryhmitellään ja kuvataan esille nousevien teemojen mukaan kohti yksityiskohtaisempaa tarkastelua (Elomaa-Krapu 2019; Braun & Clarke 2006: 4; Tuomi & Sarajarvi 2018: 140). Tarkastelen induktiivisen lähestymistavan kautta tunnistettuja teemoja aineistolähtöisesti, jolloin teoria ohjaa tulkintaani joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti niin tutkimusaiheen kuin valittujen teemojen kautta (Guest, MacQueen & Namey 2012: 6–7). Temaattisen analyysin avulla on mahdollista saada esille ilmeisten sisältöjen kuvaamisen lisäksi piilomerkityksiä, sanomatta jätettyjä tai verhotusti sanottuja asioita. Analyysin lopputulos perustuu tekemiini tulkintoihin (mm. Braun & Clarke 2006: 77–101; Tuomi & Sarajarvi 2018: 141–142, 144). Löytämäni teemat kuvaavat aineistossa esiintyviä ilmiöitä ja tutkijana tekemiäni tulkintoja aineistosta (Tuomi & Sarajarvi 2018: 142–143; Braun & Clarke 2006: 77–101).

Aloitin aineiston analyysin lukemalla kaikki haastatteluun osallistuneiden lähettämät tekstimuotoiset vastaukset esitettyihin kysymyksiin huolellisesti läpi ja etsimällä niistä teemoja (Guest ym. 2012: 64–67). Analyysia ja teemojen tunnistamista ohjasivat asetetut tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset. Tutkimuskysymykset olivat ”Mitä vaiheita ja menetelmiä sisältyy kognitiivisen saavutettavuuden arviointiprosessiin?” ja ”Mitkä periaatteet ohjaavat saavutettavuusarvioijaa arviointityössään?”. Aineiston järjestelyn ja kerättyjen johtojatusten pelkistämisen kautta esille nousseet aihealueet erottuivat metateemoiksi. Luin aineistoa uudelleen läpi ja tarkensin metateemoja, jonka jälkeen ne oli mahdollista koodata uniikeilla tekstikoodeilla (Braun & Clarke 2006: 77–

101). Vertailemalla alkuperäistä tekstiä ja niistä tehtyjä tulkintoja oli mahdollista pelkistää tunnistetut metateemat pää- ja alateemoiksi ja nimetä ne niiden sisältöä kuvaavasti (Guest ym. 2012: 74–75).

4. Saavutettavuusarviointiprosessi arvioijien kuvaamana

Esittelen seuraavissa alaluvuissa analyysin tulososion teemoittain. Tarkastelen haastateltujen näkemyksiä arviointiprosessin vaiheista (luku 4.1) ja heidän pohdintaansa siitä, miksi arviointeja tehdään (luku 4.2). Esittelen saavutettavuuden osa-alueita luvussa 4.3 ja selitän, mitä he tarkoittavat asiantuntija- ja käyttäjäarvioinnilla ja -testauksella (luku 4.4). Luvussa 4.5 esitelen haastateltujen käyttämiä arviointimenetelmiä ja heidän näkemyksiään niiden kehitystarpeista. Lopuksi luvussa 4.6 tarkastelen arvioinnin päätösvalhetta haastateltujen perusteella.

4.1. Arviointiprosessin vaiheet

Hyvä käytettävyys ja saavutettavuus hyödyttävät verkkopalveluun liittyvää organisaatiota, sillä asiakkaat arvostavat helppokäyttöisyyttä ja sitä, että heidän tarpeensa palvelun käytössä huomioidaan. Saavutettavuudeltaan heikot verkkopalvelut huonontavat organisaation imagoa ja tuottavat taloudellisia kuluja esimerkiksi lisääntyneen asiakastuen vuoksi. (Mm. Ovaska, Aula & Majaranta 2005: 14; Helin 2005: 239–240.) Haastateltuvastausten perusteella saavutettavuusarvioinnin prosessia on hahmoteltavissa kuviossa 1 esitetyllä tavalla.

Kuvio 1. Arviointiprosessin vaiheet

Papunet-saavutettavuusyksikkö ja Selkeästi meille -hanke arvioivat laajasti erilaisten organisaatioiden, järjestöjen, yritysten ja viranomaisten verkkopalveluita. Haastatellut kertovat, että arviointiprosessin vaiheet muodostavat rutiinin, johon vaihtelua tuovat arvioitavan sivuston laajuus sekä työn tilaajan toiveet sekä sivuston sen hetkinen tila. Alkupalaverissa työn tilaajan kanssa sovitaan arvioinnin yksityiskohdat, kuten arvioitava kohde ja arvioinnin tavoitteet ja laajuus, käytettävät menetelmät, aikataulu sekä arvioinnin tulosten raportointi. Arviointityön tilaajalla on mahdollisuus valita arviointiin mukaan käytölle tärkeitä sivunäkymiä, sivupohjia ja sivustoon liittyviä lomakkeita. Arviointityön tavoitteiden asettaminen määrittelee osaltaan käytettäviä arviointimenetelmiä. Saavutettavuusarviointi käynnistyy ja etenee testaukseen, jossa sivustoa tarkastellaan

erilaisilla alustoilla ja jossa kokemusasiantuntijat testaavat sivuston kognitiivista saavutettavuutta. Arvioinnin tulokset, löytyneet ongelmat ja niiden korjausehdotukset kirjataan arviointi- ja käyttötilanneraportteihin, jotka työn päätyttyä esitellään tilaajalle.

Korjausehdotusten ja muutosten toteuttaminen jää tilaajan vastuulle. Haastatellut kertovat, että tilaaja yleensä ymmärtää muutosten toteuttamisen tärkeyden, mutta ei aina. Saavutettavuusongelmien korjaus voi aiheuttaa muutosvastarintaa, sillä niistä voi aiheutua tilaajalle taloudellisia kustannuksia. Haastateltujen mukaan on turhauttavaa, jos tilaaja jättää arvioinnissa esille tulleet korjaus- ja muutosehdotukset tekemättä. Mikäli tilaaja toteuttaa korjausehdotukset, Papunet-saavutettavuusyksikkö myöntää yhteistyössä Selkokeskuksen kanssa sivustolle Selkotunnuksen merkiksi, että sivuston tekstisisältö täyttää selkokielen kriteerit. Vastaavasti Selkeästi meille -hanke myöntää arvioidulle sivustolle Selkeästi meille -tunnuksen, jos tilaaja toteuttaa esitetyt korjausehdotukset.

4.2. Saavutettavuustarpeen tunnistaminen

Haastattelulomakkeessa vastaajilta kysyttiin, miksi saavutettavuuden arviointia tarvitaan ja ketkä tarvitsevat saavutettavia palveluja. Vastauksista ilmenee, että saavutettavuusarviointityön päämääränä on, että verkkosivustoa voivat käyttää myös ne ihmiset, joilla on jokin toimintarajoite tai erityistarve. Haastatellut tuovat esille selityksen siitä, mitä saavutettavuudella yleisellä tasolla ymmärretään. Sen lisäksi vastauksissa näkyy, että saavutettavuudesta hyötyvien joukko voidaan nähdä erityisryhmiä laajemmaksi, sillä saavutettavuus nähdään asiana, joka hyödyttää jokaista verkkopalvelun käyttäjää (esimerkki 1).

- (1) Saavutettavuus tarkoittaa palvelun toteuttamista niin, että se on käytettävissä ja hallittavissa mahdollisimman monelle ihmiselle. Me kaikki voimme saavutettavia palveluja jossain elämämme vaiheessa tarvita.

Vastaajat pohtivat saavutettavuuden tarpeen tunnistamista myös palvelujen tuottajien, suunnittelijoiden, teknisten kehittäjien ja sisällöntuottajien näkökulmasta. Vaikka saavutettavuuden toteutuminen nähdään kaikkia käyttäjiä hyödyttävänä asiana, vastauksissa tulee esille myös saavutettavuuden toteuttamisen haasteellisuus, kun käyttäjien tarpeet vaihtelevat (esimerkki 2).

- (2) Usein palvelujen tuottajat eivät osaa itse tuottaa käyttäjille saavutettavia palveluja. Palvelujen suunnittelijat, tekniset kehittäjät ja sisällöntuottajat eivät vielä osaa tehdä palveluita, jotka läpäisevät saavutettavuuden minimivaatimukset. Iso ongelma on se, että palvelun tekee ulkopuolinen tekninen taho. Se ei osaa tehdä asioita oikein, ja/tai sitä ei osata vaatia. Design for All – kaunis ajatus. Valitettavasti sellaista käyttäjäryhmää kuin ”kaikki” ei ole olemassa. On paljon erilaisia ihmisiä, joilla on erilaisia rajoitteita, tietoja ja taitoja.

Haastattelulomakkeella vastaajilta kysyttiin arviointityötä ohjaavista arvoista. Vastauksissa viitataan niin taustajärjestöjen kuin arvioijien omiin arvoihin. Vastauksissa korostuu ymmärrys toimintarajoitteisten henkilöiden oikeudesta saada verkkopalveluja saavutettavasti taidoistaan, kyvyistään ja toimintarajoitteistaan huolimatta (esimerkki 3). Toinen työtä ohjaava peruste niin taustajärjestöillä kuin saavutettavuusarvioijilla on sitoutuminen arvomaailmaan, joka perustuu jokaisen ihmisen jakamattomaan ihmisarvoon ja hänen perus- ja ihmisoikeuksiin.

- (3) Ilman mahdollisuutta käyttää palveluja ja saada ymmärrettävää tietoa on vaikea muodostaa omia mielipiteitä, tehdä valintoja ja vaikuttaa omaan elämään ja toimintamahdollisuuksiin yhteiskunnassa.

Saavutettavuuden toteutuminen voi myös vähentää leimaamista, jonka toimintarajoite aiheuttaa (esimerkki 4).

- (4) On myös hyödyllistä ajatella saavutettavuutta asiana, joka hyödyttää kaikkia, silloin se vähentää stigmaa, joita saattaa edelleenkin liittyä erilaisiin vammoihin.

Hansen-Schirran ja Maaßin (2020: 24) mukaan esimerkiksi verkkosivujen selkokielineen esitystapa voi leimata käyttäjäryhmää, jolla on kognitiivisia haasteita. Tämä tulee esille myös haastateltujen vastauksista.

4.3. Saavutettavuuden osa-alueet

Saavutettavuusarviointityössä korostuu ymmärrys verkkosivun käyttäjälähtöisen suunnittelun tarpeellisuudesta sekä käyttäjien yksilöllisistä tiedonkäsittelyn ja ymmärtämisen taidoista (ks. Övermark 2019; Sinkkonen ym. 2006). Tämä ymmärrys ohjaa nykyisin saavutettavuuden arviointityötä kohdistumaan verkkosivun teknisen saavutettavuuden lisäksi myös kognitiiviseen saavutettavuuteen, johon sisältyy kielellinen saavutettavuus (mm. Celia.fi 2022; Leskelä 2019: 49, 65–66). Näiden osa-alueiden lisäksi saavutettavuutta voidaan tarkastella esimerkiksi tilannekohtaisena ja aistinvaraisena saavutettavuutena, jolloin tarkastelun kohteena ovat väline tai kanava, jolla verkkosivua ja sen sisältöä käytetään (Leskelä 2019: 48).

Haastatelluilta kysyttiin, onko jako tekniseen ja kognitiiviseen saavutettavuuteen toimiva vai pitäisikö arviointityössä tarkastella saavutettavuutta laajemmin. Vastauksista käy ilmi, että nämä saavutettavuuden osa-alueet ovat oleellisia, mutta etteivät ne haastateltujen mielestä ole tarkkarajaisia, vaan limittyvät (esimerkki 5).

- (5) Jako kognitiiviseen ja ”tavalliseen” saavutettavuuteen on tällä hetkellä toimiva. Sitä tarvitaan etenkin siksi, koska digipalvelulain vaatima saavutettavuus (WCAG-kriteerit) eivät kovin hyvin tue kognitiivista saavutettavuutta.

Tekninen saavutettavuus tarkoittaa verkkosivun käytettävyyttä, jolloin tavoitteena on tunnistaa palvelulle asetetut tavoitteet sen käyttäjien näkökulmasta (Övermark 2019). Haastatellut tuovat esiin myös sen, että kielellinen saavutettavuus on tärkeä kognitiiviseen saavutettavuuteen sisältyvä osa-alue (esimerkki 6).

- (6) Jotta palvelu olisi saavutettava kaikille, on tärkeää, että se on teknisesti saavutettava. Saavutettavuuden molemmat osa-alueet ovat siis tärkeitä ottaa huomioon. Myös kielen ymmärrettävyys ja selkokieliisyys pitää katsoa osana sitä ympäristöä, jossa teksti julkaistaan.

Toteamus tuo esiin tarpeen tarkastella osa-alueita erityisesti siksi, koska digipalvelulaissa kognitiivista saavutettavuutta ei huomioida. Koska kognitiivisen saavutettavuuden haasteet ovat nykyisin tiedossa ja niihin liittyvää arviointityötä yleisesti tehdään, tulisi myös tämä saavutettavuuden osa-alue saattaa saavutettavuuslainsäädännön piiriin. Kognitiivisen saavutettavuuden arviointimenetelmät (ks. luku 4.5) vaativat kehitystyön lisäksi yhtenäistämistä ja kokoamista teknisen WCAG-kriteeristön tapaan yleisesti käytetyksi standardiksi. Silloin niitä voidaan käyttää lainsäädännön ohjauksessa yhtenäisesti osana kognitiivisen saavutettavuuden arviointiprosessia.

4.4. Asiantuntija-arviointi ja käyttäjäarviointi ja -testaus

Verkkosivun saavutettavuuden arviointiin voidaan käyttää useita menetelmiä. Papunet-saavutettavuusyksikössä ja Selkeästi meille -hankkeessa menetelminä olivat asiantun-

tija-arviointi sekä käyttäjäarviointi ja -testaus. Asiantuntija-arvioinnin suorittaa asiantuntija tai asiantuntijaryhmä. Käyttäjäarvioinnilla ja -testauksella pyritään simuloimaan verkkosivuston aitoja käyttötilanteita, joissa kohderyhmään kuuluvat käyttäjät toimivat (Korvenranta 2005: 111; Koskinen 2005: 187). Valittu menetelmä vaikuttaa haastateltujen mukaan arvioinnin aikatauluun (esimerkki 7).

- (7) Asiantuntija-arviointi on hyvä ja nopea väline. Käyttäjäarviointi on myös tärkeää, mutta se vie paljon aikaa. Arviointitapa sovitaan työn tilaajan kanssa.

Papunet-saavutettavuusyksikössä työskentelee viisi arvioijaa. Heistä neljän työtehtäviin kuuluu pääasiassa verkkosivuston kognitiivisen saavutettavuuden arviointi. Arviointityö kattaa myös sivuston helppokäyttöisyyden ja selkokieliisyyden tarkistuksen sekä sivuston taiton, kuvituksen ja ulkoasun tarkistuksen. Yksi vastaajista ilmoittaa työtehtäväkseen teknisen WCAG 2.1 -arvioinnin, johon kuuluu myös ongelmien raportointi ja korjausehdotusten tekeminen verkkopalvelujen suunnittelijoille, sisällöntuottajille sekä teknisille kehittäjille.

Selkeästi meille -hankkeen tiimissä työskentelee viisi henkilöä. Hankkeen tekemät arvioinnit ovat käyttäjälähtöisiä ja kohdistuvat kognitiivisen saavutettavuuden arviointiin. Hankkeessa kehitetään myös kognitiivisen saavutettavuuden arviointikriteeristöä, joka perustuu arvioijien työssään tekemiin havaintoihin asioista, jotka helpottavat tai vaikeuttavat tiedon löytymistä tai sen ymmärtämistä verkkosivuilla.

Saavutettavuusarviointi tehostuu, kun saavutettavuustestauksessa työskentelee kokemusasiantuntijoita. He edustavat käyttäjäryhmiä, jotka omakohtaisen kokemuksen kautta voivat osoittaa käyttäjätesteissä saavutettavuusongelmia. (Mm. Meriluoto 2018) Selkeästi meille -hankkeessa testajina työskentelee saavutettavuustestajina kaksi kokemusasiantuntijaa, joilla on kognitiivisia haasteita. Vastauksista ilmenee, että heidän arviointityönsä kohdistuu esimerkiksi verkkosivun teksteihin (esimerkki 8). Tekstien kognitiivista saavutettavuutta arvioidaan lukemalla.

- (8) Testaajia pyydetään lukemaan jokin verkkosivu ja vastaamaan tekstiin liittyviin kysymyksiin. Jos testaaja kokee tekstin vaikeaksi tai ei jaksa sitä lukea, keskustellaan ja pohditaan, miksi testaaja kokee niin. Testaaja saattaa esimerkiksi kertoa, ettei ymmärtänyt tiettyä sanaa, jolloin sana selitetään ja kysytään, mikä olisi ymmärrettävämpi tapa ilmaista asia. Testaaja saattaa myös kokea, että teksti olisi helpompi ymmärtää, jos sen lähellä olisi aihetta käsittelevä kuva.

Kokemusasiantuntijoiden työtä ohjaa ja tukee hankkeen saavutettavuuskoordinaattori, joka myös vastaa arvioinneista ja arviointiraportin kirjoittamisesta. Prosessiin sisältyy lisäksi käyttäjätestauspajoja, joihin osallistuvilla testajilla on jokin kognitiivinen haaste. Hankkeessa työskentelee hankepäällikkö ja hankesuunnittelija, jotka osallistuvat osittain arviointiprosessiin, esimerkiksi käyttäjätestaustyöpajoihin ja arviointikriteeristön kehittämistyöhön. Vastauksista ilmenee, että kognitiivisen saavutettavuuden ongelmat saadaan parhaiten esille, kun saavutettavuustestajina toimii niitä käyttäjäryhmän edustajia, joille saavutettavuus on erityisen tärkeää. Haastateltujen mukaan Selkeästi meille -hanke on ainoa hanke Suomessa, jossa arviointityössä toimivilla henkilöillä itsellään on kognitiivisia haasteita. Hankkeen arviointiprosessiin sisältyy sekä asiantuntija-arviointi että kokemusasiantuntijoiden käytännössä tekemä testaus. Haastatellut tuovat esiin, että kokemusasiantuntijoiden työpanos on tärkeä arviointityön osa ja että sille toivotaan jatkoa hankkeen päättymisen jälkeen.

4.5. Arviointikriteeristöt ja niiden kehittäminen

Saavutettavuusarviointiprosessissa hyödynnetään tällaiseen työhön kehitettyjä, yleisesti käytössä olevia ohjelmistoja ja työkaluja, joilla saavutettavuusongelmat voidaan

saada esille. Ne jakaantuvat teknisen ja kognitiivisen saavutettavuuden kriteeristöihin sekä selkokielen mittariin, joka on tekstisisällöissä käytetyn kielen saavutettavuuden kriteeristö.

4.5.1. WCAG 2.1 -kriteeristö

Teknisen saavutettavuuden toteutuminen osoitetaan vertaamalla sivustoa *WCAG 2.1 -kriteeristöön*. Ohjeistuksella ei haastattelujen perusteella kuitenkaan pystytä ratkaisemaan kaikkia ongelmia, joita toimintarajoitteiset käyttäjät kohtaavat (esimerkki 9).

- (9) WCAG-ohjeistusta käyttämällä voidaan varmistaa lähinnä sivuston tekninen saavutettavuus. Se ei siis huomioi sitä, onko sivusto käytettävä toimintarajoitteisille ja vammaisille käyttäjille.

Osa ohjeistuksen sisältämistä kriteereistä on haastateltujen mukaan tulkinnanvaraisia ja niitä on käytettävä joskus luovasti (esimerkki 10).

- (10) Eräs kriteereistä esimerkiksi määrittelee, että sivun kaikessa ei-tekstuaalisessa sisällössä tulee olla ”saman tarpeen täyttävä tekstivastine” näkövammaisia käyttäjiä varten. Esimerkiksi verkkosivuilla oleviin kuviin on sisällytettävä teksti, jossa kerrotaan, mitä kuvassa on. Eri ihmisillä saattaa olla erilainen käsitys siitä, mitä tekstivastineen tulee sisältää, jotta se on riittävän kuvaava.

Saavutettavuusarvioijat näyttäytyvät haastatteluvastauksissa asiantuntijoina, joiden osaamiseen sisältyy verkkopalvelujen teknisen ja kognitiivisen saavutettavuuden arviointi sekä arviointityössä käytettävien menetelmien, testauksen ja kriteeristöjen käyttö ja niiden kehittäminen (esimerkki 11). He mainitsevat työtä ohjavan digipalvelulain ja sen vaatiman WCAG 2.1 -ohjeistuksen noudattaminen. Maininta selkokielestä tuo esiin haastateltujen yhteistyötä Selkokeskuksen kanssa tehtävässä kielellisen saavutettavuuden arvioinnissa ja tuo arviointiin mukaan selkokielen valtakunnallisen asiantuntijakeskuksen osaamista.

- (11) Vaikka sivustolla olisikin otettu huomioon kaikki WCAG-ohjeistuksen kriteerit, sivuston käyttö saattaa olla monelle käyttäjälle hyvin hankalaa ja hidasta. Siksi on tärkeää tutustua myös siihen, millä keinoilla sivustoista voi tehdä helppokäyttöisiä ja kognitiivisesti saavutettavia ja mikä merkitys verkkosivujen kielen selkeydellä ja selkokielellä on.

Haastateltujenkin mainitsemassa WCAG 2.1 -kriteeristössä mainitaan yhtenä periaatteena verkkosivun kielellisesti ymmärrettävä sisältö. Haastattelujen perusteella sen voi nähdä kehityssuuntana, jossa kognitiivinen saavutettavuus erityisesti kielen suhteen tullaan huomioimaan kriteeristön seuraavassa päivitysversiona.

4.5.2. Selkokielen sivuston helppokäyttöisyyden arviointi -kriteeristö

Haastattelujen perusteella heidän tekemänsä saavutettavuusarviointi kohdistuu kognitiivisen saavutettavuuden osalta verkkosivuston sisältöihin ja siihen linkitettyihin lomakkeisiin ja tiedostoihin. Kognitiivisen saavutettavuuden arviointiin ei ole olemassa yleisesti käytettyä kriteeristöä. Papunet-saavutettavuusyksikön työssä kognitiivisen saavutettavuuden arviointi kohdistuu haastateltavien mukaan sivuston helppokäyttöisyyteen ja tiedon saavutettavuuteen. Helppokäyttöisyyden arviointiin he kertovat kehittäneensä *Selkokielen sivuston helppokäyttöisyyden arviointi* -lomakkeen, joka sisältää kriteerit sivuston rakenteelle, navigaatiolle, sisällön ulkoasulle, linkeille, hakutoiminnolle, lomakkeille sekä virhetilanteille.

Haastateltujen mukaan lukemistapahtuma ja käyttäjän visuaalinen havaitsemis- ja hahmotuskyky ovat tyypillisiä käyttäjän kokemia saavutettavuushaasteita. Verkkosivun kokonaisuuden hahmottuminen ja sivun sisältämän tiedon looginen jäsenitys on oleellista erityisesti lukijan näkökulmasta. Tämän tuovat esiin myös Jehkonen ja Saunamäki (2019: 9), jotka toteavat havaitsemisen kannalta olevan oleellista, että käyttäjä pystyy erottamaan olennaiset ja epäolennaiset asiat toisistaan.

Nykyisin tietoa esitetään verkkosivuilla monikanavaisesti. Haastatteluvastauksissa annetaan esimerkkeinä tästä mm. tekstiin liittyvä kuvitus ja videoiden tekstitys. Tiedon monikanavaisen esitystavan avulla käyttäjän yhden alueen toimintarajoite ei estä tiedon saamista toisessa muodossa (Leskelä 2019: 57). Verkkosivun kaikkien sisältöjen suunnitelmallinen sijoittelu helpottaa niiden käyttöä. Maaßen ja Rinkin (2018: 17–25) mukaan kieli- ja tekstiominaisuuksien lisäksi on nimenomaan huomioitava se, miten tekstit ja muut mediasisällöt sijoitetaan sivulle ja mitkä ominaisuudet tukevat niiden hyvää löytämistä ja havaitsemista.

Haastatellut tarkoittavat tiedon saavutettavuudella sivuston selkokielistä sisältöä. Sivuston tekstisisällön selkokielisyyden arvioinnin haastatellut kertovat tekevänsä yhteisessä Papunet-saavutettavuusyksikön ja Selkokeskuksen nk. *selkotunnusarvioinnissa* (ks. kohta Selkokielen mittari -kriteeristö).

4.5.3. Kognitiivisen saavutettavuuden arviointi -kriteeristö

Myös Selkeästi meille -hanke kehittää kognitiiviseen saavutettavuusarviointiin käytettävää kriteeristöä. Tämä *Kognitiivisen saavutettavuuden arviointi* -kriteeristö sisältää 19 arvioitavaa osa-aluetta ja lähes 100 arvioitavaa asiaa. Kriteeristön avulla arvioidaan sivun navigaatiota, tiedon sijoittamista sivulle, tekstisisällön ymmärrettävyyttä ja luettavuutta, kuvitusta, videoita sekä muita liikkuvia elementtejä sivulla, linkkejä, hakutoimintoa, painikkeita ja kuvakkeita. Näiden lisäksi kriteeristö sisältää ohjeistusta sivuston käyttöön liittyviin toimintoihin, kuten palveluun rekisteröitymiseen ja kirjautumiseen, evästeisiin, chat-toimintoon ja käyttäjätukeen. Osittain ja soveltuvilta osin tämä kriteeristö noudattelee WCAG-ohjeistusta, mutta sisältää lisäksi kriteerejä, jotka kohdistuvat kognitiivisen saavutettavuuden arviointiin. Kriteeristöä ja sen kehittämistä kertovat haastatellut, ja tietoa siitä on saatavissa myös hankkeen verkkosivuilta, jossa kriteeristö on luettavissa (*selkeästimeille.fi*). Haastatteluvastauksista on pääteltävissä, että lähtökohtana kriteeristön kokoamiselle on kognitiivisen saavutettavuuskriteeristön puuttuminen saavutettavuuslainsäädännöstä (esimerkki 12).

- (12) Hankkeen toiveena on, että verkkosivuille koottuja ohjeita ja arviointikriteeristöä hyödynnetään laajasti hankkeen päättymisen jälkeenkin, jotta kognitiivinen saavutettavuus otetaan lain velvoittaman teknisen saavutettavuuden lisäksi huomioon.

Vastauksista käy ilmi, että kriteeristön kehittämistyö perustuu arvioijien käytännön havaintoihin verkkosivulla olevista saavutettavuusongelmista. Kriteeristöä tarkastelemalla tulevat esille ne lukuisat verkkosivun kohdat ja toiminnot, joissa kognitiivisen saavutettavuuden toteutuminen on huomioitava. Haastateltujen mukaan Papunet-saavutettavuusyksikön ja Selkeästi meille hankkeen kehittämät kriteeristöt voidaan nähdä suuntaa antavina ohjeistuksina, joiden avulla kognitiivista saavutettavuutta voidaan arvioida tulevaisuudessa.

4.5.4. Selkokielen mittari -kriteeristö

Haastatellut kertovat, että yksi syy, miksi yritykset ja organisaatiot teettävät saavutettavuusarvioinnin verkkosivustolleen, on tarkistuttaa sivustolla käytetyn kielen saavutettavuus. Kielentarkistus ja nk. selkotunnusarviointi tehdään heidän mukaansa yhteistyössä

Selkokeskuksen kanssa tarkistamalla arvioitavan sivun tekstisisältö: onko se helposti ymmärrettävää ja täyttääkö se selkokielen kriteerit (esimerkki 13).

- (13) Kieleen liittyväksi saavutettavuuden ongelmaksi voi muodostua esimerkiksi liian pitkien virkkeiden, vaikeiden rakenteiden tai lukijalle vieraan sanaston käyttäminen. Toisaalta tekstistä voi myös puuttua lukijan kannalta olennaista tietoa, jolloin lukijan voi olla esimerkiksi vaikea hakea itselleen kuuluvaa tukea.

Haastateltujen mukaan arvioinnissa kiinnitetään huomiota hyvään kieleen. Tekstisisältöä arvioidaan kokonaisuutena sanaston, rakenteen ja visuaalisen toteutuksen näkökulmista (esimerkki 14).

- (14) Kriteeristön avulla arvioidaan tekstiä kokonaisuutena, johon sisältyy sanaston, kielen rakenteiden ja sivun visuaalisuuden arviointi.

Arviointiin käytetään haastateltujen mukaan *selkokielen mittaria* (Selkokeskus 2022b), joka on selkokielen asiantuntijoiden ja selkokieleen perehtyneiden kielentutkijoiden kehittämä menetelmä tekstien selkokielisyyden arviointiin. Mikäli sivusto täyttää helppokäyttöisyyden ja selkokielen kriteerit, arvioinnin lopputuloksena Selkokeskus myöntää sivustolle tai sivulle niin sanotun selkotunnuksen yhteistyössä Papunetin kanssa. Selkotunnuksen saamisen ehtona on, että tilaaja toteuttaa arvioinnissa esiin tulleet korjaus ehdotukset. Haastateltavien mukaan tunnuksen tavoitteena on helpottaa selkokieltä tarvitsevia ihmisiä löytämään tietoa sellaisessa muodossa, että siitä on heille hyötyä. Vastausten perusteella käy ilmi, että arviointityössä kognitiivista saavutettavuutta ei nähdä pelkästään kielellisenä saavutettavuutena, vaan arvioinnin kohteena on lisäksi sivun helppokäyttöisyys. Saavutettavuuden osa-alueet eivät haastateltujen mukaan ole tarkkarajaisia. Esimerkiksi saavutettavuusongelmat, jotka liittyvät visuaaliseen esitystapaan, voivat liittyä kielellisen saavutettavuuden lisäksi laajempaan kognitiiviseen saavutettavuuteen.

Haastatellut näkevät kaikkien arviointimenetelmien kehittämisen tärkeänä. He huomauttavat, että nopea tekninen kehitys uusine tekniikoineen, apuvälineineen, käyttöympäristöineen ja sovelluksineen vaatii jatkuvaa ohjeistusten päivitystä.

4.6. Arvioinnin päätösvaihe

Käyttäjätestausten valmistuttua arviointiprosessissa huomioidut asiat kirjataan arviointiraporttiin. Haastatellut kertovat, että raportin sisältö, verkkopalvelun toimivuus, korjattavat asiat sekä kehitysehdotukset käydään läpi tilaajan kanssa lopputapaamisessa. Käyttötilanneraporttiin kirjataan arviointi niistä sivuston käyttötilanteista, jotka tilaaja on erikseen ilmoittanut arvioinnin kohteiksi. Tilaaja saa arvioinnissa esille tulleiden saavutettavuusongelmien korjaamiseksi korjausohjeita. Muutosten ja korjausten toteuttaminen jää tilaajan vastuulle. Selkeästi meille -hankkeen lopputapaamisessa tilaajalta kysytään myös palautetta arviointiprosessista. Merkiksi kognitiivisesti saavutettavasta verkkosivusta sille myönnetään Selkeästi meille -tunnus, jonka avulla tilaaja viestii kognitiivisen saavutettavuuden tärkeydestä.

5. Pohdinta

Tässä artikkelissa tarkasteltiin verkkosivuston saavutettavuuden arviointiprosessia Papunet-saavutettavuusarviointipalvelussa ja Selkeästi meille -hankkeessa. Arvioijat tuovat haastatteluvastauksissaan esille, että he haluavat digitalisaation mahdollistamien erilaisten sovellusten ja verkkopalvelujen tuoman hyödyn, rohkeuden oppia uutta ja osaamisen tuottaman ilon sekä miellyttävät käyttäjäkokemukset myös käyttäjärhyille, joille jokin toimintarajoite tai erityistarve tuottaa saavutettavuusongelmia. Aineistosta

nousee selkeänä esille arvioijien näkemys, että näillä käyttäjäryhmillä on oikeus saada verkkopalveluja saavutettavasti taidoistaan, kyvyistään ja toimintarajoitteistaan huolimatta ja osallistua yhtäläisesti erilaisiin yhteiskunnan toimintoihin.

Digitaalisen saavutettavuuden vaatimus on tullut jäädäkseen, ja toteutuessaan se hyödyttää kaikkia verkkopalvelujen käyttäjiä. Oletettavaa on, että saavutettavuustietoisuus kasvaa tulevina vuosina ja verkkopalvelujen kognitiivinen saavutettavuus nähdään yhdenveroisena teknisen saavutettavuuden kanssa. Kokemusasiantuntijoiden työpanos osana saavutettavuustestausta tehostaa saavutettavuusongelmien esille saamista. Kognitiivinen saavutettavuus liittyy verkkoympäristössä esimerkiksi tietoturvaan, jonka merkityksen ymmärtäminen on oleellista kaikille käyttäjille. Käytettävyyteen ja saavutettavuuteen liittyvä tutkimustieto osoittaa, että käyttäjän kohtaamia kognitiivisia saavutettavuusesteitä voidaan ratkaista saavutettavuusarvioinnin menetelmillä. Käytännön tasolla tutkimustulokset voivat auttaa saavutettavuusarviointityössä työskenteleviä kehittämään ja yhtenäistämään työssä käytettyjä arviointikriteeristöjä. Verkkosivujen saavutettavuusvaatimukset vaativat verkkopalvelujen tarjoajia yhä tiiviimmin noudattamaan saavutettavuuden toteutumista valvovia säädöksiä ja lakeja. Oleellista on, että tieteellinen tutkimus kognitiivisen saavutettavuuden arvioinnista jatkuu ja että se edistää saavutettavien verkkopalvelujen kehitystyötä. Saavutettavuustietoisuuden lisääntyminen voi osaltaan kannustaa palvelujen käyttäjiä vaatimaan sen toteutumista kaikilta palveluilta, jolloin käyttäjä voinee tulevaisuudessa yhä useammin itse valita käyttämistään verkkopalveluista tarvitsemansa kanavan, jolla tietoa välitetään.

Lähteet

- Braun, V. & Clarke V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3 (2). 77–101. Saatavilla: <http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
- Brusilovsky Filer, B. L. (2018). *Evaluating Cognitive Accessibility. Scientific keys to strengthen the role of the evaluator with functional diversity* (English edition). La Ciudad Accessible. Saatavilla: http://riberdis.cedid.es/bitstream/handle/11181/5546/Evaluating_Cognitive_Accessibility.pdf?sequence=1 (lainattu 9.3.2022).
- Celia (2021). Saavutettavuus. Yleistä tietoa saavutettavuudesta. Saatavilla: <https://www.celia.fi/saavutettavuus/> (lainattu 17.2.2022).
- Dufva, H. (2013). Kognitio, kieli ja oppiminen: hajautettu näkökulma. Teoksessa T. Keisanen, E. Kärkkäinen, M. Rauniomaa & M. Siromaa (Toim.). *AFinLA-e Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 5, 57–73.
- Elomaa-Krapu, M. (2019). *Temaattinen analyysi* [PowerPoint-diat]. Saatavilla: <https://events.tuni.fi/uploads/2019/09/ffe0611d-mita-on-temaattinen-analyysi.pdf> (lainattu 1.3.2022).
- Eskola, J. & Suoranta, J. (2014). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 10. painos. Vastapaino.
- Etelä-Suomen aluehallintovirasto (2021). Saavutettavuuden monta puolta. Saatavilla: <https://www.saavutettavuusvaatimukset.fi/saavutettavuuden-monta-puolta/> (lainattu 1.3.2022).
- Guest, G., MacQueen, K. M. & Namey, E. E. (2012). *Applied Thematic Analysis*. SAGE Publications. Saatavilla: <https://dx.doi.org/10.4135/9781483384436>
- Hansen-Schirra, S. & Maaß, C. (2020). Easy Language, Plain Language, Easy Language Plus: Perspectives on Comprehensibility and Stigmatisation. Teoksessa S. Hansen-Schirra & Christine Maaß (Toim.). *Easy Language Research: Text and User Perspectives. Easy – Plain – Accessible* (Vol. 2). 17–34. Saatavilla: <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/42088> (lainattu 11.5.2020).
- Helin, L. (2005). Käytettävyys erityisryhmien kannalta. Teoksessa S. Ovaska, A. Aula & P. Majaranta (Toim.). *Käytettävyystutkimuksen menetelmät* (Raportti B-2005–1). Tampereen yliopisto. Tietojenkäsittelyn laitos. 237–254. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9724-7>

- Hirvonen, M., Kinnunen, T. & Tiittula, L. (2020). Viestinnän saavutettavuuden lähtökohtia. Teoksessa M. Hirvonen & T. Kinnunen (Toim.). *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta etsimässä*. Gaudeamus. 13–31.
- Isola, A., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S., Keto-Tokoi, A. (2017). Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa (THL–Työpaperi 33/2017). Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>
- Jehkonen, M. & Saunamäki, T. (2019). Aivojen keskeiset rakenteet kognitiivisissa ja psyykkisissä toiminnoissa. Teoksessa M. Jehkonen, T. Saunamäki & L. Hokkanen (Toim.). *Kliininen neuropsykologia*. Kustannus Oy Duodecim. 23–39.
- Kehitysvammaliitto ry. (2022). Saatavilla: kehitysvammaliitto.fi (lainattu 1.3.2022).
- Korvenranta, H. (2005). Asiantuntija-arvioinnit. Teoksessa S. Ovaska, A. Aula & P. Majaranta (Toim.). *Käytettävyytutkimuksen menetelmät* (Raportti B-2005–1). Tampereen yliopisto. Tietojenkäsittelyn laitos. 111–123. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9724-7>
- Koskinen, J. (2005). Käytettävyytestaus. Teoksessa S. Ovaska, A. Aula & P. Majaranta (Toim.). *Käytettävyytutkimuksen menetelmät* (Raportti B-2005–1). Tampereen yliopisto. Tietojenkäsittelyn laitos. 187–188. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9724-7>
- Leskelä, L. (2019). Selkokieli. *Saavutettavan kielen opas*. Kehitysvammaliitto ry. Helsinki.
- Maaß, C. & Rink, I. (2018). Über das Handbuch Barrierefreie Kommunikation. Teoksessa C. Maaß & I. Rink (Toim.). *Handbuch Barrierefreie Kommunikation*. 17–25. Frank & Timme. ISBN E-Book 978-3-7329-9599-8.
- Maaß, C. & Rink, I. (2018). Barrierefreie Kommunikation: Eine Gegenstandsbestimmung. Teoksessa C. Maaß & I. Rink (Toim.). *Handbuch Barrierefreie Kommunikation*. 23–25. Frank & Timme.
- Meriluoto, T. (2015). Tuumasta toimeen: Mitä osallisuus ja kokemusasiantuntijuus on arjessa? Teoksessa T. Meriluoto, L. Marila-Penttinen & E. Lehtinen (Toim.). *Osallisuus. Osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden käsikirja*. 52–62. Saatavilla: http://www.e-julkaisu.fi/ensi_ja_turvakotien_liitto/osallisuus_kasikirja/#pid=15 (lainattu 10.4.2022).
- Meriluoto, T. (2018). *Making Experts by experience. Governmental Ethnography of Participatory Initiatives in Finnish Social Welfare Organisations*. JYU Dissertations 38. University of Jyväskylä. Saatavilla: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/60096> (lainattu 3.5.2022).
- Meriluoto, T. & Laine, S. (2019). Osallistajien ja osallistujien tavoitteet törmäävät kokemusasiantuntijuushankkeissa. Teoksessa T. Meriluoto & T. Litmanen (Toim.). *Osallistu! Pelastaako osallistaminen demokratian?*. 165–188. Vastapaino. (lainattu 10.4.2022).
- Mäntyranta, T. & Kaila, M. (2008). Fokusryhmähaastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä lääketieteessä. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim. Saatavilla: <https://www.duodecimlehti.fi/duo97349> (lainattu 12.4.2022).
- Onikki, T. (2005). Mistä mieli merkityksen tutkimukseen? Kognitiivisen kielentutkimuksen merkitysnäkemyksestä. Teoksessa A. Airola, H. J. Koskinen & V. Mustonen (Toim.). *Merkillinen merkitys*. Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2005. Helsingin yliopisto. 85–114. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/3528/onikki85114.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ovaska, S., Aula, A. & Majaranta, P. (2005). Johdatus käytettävyytutkimukseen. Teoksessa S. Ovaska, A. Aula & P. Majaranta (Toim.). *Käytettävyytutkimuksen menetelmät* (Raportti B-2005–1). Tampereen yliopisto. Tietojenkäsittelyn laitos. 1–16. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9724-7>
- Papunet (2021). Selkeää ja saavutettavaa viestintää. Saatavilla: papunet.net (lainattu 10.4.2022).
- Parviainen, L. (2005). Fokusryhmät. Teoksessa S. Ovaska, A. Aula & P. Majaranta (Toim.). *Käytettävyytutkimuksen menetelmät* (Raportti B-2005–1). Tampereen yliopisto. Tietojenkäsittelyn laitos. 53. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9724-7>

- Selkeästi meille. (2021). Kognitiivisen saavutettavuuden ohjeet. Saatavilla: <https://www.selkeas.timeille.fi/kognitiivinen-saavutettavuus/kognitiivisen-saavutettavuuden-ohjeet/> (lainattu 15.3.2022).
- Selkokeskus (2022a). Selkokielen tarve. Saatavilla: <https://selkokeskus.fi/selkokieli/selkokielen-tarve/> (lainattu 15.3.2022).
- Selkokeskus (2022b). Selkokielen mittari. Selkeästi kaikille. Saatavilla: <https://selkokeskus.fi/selkokieli/selkokielen-mittari/10> (lainattu 15.3.2022).
- Sinkkonen, I., Kuoppala, H., Parkkinen, J. & Vastamäki, R. (2006). *Käytettävyyden psykologia*. Edita, IT Press.
- Stevanovic, M. & Weiste, E. (2018). Keskusteluanalyysi ja fokusryhmien diskursiivinen tutkimus. Teoksessa L. Haapanen, L. Kääntä & L. Lehti (Toim.). *Diskurssintutkimuksen menetelmistä. On the methods in discourse studies. AFinLA-e Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 2018*, 11. 114–136.
- Suominen, R. (2019). Virkatekstin käytettävyys. Pöytäkirjasta verkkotekstiksi ja sosiaalisen median päivitykseksi. Tampereen yliopiston väitöskirjat 97. Saatavilla: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/116307/978-952-03-1174-2.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (6. uud. laitos.). Tammi.
- Digipalvelulaki (306/2019). Laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta. Annettu Helsingissä 1.4.2019. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190306> (lainattu 12.3.2022).
- WCAG = Web Content Accessibility Guidelines (2019). Verkkosisällön saavutettavuusohjeet WCAG 2.1 (Virallinen suomenkielinen käännös). Saatavilla: <https://www.w3.org/Translations/WCAG21-fi/> (lainattu 17.2.2022).
- Övermark, T. (2019). Saavutettavuus ei ole pelkkää tekniikkaa. Teoksessa L. Leskelä (Toim.). *Selkokieli. Saavutettavan kielen opas*. Kehitysvammaliitto ry. 67.

Liite 1: Puolistrukturoitu Webropol-haastattelu, kysymykset

Perustieto- ja taustakysymykset

Nimi (halutessasi voit vastata anonyymisti), koulutus, työtehtäväsi saavutettavuusarviointiprosessissa, kuinka kauan olet työskennellyt arviointitehtävissä

Haastattelukysymykset

Teema 1: Saavutettavuus käsitteenä

- Miten määrittelisit, mitä saavutettavuudella tarkoitetaan? (Saavutettavuuden arviointi saattaa olla uusi ja tuntematon käsite ja työtehtävä monille. Kuvaile mitä saavutettavuusarviointi sinun mielestäsi tarkoittaa? Miksi sinun mielestäsi saavutettavuuden arviointia tarvitaan? Mitä hyötyä on saavutettavuusarvioinnista? Ketkä tarvitsevat saavutettavia palveluja?)
- Saavutettavuus jaetaan nykyisin tekniseen ja kognitiiviseen saavutettavuuteen. Onko jako toimiva vai puuttuko jotakin, joka olisi huomioitava saavutettavuuden arvioinnissa?
- Miten arvioisit saavutettavuuden kehitystä tulevaisuudessa?

Teema 2: Saavutettavuuden arviointi prosessina

- Kuvaile yleisellä tasolla saavutettavuusarvioinnin prosessia. (Minkälaisia kohteita sisältyy arviointiin? Miten prosessi etenee, kun toimeksianto saapuu ja työskentely käynnistyy? Mikä on syynä, että verkkosivun saavutettavuusarviointi annetaan työtehtäväksenne?)
- Miten kauan ajallisesti arviointiprosessi kestää kokonaisuutena? Mitä työtehtäviä sisältyy prosessiin? Toistuuko prosessissa aina samat työvaiheet? Mikä aiheuttaa vaihtelua? Millä tavalla asiakas huomioidaan prosessissa?)
- Kuvaile työtehtäviäsi prosessissa. (Missä vaiheessa tulet mukaan, mitä työtehtäviä teet itse, mikä on syy, että teet juuri kyseisiä työtehtäviä?)
- Miten loppukäyttäjien tarpeita huomioidaan saavutettavuusarvioinnissa, erityisesti kun kysymyksessä on käyttäjät, joilla on erilaisia toimintarajoitteita? (Mitkä ovat saavutettavuusarvioinnin osa-alueita, johon arviointi kohdistuu? Onko jokin uusi osa-alue tulossa arvioinnin kohteeksi nyt tai tulevaisuudessa? Voit kuvata asiaa esimerkkien avulla.)

Teema 3: Arvot

- Minkälaisiin arvoihin saavutettavuusajattelu yleisellä tasolla perustuu? (Mihin arvoihin saavutettavuussuunnittelu perustuu? Mitkä arvot näkyvät saavutettavuuden suunnittelussa?)
- Millä tavalla näet Kehitysvammaliiton, Papunetin ja omien arvojesi toteutumisen saavutettavuuden arviointityössä?
- Koetko, että sinua arvostetaan saavutettavuusarvioijan työssäsi?
- Ovatko omat arvosi ohjanneet sinua hakeutumaan näihin työtehtäviin?

Teema 4: Menetelmät

- Kuvaile niitä kognitiivisen saavutettavuuden arviointimenetelmiä, joita sinä käytät työssäsi.
- Mitä kognitiivisen saavutettavuuden osa-aluetta kyseisten menetelmien avulla arvioidaan?
- Mikä tekee juuri kyseisistä menetelmistä käyttökelpoisimpia? (Mihin menetelmät perustuvat? Mitkä ovat käyttämiesi menetelmien hyviä ja huonoja puolia?)
- Tuleeko arviointityössä esille saavutettavuusongelmia, joihin kyseiset menetelmät eivät ole riittäviä? (Jäävätkö jotkin saavutettavuusongelmat löytymättä?)
- Etsitkö uusia menetelmiä saavutettavuusarvioinnin työkaluiksi? (Kehittyvätkö arvioinnin menetelmät? Mistä etsit uusinta tietoa/metelmia?)

- Miten arvioit tulevaisuudessa käytettäviä arviointimenetelmiä ja niiden tehokkuutta ja tarvetta? (Miten arvioit kognitiivisen saavutettavuuden huomioinnin tulevaisuudessa, esimerkiksi viiden vuoden kuluttua?)

Teema 5: Esimerkki käytännön arvioinnista

- Kuvaile esimerkin avulla yhtä kognitiivisen saavutettavuuden ongelmaa, joka mielestäsi estää saavutettavuuden toteutumisen verkkosivulla (Tavoitteena saada viisi erilaista kuvausta. Millä tavalla havaittu ongelma estää kognitiivisen saavutettavuuden toteutumista?)
- Millä menetelmällä havaitset ongelman?
- Minkälaisia ajatuksia ja tunteita ongelman havaitseminen herättää sinussa? (Kohtaatko arviointityössäsi usein juuri kyseisen ongelman, toistuuko ongelma usein vai onko se yksittäinen, harvemmin ilmenevä? Kyseisen ongelman kohdalla, tiedätkö heti, miten se voidaan ratkaista?)
- Arvioi sitä, miksi kyseinen ongelma löytyy verkkosivulta. (Onko kysymyksessä asiakkaan tietämättömyys, osaamattomuus, piittaamattomuus, jokin muu?)
- Kuvaile esimerkin avulla ratkaisuehdotusta, jota ehdotat kyseisen ongelman korjaamiseksi.
- Millä tavoin tuot ongelman ja sen ratkaisuehdotuksen asiakkaan tietoon? (Miten varmistat, että asiakas ymmärtää ongelman ja sen ratkaisuehdotuksen ja pystyy tekemään tarvittavat muutokset?)
- Millaista palautetta saat asiakkaalta? (Millaiseksi oletat palautteen kyseisen ongelman ja sen ratkaisuehdotuksen kohdalla? Ymmärtävätkö asiakkaat mielestäsi saavutettavuusongelmien ratkaisemisen tärkeyden? Saavutetaanko yksimielisyys ongelmista asiakkaan kanssa? Millä tavoin varmistetaan, että asiakas ratkaisee saavutettavuusongelman?)
- Päätyykö arviointityö asiakkaan saamaan arviointiraporttiin? (Jatkuuko arviointityö tämän jälkeen kyseisen sivun/sivuston kohdalla, palautuuko se mahdollisesti uudelleen arvioitavaksi?)
- Mitä muuta haluaisit sanoa?

Responsible Communication

To cite this article: Koskela, M. & Enell-Nilsson, M. (2022). "Året präglades av coronaviruspandemin" – Regeringar rapporterar om statligt ägda bolag i Finland och Sverige. In: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räsänen & H. Limatius (Eds.). *Responsible Communication*. VAKKI Publications 14. 60–74. Available at: <https://vakki.net/index.php/2022/12/15/responsible-communication/>. ISBN 978-952-69732-1-0.

"Året präglades av coronaviruspandemin" – Regeringar rapporterar om statligt ägda bolag i Finland och Sverige

Merja Koskela^a & Mona Enell-Nilsson^b

^a Akademska enheten för marknadsföring och kommunikation, Vasa universitet

^b Akademska enheten för marknadsföring och kommunikation, Vasa universitet

The governments of Finland and Sweden report annually on state-owned companies. The reporting aims to motivate and legitimize state ownership and thus constitutes an example of sustainable public communication. In this article, we compare how the impact of the covid-19 pandemic shows in the sub-genre *company overview*, i. e. the parts of the reports where the profile and performance of individual companies are presented. The study is motivated by the fact that the pandemic has had significant economic and operational consequences although national strategies for coping with the pandemic have been different. The results show that the pandemic is represented in the company overviews of both countries mainly as a cause whose consequences are described in different ways. The negative consequences of the pandemic are emphasized, whereas positive consequences are downplayed, and neutral ones play a smaller role. Overall, the pandemic discourse in the company overviews is predominantly an economic discourse.

Nyckelord: covid-19-pandemin, diskurs, statsägda bolag, årsredovisning

1 Inledning

I början av 2020 spreds viruset covid-19 i världen, och olika länder – inklusive Finland och Sverige – vidtog åtgärder för att bekämpa och begränsa spridningen av viruset. Även om de nationella strategierna har sett olika ut i de två grannländerna, har pandemin haft betydande ekonomiska och verksamhetsmässiga konsekvenser på kort och lång sikt både i Finland och Sverige (se t.ex. Aunesluoma 2020; Granberg m.fl. 2021). Företags årsredovisningar ger en bild av pandemins påverkan på företagsverksamheten. Statligt ägda bolag i Finland och Sverige utgör en grupp av bolag som har ett stort uppskattat värde: Vid utgången av år 2020 ägde finska staten 66 bolag för ett värde på ca 47 miljarder euro, vilket innebär ca 486 miljarder svenska kronor, och svenska staten 46 bolag, vars värde vid utgången av 2020 uppskattades till 700 miljarder svenska kronor.

De statligt ägda bolagen i Finland och Sverige rapporterar sina verksamheter i årsredovisningar, men därtill sammanställer regeringarna i länderna årligen en särskild översiktlig berättelse för statsbolagen. Denna översiktliga rapportering omfattar olika delar, varav en består av koncisa beskrivningar (1 sida per bolag) av de olika statsägda bolagen och hur det gått ekonomiskt för dem. I den sverigesvenska rapporteringen benämns dessa *bolagsöversikter*, som vi i det följande använder som term för beskrivningarna. Under de år som pandemin härjat, det vill säga från år 2020 framåt, ger bolagsöversikterna i ett samlat format en bild av hur pandemin påverkat de statsägda bolagen ekonomiskt i Finland och Sverige och hur ägaren ser på pandemins inverkan mer generellt. Syftet med studien som presenteras i denna artikel är att studera och jämföra hur covid-19-pandemins inverkan syns i bolagsöversikterna i regeringens årsberättelser för år 2020 i Sverige och Finland. För att granska hur pandemin påverkat bolagsöversikterna görs en jämförelse med bolagsöversikterna i regeringens årsberättelser för år 2019 i Sverige och Finland, det vill säga året innan pandemin bröt ut.

De forskningsfrågor som vi söker svar på i analysen är:

- (1) I vilka delar av bolagsöversikterna aktualiseras pandemin?
- (2) Vilken roll ges pandemin i narrativen om bolagens utveckling i de aktuella delarna?
- (3) Vilka betydelsemönster förknippas med pandemin i texterna?

Studien ingår i forskningsprojektet *RegeRa – Regeringar rapporterar om statligt ägda bolag* (RegeRa 2022). Projektet är ett samarbetsprojekt mellan forskare vid Vasa universitet och Lunds universitet.

2 Stabilitet och flexibilitet i genresystemen

Den teoretiska utgångspunkten för vår analys utgörs av genreteori (se t.ex. Bhatia 2004). Bolagsöversikter används för ett bestämt kommunikativt syfte från år till år, de har en benämning – detta är tydligt i synnerhet i de svenska rapporterna – och en konventionell form och struktur som identifieras av den professionella gemenskapen som skriver och läser dem. Allt detta motiverar att det är fråga om en genre (t.ex. Bhatia 1993: 13). Det är emellertid inte fråga om en självständig genre, utan bolagsöversikterna ingår som en väsentlig del i årsredovisningarnas *genresystem*. Vi benämner den därför i det följande *subgenre* (se bl.a. Enell-Nilsson & Rahm 2021). Den prototypiska genren i årsredovisningarnas genresystem utgörs av företagets årsredovisningar, där det ingår flera olika subgenrer (se t.ex. Bondi & Yu 2018; Qian 2020).

Begreppet *genresystem* kan definieras som ett nätverk av genrer som är beroende av och interagerar med varandra i vissa situationer (Bazerman 1994: 97–98). Bhatia (2004:

55) framhäver att genresystem alltid är grundade i en professionell verksamhet. Man använder med andra ord vissa återkommande diskursiva former för att åstadkomma någonting. I detta fall är det regeringen som rapporterar till riksdagen och medborgarna om hur statens tillgångar har förvaltats under det gångna året.

Genresystemet för årsredovisningar för statligt ägande är institutionaliserat, det vill säga rätt stabilt och det baserar sig på årligen återkommande processer och praktiker genom vilka rapporteringen äger rum. Samtidigt präglas alla genresystem, och enstaka genrer, av variation och olika typer av hybrida former (*mixing, embedding, bending*), vilket ger genrer flexibilitet. (Bhatia 2017: 36–37) Man kan också vid behov reagera på ändringar i kontexten och professionella praktiker. Till exempel Liukkonen (2020) har visat hur hållbarhet togs med som ett nytt element i finländska årsredovisningar för statligt ägande 2011–2018, och Skärlund (2020) har undersökt hur hållbarheten fick en central roll i svenska regeringens verksamhetsberättelser 1999–2017. En ändring i kontexten ledde alltså till en ändring av genren.

En global pandemi som ställer krav på och får konsekvenser för samhället är ett annat exempel på när kontexten förändras, vilket återspeglas i texterna som ingår i årsrapporteringen: Texter som tillhör genresystem, som bolagsöversikterna, präglas av den sociokulturella miljön där de produceras. Samtidigt omformar texterna samhället och kulturen genom att reproducera och förnya existerande representationer (Fairclough 2003: 30–33). I allmänhet sker social och kulturell förändring genom diskursiva praktiker, det vill säga i de processer genom vilka texterna produceras och konsumeras (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 61–63).

I denna artikel illustrerar vi hur en snabb förändring i kontexten i form av en krissituation tränger in i en strikt strukturerad subgenre (bolagsöversikt), det vill säga hur pandemi-diskursen bäddas in i den ekonomiska och politiska diskursen i bolagsöversikterna. Med termen *pandemidiskurs* förstår vi sätt på vilka kunskap om pandemin konstrueras i vårt material. I nästa avsnitt presenterar vi tidigare forskning i pandemidiskurser.

3 Tidigare forskning i pandemidiskurser

Pandemidiskurser har tidigare studerats framför allt i samband med hälso- och kriskommunikation, men också med fokus på mediarepresentationer och politisk diskurs (t.ex. Fonseca, Natrass, Lazaro & Bastos 2021; Kenworthy, Koon & Mendenhall 2021, Sowden, Borgstrom & Selman 2021; Wodak 2021). I den nordiska kontexten har Baekkeskov, Rubin och Öberg (2021) beskrivit två offentliga diskurser: en pluralistisk diskurs med auktoritativa röster som argumenterar för olika typer av tillvägagångssätt och en monotonisk diskurs där auktoritativa röster erbjuder trovärdiga skäl för endast ett politiskt alternativ. Deras slutsats är att enighet hjälper i akut kris, men den kan leda till problem på längre sikt. När det gäller regeringens rapportering om statligt ägda bolag och bolagsöversikterna är det möjligt att pluralistiska och monotona drag i diskursen om pandemins konsekvenser är olika för olika typer av bolag.

Ett annat tema som varit viktigt när det gäller pandemikommunikation är intern kommunikation i företagen. Tidigare forskning har bland annat visat att det i krissituationer är viktigt med empati, gemensam förståelse och motiverande språkbruk. För ledare är det också bra att framhäva företagets strategi, värden och mission. (Se bl. a. Tao m.fl. 2022.) På samma sätt visar en analys av kriskommunikationen från universitetens ledning till medarbetare i början av pandemin att ledningen strävade efter att förstärka identitet och sammanhållning genom att väcka känslor med retoriska medel (Yeomans & Bowman 2021). Att försöka skapa mening under pandemin tolkades som ett kontinu-

erligt "emotionellt arbete". Man kan konstatera att krissituationer framhäver grundläggande existentiella frågor: strategi, värden, sammanhållning och empati, vilket också kan återspeglas i årsredovisningarna.

De få forskningsresultat som hittills har publicerats om företags årsredovisningar och rapportering under pandemitiden är delvis motstridiga. I Fortune 500 bolagens årsredovisningar framhävs rationella och trovärdiga påståenden samt defensiva taktiker. Företagens trovärdighet skapas genom självsäkerhet, men också genom ödmjukhet och mänsklighet. (Im m.fl. 2021) I italienska börsbolags årsredovisningar under pandemitiden framhävs icke-rationellt, emotionellt innehåll. VD:n använder retorik för att skapa en känsla av gemenskap med intressenterna och söker på så sätt stöd och solidaritet. (Gelmini m.fl. 2021) Lyxvaruföretagen använder flera taktiker för intryckshantering, dvs. metoder för att kontrollera de intryck som läsarna får av dem, i sin rapportering för att legitimera sin existens i kristider. Självbefordran, jämförelse av prestationer, ursäkter, utelämnande av vissa fakta och användning av exempel för att minimera negativa effekter var strategiska val under pandemitiden. (Viana & Lourenço 2020) Årsredovisningar under pandemin inom den offentliga sektorn i Sverige har analyserats av Donatella, Haraldsson och Tagesson (2021). I en studie om hur svenska kommuner beaktade pandemin i sina årsredovisningar konstaterar de att mindre än hälften av de svenska kommunerna rapporterade om pandemin som en icke-justerande händelse efter balansdagen. Detta tolkades så att kommunerna gärna använde en undvikande strategi. Ju senare årsredovisningen publicerades, desto oftare nämndes pandemin i rapporten. Kommunerna var ovilliga att publicera osäker information: Först när konsekvenserna blev konkreta och verifierbara togs pandemin upp i rapporterna.

4 Material och metod

Materialet för vår undersökning består av ett finländskt och ett sverigesvenskt textmaterial från åren 2019 och 2020. Det finländska materialet härstammar från *Regeringens årsberättelser 2019 och 2020, Bilaga 4*, medan det sverigesvenska materialet härstammar från *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande 2019 och 2020*. I det finländska materialet ingår 49 bolagsöversikter och i det sverigesvenska materialet 44 bolagsöversikter från vardera året. Exempel på en finländsk och en sverigesvensk bolagsöversikt finns i figur 1 nedan. Undersökningsmaterialet består alltså sammanlagt av 98 finländska och 88 sverigesvenska bolagsöversikter, totalt 186 texter. Texterna från 2019 och 2020 används i den första delen av analysen, och texterna från 2020 i alla tre delarna. Analysen omfattar med andra ord både en jämförelse av texter mellan olika årtal och mellan olika länder.

Då det gäller metod kombinerar vi olika diskursanalytiska grepp i vår analys, vilket är typiskt för analyser av specifika genrer (se Bhatia 2017: 54–56; Qian 2020). För att studera var och hur pandemidiskursen tränger sig in i bolagsöversikterna använder vi genreanalys, jämförande innehållsanalys, narrativ analys och diskursanalys (se Winther Jørgensen & Phillips 2000; Hoey 2001; Fairclough 2003).

I den första delen utförde vi en kvalitativ innehållsanalys för att identifiera strukturella och funktionella karaktärsdrag hos bolagsöversikterna i rapporteringen för år 2019 och 2020 (om kombinationen av innehållsanalys och genreanalys, se bl.a. Herring m.fl. 2004). Därefter identifierade vi diskurssträngar (eng. *discourse strand* utgående från Rheindorf 2019) gällande pandemin i bolagsöversikterna för år 2019 och 2020. Sökningen gjordes digitalt genom att vi använde nyckelorden *covid*, *corona*, *epidemi*, *kris*, *pandemi*, *virus* och kompletterades med en manuell analys via närläsning. Som väntat visade analysen att nyckelorden endast förekommer i bolagsöversikterna för år 2020, inte för år 2019. Vi fortsatte därefter med jämförelser av åren 2019 och 2020 bolag för

”Året präglades av coronaviruspandemin” – Regeringar rapporterar om statligt ägda bolag i Finland och Sverige

bolag och noterade i vilken eller vilka delar av texterna de relevanta diskurssträngarna förekom och vad, om något, som lämnats bort för att ge utrymme till pandemidiskursen i de korta texterna.

Figur 1. Exempel på bolagsöversikter i det finländska och sverigesvenska materialet

I den andra delen tillämpade vi narrativ analys och diskursanalys. I linje med Rehnberg (2014: 57) förstår vi narrativet som en resurs för att uttrycka valda betydelser. I vårt material styrs dessa valda betydelser av den ekonomiska situationen som påverkas av pandemin. I vår analys har vi utgått från Hoeyes (2001) matrismodell för beskrivning av narrativ. I matrisen placeras händelser och aktörer i förhållande till varandra och man kan beskriva översiktligt hur händelserna utvecklas. I bolagsöversikterna är narrativen mycket korta och antalet aktörer få, vilket leder till upprepade narrativa strukturer som vi beskriver i vår analys. Enligt Hoey (2001: 123) är strukturen *problem-lösning* den vanligaste organiseringsprincipen för västerländska narrativ. Grundstrukturen för ett sådant narrativ är: situation, problem och respons som följs av antingen positiv eller negativ utvärdering och resultat. Det finns dock variation; i vissa fall kan resultatet lämnas bort och utvärderingen vara neutral. (Hoey 2001: 127, 133)

I den tredje delen analyserade vi den diskursiva representationen av pandemin och såg på vilka betydelsemönster som ges åt den i texterna. På så sätt kunde vi granska vad man talar om när man nämner pandemin och hur detta påverkar genren där den ekonomiska diskursen varit fokuserad på resultat, strategi och hållbarhet. De språkliga konceptualiseringarna av verkligheten som används är ett resultat av diskursiva praktiker som representerar och positionerar sakförhållanden och aktörer på viss sätt och som hänger samman med rådande maktförhållanden (Fairclough 1993: 135).

För att generellt inom projektet RegeRa, som vår studie är en del av, bättre förstå de diskursiva praktikerna bakom regeringens årsberättelser har vi i en tidigare del av projektet intervjuat personer som är involverade i skrivandet av rapporterna vid Statsrådets kansli i Finland respektive Näringsdepartementet i Sverige (se Koskela 2020; Enell-Nilsson, Koskela, Rahm & Thelander 2021). Våra tidigare studier visar att processerna och praktikerna bakom bolagsöversikterna i Finland och Sverige – den subgenre som vi analyserar i denna artikel – liknar varandra på så sätt att de ansvariga redaktörerna bestämmer rapporternas struktur i god tid på förhand och de analytiker som ansvarar för vissa bolag engageras i själva skrivandet av bolagsöversikterna. Det finns emellertid en skillnad då det gäller i vilken grad analytikerna ansvarar för den slutgiltiga texten: I de finländska översikterna finns det mer löpande text som är skriven av analytikerna, medan de svenska analytikerna bidrar med information varefter själva utformandet av texten sker under publikationsprocessen där redaktören och kommunikationsbyrån har en viktig roll. Detta kan eventuellt leda till mera variation mellan de finländska texterna och utgör därför en väsentlig bakgrundsinformation i sammanhanget.

5 Analys av bolagsöversikterna

Som en central del av genresystemet om det statliga ägandet är bolagsöversikten, som ovan konstaterats, en årligen återkommande, institutionaliserad och stabil subgenre. Eftersom bolagsöversikterna skrivs av ägarens, det vill säga regeringens representanter, för riksdagen, politiker och andra intressenter är det primära syftet att informera om hur det har gått för bolaget i fråga och hur bolaget uppfyllt de mål som regeringen har ställt upp för det. Dessutom har bolagsöversikterna också andra, sekundära, mindre uppenbara syften. Ett av dem är att åskådliggöra hur regeringen har förvaltat skattebetalarnas egendom, och därmed har de som helhet en legitimerande funktion i årsberättelsen, i synnerhet när något oväntat som en pandemi inträffar. (Koskela 2020; Enell-Nilsson, Koskela, Rahm & Thelander 2021) I de följande delavsnitten presenterar vi resultaten av de tre delarna av vår analys. I delavsnitt 5.1 presenterar vi och jämför de finländska och de sverigesvenska bolagsöversikternas struktur och förekomsten av pandemidiskurs i översikterna för år 2020. Därefter diskuterar vi i delavsnitt 5.2 de narrativ som förknippas med pandemin. I delavsnitt 5.3 presenterar vi avslutningsvis betydelsemönstren som pandemin förknippas med i texterna.

5.1 Bolagsöversikternas struktur och förekomst av pandemidiskurs

För att närmare analysera i vilka delar av bolagsöversikterna pandemin aktualiseras (forskningsfråga 1) var det nödvändigt att inledningsvis analysera strukturen i de finländska och sverigesvenska översikterna. Före bolagsöversikterna i årsredovisningarna finns i båda länderna en sammanställning av nyckeltal i form av figurer (kallas portföljoversikt i de sverigesvenska rapporterna) som följs av några sammanfattande, analyserande och beskrivande textavsnitt.

Innehållsanalysens resultat för bolagsöversikterna för år 2019 och 2020 sammanfattas i Tabell 1. Den visar för det första att den generella strukturen inte varierar de två analyserade åren och för det andra att strukturerna i bolagsöversikterna i de två länderna liknar varandra. Bolagsöversikterna är stramt strukturerade: Det finns basinformation om bolaget (tabeller), årets resultat, strategiska åtgärder och beslut samt om hållbarhet. Som framgår av Figur 1 (se avsnitt 4) är de finländska översikternas layout (FIN 2020,

Fortum som exempel) något enklare än de sverigesvenskas (SE 2020, Vattenfall som exempel) på så sätt att de sverigesvenska omfattar fler visuella element såsom foton och grafik.

Tabell 1. Bolagsöversikternas struktur i den finländska och sverigesvenska rapporteringen för år 2019 och 2020

Strukturen i bolagsöversikter, Finland	Strukturen i bolagsöversikter, Sverige
Bolagets namn	Bolagets namn och logo
Beskrivning av verksamheten (ingress)	Beskrivning av verksamheten
Information om ägandet och ledningen	Viktiga händelser (informationsruta)
Nyckeltal	Mål och uppföljning
Analys	- Ekonomiska mål
- Relevanta siffror / resultat	- Mål för hållbart värdeskapande
- Bidragande faktorer / Bakgrund / Förklaringar	Information om ägandet och ledningen (med foton)
- Strategi och framtidsutsikter	Nyckeltal
Företagsansvar och hållbarhet	Prioriterade globala hållbarhetsmål (med FN:s ikoner av hållbarhetsmålen) och grafik över könsfördelningen

För att kunna besvara forskningsfråga 1 jämförde vi därefter översikterna för år 2019 och 2020 och analyserade var pandemidiskurssträngarna förekom. Jämförelsen mellan översikterna från 2019 och 2020 visar att pandemins inverkan är ett vanligt förekommande innehållselement både i de finländska och sverigesvenska översikterna. Pandemin nämns explicit i form av något av de nyckelord vi sökt (se avsnitt 4) i 39 finländska bolagsöversikter av sammanlagt 49. Av sammanlagt 44 sverigesvenska bolagsöversikter nämns pandemin explicit i 28.

I regel förekommer pandemidiskursen på olika ställen beroende på hur pandemin påverkat bolagets verksamhet. Även vissa bolag som pandemin inte haft någon större inverkan på nämner pandemin, vilket exemplen 1 och 2 visar (fet stil i exemplen är genomgående författarnas betoning):

- (1) Coronaviruspandemins konsekvenser var som helhet betraktat obetydliga. (FIN 2020, Patria; står i slutet av delen med relevanta siffror / resultat)
- (2) Pandemin har påverkat bolaget i mycket begränsad omfattning. (SE 2020, Specialfastigheter; står i inforutan med viktiga händelser)

I de finländska översikterna kombineras pandemidiskursen typiskt med den ekonomiska diskursen i synnerhet när årets resultat beskrivs. Då nämns pandemin i början av översikten och då man presenterar relevanta siffror som i exempel 3:

- (3) Coronaviruspandemin påverkade även Nestes verksamhet. Nestes jämförbara rörelsevinst sjönk från föregående års historiskt höga vinst till 1 416 (1 962) miljoner euro. (FIN 2020, Neste Abp)

Om pandemin haft stora eller allvarliga konsekvenser för bolaget i fråga präglas hela översikten genomgående av pandemidiskursen, vilket gäller bland annat för Leijona Caterings (FIN 2020) bolagsöversikt. Förutom det ekonomiska kombineras pandemidiskursen på olika sätt med hållbarhetsdiskursen då man beskriver vilka åtgärder pandemin har krävt av företaget. Då nämns pandemin mot slutet av översikterna där hållbarheten vanligen presenteras. Eftersom rapporten skrivs för ägarna är det ekonomiska ansvaret också centralt. Ett exempel på det här är Finnairs bolagsöversikt i exempel 4:

- (4) De sociala och ekonomiska ansvarsaspekterna blev särskilt påtagliga under pandemi-året. I samband med att bolaget tvingades ta till uppsägningar stödde det de uppsagdas möjligheter till ny sysselsättning med ett omfattande omställningskyddsprogram. (FIN 2020, Finnair)

I de sverigesvenska översikterna förekommer pandemidiskursen antingen i inforutan med viktiga händelser under året och/eller i delen där mål och uppföljning beskrivs. Om pandemin har haft stora eller allvarliga konsekvenser för bolaget nämns pandemin åtminstone i inforutan. Den ges olika mycket utrymme, antingen nämns den kort som i översikten för Lernia i exempel 5 eller så dominerar pandemin och dess konsekvenser inforutans innehåll som i Swedavias översikt i exempel 6, där endast den sista av de listade punkterna kan sägas inte alls ha någon koppling till pandemin:

- (5) Året har dominerats av pandemin och dess följd effekter på verksamhet, kunder och medarbetare. (SE 2020, Lernia)
- (6) Viktiga händelser 2020
  - Totalt reste 10,3 miljoner passagerare till eller från Swedavias flygplatser, en minskning med 74,5 procent.
  - Pandemin har präglat flygbranschen och Swedavia kraftigt under året. Swedavia har vidtagit flertal besparingsåtgärder som sammantaget minskar kostnaderna med cirka 1 mdkr och investeringarna lika mycket. Större delen av medarbetarna har varit korttidspermitterade och ett varsel om 800 helårstjänster har fullföljts. Flera stora utvecklingsprojekt på Arlanda har pausats.
  - Swedavia erhöll ett aktieägartillskott om 2 500 mnkr i oktober 2020.
  - Samtliga flygplatser blev helt fossilfria vid utgången av 2020. (SE 2020, Swedavia)

När pandemidiskursen tränger in i de finländska bolagsöversikterna verkar den delvis ersätta strategidiskursen; strategin nämns klart oftare år 2019 än år 2020. Detta gäller tydligast för de bolag för vilka pandemin haft stora eller allvarliga konsekvenser. Också utrymmet för hållbarhetsdiskursen har minskat, men i mindre grad och bara för vissa bolag. I de sverigesvenska bolagsöversikterna får pandemidiskursen överlag rätt lite utrymme och de gånger den ges utrymme är det framför allt i inforutan. Bilden är därför att den varken ersätter eller tar utrymme av strategi- eller hållbarhetsdiskursen, utan den kommer in som ett nytt kompletterande innehållselement.

5.2 Narrativ i bolagsöversikterna - negativa, positiva och neutrala konsekvenser

På forskningsfråga 2, "Vilken roll ges pandemin i narrativen om bolagens utveckling i de aktuella delarna?", har vi sökt svar på en makronivå genom att analysera de narrativ som förknippas med pandemin i de aktuella diskurssträngarna (se Rehnberg 2014). Vår analys visar att det i bolagsöversikterna finns tre typiska narrativ: 1) "Pandemin kom, det gick dåligt", 2) "Pandemin kom, det gick bra" och 3) "Pandemin kom, inget särskilt hände".

Det dominerande narrativet i undersökningsmaterialet är det första, det vill säga att pandemin kom och orsakade problem, att det gick dåligt ekonomiskt och man var tvungen att avvika från gamla praktiker och arbetssätt. I bolagsöversikterna kan man här ana en pandemidiskurs som präglas av kämparanda och tapperhet; under de då rådande omständligheterna har man gjort sitt bästa för att överleva. Både det andra och tredje narrativet förekommer i liten utsträckning i undersökningsmaterialet. Det andra narrativet är en motsats till det första, det vill säga att pandemin kom och det började gå ekonomiskt bättre än tidigare. Ibland finns ett drag av att pandemin överraskande nog ledde till att det började gå bättre, ibland beskrivs de bakomliggande orsakerna närmare. I vissa fall ledde pandemin till att man var tvungen eller fick en möjlighet att göra

någonting nytt och på så sätt utveckla verksamheten och bolaget. En diskurs av innovation kan i några fall kännas igen i beskrivningarna. Förutom dessa två motsatta narrativ, finns det ytterligare ett tredje i undersökningsmaterialet, nämligen att pandemin kom och inget egentligen hände med bolaget i fråga. Detta narrativ är närvarande i olika delar av bolagsöversikterna, bland annat i de analyserande delarna där man går igenom finansiella analyser som ekonomiska fakta.

I undersökningsmaterialet förekommer organiseringsprincipen *problem – lösning* som Hoey (2001: 123) beskriver. Grundstrukturen med situation, problem och respons finns med i bolagsbeskrivningarna och resultatet beskrivs i form av antingen positiva, negativa eller neutrala konsekvenser. Explicit utvärdering av vad situationen betyder som helhet förekommer sällan. En orsak till detta kan vara att texterna är korta, en annan orsak är antagligen att pandemin fortsättningsvis dominerade samhällena då rapporteringen för år 2020 gjordes, och en mer omfattande utvärdering av läget därför ännu inte kunnat göras.

Narrativet beror naturligtvis på vilken typ av bolag som man rapporterar om. Narrativ 1) är typiskt i översikterna för bolag som verkar i branscher där reserestriktioner och restriktioner gällande större folksamlingar har fått negativa konsekvenser och inneburit bland annat finansiella svårigheter, inbesparingsåtgärder och utebliven verksamhet, vilket exemplen 7–10 visar:

- (7) Coronaviruspandemin, som utbröt i början av 2020, inverkade på ett aldrig tidigare skådat sätt på den globala flygtrafiken och Finavia hamnade i den djupaste krisen under hela sin historia. (FIN 2020, Finavia)
- (8) Coronavirusepidemin hade exceptionellt stora konsekvenser för VR:s affärsverksamhet. Efter den långa tillväxtperioden rasade antalet resor på våren med upp till 90 procent. (...) För godstrafiken hade epidemin mindre allvarliga följder än väntat. Omsättningen för passagerartrafiken minskade med 31 procent. (FIN 2020, VR Group)
- (9) Reserestriktioner till följd av pandemin innebar en kraftigt minskad efterfrågan på flygresor under året. (SE 2020, SAS)
- (10) Pandemin har medfört ett drastiskt minskat resande vilket påverkat Jernhusens verksamhet, främst genom lämnade hyresrabatter, lägre rörliga intäkter och en negativ påverkan på fastighetsvärdena om totalt 600 mnkr. (SE 2020, Jernhusen)

Bolagen ges ibland en aktiv och ibland en passiv roll. En väsentlig del av pandemidiskursen är beskrivningar om hur hårt bolagen, deras ledning och personal har arbetat för att komma över svårigheterna. I denna diskurs av kämparanda och tapperhet tar bolaget en aktiv roll och fattar målmedvetna beslut, vilket exempel 6 från Swedavias bolagsöversikt ovan visar samt exemplen 11–13 från andra bolagsöversikter:

- (11) Dramaten har tillgodosett publikens behov av teaterupplevelser främst via digitala kanaler som Dramaten Play samt initierat digitala samarbeten, både nationellt och internationellt. Teatern har också mött publiken genom bl.a. besök på äldreboenden och på förskolors gårdar. (SE 2020, Dramaten)
- (12) På grund av coronaviruspandemin inledde Finavia ett omfattande sparprogram på 200 miljoner euro i mars 2020. Programmet inkluderade både gallring av investeringar och minskning av operativa kostnader. Bolaget strävade efter besparingar i upphandlingen, de administrativa kostnaderna och personalkostnaderna. I slutet av 2020 var moderbolaget Finavia Abp efter avslutade samarbetsförhandlingar tvunget

säga upp 110 anställda, och dotterbolaget Airpro meddelade om uppsägning av cirka 300 anställda. (FIN 2020, Finavia)

- (13) Personalen distansarbetade från och med mars och företaget stödde distansarbetet och arbetsandan. (FIN 2020, HAUS)

Narrativ 2) finns också representerat i materialet, även om det är ett betydligt mindre antal bolag som beskriver pandemins positiva konsekvenser i bolagsöversikterna. Överlag ger materialet ett intryck av att det inte är helt moraliskt försvarbart att dra nytta av pandemin och att de positiva konsekvenserna tonas ner i texterna. Exemplet 14–15 visar detta; texterna har tydliga drag av myndighetsspråk (t.ex. nominalisering och komplexa satsstrukturer) och det finns en komplex händelsekedja bakom de positiva följderna av pandemin:

- (14) Undantagsarrangemangen i partnerskapet med Försvarsmakten till följd av krisen ökade avsevärt affärsverksamhetens volymer då terrängmåltiderna ökade. (FIN 2020, Leijona Catering)

- (15) Utsläpp via tjänsteresor har minskat med nästan 80%, mest p.g.a. pandemieffekten. (SE 2020, APL)

I exempel 16 har händelsekedjan förenklats till att det var pandemin själv som ökade efterfrågan, och i exempel 17 är det Systembolaget som ökat sin omsättning på grund av de följder som pandemin haft på andra inköpskanaler:

- (16) Coronavirusepidemin ökade efterfrågan på Kekkilä-BVB:s trädgårdsprodukter. (FIN 2020, Vapo)

- (17) En ökad andel kunder handlade via onlinebutiken under pandemin. Försäljningsvolymen uppgick till 569,1 miljoner liter (511,9). Ökningen beror främst på att andra inköpskanaler kraftigt begränsats p.g.a. pandemin. (SE 2020, Systembolaget)

Narrativ 3) förekommer också i undersökningsmaterialet, en del bolag nämner pandemin även om den inte har haft några större konsekvenser för bolagets verksamhet. I dessa fall konstateras det ofta att konsekvenserna varit obetydliga eller begränsade, vilket exempel 1–2 ovan samt exemplen 18–19 visar:

- (18) Coronaviruspandemin påverkade närmast affärsverksamheten i Ryssland. I övrigt var konsekvenserna för Fortums del relativt obetydliga. (FIN 2020, Fortum)

- (19) Coronavirusepidemins negativa följder för Tapio förblev begränsade och omsättningen ökade med 4,8 procent från året innan. (FIN 2020, Tapio)

Därtill finns det också avsnitt i undersökningsmaterialet där man inte kan läsa in om det har gått bra eller dåligt. Man konstaterar bara fakta i förhållande till den rådande situationen, vilket är typiskt för rapporteringar, och lämnar tolkningen till läsaren som i exempel 20:

- (20) Utvecklingen av Omaolo präglades av coronavirusepidemin. DigiFinland deltog i utvecklingen av den nationella coronaspårningsappen Coronablinkern. (FIN 2020, DigiFinland Oy)

För vissa bolag beskrivs pandemins roll som avgörande. I exempel 21 konstateras att hela året har dominerats av pandemin. Denna till synes neutrala rapportering gör att pandemin får en stark betoning.

- (21) Året har dominerats av pandemin och dess följd effekter på verksamhet, kunder och medarbetare. (SE 2020, Lernia)

5.3 Pandemins representationer i materialet

Efter att ha studerat var pandemidiskursen aktualiseras i bolagsöversikterna och vilka roller som pandemin ges i narrativen om bolagens utveckling, beskriver vi i denna avslutande del vilka betydelsemönster som förknippas med pandemin i vårt undersökningsmaterial (forskningsfråga 3). Vår analys visar att pandemin representeras som orsak, tidsbestämning och ett faktum i texterna.

Det vanligaste betydelsemönstret i materialet är att pandemin förknippas med en orsakskedja med olika typer av konsekvenser. Detta är naturligt eftersom det är fråga om ekonomiska rapporter över vad som har hänt i de statsägda bolagen under året och hur de har lyckats ekonomiskt. Utgående från en genreanalys av amerikanska bolags årsredovisningar visar Qian (2020: 430–431) att beskrivningen av verksamhetens resultat är ett centralt retoriskt steg där *beskrivningen* och *förklaringen* kombineras interdiskursivt. Detta stämmer också i bolagsöversikterna där pandemin beskrivs som en påverkande eller förklarande faktor i samband med analysen av resultaten och de ekonomiska målen. Typiska ordval är att pandemin har *påverkat* bolagen på olika sätt; pandemins *effekter* har spelat en central roll och *utmaningar* har dykt upp på grund av pandemin, vilket exemplen 22–25 visar:

- (22) Bolagets omsättning sjönk med 4,8 procent till följd av pandemirestriktionerna som påverkade i synnerhet kanalerna för utskänkning och försäljning till resenärer. (FIN 2020, Altia)
- (23) År 2020 var exceptionellt för Hästinstitutet liksom för resten av världen. Coronavirusläget påverkade alla läroanstaltens och träningscentrets verksamheter. Restriktionerna och avbrotten i verksamheten i samband med coronaviruset sänkte Hästinstitutets omsättning med cirka en miljon euro. (FIN 2020, Hästinstitutet)
- (24) Förlustresultatet berodde på coronavirusepidemins effekt på efterfrågan på flygtrafiktjänster. (FIN 2020, Fintraffic Ab)
- (25) Mål för hållbart värdeskapande • Öka nyttjandet: 8 miljoner resor per år 2040, 1,8 miljoner resor 2020. Utfallet 2020 ligger p.g.a. pandemin långt under målet. (SE 2020, Arlandabanan Infrastructure AB)

Medan det i exemplen ovan är pandemin som ledde till restriktioner och andra effekter och restriktionerna igen hade konsekvenser för ekonomin, beskrivs pandemin också som en påverkande faktor för verksamheten som i exempel 26:

- (26) Coronavirusepidemin påverkade bolagets arbetsrutiner och de grundläggande uppgifterna sköttes smidigt tack vare bolagets åtgärder. (FIN 2020, Finlands Färjetrafik Ab)

Det andra betydelsemönstret som förknippas med pandemin i materialet är att den används som en tidsbestämning. Exempel där pandemin fungerar som tidsbestämning finns i 27–28:

- (27) Under coronavirustiden vidtog Alko många åtgärder för personalens och kundernas hälsosäkerhet. (FIN 2020, Alko)
- (28) Under pandemin har Svenska Spel ytterligare utökat enheten som ringer omsorgsamtal. (SE 2020, Svenska Spel)

Uttryck som *coronavirustiden* och *pandemin* hänvisar till en obestämd tidsperiod under året. Svaret på frågan när pandemin började för bolagets del kan variera beroende på när pandemin fick konsekvenser för verksamheten.

Det tredje betydelsemönstret som förekommer i materialet är att pandemin beskrivs som ett faktum som inträffade. Den är något som man måste nämna när man diskuterar hur det gått för bolagen och vad de har gjort under året, vilket framgår av exemplen 29–30:

(29) År 2020 präglades förutom av coronaviruspandemin även av arbetet med att aktivt genomföra strategin. (FIN 2020, Fortum)

(30) Swedfunds verksamhet har präglats av pandemin och den multidimensionella krisen bidragit till att skapa. (SE 2020, Swedfund)

Då pandemin beskrivs som ett faktum som inträffade, kan det uppfattas som en antydning om att allt som har hänt bör tolkas gentemot denna kontext.

6 Diskussion

I den här artikeln har vi studerat och jämfört hur covid-19-pandemins inverkan syns i bolagsöversikterna i regeringens årsberättelser för i Sverige och Finland. Vi har med andra ord analyserat hur en subgenre som tillhör årsberättelsernas genresystem har påverkats av en samhällelig krissituation.

Vår analys visar att bolagsöversikten som subgenre är som ett företags årsberättelse i "miniatyrformat"; deras struktur och innehåll motsvarar i stort sett varandra. Pandemin har påverkat innehållet i bolagsöversikterna, men den har inte lett till några ändringar i själva genresystemet. Systemets flexibilitet visar sig i att genren *årsberättelse* kan användas både med regeringen som avsändare i fallet med regeringens årsberättelse och med företag som avsändare då det gäller företags årsberättelser.

I vår första forskningsfråga analyserade vi i vilka delar av bolagsöversikterna pandemin aktualiseras. Resultaten visar på en intressant skillnad mellan de finländska och sverigesvenska översikterna. I de finländska översikterna får strategin och hållbarheten som innehållselement ge utrymme för pandemidiskursen, medan pandemin nämns som en viktig händelse bland andra i de sverigesvenska texterna. En orsak kan vara att layouten styr innehållet: den professionella visuella designen i de sverigesvenska texterna ger mindre utrymme för berättande text än den finländska löpande texten. En annan orsak är att statsägandets ekonomiska mål och hållbarhetsmål samt uppföljningen av dem är ett centralt strukturellt element i de sverigesvenska texterna. De kan därför inte lämnas bort eller förkortas.

När det gäller den narrativa strukturen (vår andra forskningsfråga) och hur pandemin representeras i texterna (vår tredje forskningsfråga) är likheterna större än skillnaderna. I båda länderna framhävs de negativa konsekvenserna av pandemin, dock något starkare i de finländska översikterna. Specifikt för regeringens årsberättelse verkar vara att man inte framhäver framgångar, utan snarare tonar ner eventuella positiva följder av pandemin av moraliska skäl.

Det att pandemin beskrivs som en orsak kan anses vara naturligt i ett sammanhang där en akut kris har fått ekonomiska följder. Förutom pandemin nämns även restriktionerna och själva viruset som bidragande faktorer till de oftast negativa resultaten. Restriktionerna baserar sig på politiska beslut och kritiserar inte i bolagsöversikterna, utan en monotonisk diskurs träder fram (se Bækkeskov m.fl. 2021). Pandemins allvarliga karaktär syns på så sätt att den till och med blir ett oundvikligt faktum.

Enligt tidigare forskning lönar det sig att återkomma till grundläggande värden i kris-situationer och uttrycka empati och väcka känslor (Yeomans & Bowman 2021). I bolagsöversikterna finns det endast få exempel på detta, man håller sig i allmänhet till den genrespecifika konstaterande stilen. Att ledningen visar förståelse för de anställda har konstaterats vara viktigt i intern kommunikation (se Tao m.fl. 2022). I bolagsöversikterna förekommer detta sällan. Formuleringar som ”företaget har varit tvunget” att säga upp anställda vittnar dock om ett visst empatiskt perspektiv i texterna.

Genresystemen är flexibla och det är möjligt att krissituationer leder till ändringar i hela systemet eller i enstaka subgenrer. Pandemins påverkan har blivit ett innehållselement som finns med i de flesta bolagsöversikterna. I den strikta strukturen har man alltså hittat utrymme för det, det har uppstått en pandemidiskurs som ingår i en ekonomisk diskurs. I årsredovisningens kontext färgas all information av det ekonomiska intresset, t.ex. personalens hälsa, nya funktioner och hållbarhet. På så sätt är pandemidiskursen i bolagsöversikterna annorlunda än i andra kontexter. I fortsatt forskning kan en jämförelse mellan den statliga ägarens rapportering och statsbolagens egen rapportering belysa om och hur pandemidiskursen skiljer sig i de här två sammanhangen.

Källförteckning

Undersökningsmaterial

- FIN 2019 = Regeringens årsberättelse 2019. Bilaga 4 Statens bolagsinnehav och affärsverk samt statliga fonder utanför budgeten (2020). Tillgänglig: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162253/VN_2020_11.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- FIN 2020 = Regeringens årsberättelse 2020. Bilaga 4 Statens bolagsinnehav (2021). Tillgänglig: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163060/VN_2021_40.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- SE 2019 = *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande 2019* (2020). Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/49f6d4/contentassets/50846bc5f57f4189b0b67aaf49728355/verksamhetsberattelse-for-bolag-med-statligt-agande-2019-webb.pdf>
- SE 2020 = *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande 2020* (2021). Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/4a0189/contentassets/a34b2a25b7a646d4850b5f6f2ec9e818/verksamhetsberattelse-for-bolag-med-statligt-agande-2020-komplett.pdf>

Litteraturförteckning

- Aunesluoma, J. (2020). Koronakriisin yhteiskunnalliset vaikutukset: globaali järjestelmä ja Eurooppa. I: *Koronapandemian hyvät ja huonot seuraukset lyhyellä ja pitkällä aikavälillä*, Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 2020(1). 53–60.
- Bazerman, C. (1994). Systems of genres and the enhancement of social intentions. I: A. Freedman & P. Medway (Red.). *Genre and New Rhetoric*. Taylor and Francis. 79–101.
- Bhatia, V. K. (1993). *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. Longman.
- Bhatia, V. K. (2004). *Worlds of Written Discourse. A Genre-Based View*. Continuum.
- Bhatia, V. K. (2017). *Critical genre analysis: investigating interdiscursive performance in professional practice*. Routledge.
- Bondi, M. & Yu, D. (2018). The generic structure of CSR reports: Dynamicity, multimodality, complexity and recursivity. I: G. E. Garzone & W. Giordano (Red.). *Discourse, Communication, and the Enterprise: Where Business Meets Discourse*. Cambridge Scholars Publishing. 176–205.
- Baekkeskov, E., Rubin, O., & Öberg, P. (2021). Monotonous or pluralistic public discourse? Reason-giving and dissent in Denmark’s and Sweden’s early 2020 COVID-19 responses. *Journal of European Public Policy* 28(8), 1321–1343.

- Donatella, P., Haraldsson, M. & Tagesson, T. (2021). Reporting on COVID-19 – or not? Annual report disclosure of the pandemic as a subsequent event. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management* 34(6), 117–136.
- Enell-Nilsson, M., Koskela, M., Rahm, H. & Thelander, Å. (2021). In governments we trust. Enacting trust in Finnish and Swedish state-owned enterprises. Föredrag hållet på konferensen "8th European Communication Conference 2021" (ECREA) 6–9.9.2021.
- Enell-Nilsson, M. & Rahm, H. (2021). Genremönster i "Ministern har ordet". Regeringar rapporterar om bolag med statligt ägande. I: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räsänen, L. Kääntä, & H. Salovaara (Red.). *Workplace Communication IV*. Vaasa: VAKKI Publications 13. 46–62. Tillgänglig: <https://vakki.net/index.php/2021/12/21/workplace-communication-iv/>.
- Fairclough, N. (1993). Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: the universities. *Discourse & Society* 4(2), 133–168.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. Routledge
- Fonseca, E. M. D., Natrass, N., Lazaro, L. L. B., & Bastos, F. I. (2021). Political discourse, denialism and leadership failure in Brazil's response to COVID-19. *Global Public Health*, 1–16.
- Gelmini, L., Minutiello, V., Tettamanzi, P., & Comoli, M. (2021). Rhetoric, Accounting and Accountability: COVID-19 and the Case of Italy. *Sustainability* 13(8), 4100.
- Granberg, M., Rönnblom, M., Padden, M., Tangnäs, J. & Öjehag, A. (2021). Debate: covid-19 and Sweden's exceptionalism: a spotlight on the cracks in the social fabric of a mature welfare state. *Public Money and Management*, online first. <https://doi.org/10.1080/09540962.2020.1866842>
- Herring, S. C., Scheidt, L. A., Bonus, S. & Wright, E. (2004). Bridging the gap: A genre analysis of weblogs. I: *Proceedings of the 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences*, 1–11). IEEE.
- Hoey, M. (2001). *Textual interaction. An introduction to written discourse analysis*. Routledge.
- Kenworthy, N., Koon, A. D., & Mendenhall, E. (2021). On symbols and scripts: The politics of the American COVID-19 response. *Global Public Health*, 1–15.
- Koskela, M. (2020). Institutionaalista tekstilajia laatimassa – Valtionhallinnon henkilöstön näkemyksiä vuosikertomuksen synnystä. I: H. Hirsto, M. Enell-Nilsson & N. Keng (Red.). *Työelämän viestintä III, Arbetstlivskommunikation III, Workplace Communication III, Kommunikation im Berufsleben III*. VAKKI-symposium XL 6. –7.2.2020. VAKKI Publications 12. Vaasa. 32–45.
- Liukkonen, J. (2020). Vastuullisuus omistajaohjauksen vuosikertomuksissa [Pro gradu –tutkielma]. Vaasan yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020041415387>
- Qian, Y. (2020). A critical genre analysis of MD&A discourse in corporate annual reports. *Discourse & Communication* 14(4), 424–437.
- RegeRa. (2022). Projektets hemsida. Tillgänglig: <https://www.uwasa.fi/en/research/projects/regera>
- Rehnberg, H. S. (2014). *Organisationer berättar. Narrativitet som resurs i strategisk kommunikation*. Diss. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 90. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Rheindorf, M. (2019). *Revisiting the Toolbox of Discourse Studies*. Palgrave.
- Skärlund, S. (2020). Minskade kostnader och ökad lönsamhet: Hållbarhet och föredömlighet som mål och medel hos svenska företag med statligt ägande. *Sakprosa* 12(2), 1–34.
- Sowden, R., Borgstrom, E., & Selman, L. E. (2021). 'It's like being in a war with an invisible enemy': A document analysis of bereavement due to COVID-19 in UK newspapers. *PLoS one* 16(3), e0247904.
- Tao, W., Lee, Y., Sun, R., Li, J. Y., & He, M. (2022). Enhancing Employee Engagement via Leaders' Motivational Language in times of crisis: Perspectives from the COVID-19 outbreak. *Public Relations Review* 48(1), 102–133.
- Viana Jr, D. B. C., & Lourenço, I. (2020). *Impression Management Tactics During COVID-19 Pandemic Outbreak: An Analysis of Luxury Goods Firms*. XX USP International Conference in Accounting. <https://congressosp.fipecafi.org/anais/20UspInternational/ArtigosDownload/2846.pdf>

- Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur.
- Wodak, R. (2021). Crisis communication and crisis management during COVID-19. *Global Discourse: an interdisciplinary journal of current affairs* 11(3), 329–353. <https://doi.org/10.1332/204378921X16100431230102>
- Yeomans, L. & Bowman, S. (2021). Internal crisis communication and the social construction of emotion: university leaders' sensegiving discourse during the COVID-19 pandemic. *Journal of Communication Management* 25(3), 196–213. <https://doi.org/10.1108/JCOM-11-2020-0130>

Responsible Communication

To cite this article: Kudashev, I., Koistinen, J., Mikhailov, M. & Souma, J. (2022). Suomalaisten ja venäläisten lakitermien osittaisen vastaavuuden oikeudelliset ja kielelliset ulottuvuudet. In: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räisänen & H. Limatius (Eds.). *Responsible Communication*. VAKKI Publications 14. 75–88. Available at: <https://vakki.net/index.php/2022/12/15/responsible-communication/>. ISBN 978-952-69732-1-0

Suomalaisten ja venäläisten lakitermien osittaisen vastaavuuden oikeudelliset ja kielelliset ulottuvuudet

Igor Kudashev^a, Jarmo Koistinen^b, Mikhail Mikhailov^c & Julia Souma^d

^a Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta, Tampereen yliopisto

^b Vertailevan rikosoikeuden ja Venäjän oikeuden dosentti, Itä-Suomen yliopisto

^c Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta, Tampereen yliopisto

^d Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta, Tampereen yliopisto

Currently, there is a large demand for community interpreting and authorised translation in the language pair Finnish–Russian. One of the prerequisites for effective and responsible cross-cultural communication in the legal and administrative domains is precise and clear terminology. However, the legal systems in Finland and Russia are very different, just like the Finnish and Russian languages. As a result, finding adequate equivalents of legal terms is a challenging task. In this article, we examine various aspects of partial equivalence between Finnish and Russian legal terms from both legal and linguistic points of view. We use LATTER, a Finnish-Russian term bank of legal terms, developed by our team at Tampere University, as the primary data source for our research. One of our observations is that a strictly concept-oriented approach prevailing in normative terminology work is insufficient in the legal domain. On the one hand, partial equivalents may in certain contexts function as adequate equivalents. On the other hand, some terms which refer to the same logical concept, can not be used as equivalents because they differ in other aspects, such as additional components of the meaning, connotations, register, or paradigmatic characteristics. On the basis of our analysis, we propose a number of changes to the classification of terminological equivalents and terminographic conventions and practices.

Keywords: laki ja hallinto, sanastotyö, suomi, termipankki, termistö, venäjä

1 Johdanto

Lain ja hallinnon alalla terminologian tarkkuus ja selkeys ovat ehdottomia edellytyksiä laadulliselle ja vastuulliselle viestinnälle. Oikeus- ja asioimistulkkaudessa sekä käännettäessä lain ja hallinnon tekstejä taas on erittäin tärkeää vastineiden oikeellisuus (ks. esim. Šarčević 1997; Cao 2007; Levitan 2016). Tilastokeskuksen mukaan (Väestörakenne 2020) entisen Neuvostoliiton alueelta kotoisin oleva venäjänkielinen kielivähemmistö on Suomen suurin, ja se todennäköisesti vielä kasvaa huomattavasti Ukrainan kriisin myötä. Auktorisoiduille käännoksille sekä oikeus- ja asioimistulkkauspalveluille kieliparissa suomi–venäjä on merkittävää kysyntää (esim. Koskinen ym. 2018: 9). Vastineiden löytäminen ja muodostaminen suomalaisille termeille tuottavat kuitenkin ongelmia, koska Suomen ja Venäjän oikeusjärjestelmät ja kielet eroavat suuresti toisistaan (esim. Koistinen 2009).

Tarkastelemme tässä artikkelissa suomalaisten ja venäläisten lakialan termien vastaavuusongelmia sekä kielitieteellisestä että oikeustieteellisestä näkökulmasta. Terminologiseen vastinetyöhön vaikuttavat oikeusjärjestelmien erot sekä suomen ja venäjän kielten väliset erot. Oikeuskieli sinänsä eroaa yleiskielestä, mikä asettaa termeille tiettyjä vaatimuksia. Terminologinen vastinetyö edellyttää oikeusvertailua ja tietoa oikeusjärjestyksen systemaattisista eroista. Näitä kysymyksiä pohditaan tässä artikkelissa tarkastelemalla Suomen ja Venäjän oikeusjärjestelmien oikeuslähdeopillisia eroja. Aineistomme analyysin pohjalta ehdotamme muutoksia vastineiden luokitteluun.

Tutkimuksemme menetelmänä käytämme mm. oikeusvertailua, käsiteanalyysiä, semanttista analyysiä, tekstianalyysiä ja korpuslingvististä menetelmää. Niin iso kirjo johdetaan siitä, että kaksikielisen termipankin laatiminen on poikkitieteellinen hanke jo luonnostaan, koska se edellyttää erikoisalan tuntemusta kahdessa eri kulttuurissa ja kielessä, käsitteellistä ja kielellistä vertailua sekä tekstiaineiston analysointia. Olemmekin käyttäneet hyväksi tutkijaryhmän jäsenten erilaisia taustoja ja vahvuuksia niin termityössä kuin tutkimuksessamme.

Tutkimusaineistomme toimii suomalais-venäläinen lakialan termipankki LATTER, jonka tutkimusryhmämme kehitti Cultura-säätiön rahoittamassa Tampereen yliopiston hankkeessa vv. 2017–2018. Termipankin ensisijaisia kohderyhmiä ovat auktorisoidut käänntäjät, asioimis- ja oikeustulkkit sekä käänno- ja tulkkauskurssien opettajat ja opiskelijat. Termipankki keskittyy rikos-, työ- ja perheoikeuteen eli niihin oikeudenaloihin, jotka ovat erityisen tärkeitä ja kysytyjä suomalais–venäläisessä kontekstissa. Termipankissa on tällä hetkellä noin 1500 suomalaista termiä ja yli 2000 venäjänkielistä vastinetta (LATTER-termipankin demoversio on saatavilla osoitteesta <https://puolukka.rd.tuni.fi/latter>). Termipankki on tarkoitus avata kokonaisuudessaan yleisölle lopputarkastuksen jälkeen lähiaikoina. Termipankkia on tarkoitus kehittää tulevaisuudessa yhteisöllisesti, minkä takia käyttäjät voivat antaa termipankista ja yksittäisistä tietueista palautetta sähköisen lomakkeen avulla (Mihailov, Kudašev & Souma 2018).

LATTER-hankkeen suunnittelu on perustunut erikoisalojen sanakirjojen ja termipankkien parhaisiin laatimiskäytänteisiin (esim. Bergenholtz & Tarp 1995; Kudashev 2007; Kudashev 2013), ja siinä on hyödynnetty usean erikoisalan sanakirjan laatimisesta saatua kokemusta (ks. Kudashev & Kudasheva 2008). Niinpä esimerkiksi termien ja vastineiden lähteet on huolellisesti dokumentoitu. Primäärisenä tietolähteenä toimivat ajankohtainen lainsäädäntö ja alan oppikirjat (ks. Kudashev 2018; Mihailov, Kudašev & Souma 2018). Toissijaisina lähteinä toimivat alan tietosanakirjat, kuten *Encyclopaedia Iuridica Fennica* (Mattila ym. 1995; Mattila ym. 1996), ja oikeustieteellinen kirjallisuus. Suomalaisen lainsäädännön käsitteiden määritelmiä ja tulkintoja haettiin *Finlex*-lakitietokan-

nasta, jossa on lakitekstien lisäksi korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä ja lainvalmisteluaineistoa (hallituksen esitykset). Venäjänkielisiä vastineita haettiin ensisijaisesti lakitietokannoista *Konsultant Pljus* ja *Garant*.

2 Oikeuskielen erityispiirteet

Terminologinen vastinetyö edellyttää oikeuskielen erityispiirteiden huomioon ottamista. Oikeuskieli ja siihen sisältyvät juridiset termit ovat erittäin yhteiskunta- ja kulttuurisidonnaisia, koska ne kuvaavat kunkin yhteiskunnan abstraktioita. Oikeutta ei ole olemassa fyysisessä maailmassa, vaan se on kokonaisuudessaan ihmisen luomaa (Mattila 2002: 165). Tästä seuraa se, että juridiset käsitteet ja termit itsessään ovat suureksi osaksi oikeusjärjestelmäkohtaisia, minkä takia lain ja hallinnon tekstien kääntämisessä täysin toisiaan vastaavien juridisten termien löytäminen on hankalaa ja toisinaan jopa täysin mahdotonta.

Oikeuskielessä on varsin paljon sellaisia erityisominaisuuksia verrattuna yleiskieleen, jotka kääntäjän on tiedostettava vastineita hakiessaan tai laatiessaan. Näitä oikeuskielen erityisominaisuuksia ovat täsmällisyys, informatiivisuus, yleispätevyys, etäisyys, systeemisyys, jäsenyys, kaavamaisuus, lyhennepitoisuus, substantiivipitoisuus, vanhahtavuus ja arvokkuus (Mattila 2002: 81–163). Oikeusalan teksteistä puuttuu ekspressiivisyys. Säädösteksti on tasaista, rauhallista, koherenttia, johdonmukaista, tarkkaa, selvää, yksinkertaista, lakonista ja kompaktia (Vlasenko 1997: 19–23).

Oikeuskielen ja siihen sisältyvän termistön oikeusjärjestelmäsidoonaisuudesta seuraa myös se, että kääntäjän on tunnettava jossain määrin molempien yhteiskuntien oikeusjärjestelmä ja sitä kuvaavan juridisen kielen ominaispiirteet. Myös oikeuskielen tarkkuus- ja täsmällisyysvaatimukset asettavat haasteita kääntäjälle, minkä takia terminologisia vastineita haettaessa ja muodostettaessa on perehdyttävä molempiin oikeusjärjestelmiin. Tässä työssä kääntäjä voi käyttää apunaan oikeusvertailun metodeja.

3 Oikeusvertailu vastinetyön ja terminmuodostuksen apuvälineenä

Oikeusvertailun ensisijaisena tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, millä tavalla erilaisia oikeudellisia ongelmia on ratkaistu eri oikeusjärjestelmissä (Zweigert, Konrad & Kötz 1998: 15). Oikeusvertailun avulla hankitaan informaatiota siitä, mikä tarkasteltavia oikeusjärjestelmiä erottaa ja mikä niitä yhdistää, sekä etsitään syitä eroille ja/tai yhtäläisyyksille (Husa 1998: 19). Vaikka oikeusvertailun avulla hankitaan ensisijaisesti tietoa oikeussäännöistä ja laeista, se edellyttää myös lakien toimintaympäristön ja kulttuurin analysointia ja ymmärtämistä (Örücü 2004: 11).

Oikeusvertailun työkalu on oikeuskieli, mutta oikeusvertailua koskevassa teoreettisessa kirjallisuudessa kielelle ja kääntämiselle annetaan varsin vähän merkitystä. Oikeusvertailulle on määritelty erilaisia funktioita: lainsäätäjän apuväline, laintulkinnan apuväline, yliopiston oppiaine, lainsäädännön harmonisoinnin väline, yhteisen eurooppalaisen yksityisoikeuden kehittämistäväline (Zweigert, Konrad & Kötz 1998: 15–31), kansainvälisen sopimusten laatiminen ja soveltaminen tuomioistuimissa (Kamba 1974: 504; Örücü 2004: 37–39). Koska lakitekstien ja -termien kääntäminen edellyttää oikeusvertailua, oikeusvertailun yhtenä funktiona on kuitenkin pidettävä myös sitä, että oikeusvertailu toimii kääntäjän työkaluna lakitekstejä käännettäessä. Kääntäjän ei tarvitse mennä oikeusvertailussa niin syväälle, että hän etsisi syitä eroille ja yhtäläisyyksille, vaan hänelle riittää se, että hän tuntee käännettävien oikeusjärjestelmien oikeuslähteet ja osaa hakea niistä tulkinta-apua käännösvastineita haettaessa ja muodostettaessa.

Oikeilla termivastineilla on suuri rooli lain ja hallinnon tekstejä käännettäessä sekä oikeus- ja asioimistulkkauksessa (ks. esim. Šarčević 1997; Cao 2007; Levitan 2016). Oikeusalan diskurssissa pyritään siihen, että viestintä olisi mahdollisimman tarkkaa ja yksiselitteistä. Termit ovat siinä keskeisessä roolissa. Epätarkkuudet ja virheet lain ja hallinnon tekstejä käännettäessä tai tulkkauksilanteissa voivat johtaa vakavimmillaan asianosaisten oikeusturvan loukkauksiin.

Jos jollekin termille ei löydy riittävän tarkkaa vastinetta toisesta kielestä, kääntäjällä tai tulkilla on käytännössä kolme vaihtoehtoa. Hän voi ensinnäkin käyttää käsitteellisesti ja funktionaalisesti lähintä vastinetta kohdekielessä. Tämä helpottaa tekstin ymmärtämistä mutta samalla vääristää sen sisältöä enemmän tai vähemmän. Toiseksi kääntäjä tai tulkki voi turvautua lainaukseen tai kääntää vieraan termin sana sanalta. Tämä kenties auttaa välittämään lähdetekstin viestin tarkemmin mutta samalla vaikeuttaa sen ymmärtämistä. Kolmas vaihtoehto on selittävä vastine, joka on toisaalta riittävän ymmärrettävä mutta toisaalta voi osoittautua liian pitkäksi, varsinkin tulkkauksilanteissa. Koska selittävät käännökset ovat pitkiä ja vakiintumattomia, niitä ei yleensä mielletä termeiksi. Kuitenkin esimerkiksi katsausartikkeleissa, joissa vertaillaan oikeusjärjestelmiä, ne saattavat osoittautua jopa parhaaksi valinnaksi. Kaikilla käännsstrategioilla on siis omat vahvat ja heikot puolensa. Kääntäjän tai tulkin on valittava käännsmenetelmä tapauskohtaisesti, kohderyhmän, viestintätilanteen ja tekstilajin perusteella. Tässä prosessissa keskeinen rooli on erikoisalojen sanastoilla ja termipankeilla, jotka tarjoavat valmiita vastineita, yhdenmukaistavat termien käyttöä ja antavat lisätietoja termien merkityksistä ja käytöstä.

Oikeusalan tekstejä käännettäessä on usein pakko ottaa huomioon paitsi käsitteiden erottavat piirteet myös toissijaiset piirteet, sivumerkitykset yms. (ks. esim. Šarčević 1988; Šarčević 1990). Tästä syystä lakialan sanakirjoissa onkin yleensä paljon viittauksia lainsäädäntöön, ja ne sisältävät vastineiden lisäksi selityksiä käsitteiden välisistä eroista (Šarčević 1988a: 966; Šarčević 1988b: 312; Chromá 2004; Ikonnikova 2014: 343).

4 Oikeuslähdeopillisten erojen vaikutus vastinetyöhön ja terminmuodostukseen

Suomen ja Venäjän oikeusjärjestelmät ovat yhteneviä siinä mielessä, että oikeudelliset ratkaisut perustuvat kirjoitettuun lakiin eivätkä esimerkiksi oikeuskäytäntöön, kuten common law -järjestelmissä. Yhteisestä historiasta huolimatta Suomen ja Venäjän oikeusjärjestelmät kuuluvat kuitenkin eri oikeusperheisiin ja ne ovat kehittyneet eri tavalla (ks. tarkemmin esim. Saidov 2003; Rešetnikov 2003; Koistinen 2009; Kozatšenko & Koistinen 2010). Suomen lainsäädäntö on saanut paljon vaikutteita mm. Ruotsin laista ja EU:lta. Myös Suomen ja Venäjän käytänteet poikkeavat toisistaan merkittävästi, ja maissa on myös erilainen mentaliteetti oikeusjärjestelmän suhteen (ks. esim. Koistinen 2008).

Suomen ja Venäjän juridisen kielen eroavaisuuksien yhtenä selittävänä tekijänä on erilainen oikeuslähdeoppi. Oikeuslähteillä tarkoitetaan niitä lähteitä, joihin oikeudellinen ratkaisu perustuu. Oikeuslähdeopissa oikeuslähde voidaan ymmärtää laajimmassa, laajassa ja suppeassa merkityksessä (Aarnio 1999: 775). Kääntäjän tulee osata käyttää laki-kielen vastineita hakiessaan ja muodostaessaan eri yhteiskuntien oikeusjärjestelmien oikeuslähteitä ensisijaisesti suppeassa merkityksessä, jolloin kyse on seuraavista virallisista lähteistä: laki, lainsäätäjän tarkoitus (lainvalmisteluaineisto) ja tuomioistuinratkaisut.

Lakitermien vastineita valittaessa ensisijainen lähde on siis lakiteksti, koska molemmat järjestelmät ovat oikeuslähdeopillisesti kirjoitettuun lakiin sidonnaisia järjestelmiä. Oi-

keusjärjestelmä on jaettu eri oikeudenaloihin, joita ovat esimerkiksi rikosoikeus, siviilioikeus, hallinto-oikeus, prosessioikeus, vero-oikeus jne. Käännettäessä on siis otettava saman oikeudenalan tekstit rinnakkain ja haettava terminologisia vastaavuuksia niiden avulla. Suomen oikeusjärjestelmässä ei ole hallinnollisten lainrikkomusten oikeudenalaa samassa merkityksessä kuin Venäjän oikeusjärjestelmässä, mikä hankaloittaa etenkin rikosoikeuden alaan liittyvien termien kääntämistä (Koistinen 2012: 100–110). Käännös-vastaavuuksia selvitettäessä tärkeitä ovat myös oikeustieteelliset kannanotot eli oikeuskirjallisuus, jossa lakikäsitteille annetaan määritelmiä. Oikeuskirjallisuutta voidaan käyttää ns. tulkintalähteenä (ks. Koistinen 2012: 110–115).

Vastineita etsittäessä on tärkeää ottaa huomioon, että Suomen lakiteksti ei ole niin yksityiskohtaista kuin Venäjän lakiteksti. Suomen lakiteksti sisältää myös enemmän tulkinnanvaraisia termejä kuin Venäjän lakiteksti. Tämä johtuu siitä, että suomalaisessa oikeuskäytännössä lakitekstiä tulkitaan edellä kuvatun oikeuslähdeopin mukaisesti lainvalmisteluaineiston avulla (lainsäätäjän tarkoitus) ja etenkin korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuilla. Suomen järjestelmässä pyritään siihen, että lakitekstit eivät voi säännellä jokaista yksityiskohtaa etukäteen, vaan lakia voidaan tulkita lainvalmisteluaineiston ja oikeuskäytännön avulla eri tilanteissa.

Venäjän oikeuslähdeopista seuraa, että lakiteksti on käytännössä ainoa oikeuslähde, joskin Venäjän korkeimman oikeuden selvennyksillä on vahva ja kasvava merkitys normien soveltamiskäytännön ohjaajana (Tihomirov & Talapina 2003: 80–82; Martšenko 2005: 591–593). Tämä oikeuslähdeopillinen ero Suomen ja Venäjän järjestelmien välillä johtaa myös siihen, että Venäjän lainsäädännössä säänneltävä asia pyritään ilmaisemaan yksiselitteisesti ja tyhjentävästi lakitekstissä, kun taas Suomen järjestelmän lakiteksti jättää sijaa tulkinnalle.

Lakitermien tasolla tämä oikeuslähdeopillinen ero ilmenee siten, että lainsäädännön käsitteet pyritään määrittelemään mahdollisimman yksityiskohtaisesti Venäjän lainsäädännössä jo lakitekstin tasolla. Esimerkiksi lainsäädännön eroista voidaan ottaa Suomen rikoslain *pahoinpitely* tai *törkeä pahoinpitely*. Kun kääntäjä lähtee oikeusvertailun avulla hakemaan funktionaalista vastaavuutta kyseisille termeille, hän huomaa, että Venäjän rikoslaki pyrkii sääntelemään eri pahoinpitelyn muodot omilla rikosnimikkeillään. Tämä vaikeuttaa kääntäjän työtä, kun suomalaiselle *pahoinpitely*-termille pitäisi löytää venäjänkielinen vastine. Esimerkiksi Suomen rikoslain pahoinpitelyä (Rikoslaki 39/1889 21 § 5) vastaa Venäjän rikoskoodeksissa vähintään seitsemän eri rikosnimikettä/rikoskoodeksin pykälää. On siis väistämättä muodostettava oma nimitys suomalaisen *pahoinpitelyn* vastineeksi, jos se pitää ilmaista käännöksessä ilman että joutuu luettelemaan kaikki venäläiset pahoinpitelynimikkeet. Vaarana on kuitenkin se, että venäläinen juristi ei ymmärrä, minkä tyyppisestä Venäjän rikoslain tarkoittamasta pahoinpitelystä nimenomaisesti on kyse.

5 Vastaavuuden määrittely systemaattisessa termityössä

Kääntäjät ja tulkit tekevät yleensä niin sanottua ad hoc -termityötä eli tilapäistä, tiettyä tarkoitusta varten tehtävää selvitystä, jossa he pyrkivät ratkomaan käsissään olevaa yksittäistä vastineongelmaa mahdollisimman lyhyessä ajassa (Wright & Wright 1997: 147; Cabre 2010: 359; Bowker 2015: 311). Ad hoc -termityön vastakohtana on systemaattinen termityö, jossa pyritään kuvaamaan valitun erikoisalan termistö kokonaisuudessaan käsiteanalyysin avulla. Näiden ääripäiden välillä on lukuisia välimuotoja (Kudashev 2020: 202; vrt. Warburton 2015; Thelen 2015).

Systemaattisen termityön periaatteet on kuvattu kansainvälisessä standardissa ISO 704 (2009) ja terminologian käsikirjoissa. Suomessa tunnetuimpia termityön oppaita ovat

Kotimaisten kielten keskuksen julkaisema Sanastotyön opas (Haarala 1981) sekä Sanastokeskus TSK:n julkaisemat Sanastotyön käsikirja (1989), Toimikunnista termitalkoisiin -artikkelikokoelma (Kuhmonen 1999) ja Guide to Terminology (Suonuuti 2001).

Systemaattisen termityön ytimessä on aina *käsite* eli tiedon yksikkö, joka muodostuu käsitepiirteiden ainutkertaisesta yhdistelmästä (Terminologian sanasto 2006: 10). Käsitepiirteet jaetaan käsiteanalyysin avulla olennaisiin ja epäolennaisiin. Olennaiset piirteet ovat välttämättömiä käsitteen selvittämisen kannalta (Terminologian sanasto 2006: 11), ja vain ne kirjataan terminologisiin määritelmiin. Epäolennaisista piirteistä voidaan kertoa selitteessä, jos ne ovat tärkeitä jostakin pragmaattisesta näkökulmasta; muuten ne jätetään termityössä ilmaisematta.

Termityön yhtenä ilmentymänä tai vaiheena voi olla vastinetyö, jolloin tietyn kielen termeille etsitään tai luodaan vastineita toisella kielellä (Kalliokuusi & Seppälä 1999). Varsinkin normatiivista ja harmonisoivaa sanastotyötä tekevät terminologit katsovat, että samaan käsitteeseen viittaaminen on ainoa olennainen tekijä. *Vastaavuus* on Terminologian sanaston (2006: 27) mukaan sellaisten nimitysten suhde, jotka eri kielissä viittaavat samaan käsitteeseen. Sanastokeskus TSK:n oppaissa (esim. Kalliokuusi & Seppälä 1999: 78–79) erotetaan *termivastineet*, jotka ovat täysiä vastineita, *lähivastineet* (eli osittaiset vastineet) ja *käännösvastineet* (eli keinotekoiset vastineet).

Vehmas-Lehto (2010) on aikoinaan kritisoinut tätä luokittelua ja ehdottanut omaa luokitusta, jossa terminologiset vastineet jaettiin toisaalta luontaisiin vastineisiin ja toisaalta keinotekoisiihin vastineisiin eli vastine-ehdotuksiin. Luontaiset vastineet hän jakaa edelleen täysiin vastineisiin ja osittaisiin vastineisiin seuraavasti:

1. luontainen vastine
  - 1.1 täysi vastine
  - 1.2 osittainen vastine
2. keinotekoinen vastine, vastine-ehdotus

Vehmas-Lehdon ehdotus on tärkeä parannus Sanastokeskus TSK:n luokitteluun, mutta sekin vaatii täsmennyksiä. Ensiksi Vehmas-Lehto lähtee liikkeelle siitä, että kaikki keinotekoiset vastineet ovat täysiä. Tosiasiassa ulottuvuudet luontainen–keinotekoinen ja täysi–osittainen ovat toisistaan riippumattomia, joten myös keinotekoiset vastineet voivat olla sekä täysiä että osittaisia.

Toiseksi Vehmas-Lehto on laatinut luokittelunsa sanakirjaprojektin pohjalta eikä hän ole tehnyt eroa ”yleispätevien” sanakirjavastineiden ja tilannekohtaisten kontekstivastineiden välille. Vehmas-Lehto mainitsee kuitenkin itsekkin Probirskaja-Turuseen (2005: 104) viitaten, että kontekstissa vastineina saattavat toimia sanat ja ilmaisut, jotka kuuluvat eri sanaluokkaan tai eivät edes vastaa toisiaan semanttisesti:

Mainittakoon, että tekstien analyysi paljastaa myös sellaisia luontaisia vastineita, joita tuskin löytyy sanakirjoista, koska vastineet edustavat eri sanaluokkaa kuin lähtökielinen termi. Termit *kuuleminen* (substantiivi) ja *vyslušat* (verbi) vastaavat toisiaan semanttisesti mutteivät sanaluokaltaan, ja termit *esteellinen* ja *otvod* ’jääväys’ eivät vastaa toisiaan edes semanttisesti, mutta viittaavat samaan tilanteeseen, samaan semanttiseen kokonaisuuteen (Vehmas-Lehto 2010: 368).

Toisin sanoen tilanteella ja kontekstilla on käsitteen sisällön rinnalla tärkeä rooli siinä, voiko tiettyjä sanoja tai ilmaisuja pitää toistensa vastineina kussakin tilanteessa. Termit voivat viitata eri (tyyppisiin) käsitteisiin mutta silti toimia adekvaatteina vastineina tiettyissä konteksteissa.

Kontekstivastineita ei yleensä sisällytetä sanakirjoihin, mutta joskus se jää ainoaksi keinoksi, jos suoraviivaisempaa käännösvastinetta ei löydy. Kaksikielisessä leksikografiassa on jopa olemassa vakiintunut tapa käsitellä kontekstivastineita. Jos sanalle ei löydy vastinetta suoraan mutta se kääntyy helposti kontekstissa, käytetään hakusanan jälkeen kaksoispistettä ja annetaan konteksti ja sen käännös (vrt. Zgusta 1984: 151).

Jos vastine-ehdotus on pitkä ja selittävä, voidaan kysyä, kuinka käyttökelpoinen se on vastineena. Esimerkiksi lähtökielen käsitteen tarkan terminologisen määritelmän käännös toimisi varmaan useimmiten termin täytenä vastineena, mutta jos se on pitkä, se ei täytä enää termin tunnusmerkkejä. Ihmismuisti on rajallinen, ja kovin pitkiä termejä on vaikea käyttää puheessa (vrt. Grinev-Grinevič 2008: 143). Tästä syystä pitkäköjiä määritelmiä tai selityksiä ei mielestämme voi pitää täyspainoisina vastineina.

Lähestymme siis vastaavuus-käsitettä siitä näkökulmasta, voiko lähtökielen ilmaisun korvata käännöksessä tulokielen ilmaisulla. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna vastaavuus on sidoksissa moniin muihinkin tekijöihin kuin pelkästään siihen, viittaavatko erikieliset ilmaisut samaan käsitteeseen. Näitä tekijöitä ovat mm. käsitteen toissijaiset piirteet, erilaiset konnotaatiot, kollokaatit, frekvenssi, tyyli ja temporaalinen ulottuvuus (vrt. Šarčević 1988a; Šarčević 1990; Kudashev & Kudasheva 2010). Seuraavassa jaksossa esitämme esimerkkejä.

6 Esimerkkejä osittaisesta vastaavuudesta suomen- ja venäjänkielisten lakialan termien välillä

Jos suomen ja venäjän kielen käsitteet eivät vastaa toisiaan olennaisten tai edes toissijaisen käsitepiirteiden osalta, tästä on syytä varoittaa termipankin käyttäjää. Se on tärkeää sen takia, että joissakin konteksteissa nämä käsite-erot voivat aktualisoitua eikä venäläistä analogia voikaan käyttää, vaan on turvaututtava esimerkiksi keinotekoiseen vastineeseen. Tästä syystä osittaiset vastineet on yleensä varustettu LATTER-termipankissa $\approx$ -merkillä ja huomautuksilla käsite- ja muista eroista. Seuraavaksi esitämme esimerkkejä siitä, mistä eroista voi olla kyse ja miten ne on kuvattu LATTER-termipankissa.

6.1 Käsite-erojen vaikutus vastaavuuteen

Aloitamme tapauksista, joissa osittainen vastaavuus johtuu epäolennaisten käsitepiirteiden eroista. Tällaisia tapauksia esiintyy esimerkiksi silloin, kun käännetään Suomen poliisin suorittaman esitutinnan termejä suomesta venäjään. Esitutinnan vaiheet ja niitä kuvaavat termit eivät aina vastaa funktionaalisesti toisiaan. Suomessa esitutinnan aloittamiskynnys on huomattavasti matalampi kuin Venäjällä. Suomessa esitutkinta aloitetaan, kun on syytä epäillä rikosta. Venäjällä rikosasian avaaminen (*vozbuzdenije ugovnogo dela*) edellyttää, että rikoksen tunnusmerkkejä on riittävästi (Heusala & Koistinen 2014: 155). Rikoksesta epäilystä käytetään Suomessa koko esitutinnan ajan termiä *epäilty*. Venäjänkielinen vastine on *podozrevaemyi*, mutta sitä ei voida pitää täytenä vastineena sen takia, että rikoksen tekijästä tuota termiä käytetään venäjässä vain tutkinnan alkuvaiheessa. Esitutkinnassa rikoksen tekijästä käytetään Venäjällä termiä *obvinjaemyi*, joka taas suomeksi käännettynä on *syytetty*. Esitutkinnassa rikoksen tekijän asema Venäjällä asema on siis *syytetty*, ei *rikoksesta epäilty* kuten Suomessa. Suomessa taas ratkaisun siitä, että henkilö asetetaan syytteeseen, tekee syyttäjä, ei esitutkintaviranomainen kuten Venäjällä.

Myös esitutkinnan lopputuloksen nimityksissä on eroja. Suomessa esitutkinnan tulokista laaditaan esitutkintapöytäkirja, jota Venäjän rikosprosessissa vastaa *obvinitelnyj akt / obvinitelnoe zakljutsenije*. Suomessa syytekirjelmän laatii syyttäjä, ei esitutkintavi-

ranomainen kuten Venäjällä. Osittainen luonnollinen vastine riittänee useimmissa konteksteissa, mutta käsite-eroista (kuten termin soveltuvuudesta tutkinnan eri vaiheissa) tulee huomauttaa selitteessä, koska ne voivat aktualisoitua tietyissä konteksteissa (ks. esimerkki 1; kaikki esimerkit ovat peräisin yllä mainitusta LATTER-termipankista).

- (1) **fi syytetty** OK (4/1734) 17 luku 29§ (732/2015) [Rikos- ja prosessioikeus]
ru обвиняемый п. 46 ст. 5 УПК РФ
NB: На стадии предварительного расследования.
ru подсудимый п. 5 ст. 5 УПК РФ
NB: На стадии уголовного судопроизводства.

On myös tapauksia, jolloin jokaisen tulokielen vastineen käyttöala on rajallinen mutta tietyissä konteksteissa ne ovat käyviä vastineita. Esimerkiksi parhaan vastineen valitsemiseksi *oikeuden päätös* -termille tulisi tietää, mistä oikeusasteesta ja -prosessista päätöksessä on kyse. Kontekstin mukaan *oikeuden päätös* voi kääntyä venäjäksi ainakin seitsemällä eri tavalla. Näitä vastineita ei tarvitse merkitä termipankissa osittaisiksi vastineiksi, mutta on välttämätöntä kuvata konteksti (oikeusaste ja -prosessi), jossa niiden käyttö on mahdollista.

6.2 Terminmuodostuskonventioiden vaikutus vastaavuuteen

Rikosnimikkeiden vastineisiin liittyy useita ongelmallisia kysymyksiä. Suomessa käytetään paljon yhdyssanoja, joiden perusosa on *-rikos* tai *-rikkomus*. Venäjässä itse rikosta tai rikkomusta vastaavaa sanaa ei käytetä rikosnimikkeissä läheskään aina, vaan rangaistavan teon mainitseminen riittää. Sama asia siis ilmaistaan suomessa ja venäjässä eri tavalla. Jotta olisi selvää, että kyseessä on rikosnimike, olemme LATTER-termipankissa lisänneet vastineen perään selitteen *v katšestve tipa prestuplenija* 'rikoksena'. Esimerkiksi suomen rikoslain *eläinsuojelurikos*-termi kertoo heti, että kyseessä on rikosnimike. Venäjän rikoslain vastaava teko *žestokoje obraštšenije s životnymi* 'eläinten julma kohelu' vaatii lisäselvityksen siitä, että kyseessä on teko, jota pidetään rikoksena (ks. esimerkki 2). Selite on erityisen tärkeää sen takia, että monia Suomen rikoslaissa säädettyjä tekoja ei Venäjällä rangaista rikoksina, vaan hallinnollisina rikkomuksina.

- (2) **fi eläinsuojelurikos** RL (39/1889) 17 luku 14§ (585/2013) [Rikos- ja prosessioikeus]
ru жестокое обращение с животными ст. 245 УК РФ
NB: В качестве типа преступления.

Lisäksi venäjässä on koko joukko rikoksen vakavuusasteeseen viittaavia määritteitä, joita ei yleensä voi käyttää ristiin. Suomalaiset rikokset on jaoteltu tekemuodon mukaan lieviin, perustekomuotoisiin ja törkeisiin. Sen takia rikosnimikkeet voivat sisältää määritteet *lievä* tai *törkeä*. Venäjän rikoslaissa rangaistavat teot luokitellaan neljään kategoriin vankeusrangaistuksen pituuden mukaan (*UK RF Statja 15*), eivätkä venäläiset kategoriat siten voi toimia sellaisenaan suomalaisten määritteiden vastineina. Esimerkiksi *lievä* voi rikosnimikkeestä riippuen kääntyä venäjäksi *soversennyi pri smjagtsajuštših obstojelstvah* 'lieväntävien asiahaarojen vallitessa tapahtunut', *nebolšoi tjažesti* 'ei kovin vakava', *melki* 'pieni', *neznatšitelnyi* 'vähäinen' jne. *Törkeä* voi vuorostaan kääntyä ilmaisuilla *soversennyi pri otjagtsajuštših obstojelstvah* 'raskauttavien asiahaarojen vallitessa tapahtunut', *tjažki* 'vakava', *osobo tjažki* 'erittäin vakava', *grubyi* 'törkeä, raaka'.

Sopivaa määritettä on joskus vaikea ennustaa, koska joissakin rikosnimikkeissä määritteet korostavat juuri tälle rikokselle ominaisia piirteitä. Esimerkiksi sana *zlostnyi* 'julkea, röyhkeä, häikäilemätön' sopii yhteen vain tiettyjen rikosnimikkeiden kanssa, mm. sellaisten, jotka liittyvät kiertoon, laiminlyöntiin tai huliganismiin. Sen sijaan venäjäksi ei voi sanoa esimerkiksi *zlostnoje iznasilovanije* 'raaka raiskaus', toisin kuin *Poliisisanasto suomi-venäjä* väittää (Laakso 2013: 135). *Törkeän rattijuopumuksen* luonnollinen vastine on *upravlenije transportnym sredstvom v sostojanii silnogo opjanenija* 'ajoneuvon

ohjaaminen vakavasti päihtyneenä', eikä siinä yhteydessä voi käyttää määritettä *tjažkoje* 'vakava'. *Törkeä lahjuksen antaminen* on *datša vzjatki v osobo krupnyh razmerah* 'erittäin suuren lahjuksen antaminen', eikä siinä yhteydessä voi käyttää esim. määritettä *grubaja* 'törkeä'. Tosin käytettäessä ilmaisua *v osobo krupnyh razmerah*, on huomattava, että toisin kuin Venäjän rikoslaisissa, Suomen rikoslaisissa ei erityisen suurta määrää määritellä lainsäädännössä, vaan se saa sisällön oikeuskäytännöstä.

On myös tapauksia, jolloin suomalaista "törkeä + rikosnimike" -ilmaisua vastaakin venäjässä rikosnimike ilman määritettä, esimerkiksi *törkeä ryöstö* on venäjäksi *razboi*. Vaikka aivan jokaista rikosnimekettä, joka sisältää määritteen *lievä* tai *törkeä*, ei ole järkevää antaa termipankissa omana tietueena, tällaiset vaikeasti ennustettavat poikkeustapaukset kannattaa siihen sisällyttää.

Suomen lakitekstien venäjänkielisissä käännöksissä *törkeän* ja *lievän* vastineiksi näyttävät vaikeasti tunnettu *pri otjagtsajuštših obstožatelstvah* ja *pri smjagtsajuštših obstožatelstvah*. Näiden vastineiden käyttö on hyväksyttävää etenkin sen takia, että niillä ei viitata Venäjän rikoslain 15 §:ssä säädettyyn törkeysluokitteluun, jossa käytettyjen ilmaisujen käyttö suomalaisen *lievän* ja *törkeän* vastineena voisi johtaa vääristyneeseen lopputulokseen.

6.3 Termin semantiikan ja kollokoinnin vaikutus vastaavuuteen

Välillä oikeaa vastinetta on vaikea valita synonyymien joukosta, koska merkitysvivahteet ovat hiuksen hienoja. Mitä vastinetta tulee esimerkiksi käyttää rattijuopumusjutussa, kun puhutaan *auton takavarikosta*? Venäjän kielessä on kolme termiperhettä, jotka tarkoittavat esineiden ottamista haltuun omistajaltaan: *konfiskovat/konfiskatsija*, *izjat/izjmat/izjatije* ja *vyjemka*. Niistä *konfiskatsija* ei sovi *takavarikko*-termin vastineeksi, koska se tarkoittaa vain tuomioistuimen määräämää pysyvää omaisuuden haltuun ottamista eli *menettämiseuraamusta*. *Takavarikko* on Suomen pakkokeinolaissa määritelty turvaamistoimi, jonka esitutkintaviranomainen tekee rikoksen esitutkinnassa.

Izjatije ja *vyjemka* ovat merkityksiltään hyvin läheisiä, ja eroja huomaa vain korpustutkimuksen avulla. Käytimme asian selvittämiseen *FIRuLex*-korpusta, joka on suomen- ja venäjänkielisten säädöstekstien vertaileva korpus. Ilmeni, että Venäjän lakiteksteissä *izjatije*-termiä käytetään paljon useammin kuin *vyjemka*-termiä. *Izjatije*-termin frekvenssi on 266,5 ipm (instances per million), kun taas *vyjemka*-termin frekvenssi on vain 43,9 ipm. Lisäksi *vyjemka*-termiä käytetään vain substantiivina, kun taas *izjatije*-termillä on myös verbi- ja adjektiivi-derivaatiot *izjat* ja *izjatyi*, mikä helpottaa tämän termiperheen käyttöä. Kontekstien vertailu näyttää, että *vyjemkan* kohteena ovat asiakirjat ja mahdollisesti muut esineet, joita käytetään todisteina. Tyypillinen konteksti on *vyjemka dokumentov i predmetov* 'asiakirjojen ja esineiden takavarikko'. Tätä termiä voi käyttää myös ilman objektia, esim. *proizvodit vyjemku prinuditelno* 'takavarikoida pakkokeinona'. *Izjatije*-termin merkitys on laajempi: se voi tarkoittaa esineiden takavarikointia todisteina tai niiden vaarallisuuden vuoksi. Tämän toiminnon kohteena voi olla asiakirja (esim. ajokortti tai metsästäjän jäsenkortti), esine, ase, raha sekä asunto, talo, maa-alue tai tontti. *Izjatije* on useimmissa tapauksissa määräaikainen, mutta voi olla myös pysyvä. *Izjatije* voi olla *prinuditelnoje* 'pakkotoimi', *bezvozmezdnoje* 'ilman korvausta tapahtuva', *vozmezdnoje* 'korvausta vastaan tapahtuva' ja näin kattaa laajan joukon tilanteita, joissa papereita tai esineitä otetaan haltuun omistajaltaan. Korpusanalyysin perusteella voi sanoa, että *auton takavarikko* on venäjäksi *izjatije avtomobilja*. Termipankissa analyysin tulokset heijastuvat siten, että *izjatije*-termi, jolla on laajempi merkitys ja vähemmän käyttörajoituksia, on sijoitettu päävastineeksi. *Vyjemka*-termin kohdalla annetaan selite, että sen käyttöala rajoittuu lähinnä asiakirjoihin ja pieniin esineisiin. Lisäksi annetaan viittaus *menettämiseuraamus*-termiin.

6.4 Kielen logiikan, kielioppi- ja oikeinkirjoitussääntöjen vaikutus vastaavuuteen

Vastineiden osittainen vastaavuus voi johtua myös ilmaisukeinojen eroista. Esimerkiksi *lapseksiottaminen* tulee kääntää kielen kannalta *usynovlenije* 'pojaksi ottaminen', kun lapseksi otetaan poika ja *udotšerenije* 'tyttäreksi ottaminen', jos kyseessä on tyttö. Kuitenkin *usynovlenije*-termiä voi käyttää myös tytöstä puhuttaessa (vaikka tämä käyttö ei ole täysin korrekti), ja *udotšerenije*-termiä käytetäänkin virallisissa asiakirjoissa aika harvoin. Molemmat vastineet ovat täysisiä, jos kontekstista tiedetään, otetaanko lapseksi poika vai tyttö. Jos sitä ei tiedetä, termipankissa voi käyttää kauttaviivaa osoittamaan, että kumpikin termi on mahdollinen tilanteesta riippuen, muttei yhtä aikaa (ks. esimerkki 3).

- (3) **fi adoptio** □ AdL (22/2012) [Perhe- ja perintöoikeus]
fi lapseksiottaminen □ AdL (22/21012) 5 luku 33§
ru усыновление / удочерение □ ст. 124 СК РФ
NB: Термин "удочерение" может относиться только к ребенку женского пола. Данный термин употребляется в российском законодательстве редко и довольно непоследовательно, но встречается в разного рода справках и отчетах, таких как "Справка об усыновлении (удочерении)" (Справка № 8).

Myös oikeinkirjoituskonventiot vaativat joskus huomautuksia. Esimerkiksi *gosudarstvennaja granitsa* 'valtion raja' kirjoitetaan venäjässä isolla alkukirjaimella, jos kyseessä on Venäjän raja, mutta pienellä alkukirjaimella, jos rajalla tarkoitetaan jonkin muun valtion rajaa. Esimerkiksi *valtionrajarikoksen* (*Rikoslaki* 17 luvun 7c §) funktionaaliseksi vastineeksi sopii *narušenije režima Gosudarstvennoi granitsy*, mutta oikeinkirjoituseroista tulee huomauttaa selitteessä (ks. esimerkki 4).

- (4) **fi valtionrajarikos** □ RL (39/1889) 17 luku 7§ (563/1998) [Rikos- ja prosessioikeus]
ru нарушение режима государственной границы □ ст. 18.1 КоАП
NB: В качестве типа преступления. Применительно к границе РФ слово «Государственная» пишется с прописной буквы.

6.5 Rekisterin vaikutus vastaavuuteen

Jos ilmaisut kuuluvat lähtö- ja tulokielessä eri rekisteriin, se voi muuttaa niiden vastaavuuden osittaiseksi. Esimerkiksi *avioerosta* puhuttaessa käytetään venäjän yleiskielessä yleensä *razvod*-sanaa, mutta erikoisalalla samaan käsitteeseen viitataan termillä *rastorženije braka* 'avioliiton purku'. Kumpikin vastine viittaa samaan käsitteeseen, mutta juridisessa diskurssissa tulee käyttää virallista termiä eikä *razvod*-sanaa voi pitää *avioeron* funktionaalisesti adekvaattina vastineena. Sanakirjassa tai termipankissa *razvod*-sana on myös syytä varustaa merkinnällä, joka kertoo sen puhekielisyydestä (ks. esimerkki 5).

- (5) **fi avioero** □ AL (234/1929) I osa 6 luku (411/1987) [Perhe- ja perintöoikeus]
ru расторжение брака □ ст. 18 СК РФ
ru развод (*разг.*) □ Кузнецов 2000: 1064
▷ Katso myös: *avioliiton päätyminen*

6.6 Konnotaatioiden vaikutus vastaavuuteen

Myös konnotaatiot ja paradigmaattiset suhteet voivat vaikuttaa vastaavuuteen. Esimerkiksi *avoliitosta* puhuttaessa venäjässä käytetään *nezaregistririvannyi brak* 'rekisteröimätön avioliitto' -ilmaisun rinnalla ilmaisuja *sožitelstvo* 'yhteiselämä' ja *graždanski brak* 'siviiliavioliitto'. *Sožitelstvo*-sanalla on kuitenkin kielteisiä konnotaatioita. *Graždanski brak* on puolestaan paitsi puhekielinen myös monimerkityksinen, koska se voi tarkoittaa

myös ei-kirkollista vihkimistä. Siksi näitä kahta ilmaisua ei voi pitää suomen termin *avoliitto* täysinä vastineina, mistä käyttäjää voi informoida esimerkiksi tyylimerkinnän, ei-suositeltava -merkin ja selitteen avulla (ks. esimerkki 6).

- (6) *fi* **avoliitto** LAYP (26/2011) 1 luku 1§ [Perhe- ja perintöoikeus]
ru **незарегистрированный брак** Крашенинников 2008: 36
ru **сожительство** Крашенинников 2008: 36
NB: Данный термин может содержать отрицательную коннотацию.
ru **гражданский брак** (*разг.*)   Крашенинников 2008: 21
NB: Термин "гражданский брак" часто употребляется в разговорной речи в значении "незарегистрированный брак". Тем не менее, термин неоднозначен, т.к. может противопоставляться термину "церковный брак".

6.7 Temporaalisen ulottuvuuden vaikutus vastaavuuteen

Vanhentunutta termiä ei voida pitää täytenä vastineena temporaalisesti neutraalille suomalaiselle termille, vaikka sitä onkin joskus käytetty. Esimerkiksi *ujezdnyi sud* 'kihlakunnanoikeus' (*käräjäoikeuden* vastineena) ja *nadvornyi sud* 'hovioikeus' (*hovioikeuden* vastineena) kuulostavat nykyvenäjässä omituisilta, minkä takia ne on syytä varustaa merkinnällä, joka kertoo venäjänkielisten vastineiden vanhentuneisuudesta ja lisäksi erikoismerkinnällä, joka kertoo ei-suositeltavuudesta (ks. esimerkki 7). Käännöksissä tulisi käyttää näiden vanhentuneiden termien sijaan vastineita *sud pervoi instantsii* 'ensimmäisen asteen oikeus' (= käräjäoikeus) ja *sud vtoroi instantsii* 'toisen asteen oikeus' (= hovioikeus). Nämä vastineet ovat paitsi nykyaikaisia myös "läpinäkyviä" ja sen ansiosta paljon ymmärrettävämpiä kuin vanhentuneet termit.

- (7) *fi* **käräjäoikeus** OK (4/1734) 2 luku 1§ (339/2014) [Rikos- ja prosessioikeus]
fi **käräjät** *mon. (ark.)* SKLaki (974/1995) 3 luku 14§
ru **суд первой инстанции** раздел IX УПК РФ; КЮС 2017: 470
ru **уездный суд** (*устар.*)

Toisaalta esimerkiksi *zapret na priblizhenije* 'lähestymiskielto' on käsitteenä Venäjällä vasta lakialoittevaiheessa, joten kyseistä termiä ei löydy vielä lainsäädännöstä, vaan ai-noastaan lehtiteksteistä. Tästäkin on hyvä varoittaa termipankin käyttäjää, vaikka venäjänkielinen vastine kuulostaakin täydeltä vastineelta (ks. esimerkki 8).

- (8) *fi* **lähestymiskielto** RL (39/1889) 16 luku 9a§ (902/1998) [Rikos- ja prosessioikeus]
ru **запрет на приближение** Коммерсантъ 11.07.2017
NB: В законодательстве РФ нет понятия о запрете приближения, однако разрабатывается проект о внесении соответствующих поправок в УПК.

7 Päätelmät

Venäjänkielisten vastineiden löytäminen ja muodostaminen suomalaisille lakitermeille käyttämällä apuna oikeusvertailua ja käännettävien oikeusjärjestelmien oikeuslähteitä edellyttää näkemyksemme mukaan termityössä uutta lähestymistapaa vastineiden luokittelutapoihin. Vastineita luokiteltaessa on tärkeä tehdä ero yleispätevien "sanakirja-vastineiden" ja kontekstivastineiden välille ja pitää luontainen–keinotekoinen- ja täysi–osittainen-ulottuvuudet toisistaan riippumattomina. Kokemuksemme perusteella uskaltaisimme väittää, että normatiivisessa termityössä vallitseva tiukka käsitelähtöinen lähestymistapa on lakialalla riittämätön.

Käsitteellisesti osittaiset vastineet voivat toimia tietyissä konteksteissa funktionaalisesti sopivina vastineina, kun taas samaan käsitteeseen viittaavat ilmaisut eivät voi toimia vastineina silloin, kun niiden käyttöomaisuudet eroavat lähtökielen termistä. Näitä

ominaisuuksia voivat olla esimerkiksi sivumerkitykset, konnotaatiot, rekisteri, frekvenssi, terminmuodostuskonventiot, kollokaatit, temporaalinen ulottuvuus ym. Vastavuutta analysoitaessa kannattanee käyttää semanttisesta analyysistä tuttuja +/- -tauluksia, joissa olennaispiirteiden lisäksi otetaan huomioon muutkin vastaavuuteen vaikuttavat tekijät.

Yllä mainituilla seikoilla on myös seurauksia käytännön vastinetyöhön ja terminografisiin konventioihin. Lakialan sanakirjoissa ja termipankeissa on oltava paljon viittauksia lainsäädäntöön, josta löytyy tarkempaa tietoa termien merkityksestä ja käyttöalasta sekä arvokkaita kontekstivastineita. Lakialan sanakirjassa tai termipankissa tulee myös käyttää erilaisia keinoja (merkintöjä, erikoismerkkejä, selitteitä) osittaisten vastineiden vastaavuuden kuvaamiseen, jotta kääntäjä tai tulkki osaisi käyttää tarvittaessa oikeita kompensatiokeinoja. Jos edes osittaisia luonnollisia vastineita ei löydy tulokielestä, on tarjottava keinotekoinen vastine ja varustettava se jollakin merkinnällä, jotta kääntäjät ja tulkit tietäisivät, että kyseessä on vastine-ehdotus.

Lähteet

- Aarnio, A. (1999). Sana-artikkeli "Oikeuslähde". Teoksessa: H. E. S. Mattila (Toim.). *Encyclopædia Iuridica Fennica. 7. osa*. Suomalainen Lakimiesyhdistys. 775–787.
- Bergenholtz, H. & Tarp, S. (Toim.). (1995). *Manual of Specialised Lexicography. The Preparation of Specialised Dictionaries*. Benjamins.
- Bowker, L. (2015). Terminology and Translation. Teoksessa: H. J. Kockaert & F. Steurs (Toim.). *Handbook of Terminology* (Vol. 1). Benjamins. 304–323.
- Cabré, M. T. (2010). Terminology and Translation. Teoksessa: Y. Gambier & L. van Doorslaer (Toim.). *Handbook of Translation Studies* (Vol. 1). Benjamins. 356–365.
- Cao, D. (2007). *Translating Law*. Multilingual Matters.
- Chromá, M. (2004). *Legal Translation and the Dictionary*. Niemeyer.
- Finlex (2022). Saatavilla: www.finlex.fi (lainattu 10.2.2022).
- FiRuLex (2022), suomalais-venäläinen vertaileva korpus. Saatavilla: <https://puolukka.rd.tuni.fi/texthammer> (lainattu 10.2.2022, maksuton rekisteröinti).
- Garant (2022). Saatavilla: <http://www.garant.ru> (lainattu 10.2.2022).
- Grinev-Grinevič, S. V. (2008). *Terminovedenie*. Akademija.
- Haarala, R. (1981). *Sanastotyön opas*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Heusala, A.-L. & Koistinen, J. (2014). Suomen ja Venäjän rajat ylittävän rikostorjunnan oikeudelliset ja hallinnolliset rajoitteet. *Oikeus* 43(2), 147–171.
- Husa, J. (1998). *Johdatus oikeusvertailuun. Oikeusvertailun perusteet erityisesti julkisoikeutta silmällä pitäen*. Lakimiesliiton kustannus.
- Ikonnikova, V. A. (2014). Vozniknovenije i razvitije kulturnogo komponenta v anglojazytšnoi juriditseskoi terminologii (na materiale terminosistem Anglii, Šotlandii i ŠŠA) [Dissertacija doktora filologitšeskih nauk, MPGU].
- ISO 704 (2009). *Terminology Work – Principles and Methods*. ISO.
- Kalliokuusi, V. & Seppälä, K. (1999). Vastinetyö. Teoksessa: K. Kuhmonen (Toim.). *Toimikunnista termitalkoisiin. 25 vuotta sanastotyön asiantuntemusta*. Tekniikan Sanastokeskus. 77–90.
- Kamba, W. J. (1974). Comparative Law: A Theoretical Framework. *The International and Comparative Law Quarterly* 23(3), 485–519.
- Kodeks Rossijskoi Federacii ob administrativnyh pravonarušenijah ot 30.12.2001 N 195-FZ (red. ot 30.12.2020) Saatavilla: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661.
- Koistinen, J. (2008). Onko Suomen ja Venäjän rikosoikeuden vertailu mahdollista? *Lakimies* 6/2008, 936–962.
- Koistinen, J. (2009). Sravnitelno-pravovoj analiz granej prestupnogo i neprestupnogo po ugolovnomu pravu Finljandii i Rossijskoj Federacii: Avtoreferat [Dissertacii kandidata juriditšeskih nauk, Ekaterinburg].

- Koistinen, J. (2012). *Talousrikos Venäjällä. Oikeusvertaileva tutkimus yritystoiminnan talousrikkosten rangaistavuuden alasta historiallisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa Venäjällä ja Suomessa*. Kikumora Publications.
- Konsultant Pljus (2022). Saatavilla: <http://www.consultant.ru/online> (lainattu 10.2.2022).
- Koskinen, K., Vuori J., Leminen A.-K. (Toim.) (2018). *Asioimistulkkaus — Monikielisen yhteiskunnan arkea*. Vastapaino.
- Kozatšenko, I. J. & Koistinen, J. (2010). Problemy sravnitel'nogo pravovedenija v sfere ugolov'nogo prava Rossii i Finlandii. *Rossijskij juriditseskij žurnal* 2010(1), 19–31.
- Kudašev, I. & Kudaševa, I. (2008). Poleznye dopolnenija k tradicionnoj praktike sostavlenija perevodnyh terminologičeskikh slovarej (na primere dvuh finsko-russkikh slovarej). Teoksessa: Kibrik A.E. ym. (Toim.). *Kompjuternaja lingvistika i intellektualnye tehnologii: Po materialam ežegodnoj Meždunarodnoj konferencii "Dialog" (Bekasovo, 4–8 ijunja 2008 g.)*. RGGU. 274–280.
- Kudashev, I. & Kudasheva, I. (2010). Semiotic Triangle Revisited for the Purposes of Ontology-based Terminology Management. Teoksessa: *TOTh 2010. Actes de la quatrième conférence TOTh – Annecy – 3 & 4 juin 2010*. Institut Porphyre. 83–100.
- Kudashev, I. (2013). *Quality Assurance in Terminology Management: Recommendations from the TermFactory project*. Unigrafia.
- Kudashev, I. (2007). *Projektirovanije perevodčeskikh slovarei specialnoj leksiki*. Yliopistopaino.
- Kudashev, I. (2018). Opyt razrabotki finsko-russkogo banka juriditseskoj terminologii. Teoksessa: S.D. Šelov & E. Cisun (Toim.). *Terminologija i znanije. Materialy VI Meždunarodnogo simpoziuma (Moskva, 8–10 ijunja 2018 g.)*. Institut russkogo jazyka im. V.V. Vinogradova. 224–255.
- Kudashev, I. (2020). Sähköiset työkalut auttavat parantamaan terminologisen tiedon saavutettavuutta. Teoksessa: M. Hirvonen & T. Kinnunen (Toim.). *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä*. Gaudeamus. 199–211.
- Kuhmonen, K. (Toim.) (1999). *Toimikunnista termitalkoisiin. 25 vuotta sanastotyön asiantuntemusta*. Tekniikan Sanastokeskus.
- Laakso, A. (2013). *Poliisisanasto suomi-venäjä*. Tampereen yliopistopaino.
- LATTER, Lakitermien termipankki, suomi-venäjä. Saatavilla: <https://puolukka.rd.tuni.fi/latter> (lainattu 10.2.2022).
- Levitan, K. (2016). *Juriditseskij perevod*. Justicia.
- Martšenko, M. N. (2005). *Problemy teorii gosudarstva i prava: utšeb*. Norma.
- Mattila, H. E. S. (2002). *Vertaileva oikeuslingvistiikka*. Kauppakaari.
- Mattila, H. E.S. (1995). *Encyclopaedia luridica Fennica: suomalainen oikeustietosanakirja. 4. osa, Rikos- ja prosessioikeus*. Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Mattila, H. E.S. (1996). *Encyclopaedia luridica Fennica: suomalainen oikeustietosanakirja. 3. osa, Perhe-, työ- ja sosiaalioikeus*. Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Mihailov, M., Kudašev, I. & Souma, J. (2018). LATTER – finsko-russkij bank dannyh po juriditseskoj terminologii. Teoksessa: O. V. Barabaš (Toim.). *Jazyk. Pravo. Obšestvo: Sbornik statej V meždunarodnoj nautšno-praktičeskoj konferencii*. Penza, 22–25.5.2018. Penzenskij gozudarstvennyj universitet. 209–213.
- Örücü, E. (2004). *The Enigma of Comparative Law. Variations on a Theme for the Twenty-first Century*. Springer.
- Probirskaja-Turunen, S. (2005). Korpusvetoinen juridinen kääntäminen [Lisensiaatintutkielma, Tampereen yliopisto]. Saatavilla: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-15253>
- Rešetnikov, F. M. (2003). *Pravovyje sistemy stran mira: Spravotšnik* (3. Painos). Norma.
- Rikoslaki (39/1889). Annettu Helsingissä 19.12.1889. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001> (lainattu 10.2.2022).
- Saidov, A.H. (2003). *Sravnitel'noje pravovedenije. Osnovnyje pravovyje sistemy sovremennosti*. Jurist.
- Sanastotyön käsikirja* (1989). *Soveltavan terminologian periaatteet ja työmenetelmät*. Suomen Standardoimisliitto.
- Šarčević, S. (1988a). Bilingual and Multilingual Legal Dictionaries: New Standards for the Future. *Revue générale de droit* 19/1988, 961–978.

- Šarčević, S. (1988b). The Challenge of Legal Lexicography: Implications for Bilingual and Multilingual Dictionaries. Teoksessa: M. Snell-Hornby (Toim.). *ZüriLEX '86 Proceedings: Papers Read at the EURALEX International Congress, University of Zürich, 9–14 September 1986*. Francke. 307–314.
- Šarčević, S. (1990). Terminological Incogruency in Legal Dictionaries for Translation. Teoksessa: Magay, T. - Zigány, J. (Toim.). *BudaLEX '88 Proceedings: Papers from the 3rd International EURALEX Congress, Budapest, 4–9 September 1988*. Akadémiai Kiadó. 439–446.
- Šarčević, S. (1997). *New Approach to Legal Translation*. Kluwer Law International.
- Suonuuti, H. (2001). *Guide to Terminology*. Tekniikan Sanastokeskus.
- Terminologian sanasto (2006). Sanastokeskus TSK.
- Thelen, M. (2015). The Interaction between Terminology and Translation Or Where Terminology and Translation Meet. *Trans-kom* 8(2), 347–381.
- Tihomirov, Y. A. & Talapina, E. V. (2003). *Vvedeniye v rossijskoje pravo*. Gorodec-izdat.
- Ugolovnyj kodeks Rossijskoj Federacii ot 13.06.1996 N 63-FZ (red. ot 31.12.2017). Saatavilla: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699 (lainattu 10.2.2022).
- Väestörakenne (2020). Ulkomaalaistaustainen väestö. Tilastokeskus. Saatavilla: https://www.stat.fi/til/vaerak/2020/02/vaerak_2020_02_2021-05-28_fi.pdf (lainattu 10.2.2022).
- Vehmas-Lehto, I. (2010). Termit kääntäjän näkökulmasta. Teoksessa: N. Nissilä & N. Siponkoski (Toim.). *Kieli ja tunteet. Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys. VAKKI-juhlasymposiumi XXX. Vaasa 12.–13.2.2010*. Vaasan yliopisto. 361–372.
- Vlasenko, N. A. (1997). *Jazyk prava. Vostotšno-Sibirskoje knižnoje izdatelstvo*.
- Warburton, K. (2015). Managing Terminology in Commercial Environments. Teoksessa: H. J. Kockaert & F. Steurs (Toim.). *Handbook of Terminology* 1. Benjamins. 360–392.
- Wright, S. E. & Wright, L. D. (1997). Terminology Management for Technical Translation. Teoksessa: *Handbook of Terminology Management 1. Basic Aspects of Terminology Management*. Benjamins. 147–159.
- Zgusta, L. (1984). Translation Equivalence in the Bilingual Dictionary. Teoksessa: R.R.K. Hartmann (Toim.). *LEXeter '83 Proceedings. Papers from the International Congress on Lexicography at Exeter, 9–12 September 1983*. Niemeyer. 147–154.
- Zweigert, K. & Kötz, H. (1998). *Introduction to Comparative Law* (3. painos). Clarendon Press.

Responsible Communication

To cite this article: Landqvist, H., Nissilä, N., Pilke, N. & Sjöberg, S. (2022). Organisationer, frågor och (an)svar – Institutionellt terminologiskt samarbete mellan Sverige och Finland 1975–1998. In: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räsänen & H. Limatius (Eds.). *Responsible Communication*. VAKKI Publications 14. 89–104. Available at: <https://vakki.net/index.php/2022/12/15/responsible-communication/>. ISBN 978-952-69732-1-0.

Organisationer, frågor och (an)svar – Institutionellt terminologiskt samarbete mellan Sverige och Finland 1975–1998

Hans Landqvist^a, Niina Nissilä^b, Nina Pilke^c & Sannina Sjöberg^d

^a Institutionen för svenska, flerspråkighet och språkteknologi, Göteborgs universitet

^b Akademiska enheten för marknadsföring och kommunikation, Vasa universitet

^c Språkcentret Linginno, Vasa universitet

^d Språkcentret Linginno, Vasa universitet

This article describes and analyses the contacts between the Swedish and Finnish national terminology organisations between the 1970s and the 1990s. The Swedish Tekniska nomenklaturcentralen TNC (1941–2018; 2000–2018 Terminologikum TNC) was Sweden's national center for special languages and terminology work for more than 75 years. Since its founding in 1941, the TNC was active not only in Sweden, but also in establishing and maintaining international contacts. The Finnish Centre for Technical Terminology TSK (after 2004 Finnish Terminology Centre TSK) was founded in 1974. The research material used is the collection of correspondence in the TNC's document archive, in particular the section stored with the code "Ufin", i.e., letters (N=98) documenting written communication between the TNC and the TSK. The article describes the topics covered in the communication, the individuals involved, the objectives and consequences of the communication and the results achieved. In a quantitative analysis, the themes of the letters are categorised in four main categories: *publications, communication, information, and language issues*. In a qualitative analysis, a specific terminological issue in the field of wood technology is analysed by close reading and content analysis. Finally, further studies, which complete the picture of terminological co-operation on institutional level in the Nordic countries, are proposed.

Nyckelord: brevväxling, nationellt terminologorgan, termfrågor, terminologiskt samarbete

1 Bakgrund

Mellan 1941 och 2018 fungerade Tekniska nomenklaturcentralen – TNC¹ som Sveriges nationella centrum för fackspråk och terminologi. Inom det pågående projektet *Termer i tid – tidens termer*² kartläggs TNC:s arbete som syftade till att trygga tillgången på god terminologi inom olika fackområden och bidra till god terminologisk praxis. (Landqvist, Nissilä & Pilke 2017; *Termer i tid – tidens termer* 2022) En finländsk motsvarighet till TNC inrättades 1974: Centralen för Teknisk Terminologi rf³ (TSK 2021). Artikeln handlar om kontakter mellan dessa två nationella terminologiorganisationer. Internationella kontakter, och speciellt samarbete inom Norden, har varit viktiga inom det nordiska terminologiarbetet ända sedan 1940-talet (Selander 1972; Bucher 2016a; Bucher 2016b). Det fanns kontakter mellan TNC och Finland redan innan TSK grundades (Nissilä, Heittola, Pilke & Landqvist 2021). Olika terminologiaktörer i Norden var övertygade om att de tillsammans skulle kunna "göra resultat som är bättre än vad det enskilda landet kan presteras" (Bucher & Suonuuti 1989: 15). Således välkomnades samarbetsmöjligheterna med Centralen för teknisk terminologi i Finland (TSK) varmt av Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) i Sverige genast när TSK grundades 1974 (TNC-Aktuellt 1975: 2).

2 Syfte, material och forskningsfrågor

Syftet med denna studie är att kartlägga samarbetet mellan nationella terminologiorgan i Sverige och Finland i ljuset av det ansvar som TNC och TSK tog åren 1975–1998 i terminologiska frågor. En av TSK:s centrala arbetsuppgifter är att "utarbета finsk- och svenskspråkiga ordlistor och ontologier" (TSK 2021). Företrädare för TNC har å sin sida uttalat sig positivt om möjligheter till samarbete bl.a. i fråga om "alla frågor som rör svensk-finsk terminologi" (TNC-Aktuellt 1975: 2).

Som material för studien fungerar en delmängd av TNC:s omfattande arkiv. Arkivet omfattar sammanlagt cirka 180 hyllmeter dokument från 1940-talet och framåt (RA 2019), bland annat korrespondens med utländska kontakter. Enligt Järpwall (2016: 41) kan med *dokument* avses "alla möjliga former av informationsobjekt, inte endast textbärande sådana". De dokument som ingår i TNC:s arkiv är av skilda slag och olika format. Flertalet dokument kan kategoriseras som *blanketter* och *kontorspapper* och de utnyttjar i huvudsak verbal text, men även andra modaliteter förekommer genom ritningar och fotografier. (Landqvist & Pilke 2018: 94.)

Materialet för artikeln utgörs av delmängden Ufin, det vill säga "Utlandskorrespondens Finland" 1941–1998, som består av tre pärmar: *Ufin 1941–71*, *Ufin 1972–89* och *Ufin 1990–98*. Siffrorna i beteckningarna står för årtal. Dessa pärmar innehåller sammanlagt 698 dokument som vi kallar för *brev*. Tillsammans med blanketter, kuvert och tidskrifter tillhör brev "de vanligaste pappersbaserade kommunikationsmedierna [...]" under 1900-

---

¹ 2000–2018: Terminologicentrum – TNC.

² Projektet har tacksamt mottagit ekonomiskt stöd från Aktiastiftelsen i Vasa, Donationsfonderna för lärarens forskning och resor vid Göteborgs universitet, Kulturfonden Finland-Sverige, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg, Letterstedtska föreningen, Stiftelsen Erik Wellanders fond, Svenska Akademien, Svenska litteratursällskapet i Finland samt Svensk-Österbottiska Samfundet. Bidragen har använts för att täcka kostnader för projektmöten, insamling och katalogisering av material samt deltagande i vetenskapliga konferenser.

³ 2004–2021: Terminologicentralen TSK rf, 2021 – Terminologicentralen rf. I artikeln omtalar vi organisationerna som TNC och TSK, även om Terminologicentralen i Finland sedan 2021 inte längre använder förkortningen TSK i sitt officiella namn.

talet (Järpvall 2016: 79). Undersökningsmaterialet i denna studie följer i huvudsak sedvanlig brevuppställning med avsändar- och mottagaruppgifter, datum och underskrifter. Breven är oftast maskin- eller handskrivna papper i A4-format, men i pärmarna förekommer det därtill blanketter, brevkort, utskrivna e-brev, trycksaker, affärshandlingar, varuprov, figurer samt urklipp ur tidningar och tidskrifter.

Av alla de 698 Ufin-breven har 98 brev (14,2 %) skickats mellan TSK och TNC (se tabell 1). Inom Ufin återfinns också ett antal andra aktörer. Utifrån antalet brev tillhör aktörerna någon av följande kategorier: företag, föreningar, bibliotek, högskolor, myndigheter och privatpersoner. (Heittola, Landqvist, Nissilä & Pilke 2022: 94) Båda terminologiorganisationerna har varit nästan lika aktiva i brevväxlingen då TSK svarar för 44 brev och TNC för 54. Breven i pärmarna är i kronologisk ordning, och varje dokument med tillhörande bilagor som har försetts med ett eget datum räknas som ett brev.

Tabell 1. Hela Ufin-materialet och delmaterialet

	Antal skickade brev	Delmaterialet
Finland	361	44 (TSK:s andel)
Sverige	337	54 (TNC:s andel)
Sammanlagt	698	98

Våra forskningsfrågor är:

- 1) Vilka teman är aktuella under perioden 1970–1999?
- 2) Vilka experter från de två organisationerna TNC och TSK deltar i brevväxlingen?
- 3) Hur diskuterar TNC och TSK en utvald termfråga och vilka resultat leder diskussionen till?

Utöver arkivmaterialet har vi utnyttjat tidskrifterna *TNC-Aktuellt* från Sverige och *Terminfo* från Finland för att kunna följa upp vilka resultat som aktuell brevväxling har lett till. TNC utgav och skickade *TNC-Aktuellt* till sina medlemmar från och med 1958 med syftet att "stärka sambandet mellan TNC och dess intressenter och att främja nomenklaturarbetets effektivitet" (Holmér 1987: 2). Innehållet i *TNC-Aktuellt* har med åren utvecklats från rena nomenklaturfrågor på några stencilerade blad till längre artiklar, recensioner och presentationer av nya ordlisteprojekt. TSK har gett ut medlemstidningen *Terminfo* sedan 1981. Under 1980- och 1990-talet behandlades i första hand aktuella termfrågor. Ordliste- och forskningsprojekt samt internationella evenemang inom terminologiområdet började spela en större roll i tidskriften under 2000-talet. (Ylisalmi 2010) Innehållet i *TNC-Aktuellt* är mestadels på svenska, medan *Terminfo* publicerar artiklar på finska, engelska och nordiska språk.

3 Metod och teoretisk referensram

Materialet undersöks kvantitativt för att söka svar på forskningsfrågorna 1 och 2 och kvalitativt för att besvara forskningsfråga 3. Som teoretisk referensram för denna studie används terminologins teori (se t.ex. Nuopponen & Pilke 2016) och språkplanering (se t.ex. Haugen 1983; Kaplan & Baldauf 1997) med fokus på pluricentriska språk och fackspecifik kommunikation.

Resultaten av den kvantitativa analysen redovisas med hjälp av tabeller och figurer. Vi klarlägger hur breven i materialet fördelar sig över tid (decennier) och kategoriserar breven enligt tema. I temakategoriseringen tillämpar vi induktiv innehållsanalys med samma fyra huvudkategorier som har använts i en tidigare studie av Ufin-materialet:

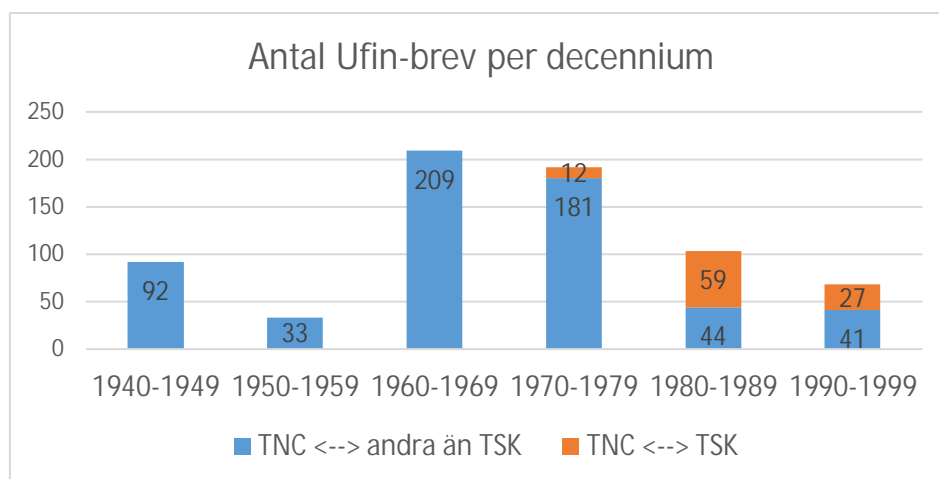
information, kontakt, publikationer och *språkfrågor* (Heittola et al. 2022: 92–93). Medverkande experter i brevväxlingen identifieras med hjälp en systematisk genomgång av underskrifter, namn och adresser i breven. Underskrifter och annan avsändarinformation (adressfält, brevpapper) visar vilka personer som har skickat brev. Adressfält, hälsningsfraser och namn inne i breven avslöjar vilka som har varit de avsedda mottagarna av breven. Den kvalitativa analysen gäller dels begrepp och begreppssystem, dels lingvistiska frågor i form av termval. Den kvalitativa analysen utgår från identifierade textkedjor och textnätverk, som visar vilka texter och kopplingar mellan dessa som ingår i det utvalda ärendet.

Pluricentriska språk som är nationalspråk, huvudspråk eller fastställda minoritetsspråk i flera länder kan kännetecknas dels av asymmetri i fråga om status, dels av olikheter i fråga om t.ex. kommunikativa mönster i vardaglig kommunikation (se t.ex. Norrby, Lindström, Nilsson & Wide 2020). Tidigare forskning har visat att finlandssvenskan har en hög status, vilket nåtts åtminstone delvis genom att onödiga och störande avvikelser mellan sverigesvenska och finlandssvenska undviks och att det finns nära samarbete mellan språkvårdare i länderna (se t.ex. Reuter 2006; Slaf 2017; Tandefelt 2018). Speciellt viktigt är detta slags samarbete i frågor som gäller fackspråk och termer. Terminologiarbete kan bidra till bättre kvalitet och större effektivitet i fackspråkliga sammanhang, där missförstånd och fel i kommunikationen – utöver stora kostnader – även kan leda till säkerhetshot och livsfara, till exempel inom cybersäkerhet eller verksamhet inom räddningstjänst (jfr t.ex. Erdman Thomsen 2016; Jonsson & Sundholm 2016; Ramirez & Choucri 2016).

Vi antar att korrespondensen mellan TNC och TSK täcker alla fyra temakategorierna: *information, kontakt, publikationer* och *språkfrågor*. Vi förväntar oss också att ett antal experter från båda organisationerna deltar i en regelbunden korrespondens under den undersökta tidsperioden. Under 1970-talet, dvs. när TSK grundades och samarbetet mellan de två nationella terminologiorganisationerna inleddes, kan tyngdpunkten i brevväxlingen antas ligga på att byta *information* och skapa *kontakter*. Kategorierna *publikationer* och *språkfrågor* kan förväntas öka med tiden när verksamheten i Finland etableras och institutionaliseras. På basis av våra tidigare studier av TNC:s verksamhet, och det faktum att båda organisationerna i fokus har en normerande roll i samhället, förväntar vi oss att den utvalda termfrågan inom kategorin *språkfrågor* diskuteras ingående. Likaså förväntar vi oss att aktörerna kommer fram till ett resultat som den organisation som har initierat frågan kommunicerar även till en bredare publik.

4 Teman och experter

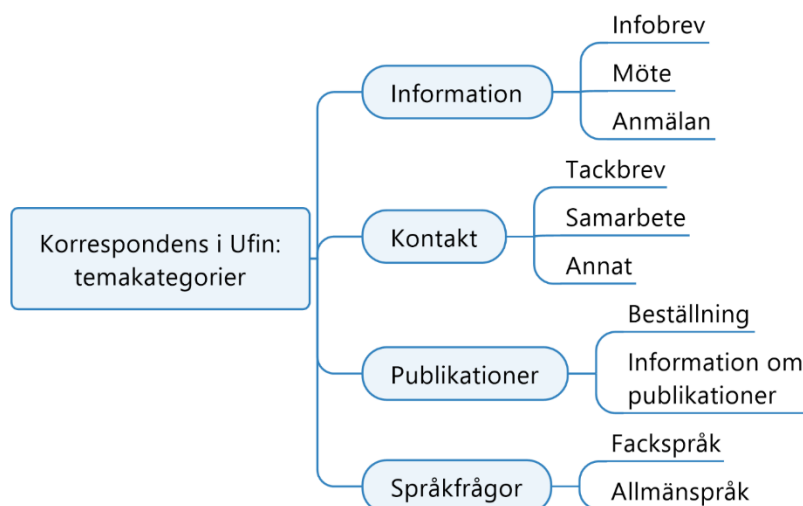
För att besvara forskningsfrågorna 1 och 2 redogör vi för hur hela Ufin-materialet fördelas över tre decennier, vilka temakategorier som förekommer och vilka experter som medverkar i korrespondensen. Figur 1 visar alla Ufin-brev indelade enligt decennium. De blå andelarna i de sex staplarna visar antalet brev som skickats mellan TNC och andra finländska aktörer än TSK. Anmärkningsvärt är att så mycket kommunikation har funnits mellan TNC och finländska aktörer redan före TSK:s tid (se Nissilä et al. 2021; Heittola et al. 2022). De orange andelarna i de tre staplarna till höger visar antalet brev som skickats mellan TSK och TNC.

Figur 1. Alla Ufin-brev 1970–1999, absoluta tal

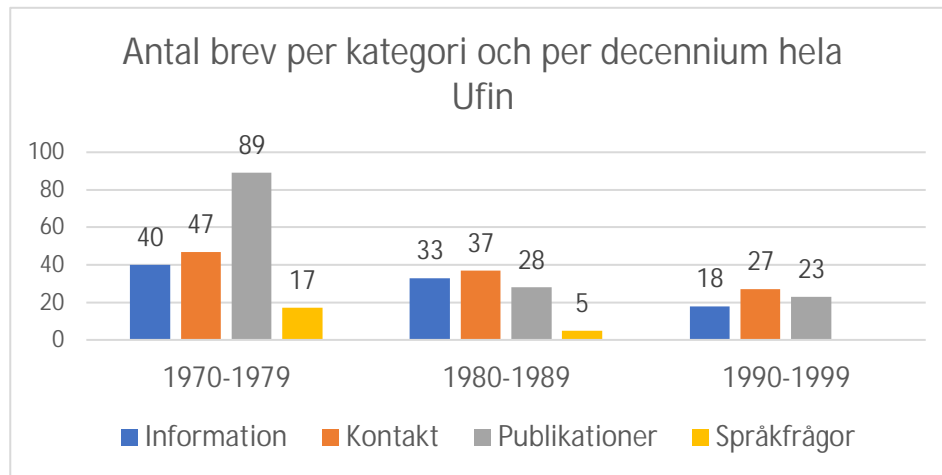
Stapeln för perioden 1970–1979 visar att 12 brev har skickats mellan TSK och TNC från 1974 till 1979. En klar majoritet av de sammanlagt 98 breven, 59 (60 %), har skickats under perioden 1980–1989. Under tidsperioden 1990–1999 har 27 brev skickats mellan TSK och TNC. De sista breven mellan TSK och TNC har skickats 1998.

Breven har alltså delats in i fyra temakategorier: information, kontakt, publikationer och språkfrågor (figur 2). Till kategorin *information* hör olika typer av infobrev, korrespondens kring möten (sammankallande osv.) och anmälan om olika saker (adressändring, ny tjänst osv.). Till kategorin *kontakt* förs tackbrev (för besök osv.), samarbete och annat. Kategorin *publikationer* handlar om beställning av publikationer samt information om olika publikationer. I kategorin *språkfrågor* ingår både språkfrågor som gäller fackspråk och språkfrågor som gäller allmänspråk.

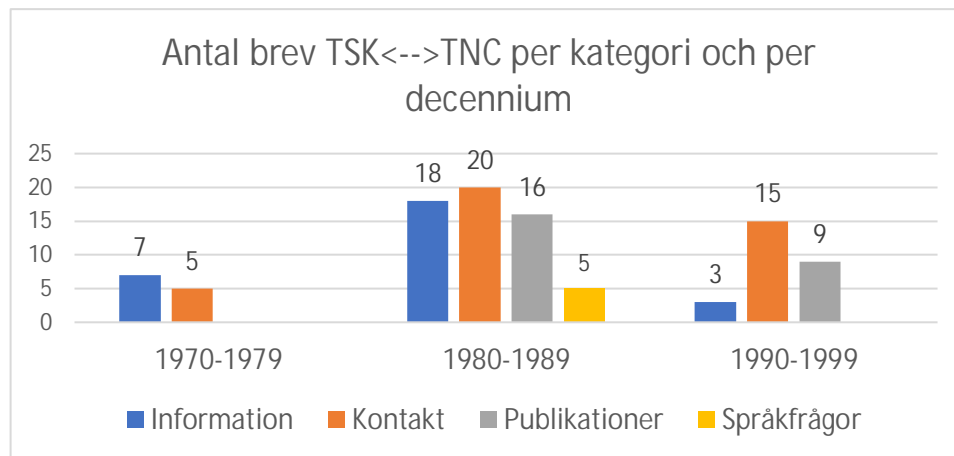

Figur 2. Temakategorier i Ufin-materialet

De följande två figurerna (figur 3 och 4) visar antalet brev per kategori och decennium för hela Ufin-materialet samt för det här aktuella delmaterialet, det vill säga breven mellan TSK och TNC. Här ligger fokus på breven mellan TSK och TNC i figur 4, medan resultat för hela Ufin-materialet, summerade i figur 3, redovisas i Nissilä et al. (2021) och Heittola et al. (2022). Antalet brev anges i absoluta tal.

Figur 3. Brev i Ufin: temakategorier och decennier

Figur 4. Brev mellan TNC och TSK: temakategorier och decennier

I figur 4 ingår endast två temakategorier för perioden 1970–1979: information (8 brev) och kontakt (5 brev). Under den här tidsperioden förekommer alltså ännu inga brev om publikationer och språkfrågor. De brev som skickats under den här tidsperioden handlar främst om att företrädare för de båda organisationerna ska skapa en relation och bekanta sig med varandra (genom besök som nämns i breven). Under tidsperioden 1980–1989 förekommer brev mellan TSK och TNC i alla fyra temakategorierna (59 brev). Under de här åren handlar breven till stor del om det samarbete aktörerna medverkar i. De deltar i konferenser tillsammans, medverkar i nordiskt samarbete, diskuterar och kommenterar olika dokument och litteratur, ger varandra tips och råd och skriver artiklar tillsammans. Under tidsperioden 1990–1999 i figur 4 fortsätter kontakten mellan TSK och TNC. De aktuella kategorierna är tre under den här perioden: information, kontakt och publikationer.

Sammanlagt medverkar 28 experter i korrespondensen, av vilka 17 representerar TSK och 11 TNC. Under perioden 1974–76 sköttes TSK:s verksamhet av representanter för de organisationer som grundade TSK, bl.a. Suomen Teknillinen Seura och Svenska språkvårdsnämnden i Finland. Det syns i det analyserade materialet genom att TSK:s styrelsemedlemmar och även deras sekreterare stod för brevväxlingen från Finland. Den första anställda hos TSK rekryterades 1976, och först 1978 fick TSK sin första direktör. (Nykänen 1999: 6–7; Isotalo 2004.)

De experter som sticker ut som flitiga brevskrivare är Heidi Suonuuti (TSK), Anna-Lena Bucher (TNC) och Kjell Westerberg (TNC) med 14, 17 respektive 18 brev. Alla dessa har haft chefspositioner (vd eller direktör) inom respektive organisation. Suonuuti har skrivit sina brev mellan 1985 och 1995, Bucher perioden 1987–1998 och Westerberg mellan åren 1985 och 1998. Andra namn som förekommer minst fem gånger är Virpi Kalliokuusi (TSK), Bo Svensén (TNC) och Einar Selander (TNC). Kalliokuusi har skrivit sina brev under perioden 1990–1995, Svensén mellan åren 1985 och 1987 och Selander mellan 1974 och 1976. Övriga namn bland brevskrivarna förekommer endast en eller ett par gånger. Olika positioner bland de medverkande experterna, utöver de med chefspositioner, är terminologer, forskare, projektanställda och sekreterare. Det framgår att brevskrivarna känner varandra mer eller mindre väl och har gemensamma projekt, bl.a. arbetet med *General terms concerning standardization* och *TNC 81 Energiordlista*. Många brev handlar också om Nordterm, samarbetet på terminologins område mellan de nordiska länderna, som inleddes officiellt år 1976, dvs. två år efter att TSK påbörjade sin verksamhet (jfr Picht 2008; Bucher 2016b).

5 Termer inom träteknik

I detta avsnitt redovisas vår analys av en utvald termfråga i Ufin, dvs. en språkfråga med inriktning på fackspråk (se figur 2 ovan). Det valda ärendet tar sin utgångspunkt i ett brev från TSK till TNC, daterat 10 augusti 1988. I brevet ber Olli Nykänen, diplomingenjör, anställd som terminolog vid TSK 1987 och föreståndare för TSK 1994–2000, att TNC ska utreda termer med tillhörande begrepp inom det trätekniska området. TSK:s brev har rubriken "EN FINSK-SVENSK STUDIE I OMRÅDET 'TRÄ, TRÄD, VED, VIRKE' FÖR TERMINFO" (versaler och fet stil i originalet; se TNC-Aktuellt 1994b och Kalliokuusi 2000 om Nykänen).

Valet av just detta ärende för att besvara forskningsfråga 3 grundar sig på tre omständigheter. Ärendet gäller en av de relativt få termfrågorna i kontakterna mellan TSK och TNC i Ufin (se avsnitt 4 ovan). Ärendet tydliggör även att terminologiarbete ofta bedrivs i samarbete mellan sakkunniga med olika kompetenser (Nilsson 2021: 77–78). Därtill visar ärendet betydelsen av terminologiarbete för olika samhällssektorer (jfr Spolsky 2009: 242; Josephson 2018: 252). I detta fall gäller det i första hand översättares arbete, men temat bör vara intressant också för aktörer inom trä- och pappersindustrin (jfr Vehmas-Lehto 2007).

5.1 Termerna puu – träd, trä, ved och virke

Utgångspunkten för brevet från TSK till TNC är att finskan har en term, *puu*, medan svenskan har fyra: *träd*, *trä*, *ved* och *virke*. Detta faktum orsakar problem vid översättning. TSK vill därför jämföra de aktuella begreppssystemen, och TSK önskar därför (1) en beskrivning av det svenska begreppssystemet omfattande "2–3 sidor (A4)", (2) exempel på användning av de svenska termerna "bl.a. från områden[a] handel och industri" samt (3) motsvarigheter till de svenska termerna "på olika språk". Utredningen ska publiceras som en artikel i TSK:s tidskrift *Terminfo*.

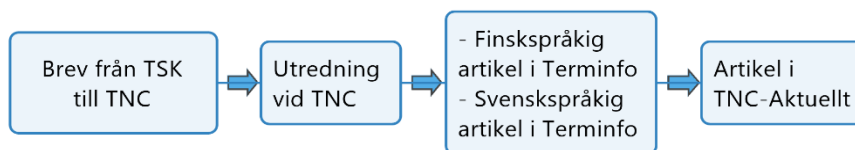
I ärendet ingår två texter som återfinns i Ufin, nämligen TSK:s brev och ett arbetsmaterial från TNC, daterat 9 september 1988. Materialet har formen av en text, "Sambandet mellan träd, trä, ved och virke", och begreppsdiagram, "RELATIONER MELLAN träd – trä – ved – virke", som är ritade för hand och med handskrivna text (understrykningar och versaler i originalet). Däremot finns det ingen dokumentation av när, hur eller i vilken form som TNC har gett TSK tillgång till utredningen. Men arbetsmaterialet ligger till grund för tre texter utanför Ufin.

TSK:s brev får antas ligga till grund för en finskspråkig text i *Terminfo* hösten 1988. Texten saknar författarnamn och dess titelrubrik är "Yhdestä puusta veisteltyä" [ungefärlig svensk översättning: "Av samma virke"]. I texten sägs bl.a. att "Suomen kielen sana *puu* pitää takanaan useita eri käsitteitä" ["Bakom finskans ord *puu* döljer sig olika begrepp"] och att "Siksi suomen *puu*-sanan kääntäminen muille kielille ei aina ole yksiselitteistä" ["Därför är det inte alltid så lätt att förklara hur ordet *puu* översätts till andra språk"] (Terminfo 1988: 14, kursiv stil i originalet). Intressant nog omtalas *puu* som ett ord, inte en term, vilket används för olika begrepp. Därtill konstateras att *puu* kan innebära svårigheter vid översättning. Denna text följs av artikeln "Sambandet mellan träd, trä, ved och virke" av Cecilia Ericson, som uppenbarligen har producerat arbetsmaterialet i Ufin (Ericson 1988a). Cecilia Ericson var elingenjör och hade därtill utbildning i ekonomi, och hon arbetade vid TNC i två perioder, mellan 1987 och 1990 respektive från 1994 (TNC-Aktuellt 1987: 6; TNC-Aktuellt 1994a: 3). Genom Ericson (1988a) uppfylls TSK:s första önskemål, dvs. en beskrivning av "det svenska [begrepps]systemet på 2–3 sidor (A4)" i *Terminfo*. Ericsons text publiceras även en andra gång i *TNC-Aktuellt* under den lite modifierade rubriken "Träd, trä, ved eller virke?" (Ericson 1988b). Härigenom kan även läsare av denna publikation ta del av den utredning som TNC gjorde inom Ufin.

5.2 Texter, textkedjor och textnätverk

I ärendet finns det en möjlig textkedja med sammanlagt fem texter tillkomna under det andra halvåret 1988 (se t.ex. Sandberg 2020: 31–33 om begreppet 'textkedja'). I den föreslagna textkedjan i figur 5 nedan ingår enbart de tillgängliga skrivna texterna utan hänsyn till andra eventuella länkar i kedjan. Sådana skulle kunna vara muntlig och/eller skriftlig kommunikation mellan TSK och TNC under TNC:s arbete med utredningen och/eller inför publiceringen av Ericson (1988a) respektive Ericson (1988b).

Figur 5. Texter i textkedja utifrån det aktuella ärendet i Ufin

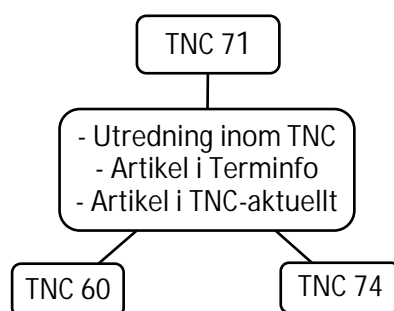
I arbetsmaterialet, liksom i Ericson (1988a, 1988b), ingår begreppsdefinitioner ur tre av TNC:s ordlistor och uppritade relationssystem mellan de aktuella begreppen med utgångspunkt i 'träd'. De tre ordlistorna är TNC 60 *Träbyggnadsordlista: Sv–E–F–D*, *Glossary of Timber Construction* (1975), TNC 71 *Skogsordlista: Sv–En/Glossary of forestry: Sw–En* (1978) samt TNC 74 *Pappersordlista: Sv–E–F–D–No–Fi* (1980).

Det finns dock en innehållslig skillnad mellan arbetsmaterialet i Ufin och artikeln i *TNC-Aktuellt* å ena sidan och artikeln i *Terminfo* å den andra. Det är nämligen enbart i den senare artikeln som det finns ekvivalenter på engelska, finska, franska och tyska till de svenska termerna (och de bakomliggande begreppen), dvs. TSK:s tredje önskemål om motsvarigheter "på olika språk". Som framgår av ordlistornas titlar ovan ingår ekvivalenter på engelska i alla tre, franska och tyska i två och finska i en. Vissa ekvivalenter måste alltså ha lagts till i Ericsons artikel i *Terminfo*. Ekvivalenterna i Ericson (1988a) kan ses som ett försök att hantera det översättningsproblem som TSK uppmärksammar: "Då och då har vi vid termtjänsten svårigheter med att hitta den rätta svenska motsvarigheten till den finska termen puu" (Ufin, understrykning i originalet).

I sitt brev till TNC säger Olli Nykänen även att TSK önskar jämföra det svenska systemet med det finska begreppssystemet för 'puu'. En kort utredning ges genom en av artiklarna i *Terminfo* (1988), men det finns ingen motsvarighet till utredningen för svenskans del i tidskriften (Ericson 1988a). Möjligen kan en vid den här tiden nyutgiven finsk–tysk

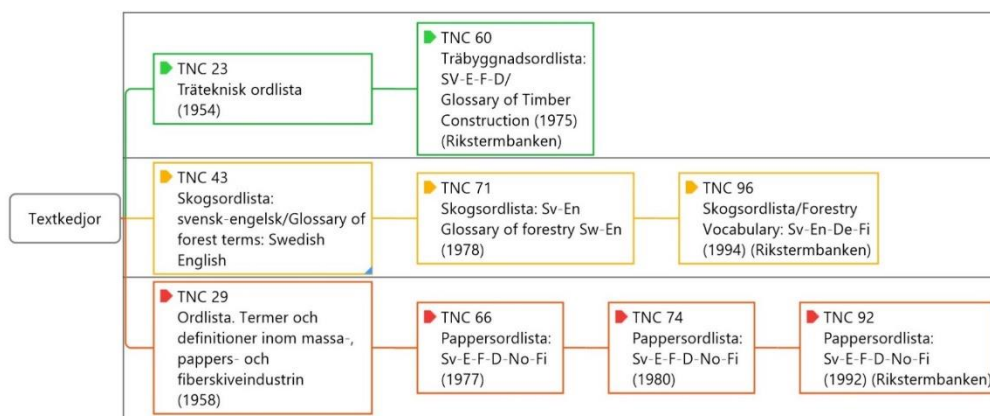
terminologisk ordlista också spela någon roll i sammanhanget, nämligen *Metsä- ja puutalouden kaupan sanaluettelo. Wörterverzeichnis des Handels der Holz- und Forstwirtschaft* (1985), utgiven av Helsingfors universitet. Fokus i denna ordlista ligger dock på handels behov, medan uppslagsordens allmänspråkliga betydelser och ekvivalenter inte uppmärksammas. (Terminfo 1985: 6–7.)

Arbetsmaterialet från TNC samt Ericsons båda artiklar går också att infoga i ett textnätverk med de aktuella TNC-ordlistorna. Begreppet 'textnätverk' kan definieras på olika sätt (se t.ex. Tiilikä 2021: 46 om nätverk med skrivna texter och Fåhrens 2021 om digitala hypertextnätverk). Textnätverket i figur 6 utgår enbart från explicita kopplingar, i form av definitioner och ekvivalenter, mellan ordlistorna och de aktuella texterna.

Figur 6. Textnätverk med TNC-ordlistor och aktuella texter i textkedjan

I sitt arbete utnyttjar Cecilia Ericson alltså TNC 60, TNC 71 och TNC 74. Dessa ordlistor har både föregångare och efterföljare (Terminologiframjandet 2022). De aktuella TNC-ordlistorna återfinns i figur 7. Där framgår också vilka av ordlistorna som har publicerats i den svenska Rikstermbanken (Rikstermbanken 2021). TNC-ordlistorna i figur 7 kan där-till sägas bilda textkedjor inom respektive område, eftersom de nya ordlistorna är revideringar av befintliga verk.

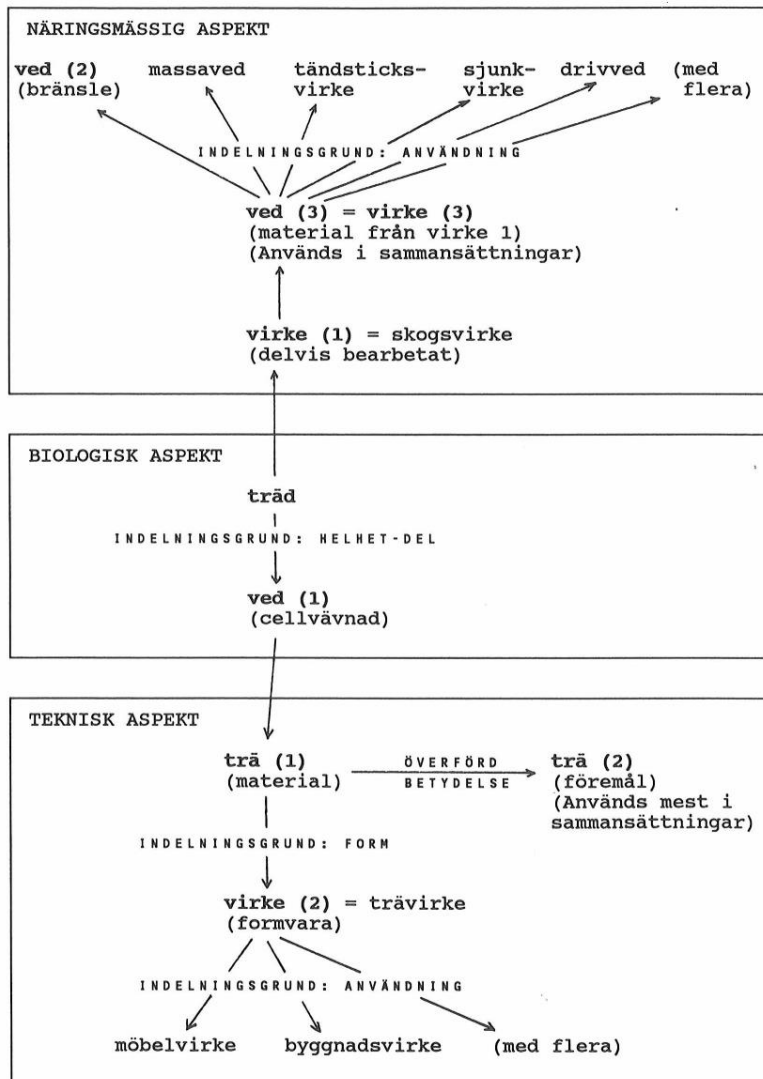
Figur 7. Aktuella TNC-ordlistor och identifierade textkedjor: publikationsnummer, titel och publiceringsår samt eventuell publicering i Rikstermbanken

5.3 Begrepp, begreppsrelationer och begreppssystem

TNC:s analys av begreppen 'träd', 'trä', 'ved' och 'virke' utgår från begreppet 'träd', som analyseras ur biologiska, tekniska och näringsmässiga aspekter. Härigenom kan TSK:s andra önskemål om ett "flertal exempel bl.a. från. områden[a] handel och industri" delvis sägas bli uppfyllt. Med hjälp av indelningsgrunderna "helhet – del", "form" respektive

”näring” identifieras olika begreppsrelationer. Resultatet av analysen sammanfattas i ett begreppssystem med tre delsystem. Systemet är helt identiskt i arbetsmaterialet i Ufin och i Ericson (1988a, 1988b). Begreppssystemet i figur 8, liksom citat av kommentarer om systemet, är hämtat respektive hämtade ur Ericson (1988a), eftersom artikeln i *Terminfo* kan sägas vara en slags slutpunkt på ärendet i Ufin, medan publiceringen av Ericson (1988b) i *TNC-Aktuellt* får antas ha beslutats inom TNC internt.

RELATIONER MELLAN träd - trä - ved - virke

Figur 8. Begreppssystem för 'träd', 'trä', 'ved' och 'virke' (Ericson 1988a: 16)

Ericson (1988a: 15) konstaterar inledningsvis att de aktuella begreppen inte kan placeras in i "en exakt hierarkisk struktur", dvs. ett generiskt begreppssystem. I stället är det fråga om ett relationssystem, där sambanden mellan begrepp ses ur tre aspekter, symboliserade av de tre fyrkanterna i figur 8, dvs. ett ontologiskt begreppssystem. Analysen "utgår från begreppet *träd*" (Ericson 1988a: 15, kursiv stil i originalet). Ericsons val kan även jämföras med ett satellitsystem med 'träd' som centralnod (jfr Nuopponen & Pilke 2016: 33–43).

I ärendet används självfallet terminologisk metod (se t.ex. Nuopponen & Pilke 2016: 17–48). Det finns dock en viss variation i arbetsmaterialet i Ufin liksom i Ericson (1988a,

1988b) ifall det sägs vara termer eller begrepp som definieras. Detta kan verka lite förvånande: "[i]bland används ordet *begrepp* synonymt med ordet *term*. Men i terminologiläran är begrepp och term helt olika begrepp" (Isof 2021, kursiv stil i originalet). När terminologer har kontakt med människor som inte är så bekanta med terminologiläran, kan termerna *ord*, *term* och *begrepp* dock användas mer eller mindre konsekvent (jfr Landqvist & Pilke 2021: 124).

Begreppsanalysen utgår från en biologisk aspekt i den mellersta fyrkanten i figur 8. Indelningsgrunden i fråga om 'träd' och 'ved (1)' är "helhet – del" genom att 'ved (1)' "utgör huvuddel av rot, stam och gren hos *träd*, buske, ris o.d. (Ericson 1988a: 15, kursiv stil i originalet). Således är det fråga om en partitiv begreppsrelation (Nuopponen & Pilke 2016: 38).

I den nedre fyrkanten i figur 8 står en teknisk aspekt i fokus. Begreppet 'ved (1)' i den mellersta fyrkanten kopplas samman med 'trä (1)', som "syftar på ett material [...]" (Ericson 1988a: 15). Detta material kan formas till olika föremål, 'trä (2)'. Dessa omtalas med sammansättningar, bl.a. *slagträ* och *klappträ*. Begreppet 'trä (1)' och indelningsgrunden "form" för fram till 'virke (2)'. Detta trävirke kan användas för olika syften och omtalas då som bl.a. *möbelvirke* och *byggnadsvirke*. Det är fråga om en begreppslig materialutvecklingsrelation, eftersom 'trä (1)' bearbetas till olika produkter, inledningsvis 'trä (2)' respektive 'virke (2)' (jfr Nuopponen 1994: 201). Olika sätt att använda 'virke (2)' leder till logiska relationer med "användningsändamål" som indelningsgrund (jfr Nuopponen 1994: 141–142). Enligt vår bedömning bör t.ex. *möbelvirke* uppfylla vissa krav, dvs. ha vissa särskiljande begreppskännetecken, för att duga som just *möbelvirke* jämfört med *byggnadsvirke* (jfr Nuopponen & Pilke 2016: 53).

Det finns också en näringsmässig aspekt med utgångspunkt i begreppet 'träd'. Detta visas i den övre fyrkanten i figur 8. Utifrån 'träd' kan 'virke 1' utvinnas. Detta delvis bearbetade skogsvirke fungerar som material för 'ved (3)' och 'virke (3)'. De tillhörande termerna används som synonymer, vilket medför risk för "någon form av begreppsförvirring [...]" (Ericson 1988a: 15). Utifrån indelningsgrunden "användning" kan 'ved (3)' och 'virke (3)' indelas vidare efter just "användning" men också efter "förekomst". De mer specifika begreppen omtalas med sammansättningar. Till den första gruppen hör bl.a. 'ved 2', som används som bränsle, samt de båda begrepp som omtalas som *massaved* och *tändsticksvirke*. Till den andra gruppen av begrepp knutna till 'ved (3)' och 'virke (3)' hör bl.a. 'sjunkvirke' och 'drivved'. Vår bedömning är att det är fråga om logiska begreppsrelationer, där det finns två olika indelningskriterier, nämligen "användningsändamål" och "förekomst", även om figuren bara visar den första av indelningsgrunderna. Det är alltså här fråga om ett flerdimensionellt begreppssystem, inte ett endimensionellt (jfr Nuopponen & Pilke 2016: 35–36). Det går att använda 'ved (3)' och 'virke (3)' till bl.a. *massaved* och *tändsticksvirke*, medan indelningsgrunden "förekomst" pekar ut var t.ex. *sjunkvirke* och *drivved* förekommer (och dessutom ifall dessa är stationära eller kan, alternativt har kunnat, förflytta sig (i vatten)).

Det finns även spår av Ufin-ärendet i den svenska Rikstermbanken och den finländska TEPA-termbank i dag, år 2022. I båda resurserna ingår nämligen termposter för begreppen 'träd', 'trä', 'ved' och 'virke', hämtade från TNC 96 *Skogsordlista/Forestry vocabulary: Sv–En–De–Fi* (1994) (Rikstermbanken 2022; Terminologicentralen 2022b). Denna ersätter TNC 71 *Skogsordlista: Sv–En/Glossary of forestry: Sw–En* (1978), som användes i Ufin-ärendet. I TEPA-termbank återfinns totalt 14 termposter med 'puu'. I tre av dem är grunden just TNC 96 *Skogsordlista/Forestry vocabulary: Sv–En–De–Fi* (1994). Sju av de fjorton termposterna i TEPA hänvisar till finländska källor, bl.a. källor som ingår i Vetenskapstermbanken i Finland, medan fyra hänvisar till Europeiska unionens termdatabas late (Terminologicentralen 2022a).

6 Sammanfattning och slutdiskussion

I studien kartläggs samarbetet mellan de båda nationella terminologiorganisationerna Tekniska nomenklaturcentralen/Terminologicentrum – TNC i Sverige (1941–2018) och Centralen för Teknisk Terminologi rf/Terminologicentralen – TSK i Finland (1974–). Detta görs utifrån delmaterialet "Utlandskorrespondens Finland" – Ufin i TNC:s samlade arkiv. Ufin innehåller totalt 698 brev, varav 98 ingår i brevväxling mellan TNC och TSK under tidsperioden 1970–1999. Även TNC:s och TSK:s tidskrifter, *TNC-Aktuellt* och *Terminfo*, utnyttjas. Som teoretisk ram för studien används terminologins teori och språkplanering. Tre forskningsfrågor formuleras, där de båda första besvaras med hjälp av kvantitativa analyser och den tredje och sista genom en kvalitativ analys.

Den första forskningsfrågan gäller teman för brevväxlingen mellan TNC och TSK 1970–1999. Under det första decenniet är det fråga om *information* och *kontakt*. Dessa teman är även aktuella under det följande decenniet, men samarbeten i fråga om *publikationer* och *språkfrågor* tillkommer. Under det sista decenniet fortsätter kontakterna i fråga om information, kontakt och publikationer, medan det är sällsynt med språkfrågor. Den andra forskningsfrågan gäller vilka experter inom TNC och TSK som är aktiva i brevväxlingen. Bland de 28 identifierade experterna finns för det första tre personer med chefspositioner, vilka svarar för 50 % av Ufin-breven och som har medverkat under minst 10 år i Ufin-brevväxlingen inom respektive organisation från och med mitten av 1980-talet fram till slutet av 1990-talet. För det andra deltar 25 andra experter inom TNC (9 experter) respektive TSK (16 experter) i brevväxlingen genom att skriva minst ett brev under den aktuella perioden. Utifrån antalet brev ligger huvudansvaret för korrespondensen, från mitten av 1980-talet och fram till slutet av 1990-talet, hos de tre cheferna, dvs. den period när både TNC och TSK var etablerade organisationer.

Den tredje forskningsfrågan gäller en utvald termfråga inom träteknikens område. De fem texter som ingår i analysen av ärendet i Ufin bildar en tydlig textkedja. Därtill kan aktuella terminologiska ordlistor från TNC infogas i ett textnätverk. Ett svenskt begreppssystem med 'träd', 'trä', 'ved' och 'virke', liksom begrepp i kontexter, uppmärksammas i samtliga texter. Termer på flera språk uppmärksammas i det brev från TSK som inleder ärendet och i två texter i *Terminfo*, en finskspråkig och en svenskspråkig. TNC uppfyller härmed de önskemål som TSK formulerar i brevet som inleder ärendet. Resultatet av detta Ufin-ärende görs tillgängligt i både Finland och Sverige, det senare genom en artikel i *TNC-Aktuellt*. Däremot ingår inte någon grundligare utredning av det finska begreppssystemet utifrån 'puu', vilken omtalas i brevet från TSK till TNC.

Det finns spår av ärendet också idag, detta i form av termposter för 'träd', 'trä', 'ved' och 'virke' i den svenska Rikstermbanken och den finländska TEPA-termbank. Detta faktum visar att TNC tog ansvar för svensk terminologi i Sverige fram till det att verksamheten upphörde 2018. Därtill kommer TNC:s arbete till nytta vad gäller terminologi på svenska i Finland. TSK:s uppgift är att arbeta med terminologi på både finska och svenska, dvs. Finlands två nationalspråk, men i praktiken dominerar arbetet med finsk terminologi (jfr Baltscheffsky 2008). Slutligen ger detta ärende, med professionella aktörer från de båda terminologiorganisationerna, prov på en mer ingående diskussion av begrepp, begreppskännetecken och begreppsanalyser än diskussioner inom TNC:s samarbete med fack- och språkexperter i Sverige (jfr t.ex. Landqvist & Pilke 2021: 119, 123–127).

Resultaten av denna studie visar på nya möjliga studier utifrån TNC:s arkiv, både på organisations- och individnivå. Liksom i fråga om kontakter mellan TNC och TSK finns det material som dokumenterar kontakter mellan TNC och danska respektive norska terminologiorganisationer. Härigenom finns det möjlighet till komparativa studier av nordiskt samarbete på terminologiområdet även innan samarbetsorganisationen

Nordterm grundades 1976 (jfr Bucher 2016a: 72–73, 86). I den här studien framträder några personer som särskilt aktiva, bl.a. Heidi Suonuuti, som ledde TSK 1978–1993, och Einar Selander, verkställande direktör för TNC 1960–1977 (Bucher 1994; Suomalainen 2002: 4). Suonuutis och Selanders insatser inom TSK respektive TNC, och deras insatser utanför organisationerna, är väl värda att undersöka. Anledningen är att terminologiskt arbete i Norden i mycket har visat sig vara avhängigt av enskilda personers insatser (jfr Suomalainen 2002: 5; Bucher 2016a: 83).

Referenser

- Baltscheffsky, T. (2008). Sanastokeskus TSK on termien asiantuntija. *Kielikello* 2008(3). Tillgänglig: <https://www.kielikello.fi/-/sanastokeskus-tsk-on-termien-asiantuntija> (citerad 10.5.2022).
- Bucher, A.-L. (1994). Einar Selander till minne. *TNC-Aktuellt* 1994(1), 3. Tillgänglig: https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/wp-content/uploads/2021/03/TNC-Aktuellt_1994_1.pdf (citerad 10.5.2022).
- Bucher, A.-L. (2016a). Nationella terminologicalentraler – i allmännyttans tjänst. I: N. Pilke, & N. Nissilä (Red.). *Tänkta termer. Terminologihänsyn i nordiskt perspektiv*. VAKKI Publications 5. Vasa universitet. 72–99. Tillgänglig: <https://vakki.net/index.php/2016/12/31/tankta-termer-terminologihansyn-i-nordiskt-perspektiv/> (citerad 10.5.2022).
- Bucher, A.-L. (2016b). Nordterm 40 år. *Terminfo* 2016(3). Tillgänglig: <http://www.terminfo.fi/sisalto/nordterm-40-ar-359.html> (citerad 10.5.2022).
- Bucher, A.-L. & Suonuuti, H. (1989). Nordterm – terminologiskt samarbete i Norden. *Terminfo* 1989(3), 17–20. Tillgänglig: <http://www.terminfo.fi/tiedostot/terminfo/pdf-arkisto/TI1989-3.pdf#page=17> (citerad 10.5.2022).
- Erdman Thomsen, H. (2016). Terminologiarbejde – hvad får vi ud af det? Om cost-benefit-analyse af terminologiarbejde. I: N. Pilke & N. Nissilä (Red.). *Tänkta termer. Terminologihänsyn i nordiskt perspektiv*. VAKKI Publications 5. Vasa universitet. 14–32. Tillgänglig: <https://vakki.net/index.php/2016/12/31/tankta-termer-terminologihansyn-i-nordiskt-perspektiv/> (citerad 10.5.2022).
- Ericson, C. (1988a). Sambandet mellan träd, trä, ved och virke. *Terminfo* 1988(3), 15–17. Tillgänglig: <http://www.terminfo.fi/tiedostot/terminfo/pdf-arkisto/TI1988-3.pdf#page=14> (citerad 10.5.2022).
- Ericson, C. (1988b). Träd, trä, ved eller virke? *TNC-Aktuellt* 1988(3), 11. Tillgänglig: https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/wp-content/uploads/2021/03/TNC-Aktuellt_1988_3.pdf (citerad 10.5.2022).
- Fåhrens, A. (2021). Kognitiva och sociala aspekter av digital läsförståelse. Tillgänglig: <https://digiteket.se/inspirationsartikel/kognitiva-och-sociala-aspekter-av-digital-lasforstaelse> (citerad 10.5.2022).
- Haugen, E. (1983). The implementation of corpus planning: Theory and practice. I: J. Cobarrubias & J. A. Fishman (Red.). *Progress in language planning: International perspectives*. Contributions to the Sociology of Language 31. Mouton Publishers. 269–289.
- Heittola, S., Landqvist, H., Nissilä, N. & Pilke, N. (2022). TNC och Finland. Korrespondens inom terminologiområdet 1940–1999. I: S. Björklund, B. Haagensen, M. Nordman & A. Westerlund (Red.). *Svenskan i Finland 19. Föredrag vid den nittonde sammankomsten för beskrivningen av Finland. Vasa den 6–7 maj 2021*. Skrifter utgivna av Svensk-Österbottniska samfundet. Åbo Akademi & Svensk-Österbottniska samfundet, 88–103.
- Holmér, Åsa (1987). 30 år med TNC-Aktuellt. *TNC-Aktuellt* 1987(1), 2. Tillgänglig: https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/wp-content/uploads/2021/03/TNC_Aktuellt_1987_1.pdf (citerad 10.5.2022).
- Isof = Institutet för språk och folkminnen (2021). Term eller begrepp? Tillgänglig: <https://www.isof.se/lar-dig-mer/kunskapsbanker/lar-dig-mer-om-facksprak-och-terminologi/term-eller-begrepp> (citerad 10.5.2022).

- Isotalo, P. (2004). Sanastotyön juhlavuosi. *Kielikello* 2004(1). Tillgänglig: <https://www.kielikello.fi/-/sanastotyön-juhlavuosi> (citerad 10.5.2022).
- Jonsson, N. & Sundholm, S. (2016). Underhåll är halva nöjet. I: N. Pilke, & N. Nissilä (Red.). *Tänkta termer. Terminologihänsyn i nordiskt perspektiv*. VAKKI Publications 5. Vasa universitet. 33–46. Tillgänglig: <https://vakki.net/index.php/2016/12/31/tankta-termer-terminologihansyn-i-nordiskt-perspektiv/> (citerad 10.5.2022).
- Josephson, O. (2018). *Språkpolitik*. Morfem.
- Järpvall, C. (2016). Pappersarbete. Formandet av och föreställningar om kontorspapper som medium. *Mediehistoriskt arkiv* 14. Mediehistoria, Lunds universitet. Tillgänglig: <https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/17063976/Pappersarbete.pdf> (citerad 10.5.2022).
- Kalliokuusi, V. (2000). Sanastotyön kehittäjästä sanastojen käyttäjäksi. *Terminfo* 2000(2), 9–12. Tillgänglig: <http://www.terminfo.fi/tiedostot/terminfo/pdf-arkisto/TI2000-2.pdf#page=9> (citerad 10.5.2022).
- Kaplan, R. B. & Baldauf, R. B. (1997). *Language planning: From practice to theory*. Multilingual Matters.
- Landqvist, H., Nissilä, N. & Pilke, N. (2017). "Gryta bör vara benämning för kärl av kraftigt material ..." Experters bidrag för att skapa terminologiska resurser. I: M. Aasgard & O. Våge (Red.). *Hvem er brukerne av terminologiske resurser – og hvordan når vi ut til dem? Rapport fra NORDTERM 2017. Kongsberg, Norge 12.–15. juni 2017*. Nordterm 20. Språkrådet i Norge. 17–30. Tillgänglig: <http://www.nordterm.net/filer/publikationer/rapporter/Nordterm20.pdf> (citerad 10.5.2022).
- Landqvist, H. & Pilke, N. (2018). (O)lika? Två experters verksamhet inom ett terminologiskt nätverk. I: L. Käätä, M. Enell-Nilsson & N. Keng (Red.). *Työelämän viestintä, Arbetstlivskommunikation, Workplace Communication, Kommunikation im Berufsleben. VAKKI-symposium XXXVIII 8–9.2.2018*. VAKKI Publications 9. Vasa universitet. 92–104. Tillgänglig: https://vakki.net/publications/2018/VAKKI2018_Landqvist&Pilke.pdf (citerad 10.5.2022).
- Landqvist, H. & Pilke, N. (2021). Intresse och engagemang: Kungliga Tekniska högskolans insatser inom ett svenskt terminologiskt nätverk 1941–1983. *Folkhälsovetenskap* 59. 103–133.
- Nilsson, H. (2021). Distansering, elicitering och facilitering – det "nya" terminologiarbetet? I: *Begreppshantering och informationshantering. Rapport från Nordterm 2021 Helsingfors, Finland 1–2 juni 2021*. Terminologicalentralen. 77–89. Tillgänglig: <http://www.tsk.fi/tsk/sv/node/1416> (citerad 10.5.2022).
- Nissilä, N., Heittola, S., Pilke, N. & Landqvist, H. (2021). "Av intresse för saken dristar jag mig att till diskussion framlägga ett par spörsmål" – Kaksi suomalaista akateemista uranuurtajaa terminologiaverkoston kirjeenvaihdossa. I: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räisänen, L. Käätä & H. Salovaara (Red.). *Workplace Communication IV*. VAKKI Publications 13. Vaasan yliopisto. 153–168. Tillgänglig: <https://vakki.net/index.php/2021/12/21/workplace-communication-iv/> (citerad 10.5.2022).
- Norrby, C., Lindström, J., Nilsson, J. & Wide, C. (2020). Pluricentric languages. I: J-O. Östman & J. Verschueren (Red.). *Handbook of Pragmatics: 23rd Annual Installment*. John Benjamins. 201–220.
- Nuopponen, A. (1994). *Begreppssystem för terminologisk analys*. Acta Wasaensia 38. Språkvetenskap 5. Universitas Wasaensis.
- Nuopponen, A. & Pilke, N. (2016). *Ordning och reda. Terminologilära i teori och praktik* (2 uppl). Studentlitteratur.
- Nykänen, O. (1999). TSK – 25 vuotta sanastotyön asiantuntemusta. I: K. Kuhmonen (Red.). *Toimikunnista termitalkoisiin. 25 vuotta sanastotyön asiantuntemusta*. Tekniikan Sanastokeskus. 6–7.
- Picht, H. (2008). NORDTERM – et forum med tradition og fremtid. I: J. Hoel (Red.). *Kunnskap og fagkommunikasjon. Nordterm 2007. Rapport fra Nordterm 2007. Bergen 13.–16. Juni 2007*. 35–47. Tillgänglig: http://www.nordterm.net/wiki/no/index.php/Nordterm_15 (citerad 10.5.2022).

- RA (2019) = Riksarkivet. 740123 AB Terminologikum 1941–2018. Tillgänglig: <https://sok.riksarkivet.se/?Sokord=TNC&EndastDigitaliserat=false&AvanceradSok=False&page=1&postid=Arkis+B9178DDF-DCDE-47B5-A553-28753AE10B49&tab=post&FacettState=undefined%3Ac%7C#tab> (citerad 10.5.2022).
- Ramirez, R. & Choucri, N. (2016). Improving Interdisciplinary Communication With Standardized Cyber Security Terminology: A Literature Review. *IEEE Access* 2016(4), 2216–2243. Tillgänglig: <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?arnumber=7437356> (citerad 10.5.2022).
- Reuter, M. (2006). Pluricentriska men inte symmetriska. *Hufvudstadsbladet* 6.12.2006. Tillgänglig: https://www.sprakinstitutet.fi/sv/publikationer/sprakspalter/reuters_rutor_1986_2013/2006/pluricentriska_men_inte_symmetriska (citerad 10.5.2022).
- Rikstermbanken (2021) = Rikstermbanken. Källor i Rikstermbanken. Tillgänglig: <https://www.rikstermbanken.se/kallor.html> (citerad 10.5.2022).
- Rikstermbanken (2022) = Rikstermbanken. Enkel sökning. Sökord: "träd", "trä", "ved", "virke". Tillgänglig: <https://www.rikstermbanken.se/simpleSearch.html> (10.5.2022).
- Sandberg, M. (2020). *Från beslut till broschyr. Intertextualitet, äldre och kultur i texter inom en statlig satsning*. Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 40. Göteborgs universitet.
- Selander, E. (1972). Terminologiarbete i Norden – erfarenheter i Sverige. I: A. Hamburger, A. Sudmann & B. Molde (Red.). *Språk i Norden 1972. Årsskrift för de nordiska språknämnderna*. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 47. Nämnden för svensk språkvård. 95–102.
- Slaf (2017) = *Svenskt lagspråk i Finland Slaf Ruotsinkielinen lakikieli*. Statsrådets kansli publikationsserie Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2017. Valtioneuvoston kanslia Statsrådets kansli. Tillgänglig: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/79143> (citerad 10.5.2022).
- Spolsky, B. (2009). *Language Management*. Cambridge University Press.
- Suomalainen, J. (2002). Heidi Suonuuti – uranuurtaja sanastotyön alalla. *Terminfo* 2002(2), 4–7. Tillgänglig: <http://www.terminfo.fi/tiedostot/terminfo/pdf-arkisto/TI2002-2.pdf> (citerad 10.5.2022).
- Tandefelt, M. (2018). Ett språk med rötter i flera länder – om svenskan som ett pluricentriskt språk. *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 36(2), 79–91. Tillgänglig: <https://ugp.rug.nl/tvs/article/view/31569> (citerad 10.5.2022).
- TEPA-termbank (2022). Tillgänglig: <https://termipankki.fi/tepa/sv/> (citerad 10.5.2022).
- Termer i tid – tidens termer (2022). Tillgänglig: <https://sites.uwasa.fi/term/> (citerad 10.5.2022).
- Terminfo (1985) = Sanaluettelo metsä- ja puutalouden kaupan tarpeisiin. *Terminfo* 1985(4), 6–7. Tillgänglig: <http://www.terminfo.fi/sisalto/terminfo-41985-503.html> (citerad 10.5.2022).
- Terminfo (1988) = Yhdestä puusta veisteltyä. *Terminfo* 1988(3), 14. Tillgänglig: <http://www.terminfo.fi/tiedostot/terminfo/pdf-arkisto/TI1988-3.pdf#page=14> (citerad 10.5.2022).
- Terminologicalentralen (2022a). TEPA-termbank. Samling av fackspråkliga ordlistor och ordböcker – Terminologicalentralen. Sökord "puu". Tillgänglig: <https://termipankki.fi/tepa/sv/sök/puu> (citerad 10.5.2022).
- Terminologicalentralen (2022b). TEPA-termbank. Samling av fackspråkliga ordlistor och ordböcker – Terminologicalentralen. Sökord "träd", "trä", "ved", "virke". Tillgänglig: <https://termipankki.fi/tepa/sv/sök/träd>, <https://termipankki.fi/tepa/sv/sök/trä>, <https://termipankki.fi/tepa/sv/sök/ved>, <https://termipankki.fi/tepa/sv/sök/virke> (citerad 10.5.2022).
- Terminologiframjandet (2022) = Terminologiframjandet. Publikationslista [över TNC:s publikationer]. Tillgänglig: <https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/publikationslista/> (citerad 10.5.2022).
- Tiililä, U. (2021). Texter och offentlig makt – språk och språkvetenskap i samhället. I: S. Ask & G. Byrman (Red.). *Språk och rätt i teori och praktik*. HumaNetten 46. Linnéuniversitetet. 32–55. Tillgänglig: <https://open.lnu.se/index.php/hn/issue/view/178> (citerad 10.5.2022).
- TNC-Aktuellt (1975). Terminologicalentral i Finland. *TNC-Aktuellt* 1975(5), 2. Tillgänglig: https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/wp-content/uploads/2021/03/TNC-Aktuellt_1975_5.pdf (citerad 10.5.2022).

*Organisationer, frågor och (an)svar
Institutionellt terminologiskt samarbete mellan Sverige och Finland 1975–1998*

- TNC-Aktuellt (1987) = Nyanställd tekniker. *TNC-Aktuellt* 1987(1), 6. Tillgänglig: https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/wp-content/uploads/2021/03/TNC-Aktuellt_1987_1.pdf (citerad 10.5.2022).
- TNC-Aktuellt (1994a) = Nygamla ansikten på TNC. *TNC-Aktuellt* 1994(2), 3. Tillgänglig: https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/wp-content/uploads/2021/03/TNC-Aktuellt_1994_2.pdf (citerad 10.5.2022).
- TNC-Aktuellt (1994b) = TSKs nye föreståndare. *TNC-Aktuellt* 1994(2), 7. Tillgänglig: https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/wp-content/uploads/2021/03/TNC-Aktuellt_1994_2.pdf (citerad 10.5.2022).
- TSK (2021) = Terminologicentralen TSK rf. Tillgänglig: http://www.tsk.fi/tsk/sv/terminologicentralen_tsk_rf-121.html (citerad 10.5.2022).
- Ufin = Utlandskorrespondens Finland. 740123 AB *Terminologicentrum* 1941–2018. Riksarkivet. Stockholm.
- Vehmas-Lehto, I. (2007). Puutavaralajeja ja kasvupaikkaluokkia. Ongelmia käsitejärjestelmien ja määritelmien muodostamisessa. I: N. Niemelä & E. Lehtinen (Red.). *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet. VAKKI-symposium XXVII Vasa 9–10.2.2007*. Publikationer av forskargruppen för översättningsteori och flerspråkighet vid Vasa universitet 34. Vasa universitet. 340–351. Tillgänglig: http://www.vakki.net/publications/no34_sve.html (citerad 10.5.2022).
- Ylisalmi, A. (2010). Monistetusta vihkosesta verkkolehdeksi – Terminfo-lehti täytti 30 vuotta. *Terminfo* 2010(4). Tillgänglig: <http://www.terminfo.fi/node/194/> (citerad 10.5.2022).

Responsible Communication V

To cite this article: Lehtonen, T. (2022). Vastuullinen viestintä: eettisiä ja filosofisia huomautuksia. In: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räsänen & H. Limatius (Eds.). *Responsible Communication*. VAKKI Publications 14. 105–117. Available at: <https://vakki.net/index.php/2022/12/15/responsible-communication/>. ISBN 978-952-69732-1-0.

Vastuullinen viestintä: eettisiä ja filosofisia huomautuksia

Tommi Lehtonen^a

^a InnoLab, Vaasan yliopisto

The purpose of this article is to identify and analyse the characteristics of responsible communication based on selected literature and business cases. The article focuses on the following questions from ethical and other normative perspectives: What does responsible communication mean especially in companies, governmental and non-governmental organizations? How to communicate responsibly? And what tools are needed for it? What does responsible communication consist of? These questions are examined through philosophical and ethical analysis. Responsibility is defined as committing to and adhering to values that are relevant to society and the common interest. The article distinguishes three ways in which responsibility and communication are interrelated in different organizations. Responsible communication is a generic attribute that describes communication that meets both informational and ethical requirements. Responsibility communication is communication presenting corporate responsibility work and responsibility measures. Communication of responsibility focuses on reporting on the achievements and challenges of corporate responsibility.

Avainsanat: vastuullisuus, vastuullinen viestintä, vastuullisuuden viestintä, vastuullisuusviestintä

1 Johdanto

Vastuullisuudesta on 90-luvulta lähtien enenevässä määrin keskusteltu yritysten yhteiskuntavastuun ja ESG-asioiden (*environment, social and corporate governance*) eli ympäristövastuun ja sosiaalisen vastuun sekä hyvä hallintotavan näkökulmista (Blowfield & Murray 2008; Weder 2016). Näistä lähtökohdista yrityksen toimintaa esittelevällä ja perustelevalla vastuullisuusviestinnällä on tärkeä rooli organisaatioviestinnässä, mikä on laajasti tunnustettu alan tutkimuksessa (Eräranta & Penttilä 2021). Vastuullinen viestintä voidaan kuitenkin ymmärtää myös laajemmin eettisten, oikeudellisten ja yhteiskunnallisten vaatimusten mukaiseksi (Rydenfelt & Juholin 2016). Tällaista vastuullisen viestinnän tutkimusta tarvitaan lisää, sillä siten voimme paremmin ymmärtää viestintää koskevien normatiivisten odotusten monimuotoisuutta ja soveltaa erilaisia kriteerejä viestinnän vastuullisuuden arvioimisessa.

Tämän artikkelin tarkoitus on tunnistaa ja analysoida vastuullisen viestinnän lähtökohtia ja keskeisiä piirteitä edellä mainituista eettisistä ja normatiivisista näkökulmista. Artikkeliki keskittyy seuraaviin kysymyksiin: Mitä tarkoittaa vastuullinen viestintä erityisesti yrityksissä, yhdistyksissä ja muissa organisaatioissa? Miten viestiä vastuullisesti ja mitä välineitä siihen tarvitaan? Mistä vastuullinen viestintä muodostuu?

Artikkelin menetelmänä on filosofinen käsite- ja aateanalyysi. Se tarkoittaa keskittymistä vastuulliseen viestintään liittyvien käsitteiden sekä keskeisten väitteiden, perustelujen ja taustaoletusten tunnistamiseen ja selventämiseen. Aineistona käytetään aihealueen eettisten kysymysten tunnistamisen kannalta relevanttia tutkimuskirjallisuutta ja tapausesimerkkeinä Esperin ja Wärtsilän verkkoviestintää. Tapausesimerkkien yhteydessä argumentaatioanalyysi eli argumenttien kriittinen tarkastelu on tärkeä menetelmä. Argumentaatioanalyysin tehtävänä on tunnistaa viestinnän keskeinen sisältö ja pääargumentit (Lehtonen 2020: 146, 148, 157).

Tässä artikkelissa erotetaan kolme tapaa, jolla vastuullisuus ja viestintä liittyvät toisiinsa erilaisissa organisaatioissa. Vastuullinen viestintä on geneerinen määre, joka kuvaa niin tiedolliset kuin eettisetkin vaatimukset täyttävää viestintää. Vastuullisuusviestintä on organisaation vastuullisuusystyötä ja vastuullisuustoimia esittelevää viestintää. Vastuullisuuden viestintä keskittyy raportoimaan organisaation vastuullisuusystyön saavutuksia ja haasteita.

2 Vastuullisuus arvona

Organisaatioarvot ovat yksi organisaatioviestinnän aiheista ja lähtökohdista. Aiemman tutkimuksen mukaan arvoja koskevassa organisaatioviestinnässä on havaittavissa seuraavia perusoletuksia: Arvojen viestimellä pyritään sitouttamaan nykyisiä ja tulevia työntekijöitä organisaation tavoitteisiin. Arvot viestivät asiakkaille ja työntekijöille yrityksen ainutlaatuisuudesta, joka erottaa sen kilpailijoista. Näin arvoilla rakennetaan mielikuvaa ja brändiä. Arvot ovat myös osa uudenlaista työn johtamista ja kontrollia. (Lehtonen & Taipale 2021: 16–17.)

Monet organisaatiot nimeävät vastuullisuuden arvokseen (Lehtonen & Taipale 2021: 18, 28, 34). Vastuullisuuden käsite on kuitenkin monitahoinen ja epäselvä. Käsitteen täsmentämiseksi on tarpeen tunnistaa siihen kuuluvia eri ulottuvuuksia ja osatekijöitä. Tärkeänä lähtökohtana vastuullisuuden käsitteen määrittelyssä voidaan pitää sitä, että vastuullisuus tarkoittaa sitoutumista kaikkiin eettisiin arvoihin ja kaikkiin asetettuihin arvopäämääriin. Vastuullisuus on siten "arvojen arvo", johon kaikki muut arvot sisältyvät. Vastuullisuuden monitahoisuuden perusteella Pihlström (2021: 152) esittää, että vastuullisuus on pikemmin toimintamme tapa kuin yksittäinen arvo. Luonnehdinta viittaa

siihen, että vastuullisuus kokoaa saman "sateenvarjon" alle erilaisia hyvinä ja tavoiteltavina pidettyjä ominaisuuksia, kuten asiakaskeskeisyys, oikeudenmukaisuus ja ympäristöystävällisyys.

Vastuullisuuteen vedotaan myös markkinoinnissa. Siinä yritys tai muu organisaatio haluaa antaa itsestään, tuotteistaan tai palveluistaan eettisen ja myönteisen kuvan. Näin vastuullisuuspuhetta käytetään liiketoimien edistämiseen (Hjerppe 2020: 58; Frig & Uusitalo 2021: 35; Mäkelä 2021: 86; Onkila ym. 2021: 110; Pihlström 2021: 151). Epäilijä voi kiinnittää huomiota siihen, että erilaiset toimijat hyvin hanakasti viittaavat omaan vastuullisuuteensa. Syynä saattaa olla edellä mainittu laaja-alaisuus – se, että vastuullisuus on positiivisten lupauksen käsiterä. Tällaiseen "yhdeksän hyvää ja kymmenen kaunista" lupaukseen suhtaudutaan syystäkin varauksella. Epäily koskee vastuullisuuden vakuuttamisen aitoutta. Suomalaisen sanonnan mukaan omakehu haisee.

Jos yrityksen toiminta osoittautuu vastuullisuuden tai muiden arvojen vastaiseksi, siitä voi koitua muiden ikävien seurausten lisäksi merkittävää mainehaittaa. Muutama vuosi sitten sosiaali- ja terveysalan valvontaa hoitava Valvira ilmoitti keskeyttävänsä Esperin Caren hoivakodin toiminnan Kristiinankaupungissa, kun yhden potilaan epäiltiin kuolleen hoitovirheen takia. Tapahtumien johdosta Esperin toimitusjohtaja Marja Aarnio-Isohanni irtisanoutui tehtävästään. Yhtiön julkaisemassa tiedotteessa hän kertoi näin:

Pääpaino on työssäni ollut kasvussa ja kannattavuudessa, ja henkilöstöasiat ovat jääneet liian vähälle huomiolle. Tästä kärsii nyt koko yritys ja kaikki sen työntekijät. Olen erittäin pahoillani siitä, ja kannan vastuuni tästä virheestäni. (Esperi Care 2019.)

Johdon eroaminen tai irtisanominen on yksi – jonkun mielestä suoraselkäinen, toisen mielestä turhan yksioikoinen – vastuun kantamisen muoto. Puutteellisesta toiminnasta jälkikäteen koituvilla sanktioilla, henkilövaihdoksilla ja toimintatapojen muutoksilla on oma roolinsa vastuullisuuden toteutumisessa. Usein vastuullisuudella viitataan kuitenkin etukäteen suunniteltuihin, vahinkoja ennaltaehkäiseviin tekoihin ja toimintaperiaatteisiin. Niihin Esperin Care (2019) viittasi arvoillaan, joiksi se oli nimennyt lämminhenkisyys, luotettavuus, avoimuus, asiakaskeskeisyys ja tuloksellisuus. Ex-toimitusjohtajan itsearviointin perusteella yrityksen toiminta oli ollut kannattavaa ja kasvu-uralla siinä määrin, että se oli estänyt muiden arvojen kuin tuloksellisuuden toteutumista. Ongelmana oli siis vastuuttomuus Esperin Caren ydintoiminnassa, jossa merkittävä osa yhtiön nimeämistä arvoista toteutui puutteellisesti ja yhdelle arvolle, tuloksellisuudelle alisteisesti.

Näiden alustavien näkökohtien jälkeen erotan vastuullisuuden merkityksiksi ja osa-alueiksi seuraavat:

- (1) Vastuun kantaminen sovitusta tehtävästä tai tavoitteesta (vastuullisuuden geneerinen merkitys)
- (2) Eettisten ja oikeudellisten velvollisuuksien mukaan toimiminen (vastuullisuuden eettis-oikeudellinen merkitys)
- (3) Ympäristöä säästävien ja suojelevien toimenpiteiden tekeminen ja edistäminen (ympäristövastuu)
- (4) Yhteiskunnallisten ongelmien tunnistamiseen ja ratkaisemiseen liittyvä toiminta (muut ESG-asiat eli ympäristövastuun lisäksi muu yhteiskuntavastuu ja hyvä hallintotapa)

Esperin Caren tapauksessa vastuullisuus ei toteutunut toivotulla tavalla ainakaan ensimmäisellä, toisella ja neljännellä osa-alueella. Nämä vastuullisuuden merkitykset ovat yleisluonteisia, ja ne voidaan ottaa huomioon monenlaisissa viestintätehtävissä ja -ympäristöissä. Viestinnän kannalta kahdessa ensimmäisessä merkityksessä – vastuun kan-

taminen sovitusta tehtävästä tai tavoitteesta ja eettisten tai oikeudellisten velvollisuuksien mukaan toiminen – olennaista on tunnistaa ja täsmentää viestinnän tehtäviä ja niihin liittyviä velvollisuuksia.

3 Viestinnän tehtäviä

Jotta käsitystä vastuullisesta viestinnästä voitaisiin tarkentaa, on tarpeen erottaa erilaisia viestinnän lajeja ja tehtäviä (Åberg 1993, 2002; Goodman 2019: 4–6). Olen koonnut seuraavaan listaan niistä keskeisimpiä, mutta lista ei ole tyhjentävä. Listalla mainitut lajit tai tehtävät eivät ole myöskään toisiaan poissulkevia, vaan voivat toteutua rinnakkain. Lista auttaa hahmottamaan viestinnän monimuotoisuutta myös vastuullisuuden kannalta:

- Informaation jakaminen (esim. päätökset, ohjeet, suositukset, tuotetiedot, tulevien muutosten ja kehityskulkujen ennakointi)
- Uusien käytäntöjen, taitojen ja toimintavalmiuksien levittäminen
- Kasvatus ja koulutus
- Myynti ja markkinointi (uusien asiakkaiden hankkiminen ja vanhojen säilyttäminen)
- Tunteisiin ja asenteisiin vaikuttaminen
- Viihdyttäminen
- Organisaatioviestintä
- Organisaation ydintehtävän tukeminen
- Strateginen viestintä
- Maineen ja brändin rakentaminen
- Kumppanuuksien ja sisältöjen hallinta
- Mediaviestintä
- Työyhteisöviestintä
- Markkinointiviestintä
- Verkkoviestintä
- Vaikuttajaviestintä

Näihin ja muihin viestinnän tehtäviin ja osa-alueisiin voidaan nähdä liittyvän kaksi perusluonteista tiedollista velvollisuutta: totuudellisuus (harhaanjohtamisen välttäminen) ja tärkeän (uuden) tiedon jakaminen. Edellä lueteltuihin viestinnän tehtäviin liittyy myös eettisiä velvollisuuksia, joista keskeisimpiä ovat viestinnän kohteina olevien henkilöiden itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen – siis manipuloinnin ja paternalismin eli liiallisen ohjauksen välttäminen – sekä ihmisoikeuksien kunnioittaminen. YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen (1948) mukaan jokaisella on oikeus mielipiteen- ja sananvapauteen. Tähän sisältyy oikeus häiritsemättä pitää mielipiteensä sekä oikeus hankkia, vastaanottaa ja levittää tietoja kaikkien tiedotusvälineiden kautta (19. artikla). Tältä pohjalta vastuullisuus voidaan geneerisesti (eli myös viestinnän yhteyteen sopivalla tavalla) määritellä seuraavasti: vastuullisuus tarkoittaa yhteiskunnan ja yhteisen edun kannalta relevantteihin arvoihin eli hyvinä ja tavoiteltavina pidettyihin ominaisuuksiin, kuten totuuteen, ihmisarvoon ja oikeudenmukaisuuteen, sitoutumista ja näiden arvojen mukaan toimimista.

Viestinnässä voidaan erottaa monenlaisia viestijöitä eli viestinnän tekijöitä. Niitä ovat muun muassa seuraavat:

- Organisaatioviestinnän ammattilaiset, organisaation johto, viranhaltijat
- Uutis- ja ajankohtaismedia, toimittajat
- Sosiaalinen media; kuka tahansa yksilö tai mikä tahansa yhteisö

Lienee selvää, että tämäkään lista ei ole tyhjentävä, kuten ei myöskään seuraava lista viestinnän kuluttajista tai vastaanottajista:

- Yksilöt (eri rooleissaan) ja organisaatiot
- Asiakkaat
- Kumppanit
- Sidosryhmät

- Suuri yleisö (ml. lapset, nuoret, työikäiset, seniorit)
- Viranomaiset
- Poliittiset ja elinkeinoelämän päättäjät

Viestinnän tehtävien, tekijöiden ja vastaanottajien moninaisuudesta voidaan muodostaa erilaisia yhdistelmiä. Niissä voi viestinnän vastuullisuus painottua eri tavoilla, kuten viranomaisten tekemässä organisaatioviestinnässä poliittisille päättäjille tai uutis- ja ajankohtaismedian jakamassa informaatiossa suurelle yleisölle. Myös viestinnän sisältöjen tiedollinen vaatavuus ja eettinen arkaluonteisuus vaikuttavat vastuullisuutta koskeviin vaatimuksiin. Vaikeita ja mutkikkaita asioita on selitettävä laajalle yleisölle, ja arkaluonteisissa kysymyksissä on tasapainoitava avoimuuden ja yksityisyyden suojaamisen välillä. Lapsille ja nuorille suunnattu viestintä edellyttää erityisen huolellista harkintaa vastuullisuuden näkökulmasta (Karvonen 2016: 75; Frig & Uusitalo 2021: 36).

Sosiaalisessa mediassa tapahtuvaan viestintään liittyy yleisiä tiedollisia ja eettisiä haasteita, kuten totuudessa pysyminen ja kohteliaisuussääntöjen noudattaminen. Lisäksi on sosiaalisen median erityislaadusta – epämuodollisesta ja usein yksilölähtöisestä viestinnästä – johtuvia haasteita. Voidaan sanoa, että sosiaalinen media ohjaa vastakkaiseen suuntaan kuin roomalaisen runoilijan Ovidiuksen (1924: 116) ohje ”hyvin eli se, joka huomaamatta eli” (*bene qui latuit bene vixit*). Toisaalta voidaan pohtia, ohjaako sosiaalinen media erityislaatuiseen huomaamattomuuteen. Postausten valtavirrassa voi pysyä huomaamattomana kuin parvikala. Sosiaalisessa mediassa voi tuki myös yrittää nousta esiin ja erottautua muista. Tähän liittyvät läsnäolon ja medianäkyvyyden vaatteet voivatkin ruokkia narsistista turhamaisuutta, joka ei edistä viestinnän vastuullisuutta (Pihlström 2021: 150).

Sosiaalisen median käyttöön liittyy tärkeä yksilön psykologista kehitystä koskeva tarve. Jokaisella ihmisellä on tarve tulla tunnustetuksi. Tuo tarve on jo vauvoilla. Ihmiseksi kehittyminen edellyttää, että perustavanlaatuisissa ihmissuhteissa meidät tunnustetaan arvokkaiksi (Maslow 1943: 381–382). Tunnustamista tarvitaan terveen itsetunnon syntymiseen ja itsensä hahmottamiseen muista erillisenä yksilönä. (Hacker 2021: 46–50.) Nähdäkseni ”hyvin eli se, joka huomaamatta eli” ei ole mikään ihmiseksi kasvamisen perusohje. Suurta vahinkoa ei välttämättä tapahdu, vaikka tunnustuksen saamisen tarve ruokkisi myös sosiaalisen median käyttöä. Siinä nettiriippuvuuden ja huomionkipeyden jälkeen pahinta lienee kateus ja katkeruus. Niistä kärsivä voi olla pettynyt muiden saamaan tai itseltä puuttuvaan näkyvyyteen. Siitä voi kuitenkin päästä yli. Tietä viitoittaa Ovidiuksen ohje, joka ikään kuin historian oikusta on ajankohtaisempi tänään kuin kenties koskaan.

4 Kestävää kehitystä koskeva ja edistävä viestintä

Edellä erotettiin vastuullisuuden eri merkityksiä ja osa-alueita. Niistä kahden jälkimmäisen – ympäristövastuun ja muiden ESG-asioiden – pohjalta vastuullisen viestinnän erityismerkitykseksi voidaan täsmentää kestävä kehitys koskeva ja edistävä viestintä. Tällaista viestintää tarvitaan, jotta kansalaiset ja yhteiskunta osaisivat varautua erilaisiin ekologisiin, sosiaalisiin ja taloutta koskeviin uhkiin ja voisivat vähentää riskien toteutumisen todennäköisyyttä. Jos riskit kuitenkin toteutuvat, viestintä voi auttaa vähentämään haittoja ja nopeuttamaan kriisistä tai vahingosta toipumista (Lehtonen 2022: 49).

Vastuullinen viestintä ei ole kuitenkaan vain kansalaistaitojen opettamista, vaan sillä on myös yhteiskuntakriittinen ulottuvuus. Tämä koskee erityisesti uutis- ja ajankohtaismediassa työskenteleviä toimittajia. Vastuulliseen viestinnän yhteiskuntakriittiseen tehtävään kuuluvat muun muassa poliittisten ja taloudellisten päätösten arviointi, talousjär-

jestelmää ja poliittista järjestelmää koskeva kritiikki, ilmastotoimien ja muiden luonnon-suojelullisten toimenpiteiden riittämättömyyden paljastaminen sekä vastuullisen toiminnan vaatiminen eri toimijoilta yhteiskunnassa ja tuon vastuun konkretisointi.

Vastuun konkretisoimiseksi on viestinnässäkin hyödyllistä tunnistaa vastuun eri osatekijöitä. Niitä ovat ainakin seuraavat:

- (1) Vastuussa oleva yksilö tai yhteisö (esim. yritys tai järjestö)
- (2) Asia tai toiminta, johon vastuullisuus kohdentuu
  - organisaation oma toiminta
  - yleiset, kaikkia koskevat vastuut (esim. ilmastonmuutoksen hillintä, yleinen etu)
- (3) Taho, jolle ollaan vastuussa (esim. omistaja, valtio, suuri yleisö, jälkipolvet)
- (4) Tapa, jolla vastuu näkyy ja toteutuu (esim. maine, pakotteet ja rangaistukset, velvollisuus korvata aiheuttamansa vahinko)
- (5) Vastuun säätäjä (esim. yhteisö, lainsäätäjä)
- (6) Vastuuseen asettaja (esim. yksilöt, yhteisöt, tuomioistuimet)
- (7) Vastuun muoto (esim. moraalinen, oikeudellinen, taloudellinen, poliittinen, virkavastuu)
- (8) Vastuun eettinen viitekehys (esim. velvollisuusetiikka, seurausetiikka, sopimusteoria)

Osatekijät 1–4 edustavat vastuun sisältöä. Osatekijät 5–8 edustavat puolestaan vastuun muotoa, edellytyksiä ja reunaehtoja. Epämääräisyys ja yleisluonteisuus pyrkivät lisääntymään, kun listalla edetään ylhäältä alas. Vastuun toteutumisesta ja niistä, joille ollaan vastuussa, jää helposti hatara ja epämääräinen kuva. Moraaliposeerausta ja hyvesignaalointia on sellainen vastuullisuuden korostaminen, jossa yllä mainituista osatekijöistä on selvillä vain ensimmäinen: vastuussa oleva yksilö tai yhteisö.

Vastuun säätäjiä ovat viime kädessä yhteisö ja lainsäätäjä, ja vastuuseen asettajia yksilöt, yhteisöt ja tuomioistuimet. Vastuun päämuodot ovat moraalinen ja oikeudellinen. Muita muotoja ovat taloudellinen ja poliittinen vastuu sekä oikeudelliseen vastuuseen liittyvä virkavastuu. Oikeudellinen ja taloudellinen vastuu ovat vastuun muodoista kouriintuntuvimpia, sillä niihin liittyy velvollisuus korvata aiheuttamansa vahinko. Oikeuslaitos ja viranomaiset huolehtivat tällaisen vastuun toteutumisesta.

Vastuullisuutta koskevassa viestinnässä on tapauskohtaista, mitkä osatekijöistä ovat erityisen tärkeitä ja relevantteja. Yleisesti voidaan kuitenkin todeta, että viestinnässä voi olla aiheellista täsmentää erityisesti osatekijöitä 3 ja 4 eli tahoja, joille ollaan vastuussa, sekä tapoja, joilla vastuun on määrä näkyä ja toteutua. Nuo tavat voivat suuntautua ajallisesti eteen- tai taaksepäin eli ne voivat koskea vastuunkantamiseen nyt ja tulevaisuudessa tarvittavia tekoja ja toimenpiteitä tai jo tehdyistä teoista annettavia "taaksepäin katsovia" sanktioita.

Vastuullisuuden "eteenpäin katsovaan" toteutumistapaan liittyy vahvasti sen suhde kestävään kehitykseen, mihin on syytä kiinnittää huomiota myös vastuullisuutta koskevassa viestinnässä. Tämä voi auttaa vastuullisuuden ja kestävä kehityksen keskinäisen riippuvuuden ymmärtämistä. Voidaan sanoa, että vastuullisuus ja kestävä kehitys ovat erilaisia tapoja perustella samoja käytäntöjä – sellaisia kuin ilmastonmuutoksen ja luontokadon hillitseminen, luonnonvarojen säästäminen ja saastumisen vähentäminen. Jos vastuullisuus ja kestävä kehitys ymmärretään toimenpideohjelmiksi, kuten ne usein hahmotetaan yritysten ja muiden organisaatioiden strategioissa, niin vastuullisuuden kuin kestävä kehityksen tehtävälisellä voidaan nähdä olevan myös yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden edistäminen. Nämä liittyvät kiinteästi vastuullisen viestinnän yhteiskuntakriittiseen tehtävään. Ne myös laajentavat vastuullisuuden ymmärtämistä ympäristöasioista sosiaalisten ja taloudellisten kysymysten suuntaan.

Voidaan myös sanoa, että vastuullisuuteen kuuluvat kaikki teot ja toimenpiteet, joilla edistetään kestävä kehitystä. Kuten todettu, tällaisella toiminnalla on ekologinen, taloudellinen ja yhteiskunnallinen ulottuvuus (WCED 1987). Vastuullisuuden ja kestävä kehityksen viitekehykset voivat kuitenkin olla erilaiset. Keskeiset erot liittyvät niiden taustalla oleviin eettisiin malleihin. Vastuullisuus on myös laajempi käsite kuin kestävä kehitys, mikä näkyy siinä, että vastuullisuudesta puhutaan muuallakin kuin kestävä kehityksen yhteydessä (DesJardins & McCall 2014; Blowfield & Murray 2008).

Kaikkein yleisimmässä merkityksessä vastuullisuus tarkoittaa vastuun ottamista ja kantamista. Se viittaa yksilön ominaisuutena velvollisuudentuntoon, huolellisuuteen ja rehellisyyteen. Liiketoiminnan vastuullisuudella tarkoitetaan usein yrityksen itselleen määrittelemää yhteiskuntavastuuta. Siihen kuuluvat ESG-asiat, eettiset arvot, vastuu ympäristöstä, henkilöstöstä ja asiakkaista (DesJardins & McCall 2014). Kun yrityksen ulkopuoliset tahot peräävät yritysvastuuta, painoa pannaan yrityksen oikeudellisille, eettisille ja yhteiskunnallisille velvollisuuksille. Elinkeinoelämässä kestävällä kehityksellä puolestaan viitataan yrityksen tai muun organisaation toiminnalla, tuotteilla ja palveluilla tavoiteltaviin pitkän aikavälin hyötyihin. Siksi voidaan sanoa, että vastuullisuus resonoi velvollisuusetiikan kanssa ja kestävyys seurausetiikan kanssa (Jain 2020).

Velvollisuusetiikka korostaa sääntöjen seuraamista. Tuomas Akvinolaisen (2002: 604) mukaan luonnollisen (yleispätevän) moraalilain ensimmäinen sääntö on se, että hyvää on tehtävä ja paha vältettävä. Toinen myöhäiskeskiajan merkittävä filosofi William Ockham määritteli pahan seuraavasti: paha ei ole mitään muuta kuin sen tekeminen, minkä vastakohtana tekemiseen on velvoitettu (McCord Adams 1986: 14). Kant (2014: 55–56) vuorostaan katsoi valistuksen hengessä, että moraalinen toiminta on velvollisuuden täyttämistä, joka perustuu oman järkemme säätämään moraalilakiin. Velvollisuusetiikan perinteessä on siis vahvasti uskottu, että kuka tahansa järkävä ihminen voi ymmärtää, mitkä hänen yleispätevät velvollisuutensa ovat.

Seurausetiikassa taas tekoa tai toimintaa arvioidaan seurausten ja vaikutusten perusteella. Sen mukaan teko on moraalisesti hyvä, jos seuraus on hyvä. Seurausetiikan malleista tunnetuin on utilitarismi (Mizzoni 2010). Sen kehittäjä Jeremy Bentham (1748–1832) esitti hyödyn periaatetta, jonka mukaan teon oikeellisuuden kriteeri on sen tuottama mielihyvä: "Ainoa oikea, sovelias ja yleisesti toivottava inhimillisen toiminnan päämäärä – ja erityisesti hallitsevassa asemassa olevien toiminnan päämäärä – on kaikkien toiminnan vaikutuspiiriin kuuluvien suurin onnellisuus" (Bentham 1982: 11–12; Häyry 2001: 205). Utilitarismi neuvoo siis, että ihmisten tulisi tehdä toimintaansa koskevia päätöksiä arvioimalla teoista koituvia hyötyjä ja haittoja. Tähän liittyy ongelma, että tekojen seuraukset eivät ole aina ennustettavissa. Lisäksi vaikka seurauksia kyettäisiinkin ennakkoimaan, niitä koskeva arviointi voi riippua vahvasti tarkastelijan näkökulmasta: yhdestä näkökulmasta hyvä seuraus voi olla toisesta näkökulmasta huono. Tämän tulisi ohjata vastuullista viestintää niin, että sisältöjä – varsinkin monenlaisia mielipiteitä herättäviä aiheita – pyritään tarkastelemaan monipuolisesti ja eri näkökulmista.

Myös kestävään kehitykseen liittyy ennustamisen vaikeus. Tilanteet ja olosuhteet voivat muuttua nopeasti yhdellä tai useammalla kriteerillä arvioituna. Lisäksi mahdollisuuksiemme vaikuttaa kehitykseen toivotun skenaarion toteutumiseksi ovat rajalliset (Lehtonen 2009: 115, 118). Kehityksen kestävyys voidaan oikeastaan tietää vasta vuosien tai vuosikymmenten kuluttua. Tämä on syytä ottaa huomioon myös vastuullisuusviestinnässä. Esimerkiksi organisaatioviestinnässä voi olla houkutus korostaa juuri saavutettuja saavutuksia ja sivuuttaa se, että vastuullisuusustyö on pitkäjänteinen, ellei päättymätön prosessi, johon liittyy paljon epävarmuutta.

Ymmärrettävää kyllä organisaatioiden vastuullisuudesta viestittäessä keskitytään usein käsillä oleviin tuloksiin ja toiminnan toivottuihin vaikutuksiin (Blowfield & Murray 2008: 192–194, 357). Siksi vastuullisuusviestintä virittyy helposti seurauseettisesti. Vastuullisuuden käsite resonoi kuitenkin vahvasti velvollisuusetiikan kanssa. (Rydenfelt & Juholin 2016: 17–20; Kuronen 2016: 44–45.) Myös tunnollista velvollisuuksien täyttämistä voidaan käyttää markkinointikeinona tyyliin ”pidämme sen, minkä lupaamme”. Velvollisuusetiikka kuitenkin korostaa, että velvollisuuksia tai niiden noudattamista ei viime kädessä perustele muu kuin järki ja hyvä tahto (Kant 2014: 35, 55–56; 2016: 122). Lupauksia ei tule pitää sen takia, että se tuo mainehyötyjä, vaan siksi, että se on velvollisuus.

5 Vastuullisuutta koskevan viestinnän muodot ja edellytykset

Vastuullisuutta koskevaa organisaatioviestintää voidaan lähestyä kahdesta päänäkökulmasta. Ensimmäisessä lähtökohtana on organisaatioarvojen ja vastuun kentän määrittely ja arvoista viestiminen. Siinä on kyse organisaatioviestinnän avulla tapahtuvasta eettisten arvojen ja organisaatioarvojen juurruttamisesta organisaation käytäntöihin ja toimintatapoihin. Lisäksi tähän ”arvonäkökulmaan” liittyy ekologisen, sosiaalisen ja kulttuurisen sekä taloudellisen vastuun huomioon ottaminen ja viestiminen organisaation kaikessa toiminnassa. Se tarkoittaa eettisten ja vastuullisten käytäntöjen ja toimintatapojen ylläpitoa ja kehittämistä organisaatioviestinnän avulla.

Toisesta näkökulmasta vastuullisuutta koskeva viestiminen tarkoittaa organisaatioviestinnän avulla tapahtuvaa eettisten ja vastuullisten käytäntöjen ja toimintatapojen ylläpitoa ja välittämistä eteenpäin. Kokonaisuuteen kuuluu ESG-asioiden hyvän hoidon kehittäminen ja turvaaminen organisaatioviestinnän avulla. Kyse on ympäristö-, yhteiskunta-, hallintoasioihin liittyvien saavutusten, kehittämistoimien ja haasteiden viestimisestä. Lisäksi tähän toiseen näkökulmaan liittyy YK:n Kestävän kehityksen tavoitteiden (*sustainable development goals*, SDGs) tunnistamista ja edistämistä organisaation toiminnassa niin ekologisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden kuin taloudellisen kestävyuden kannalta.

Vastuullisuusviestintäänkin tarvitaan välineitä. Ensinnäkin tarvitaan sekä aineellisia että aineettomia resursseja viestinnän organisointiin ja toteuttamiseen. Esimerkiksi organisaation vaikutusten arviointi ja vastuullisuusraportit vaativat pääsyä tarvittaviin tietoihin. Tietojen hakuun ja analysointiin tarvitaan henkilöstöä. Vastuullisuusviestinnän välineitä ovat myös erilaiset toimenpideohjelmat haittojen vähentämiseksi ja hyvittämiseksi. Konkreettisia vastuullisuusviestinnän välineitä ovat organisaation omat ja yleiset julkilausumat.

Vastuullisuusviestintään tulee siis osoittaa taloudellisia ja henkilöstöresursseja. Ilman niitä vastuullisuusviestintää ei tapahdu. Monissa suurissa organisaatioissa on vastuullisuusohjelmaksi nimetty oma vastuuhenkilö tiimeineen (Blowfield & Murray 2008: 200–201, 357; Kuronen 2016: 45; Mäkelä 2021: 85–87; Onkila ym. 2021: 117). Näissä tiimeissä käsitellään usein myös vastuullisuusviestintään kuuluvia asioita. Siksi on tärkeää, että organisaatioissa kerrytetään vastuullisuusviestinnän osaamista ja asiantuntemusta. Tarvitaan myös vastuullisuusviestintää tukevien rakenteiden ja toimintatapojen kehittämistä. Siihen voidaan käyttää erilaisia työkaluja, kuten vastuullisuusohjelmia ja -ohjelmistoja (esim. Ekokompassi-ympäristöjärjestelmä (2022), jolla organisaatio voi tunnistaa omat ympäristövaikutuksensa ja määrittää tarvittavat ympäristötavoitteet ja toimenpiteet sekä seurata ja auditoida ympäristöohjelmansa toteutumista).

Vastuullisuusviestinnän välineitä ovat myös organisaation vaikutusten arviointi ja vastuullisuusraportit. Niihin sisältyy usein ympäristö- ja sosiaalisten vaikutusten arviointia. Nykyisin monissa organisaatioissa tehdään hiilijalanjälkilaskentaa, ja tulevaisuudessa

yhä useampi organisaatio arvioi myös aiheuttamiaan luontohaittoja (Kuronen 2016: 47–48; Mäkelä 2021: 84; Vainio 2021).

Vastuullisuusraportit esittävät suosituksia ja suuntaviivoja organisaation tulevaisuuden varalle. Siten raportit ovat syötettä vastuullisuutta koskeville päätöksille ja tavoitteenasetteluille. Vastuullisuustyön syötteenä voivat toimia myös esimerkiksi työyhteisön hyvinvointikyselyt. Niitä koskeva viestintä liittyy työyhteisön sisäiseen sosiaaliseen vastuuseen ja hyvään hallintotapaan. Työyhteisön hyvinvoinnin esteiden ja voimavarojen tunnistaminen ja aihetta koskeva yhteinen keskustelu edellyttävät organisaation sisäistä viestintää (Eräranta & Penttilä 2021: 18–19, 22; Mäkelä 2021: 81–82; Onkila ym. 2021: 110, 116).

Vastuullisuudesta viestimisen väline on myös ”kolmoistilinpäätös” (Triple Bottom Line, TBL, 3BL) eli yrityksen tai muun organisaation suorituskyvyn ilmoittaminen taloudellisen tuloksen lisäksi myös ympäristö- ja sosiaalisten vaikutusten suhteen. Tähän viitataan usein sanoilla ”People, Planet, Profit” (Blowfield & Murray 2008: 17, 135).

Kirjanpitolaki (1336/1997 3 a luku 1–2 §§ ja 5 §) velvoittaa suuryritykset, joiden työntekijämäärä tilikauden aikana on keskimäärin yli 500 henkilöä, raportoimaan yhteiskuntavastuusta vuosittain. Yritykset esittelevät erikseen tai vuosikertomuksen yhteydessä toimintansa ekologisia, yhteiskunnallisia ja taloudellisia vaikutuksia. Samalla yritykset tekevät näkyväksi vastuullisuustyötään. Raporteissa puhutaan usein myös kestävästä kehityksestä.

Välineitä vastuullisuusviestintään ovat myös erilaiset toimenpideohjelmat ympäristöhaittojen vähentämiseksi ja hyvittämiseksi. Niitä ovat muun muassa kasvihuonekaasujen päästövähennystavoitteet ja luontohaittojen hyvitys eli ekologinen kompensatio. Keskeistä erilaisissa toimenpideohjelmissa on hankinta- ja tuotantoketjujen perkaaminen, jolla pyritään estämään ympäristövahinkoja ja ihmisoikeusloukkauksia. Toimenpideohjelmissa voidaan siis ottaa huomioon myös sosiaalinen vastuu, jossa voidaan erottaa sisäinen ja ulkoinen ulottuvuus (Lehtonen 2016: 269). Organisaation sisäistä sosiaalista vastuuta on muun muassa työyhteisön hyvinvoinnin kehittäminen, jota viestintä voi tukea eri tavoin. Ulkoiseen sosiaaliseen vastuuseen sisältyy organisaation yhteiskuntasuhteiden kehittäminen ja yhteiskunnallisen toiminnan suunnittelu.

Lisävälineitä vastuullisuusviestintään ovat erilaiset organisaation omat ja yleiset julkilausumat. Strategiassa ilmaistaan ja perustellaan organisaatioarvot, ja strategiaan voi sisältyä myös erillinen vastuullisuusstrategia. Erilaiset kestävä kehityksen toimintatapa ja -periaatteita koskevat julkilausumat ja selvitykset ovat myös tärkeä osa vastuullisuuden viestimistä. Vaikka organisaation toimintatapaohje (Code of Conduct) on ensisijaisesti tarkoitettu organisaation sisäiseksi dokumentiksi, monet organisaatiot laittavat toimintatapaohjeensa julkisille verkkosivuilleen, sillä sekin osoittaa organisaation suhtautuvan vakavasti toimintakulttuurinsa kehittämiseen ja eettisyyteen.

Sisäistä ja ulospäin suuntautuvaa vastuullisuustyötä voidaan vahvistaa sitoutumalla kansainvälisiin julistuksiin ja sopimuksiin. Niihin voidaan vedota myös vastuullisuusviestinnässä ja vastuullisuusstrategiassa. Eri toimialoilla keskeisiä kansainvälisiä julistuksia ja sopimuksia ovat muun muassa seuraavat:

- YK:n ihmisoikeuksien julistus (1948) ja lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (1989)
- ILO:n julistus työelämän peruseriaateista ja -oikeuksista (2000)
- OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille (2011)
- Kansainvälisen Kauppakamarin (ICC) Kestävä kehityksen peruskirja (2017) ja lahjonnan ja korruption vastaiset ohjeet (2011)

- YK:n Global Compact -aloite koskien ihmisoikeuksia, työelämän standardeja, ympäristöasioita ja korruption kitkemistä (2000)
- YK:n Kestävän kehityksen tavoitteet (Sustainable Development Goals, SDGs) (2015)
- Amfori Business Social Compliance Initiativen (amfori BSCI) ostotoiminnan periaatteet (2014)

Yhteys vastuullisuustyön ja kestävä kehityksen välillä voidaan tunnistaa myös vastuullisuusviestinnässä, jossa usein puhutaan molemmista. Vastuullisuus ja kestävä kehitys eivät kuitenkaan ole synonyymeja keskenään, vaan suhteutuvat toisiinsa kuin keino ja väline. Toimimalla vastuullisesti ja käyttämällä vastuullisuutta viestiviä välineitä voidaan edistää kestävä kehitystä niin ympäristöön ja yhteiskunnalliseen hyvinvointiin kuin hyvään taloudenhoitoonkin liittyvissä kysymyksissä.

6 Tapausesimerkki: Wärtsilän vastuullisuusviestintä

Wärtsilä on suomalainen pörssiyhtiö, jonka toimintaa säätelee arvopaperimarkkinalaki (746/2012). Lain (746/2012 1 § 4) mukaan pörssiyhtiön on viipymättä kerrottava kaikki sellaiset päätöksensä sekä toimintaa koskevat seikat, jotka vaikuttavat olennaisesti arvopaperin arvoon. Näin lainsäädäntö raamittaa myös Wärtsilän vastuullisuusviestinnän lähtökohtia ja käytäntöjä.

Verkkosivuillaan Wärtsilä kertoo, että se on maailman johtava merenkulku- ja energiamaarkkinoiden innovatiivisten teknologioiden ja elinkaariratkaisujen valmistaja. Jos mainossanat jätetään sivuun, Wärtsilän päätehtävää voidaan luonnehtia meri- ja energiateollisuuden tuotteiden, kuten moottoreiden, ja niihin liittyvien palvelujen (mm. laitehuoltojen) valmistamiseksi ja myymiseksi. Tätä Wärtsilä pyrkii luonnollisestikin tekemään kannattavasti, sillä vain siten yrityksen toiminta voi jatkua pitkällä aikavälillä. Yrityksen pyrkimyksiä ohjaa myös osakeyhtiölaki (624/2006 1 § 5), jonka mukaan yhtiön toiminnan tarkoituksena on tuottaa voittoa osakkeenomistajille. Wärtsilän päätehtävään liittyy siis olennaisesti sen hoitamisen lakisääteinen ja konstitutiivis-regulatiivinen (eli määrittelevä ja säännöittävä) tapa: voiton tuottaminen (Pihlström 2021: 145–146).

Kannattavuuspyrkimyksen ohella Wärtsilällä, kuten useimmilla ellei kaikilla muillakin yrityksillä, on liuta muita regulatiivisia pyrkimyksiä. Organisaatioviestintänsä perusteella Wärtsilän regulatiiviset pyrkimykset kietoutuvat vahvasti ympäristö- ja yhteiskuntavastuun ympärille. Verkkosivuillaan Wärtsilä (2022) kertoo mahdollistavansa kestävä yhteiskunnat valmistamiensa ja myymiensä tuotteiden ja palveluiden avulla ("enabling sustainable societies through innovation in technology and services"). Yhteiskuntavastuun kantaminen ei ole kuitenkaan Wärtsilän päätehtävä vaan regulatiivinen tehtävä, joka edistää yhtiön kykyä hoitaa päätehtäväänsä – tuotteidensa ja palvelujensa valmistamista ja myyntiä – mahdollisimman hyvin ja kannattavasti myös pitkällä aikavälillä.

Organisaatio- ja verkkoviestinnän avulla Wärtsilä rakentaa itsestään kuvaa yrityksenä, jonka ydintoiminta ja yhteiskuntavastuu ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Ydintoiminnan ja yritys vastuun yhteensulautuminen on tyypillistä yhteiskunnallisille yrityksille. Sellaiset ratkovat liiketoiminnallaan yhteiskunnallisia tai ympäristöongelmia. Ne myös käyttävät merkittävän osan voitostaan yhteiskunnallisen tavoitteensa edistämiseen (Arvoliiitto 2022). Ensin mainittu tavoite – ympäristöongelmien ratkominen – on selvemmin Wärtsilän alaa. Ei ole yhtä selvää, että Wärtsilä käyttäisi merkittävän osan voitostaan yhteiskunnallisen tavoitteensa, kestävien yhteiskuntien edistämiseen. Tosin tämän tavoitteen edistäminen voi tapahtua myös investoimalla merkittävä osa voitoista tutkimus-, kehitys- ja innovaatio toimintaan, kuten Wärtsilä tekee. Joka tapauksessa Wärtsilä

pyrkii organisaatioviestinnän avulla luomaan itsestään kuvaa toimijana, jonka ydinliiketoiminta palvelee yhteistä etua ja joka tähtää yhteishyvä toteutumiseen. Siksi voidaan sanoa, että organisaatioviestinnällä Wärtsilä maalaa itsestään yhteiskunnallisen yrityksen kaltaista kuvaa.

Wärtsilän tapauksen valossa voidaan erottaa kolme keskeistä tapaa, jolla vastuullisuus ja viestintä liittyvät toisiinsa. Ensinnäkin on vastuullinen viestintä, joka on näistä tavoista geneerisin. Siinä on kyse yleisesti viestinnästä, joka täyttää tiedolliset ja eettiset vaatimukset. Viestinnän keskeisiä tiedollisia vaatimuksia ovat totuus, perusteltavuus, tärkeys ja relevanttius. Näihin kytkeytyvät vahvasti viestinnän eettiset vaatimukset. Viestinnälle asettavia eettisiä vaatimuksia ovat muun muassa se, että viestintä ei liioittele eikä vähättele, viestintä kertoo tärkeistä asioista, relevanteista uhista ja vaaroista, ja tarttuu myös vaikeisiin aiheisiin. Näin ollen vastuullisuus on viestinnän yleinen tavoite ja määre, joka ei liity pelkästään vastuullisuusviestintään tai vastuullisuuden viestintään, vaan kuvaa yleisesti viestinnän tiedollista ja eettistä laatua.

Toiseksi on vastuullisuusviestintä, jolla tarkoitetaan organisaation vastuullisuustyötä ja vastuullisuustoimia esittelevää ja taustoittavaa viestintää. Sitä voidaan luonnehtia sen tiedottamiseksi ja markkinoinniksi, mitä organisaatio tekee tai suunnittelee tekevänsä vastuullisuuden ja kestävä kehityksen edistämiseksi. Tämä on myös tärkeä osa Wärtsilän organisaatioviestintää.

Kolmanneksi on vastuullisuuden viestintä, joka viittaa organisaation vastuullisuustyöllä saavutettuja tuloksia ja niihin liittyviä kehittämistarpeita koskevaan viestintään. Tässä kolmannessa tavassa markkinoinnillinen ulottuvuus on edellistäkin vahvemmassa roolissa. Siinä helposti korostuu sen esittely, mitä hienoa ja kestävä organisaatio on saanut aikaan, vaikka haasteiden ja kehittämistarpeiden esittely voisi olla sitäkin tärkeämpää.

7 Vastuullisen viestinnän reunaehdot

Tässä artikkelissa vastuullisuus on määritelty yhteisen edun kannalta relevantteihin arvoihin sitoutumiseksi ja noiden arvojen mukaan toimimiseksi. Viestinnän tehtäviin ja osa-alueisiin liittyy kaksi perustavaa tiedollista arvoa, totuudellisuus ja relevanttius, joista jälkimmäinen viittaa velvollisuuteen jakaa tärkeää uutta tietoa. Tässä artikkelissa on erotettu kolme tapaa, jolla vastuullisuus ja viestintä liittyvät toisiinsa erilaisissa organisaatioissa. Vastuullinen viestintä on geneerinen määre, joka kuvaa niin tiedolliset kuin eettisetkin vaatimukset täyttävää viestintää. Vastuullisuusviestintä on organisaation vastuullisuustyötä ja vastuullisuustoimia esittelevää viestintää. Vastuullisuuden viestintä keskittyy raportoimaan organisaation vastuullisuustyön saavutuksia ja haasteita.

Vastuullisuusviestintään tarvitaan välineitä. Ensinnäkin tarvitaan sekä taloudellisia ja henkilöstöresursseja viestinnän organisointiin ja toteuttamiseen. Siksi on tärkeää, että organisaatioissa kerrytetään vastuullisuusviestinnän osaamista ja asiantuntemusta. Tarvitaan myös vastuullisuusviestintää tukevien rakenteiden ja toimintatapojen kehittämistä. Monissa organisaatioissa konkreettisia vastuullisuusviestinnän välineitä ovat vastuullisuusraportit, jotka suuryrityksissä ovat lakisääteisiä. Vastuullisuusviestinnän välineitä ovat myös erilaiset julkilausumat ja sitoumukset.

Suomi on komeillut pitkään kärkisijoilla Toimittajat ilman rajoja -järjestön (RSF) vuosittaisessa lehdistönvapausvertailussa. Median keskittyminen ja toimittajasyytteet pudottivat kuitenkin maamme vertailun viidenneksi vuonna 2022 (Reporters Without Borders 2022). Tämä muistuttaa vastuullisen viestinnän tärkeydestä ja vaatimuksista. Vastuullisen viestinnän onnistuminen edellyttää, että myös mediavalta ja oikeusjärjestelmä toi-

mivat vastuullisesti. Niiden mahdollisuusehdot riippuvat toisistaan: vastuullinen viestintä voi vahvistaa oikeuden, vallan ja yhteiskunnan vastuullisuutta ja päinvastoin. Siksi tarvitaan lisää tutkimusta viestintään kohdistuvista moninaisista ja osittain ristiriitaisista vaatimuksista. Nämä vaatimukset ovat muun muassa eettisiä, poliittisia ja taloudellisia; vaatimukset liittyvät vallan ja vastuullisuuden eri ulottuvuuksiin.

Lähteet

- Amfori Business Social Compliance Initiative Code of Conduct (2014). Saatavilla: <https://www.amfori.org/sites/default/files/amfori-2020-03-05-amfori-BSCI-code-of-conduct.pdf> (lainattu 3.10.2022).
- Arvoliitto (2022). Mikä on yhteiskunnallinen yritys? Saatavilla: <https://arvoliitto.fi/mika-on-yhteiskunnallinen-yritys/> (lainattu 3.10.2022).
- AML (746/2012). Arvopaperimarkkinalaki. Annettu Helsingissä 14.12.2012. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120746> (lainattu 3.10.2022).
- Bentham, J. (1982). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Menthuen.
- Blowfield, M. & Murray, A. (2008). *Corporate Responsibility: A Critical Introduction*. Oxford University Press.
- DesJardins, J. R. & McCall, J. J. (Toim.) (2014). *Contemporary Issues in Business Ethics* (6th edition). Cengage Learning.
- Ekokompassin verkkosivut (2022). Saatavilla: <https://ekokompassi.fi/> (lainattu 3.10.2022).
- Eräranta, K. & Penttilä, V. (2021). Vastuullisuusviestintä – vastuullista viestintää? Teoksessa: K. Eräranta & V. Penttilä (Toim.). *Vastuullinen viestintä*. ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry. 13–27.
- Esperi Care (2019). Tiedote: Esperi Caren toimitusjohtaja jättää tehtävänsä. Saatavilla: <https://www.esperi.fi/tietoa-meista/ajankohtaista-esperissa/esperi-caren-toimitusjohtaja-jattaa-tehtavansa> (lainattu 3.10.2022).
- Frig, M. & Uusitalo, N. (2021). Vastuullisuusviestintä pirullisessa ilmastokriisissä. Teoksessa: K. Eräranta & V. Penttilä (Toim.). *Vastuullinen viestintä*. ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry. 28–42.
- Goodman, M. (2019). Introduction to the special issue: Corporate communication – transformation of strategy. *Journal of Business Strategy* 40(6), 3–8.
- Hacker, P. M. S. (2021). *The Moral Powers: Study of Human Nature*. Wiley-Blackwell.
- Hjerpe, C. (2020). Kiertotalous vaateyrityksen vastuuviestinnässä. Teoksessa: H. Hirsto, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räisänen & N. Keng (Toim.). *Työelämän viestintä III*. VAKKI. 46–59.
- Häyry, M. (2001). 12. Jeremy Bentham ja klassinen utilitarismi. Teoksessa: J. Tontti, K. Mäkelä & Heta Gylling (Toim.). *Filosofien oikeus 1*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, 203–214.
- Jain, H. (2020). Mandatory corporate social responsibility: A utilitarian and deontological perspective. *Open Journal of Business and Management* 8(5), 2278–2284.
- ICC Business Integrity Compendium (2017). Saatavilla: <https://www.icc.fi/wp-content/uploads/icc-business-integrity-compendium2017-web.pdf> (lainattu 3.10.2022).
- ICC Rules on Combating Corruption (2011). Saatavilla: <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2011/10/ICC-Rules-on-Combating-Corruption-2011.pdf> (lainattu 3.10.2022).
- Ihmisoikeusliitto (2022). YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus. Saatavilla: <https://ihmisoikeusliitto.fi/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-julistus/> (lainattu 3.10.2022).
- ILO (63/2000). Julistus työelämän peruseriaatteista ja -oikeuksista. Saatavilla: https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2000/20000063/20000063_2 (lainattu 3.10.2022).
- Kant, I. (2014). *Moraalin metafysiikan perustus*. Areopagus.
- Kant, I. (2016). *Käytännöllisen järjen kritiikki*. Gaudeamus.
- Karvonen, E. (2016). Journalismietiikan historialliset ongelmat ja nykyaasteet. Teoksessa: E. Juholin (Toim.). *Eettinen viestintä*. ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry. 68–82.
- Kirjanpitolaki (1336/1997). Annettu Helsingissä 30.12.1997. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971336#L3aP3> (lainattu 3.10.2022).

- Kuronen, M.-L. (2016). Eettisiä paineita sijoittajasuhteissa. Teoksessa: E. Juholin (Toim.). *Eettinen viestintä*. ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry. 42–56.
- Lehtonen, T. (2009). Kestävän kehityksen arvot. *Futura*, 28(3): 112–122.
- Lehtonen, T. (2016). Social investment and fiduciary responsibility. Teoksessa: O. M. Lehner (Toim.). *Routledge Handbook of Social and Sustainable Finance*. Routledge. 264–279.
- Lehtonen, T. (2020). Hyvän argumentin anatomia. Teoksessa: H. Katajamäki (Toim.). *Tieteellinen viestintä tiedeyhteisössä*. VAKKI. 145–159.
- Lehtonen, T. & Taipale, T. (2021). Suomen suurimpien työnantajien arvot. Teoksessa I. Halonen, P. Houni, M. Jakonen & A. Mutanen (Toim.). *Työn järjestyksiä*. Jyväskylän yliopisto. 11–36.
- Lehtonen, T. (2022). Turvallisuuden viestinnästä ja etiikasta. Teoksessa: M. Koskela & Helena Kantanen (Toim.). *Poikkeuksellinen viestintä*. ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry. 48–63.
- Maslow, Abraham H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review* 50, 370–396.
- McCord Adams, M. (1986). The structure of Ockham’s moral theory. *Franciscan Studies* 46, 1–35.
- Mizzoni, J. (2010). *Ethics: The Basics*. Wiley-Blackwell.
- Mäkelä, H. (2021). Vastuullisuusraportoinnin monet rooli. Teoksessa: K. Eräranta & V. Penttilä (Toim.). *Vastuullinen viestintä*. ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry. 76–90.
- OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille (2011). Saatavilla: <https://tem.fi/documents/1410877/2870803/OECDn+toimintaohjeet+monikansallisille+y yrityksille.pdf/2e3aa906-8cd6-4151-b24f-1588c079dda4/OECDn+toimintaohjeet+monikansallisille+y yrityksille.pdf?t=1465553611000> (lainattu 3.10.2022).
- Onkila, T. & Mäkelä, M. & Sarna, B. (2021). Työntekijät vastuullisuuden sidosryhmänä – monimerkityksellisyys ja vastuullisuusviestinnän haasteet. Teoksessa: K. Eräranta & V. Penttilä (Toim.). *Vastuullinen viestintä*. ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry. 108–122.
- Osakeyhtiölaki (624/2006). Annettu Helsingissä 21.7.2006. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060624> (lainattu 3.10.2022).
- Ovid (1924). *Tristia. Ex Ponto*. Harvard University Press.
- Pihlström, S. (2021). Arvot, päämäärät ja vastuullisuus. Teoksessa: K. Eräranta & V. Penttilä (Toim.). *Vastuullinen viestintä*. ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry. 140–153.
- Reporters Without Borders Index (2022). Saatavilla: <https://rsf.org/en/index> (lainattu 3.10.2022).
- Rydenfelt, H. & Juholin, E. (2016). Hyvä viestintä – parempi viestintäkulttuuri. Teoksessa: E. Juholin (Toim.). *Eettinen viestintä*. ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry. 14–29.
- Suomen YK-liitto (2022). YK:n Kestävän kehityksen tavoitteet. Saatavilla: <https://www.yk-liitto.fi/yk-teemat/kestavan-kehityksen-tavoitteet> (lainattu 3.10.2022).
- Tuomas Akvinolainen (2002). *Summa theologiae*. Gaudeamus.
- UNICEF (2022). YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Saatavilla: <https://www.unicef.fi/tyomme/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-sopimus/lapsen-oikeuksien-sopimuksen-koko-teksti/> (lainattu 3.10.2022).
- Vainio, V. (2021). *Luontohaittojen arviointi organisaatiotasolla: esimerkkinä Jyväskylän yliopisto*. Jyväskylän yliopisto.
- Weder, F. (2016). Communicating Responsibility: Responsible Communication. Teoksessa: S. Diehl, M. Karmasin, B. Mueller, R. Terlutter & F. Weder (Toim.). *Handbook of Integrated CSR Communication*. Springer. 71–86.
- WCED = The World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future*. Oxford University Press.
- Wärtsilän verkkosivut (2022). Saatavilla: <https://www.wartsila.com/> (lainattu 3.10.2022).
- YK Global Compact (2000). Kymmenen periaatetta. Saatavilla: <https://www.globalcompact.fi/kymmenen-periaatetta> (lainattu 3.10.2022).
- Åberg, L. (1993). *Viestintä: tuloksen tekijä*. 3. p. Tietopaketti.
- Åberg, L. (2002). *Viestinnän johtaminen*. 2. p. Otava.

Responsible Communication

To cite this article: Leino, T. (2022). Informal Leadership: An Integrative View and Future Research. In: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räsänen & H. Limatius (Eds.). *Responsible Communication*. VAKKI Publications 14. 118–136. Available at: <https://vakki.net/index.php/2022/12/15/responsible-communication/>. ISBN 978-952-69732-1-0.

Informal Leadership: An Integrative View and Future Research

Tiina Leino^a

^a School of Management, University of Vaasa

This article presents an integrative view of informal leadership (IL), leadership action and influence without a designated power position, through a systematic literature review. IL contributes to the new ways of organizing work, and it has received increasing interdisciplinary research attention in the last two decades along with the rise of a multi-level approach to leadership research. The integrative view displays IL being entwined around knowledge, change-orientation, action, communication, group, and influence. Findings suggest that IL is beneficial, for example, to group efficacy, productivity, and social relations. Cross-cutting meta-themes are proposed, i.e. shared meaning, volunteering, granted by others, and organizational (in)visibility. Issues related to formal leadership and power seem to have a significant and understudied impact on informal leadership. Considering the interplay between formal, informal, and collectivistic leadership, the power shift is an elemental feature to be explored. Several suggestions for future research are made, for example on the processuality, temporality, and impact of IL. Informal leadership is demonstrated to be a key element in resolving the knots of leadership in the transformation of work. Informal leadership and collectivistic forms of leadership can contribute significantly to seeking solutions in renewing leadership in organizations and guiding them towards responsibility.

Keywords: collectivistic leadership, informal leadership, leadership emergence, literature review

1 Introduction

The fundamental nature of work and organizations is transforming (Contractor et al. 2012). The flattening hierarchies (Yammarino et al. 2012), changing values (Kuzior et al. 2022), and increasing education (OECD 2021) create conditions in which work needs to be reorganized. Expert employees, in particular, are becoming more independent, leader-like, and strategic in their responsibility areas (Dondi et al. 2021). These changing roles and responsibilities are challenging organizations' prevalent hierarchies, leadership structures, and practices. Thus, the current leadership ontology with leaders, followers, and shared goals is no longer sufficient in understanding leadership in organizations in conditions that are increasingly peer-like, changing, and collaborative (Drath et al. 2008). These changes put the roles of managers and employees in parallel change. This change requires new approaches to leadership that go beyond the hierarchical leader-focused view (Friedrich et al. 2016). The collectivistic forms of leadership (Yammarino et al. 2012) utilize both formal and informal leadership in the collective work performed in organizational and inter-organizational contexts.

In general, leadership as a formal position of power has attracted vast research interest (Yammarino 2013). However, organizations are becoming increasingly dependent on leadership skills throughout the organization (Ciuk & Schedlitzki 2021). Thus, it is high time to take a look at the informal side of organizational leadership. The phenomenon of informal leadership occurs and prevails in organizations, networks, and encounters between people, and thus deserves to be studied as a form of leadership in its own right, separated from formal leadership (Wilson 2022). However, so far the topics of informal leadership research seem to have followed the patterns of formal leadership research (see e.g. Yammarino 2013). Informal leadership can be utilized in advancing the new networked reality of work and leadership, and in renewing these perspectives.

This article presents an integrative view of informal leadership through a systematic literature review. In other words, IL is explored from diverse perspectives to provide a comprehensive understanding of the phenomenon. The integrative view (see e.g. Wright, Patrick & Snell 1991; Vignoles et al. 2011; Weiser et al. 2020) is produced through a research process in which the literature is evaluated, merged, and reframed "to capture the full richness and complexity" (Vignoles et al. 2011: 10) of the phenomenon. In an era of accelerating knowledge production, there is an increasing need to consolidate and organize the existing knowledge (Kunisch et al. 2018). In general, a systematic literature review is a method to synthesize fragmented, complex and interdisciplinary findings to provide collective evidence in a particular research area (Snyder 2019), also in the burgeoning areas of research (Petticrew & Roberts 2006). Literature reviews play an important role in developing theory (Hoon & Baluch 2020), possibly providing alternative theoretical approaches to given fields or phenomena (Post et al. 2020) and, by integrating findings of previous research, they may provide evidence on a meta-level (Snyder 2019).

There are several reasons for conducting this research. First, informal leadership is a burgeoning and interdisciplinary research topic (Van De Mieroop et al. 2020) lacking a systematic literature review. Thus, this review aims to provide an integrative description of informal leadership in a systematic, transparent, and reproducible way (Snyder 2019), contributing to collectivistic (Yammarino et al. 2012) and plural (Denis et al. 2012) forms of leadership. Second, the topic needs further research (Cullen-Lester & Yammarino 2016) since it has the potential to renew the perspectives on work and leadership. By providing a comprehensive overview of the concept, it will allow further developments and reflections on the meaning of informal leadership in organizational and inter-organizational contexts. Third, research on informal leadership has been fairly limited (Adams-Robinson 2021: 37), even though it was acknowledged almost a century ago as a form

of leadership (Carter et al. 1951). This article integrates the literature on informal leadership within the scope of this research, gives visibility to the phenomenon, and adds new perspectives to leadership in organizations (Post et al. 2020). A holistic approach – looking at the entity and the interrelatedness of the constructs – is used to understand the complex phenomenon (Daher et al. 2017) in order to “maximize what we see” (Hoon & Baluch 2020). A holistic approach is often applied to leadership reviews to establish the underlying structures, to assess multi-level thinking (Batistič et al. 2017), and to reveal the potential of future research on multidimensional constructs (Hoon & Baluch 2020).

With this approach to the review, the analysis was conducted with three overarching questions:

- (1) What is known about informal leadership through existing literature?
- (2) How is informal leadership defined within the literature?
- (3) What is the future of informal leadership research?

This article is structured in five main sections. First, after the introduction, the theoretical framework is presented, followed by data and methods. Next, the findings are divided into seven sections: Descriptive Overview, Defining Informal Leadership, Theme Topics of Informal Leadership Literature, Nomological Network of Informal Leadership, Integrative View of Informal Leadership, Informal and Formal Leadership, and Framework of Informal Leadership. Finally, a discussion of the findings is presented, along with suggestions for future research.

2 Informal Leadership and Contemporary Work

Informal leadership (IL), leadership action and influence without a designated power position emerges through a dynamic social process in various encounters between people. The IL status arises in an emergent network of relations (White et al. 2016) in a complex process among people acting and perceiving those actions (Neubert & Taggar 2004), creating centrality, popularity, and power (Balkundi & Kilduff 2005). IL roles are adaptable and subject to change based on shifts in situations; the changes may be based on group dynamics such as changing or adding members, their expertise, or the task (Yammarino et al. 2012). The phenomenon also applies to individuals with formal power in situations where their formal power does not apply. Thus, informal leadership can be prevalent in all groups.

The informal aspect of organizations was recognized in classical organizational theories (Barnard 1938, according to Chiu et al. 2021). Prior to this, the Hawthorne studies (1927–1932) had provided the first evidence that informal work groups impacted the workplace and group productivity (Adams-Robinson 2021: 9). An informal leader was recognized “to adapt his or her style of performance to the group’s needs” (Levine 1949), and informal leadership to reside along with formal leadership as one type of leadership (Carter et al. 1951). Informal organizations were researched by Roy (1952), Blau (1955), Dalton (1959), and Marglin (1974), among others. However, most leadership research has focused on formal leadership (Banks et al. 2022), and the concept of informal leadership is a relatively new area of organizational development (Adams-Robinson 2021: 5). This rise occurred simultaneously (Figure 2) with the multi-level approach to leadership becoming more prevalent in the 2000s (Batistič et al. 2017).

Informal leadership is part of collectivistic and plural forms of leadership, contributing to the new ways of organizing work and diminishing hierarchical structures (Yammarino et al. 2012; Denis et al. 2012). Collectivistic leadership approaches (Yammarino et al. 2012) – team leadership, network leadership, shared leadership, complexity leadership,

and collective leadership – and leadership in the plural (Denis et al. 2012) see leadership as being constructed in action, among different people, and thus not being the property of individuals. Collective leadership as a multi-level leadership approach uses several levels of analysis – individual, dyadic, group, and organizational levels (Batistič et al. 2017) – to understand how leadership spreads within different levels of organizations (Kozlowski & Klein 2000). These relational, multi-level approaches extend leadership beyond individuals' knowledge, skills, and abilities, including networked social relationships (Cullen-Lester et al. 2017).

As a whole, collective engagement in leadership is needed in increasingly complex situations, and many of the collective and network-based approaches to leadership emphasize informal leadership (Cullen-Lester & Yammarino 2016). When seeking to enhance the holistic leadership capacity of organizations, both individual and collective-based networks should be employed (Cullen-Lester et al. 2017). The knowledge and skills of everyone are essential to the entity, and thus leadership skills throughout the organization are also needed (Ciuk & Schedlitzki 2021). Informal leadership can be deployed in this endeavor to contribute to the organizational benefits. Collective leadership is, by definition, “a function of selectively utilizing the information or specialized expertise that individuals within the network possess” (Friedrich et al. 2009). Therefore, informal leadership and utilizing employees' expertise on all levels are essential in applying collectivistic forms of leadership. All in all, the existence of multiple kinds of leaders, both formal and informal, naturally occurs in complex organizations (Denis et al. 2012; White et al. 2016).

While work is organized around teams and knowledge is distributed up and down organizational hierarchies, employees become even more specialized (Contractor et al. 2012). Formal management is responsible for the organization-level matters, and the employees are expected to independently lead in their respective, expertise-based responsibility areas. In these situations, knowledge and actions are created, shared, and developed with peers, groups, networks, and organizations. This superior knowledge (Stincelli & Baghurst 2014) functions as a catalyst for informal leadership actions. When a collective approach to leadership is incorporated, expertise knowledge must be acknowledged (Friedrich et al. 2009). Altogether, informal leadership is an option to renew working and leadership. It can contribute to new ways of organizing work and add to the value created in and by the organizations.

3 Data and Methods

The systematic review of informal leadership literature was conducted in October 2020 through searches in six databases: ScienceDirect, Web of Science, Scopus, Business Source Premier (EBSCO), ABI/INFORM Collection ProQuest, and APA PsycArticles. The vast number of databases searched was justified due to the interdisciplinary nature of informal leadership research. The fields included in the search were management, leadership, organizations, business, psychology, behavioral sciences, and social sciences interdisciplinary. The fields excluded from the search were sports, education, nursing, and medicine. The keyword used was ‘informal lead*’. For an article to be included in the review, it had to contribute to informal leadership in an organizational context, for example in the context of individuals, teams, groups, or networks. Relevant conceptual papers were included due to their importance in addressing leadership development and theory building. Eligible research papers were added to the dataset during the review process. While conducting this literature review, no other systematic literature review on informal leadership emerged. During the review process, single-sided aspects of leadership were excluded, such as influencing your supervisor (upwards leadership), working with a co-worker (peer-leadership), and motivating yourself (self-leadership)

(Alvesson & Spicer 2012). In addition, three concepts, which by definition do not contribute to IL, were also excluded: expertise leadership (Wang 2016), expert leadership (Goodall & Pogrebna 2015), and academic leadership (Saroyan et al. 2011).

The original search resulted in 274 research articles, and eventually 85 articles were included in the data. The literature search and evaluation process are presented in Figure 1.

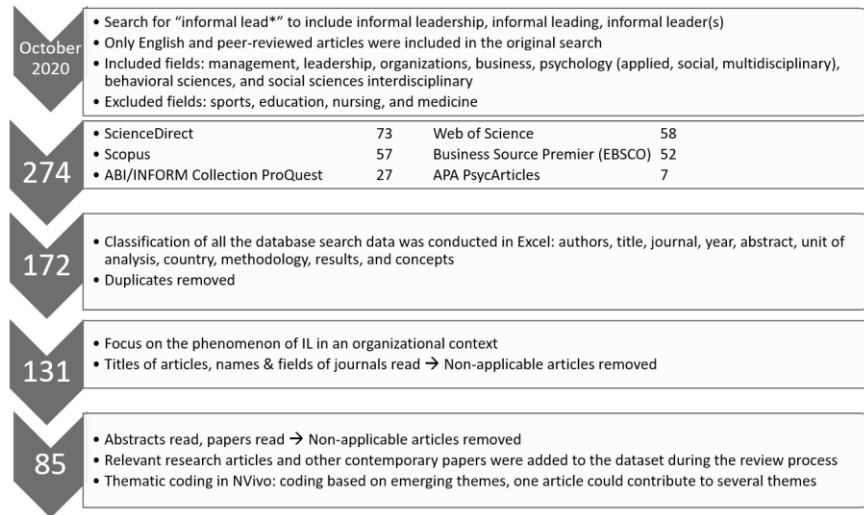

Figure 1. Informal Leadership Literature Search and Evaluation Process

4 Findings

Informal leadership research has mainly focused on two aspects: the emergence of informal leadership in groups and teams, and the profile of informal leaders. The picture of informal leadership is entwined around knowledge, change-orientation, action, communication, group, and influence. Knowledge forms the basis of informal leadership emergence, and communication is the essential means of utilizing this knowledge. Findings suggest that IL is beneficial, for example, to group efficacy, productivity, and social relations. A significant cross-cutting feature of IL research is the connection to formal leadership and management. The following subsections provide a descriptive overview of the IL research, followed by an analysis of the definitions of informal leadership. Next, the theme topics of IL literature are presented, as well as the nomological network of IL. Then an integrative view of IL is formed, followed by a description of the interplay between informal and formal leadership. Lastly, a framework of IL is presented.

4.1 Descriptive Overview

In the last two decades, informal leadership has attracted increasing interdisciplinary research interest (Figure 2).

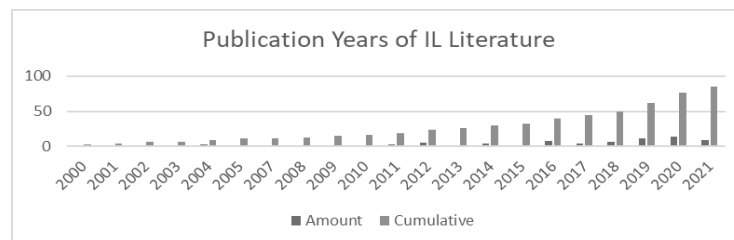

Figure 2. Publication Years of Informal Leadership Literature (Number per Year and Cumulative)

Two-thirds (57) of the studies are empirical, and one-third (28) conceptual. Most empirical studies are quantitative (34), while qualitative (16) and mixed methods (7) studies make up the minority (Figure 3). Regarding the level of analysis (Figure 4), the individual level has attracted a significant amount of research interest, mainly in the context of IL emergence in teams. On the other hand, the managerial and organizational levels have been neglected with only some contributing studies.

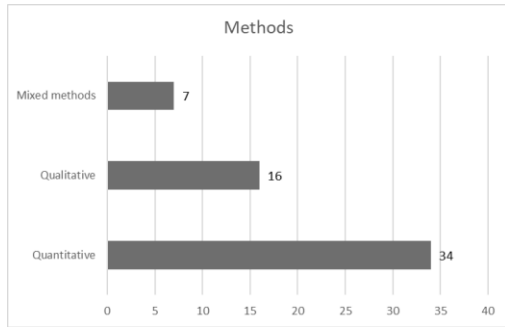

Figure 3. Research Methods

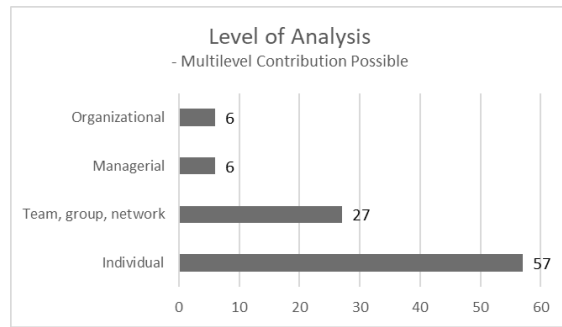

Figure 4. Level of Analysis

The most influential journal contributing to IL research is *The Leadership Quarterly*, having published over one third (31) of the reviewed articles (Table 1).

Table 1. Journals Contributing to Informal Leadership Literature

Journal	Publications
The Leadership Quarterly	31
Human Relations, Journal of Organizational Behavior, Small Group Research	4 each
Human Resource Management Review, Journal of Leadership & Organizational Studies	3 each
Academy Of Management Journal, Leadership, Organization Science, Personnel Psychology, Scandinavian Journal of Management	2 each
	59 of 85

4.2 Defining Informal Leadership

There are two main perspectives in defining informal leadership: leadership as a dynamic social process, and leadership without formal authority (Table 2). The definitions highlighting dynamic social process emphasize emergence (5), interaction (4), action (3), influence (2), process (2), and temporality (2), and various other aspects (11). On the other hand, the definitions highlighting leadership without formal authority emphasize influence (5), lateral (2), and various other aspects (18). In total, influence (7) is given the most emphasis in the IL definitions, followed by emergence (6), action (4), and interaction (4). All this can be seen pointing to the views of Graen et al. (2010): "Recognizable leadership becomes apparent to outsiders after it has emerged as people acting beyond their pay grade toward a common goal." In general, informal leadership occurs within a collective, including both vertical and horizontal aspects, and affects both organizational and inter-organizational relations.

Table 2. Definitions of Informal Leadership

Perspective	Dynamic social process	
Emphasis	Author	Definition
action, communication, culture	Pielstick 2000	"Leaders conduct themselves and even communicate through their actions to build relationships and shape culture. Combined with communication, this is the act of leading."
action, emergence, perception, process	Neubert & Taggar 2004	"Informal leaders emerge through a complex process of role taking and peer perceptual processes that determine who becomes leader."
action, collaboration, emergence, influence, problem solving	Graen et al. 2010	"Leadership is defined as informal emergent influence that can be activated by problem situations demanding leader–member cooperative, extra-role action much beyond the ordinary action feasible from formal supervisor and subordinate or coworker and coworker problem situations."
interaction, influence	Denis et al. 2012	"Forms of leadership that in one way or other imply plurality: that is, the combined influence of multiple leaders in specific organizational situations." "Leadership not as a property of individuals and their behaviors, but as a collective phenomenon that is distributed or shared among different people, potentially fluid, and constructed in interaction."
interaction, over time, structures	Yammarino et al. 2012	"Leadership is viewed as a collectivistic phenomenon that involves putting the "we" in leadership where multiple individuals interact, through a variety of formal and informal structures, broadly defined, and take on a variety of leadership roles, both formally and informally, over time."
behavior, emergence, interaction, interdependent, over time, self-organization	Cullen-Lester & Yammarino 2016	"Leadership is collective behavior resulting from a number of interdependent entities interacting with one another, typically in a non-linear way, and have the characteristics of emergence (i.e. macro-level properties arise that are not reducible to micro-level properties) and self-organization over time (i.e. dynamical processes that explain the emergence of these properties)."
emergence, network of relations	White et al. 2016	"Leadership as an emergent network of relations, which is a shared and distributed phenomenon, encompassing several leaders who may be both formally appointed and emerge more informally."
process	Kwok et al. 2018	"[Informal] leadership is a dynamic social process between group members."
emergence, interaction, responsibility	Gerpott et al. 2019	"Emergent leadership — the ascription of informal leadership responsibilities among team members — is a dynamic phenomenon that comes into place through social interactions."
Perspective	Leadership without formal authority	
Emphasis	Author	Definition
advocate, expertise, influence, knowledge, lifting effect, relationship-building	Smart 2005	"Informal leaders are individuals without formal title or authority, who serve as advocates for the business and heighten the contributions of others as well as their own self primarily through influence, relationship-building, and knowledge and expertise."
action, collaboration, encouragement, process	Bartol & Zhang 2007	"Leadership roles may involve positions with formal authority or informal roles without authority. Related leadership processes address the strategies and steps associated with encouraging individuals to work effectively together."
credibility, influence, guide, respect	Stincelli & Baghurst 2014	"[Informal leadership is] carried out by individuals who do not possess formal authority or power within an organization but can influence and guide others based on the respect and credibility they possess."

engagement, recognition, tasks	Veenis 2018	"Informal leader is a leader that is not formally appointed in the position of a leader, but nevertheless gets recognized as a leader by other people in the organization and engaged in leadership tasks."
influence, lateral, social status	Pan et al. 2018	"[Informal leadership is] a type of social status defined as an employee's influence over his or her peers without formal authority."
influence	C. Zhang et al. 2020	"Informal leadership is the extent to which an individual exerts influence over other people and the collective work when the individual does not have a formally appointed leader role."
emergence, influence, lateral	Hanna et al. 2021	"Emergent leadership is the degree to which an individual with no formal status or authority is perceived by one or more team members as exhibiting leaderlike influence. Our definition clearly highlights that emergent leadership is an informal, lateral form of leadership within a collective."

4.3 Theme Topics of Informal Leadership Literature

The review revealed theme topics of informal leadership literature (Figure 5). The focal points of research have been the emergence of informal leadership in groups and teams, and the profile of informal leaders. This gives the theme Connection to Peers the top position, followed by the themes Leadership Actions, Competence, and Traits. These themes constitute the majority of the research contributing to the picture of IL. Several theoretical papers contribute to IL development and position it within leadership research. However, what seems to be an essential aspect of informal leadership – Connection to Management – has not yet been the focus of many studies. In this theme, the interfaces are addressed mainly indirectly. The latter part of the 13 theme topics represents the underlying features of IL, which have not yet attracted much research interest. Few studies have directly addressed Communication, even though it seems to be a fundamental part of IL. In general, informal leadership research seems to have followed the main lines of research conducted within leadership (Gardner et al. 2010). Each theme also deserves continued research attention in the future.

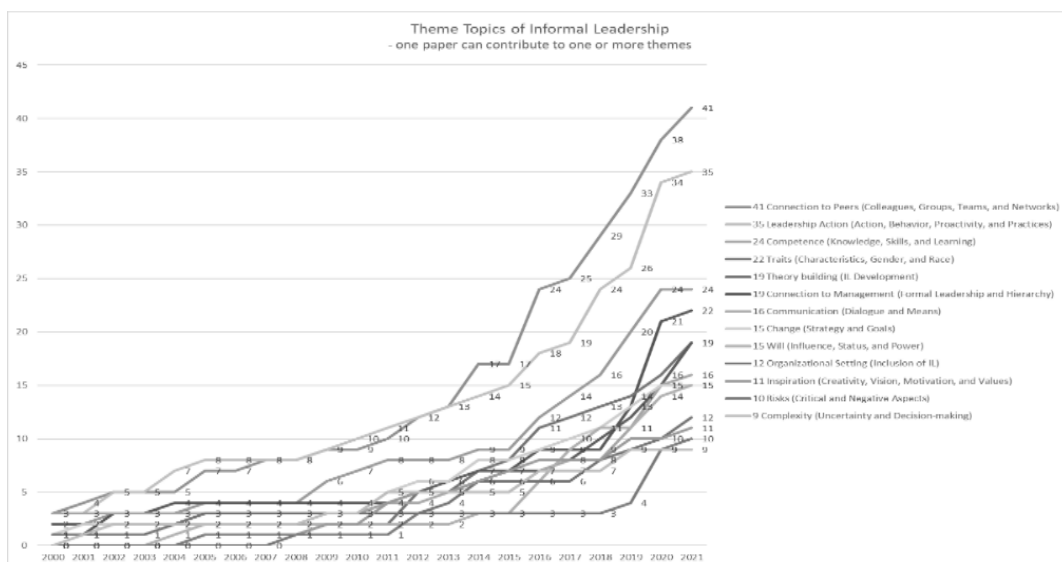

Figure 5. Theme Topics of Informal Leadership Literature (Cumulative)

4.4 Nomological Network of Informal Leadership

A nomological network is a conceptual network and a broadly integrative theoretical framework (APA Dictionary of Psychology, n.d.) that identifies the key concepts and constructs focal to the phenomenon being researched, while also revealing their interrelationships, and providing opportunities to signify patterns and mechanisms (Verma & Khatri 2021). The nomological network (Figure 6) visualizes the concepts used in the informal leadership literature of this review. In developing the presented nomological network, the key concepts and keywords of the literature were listed, combined, and further categorized into concept entities to provide a broad framework. In the figure, informal leadership is set as the focal point connecting all the research in the framework. The circle size and distance indicate the prevalence of the concept entity in informal leadership research. For clarification, the circle 'Teams, Groups, Networks, Peers, Social Aspects' includes, for example, social networks, networks, teams, self-managing teams, leadership networks, and group composition, whereas the circle 'Emotions' includes, for example, emotional intelligence, and emotion recognition.

An analysis of concepts reveals the phenomenon to be studied mainly within collectivistic forms of leadership. It is also wrapped around leadership emergence and network approaches, such as collective leadership (e.g. Chrobot-Mason et al. 2016), emergent leadership (e.g. Carter et al. 2020), network centrality (e.g. Neubert & Taggar 2004), and social network theory (e.g. Balkundi & Kilduff 2005). Individual-level aspects, such as identity, motivation, personality, work satisfaction (e.g. Chiu et al. 2021), knowledge creation (e.g. He et al. 2021), extraversion (e.g. Spark et al. 2022), and motivation to lead (e.g. Wellman et al. 2019), are also significant aspects in the nomological network.

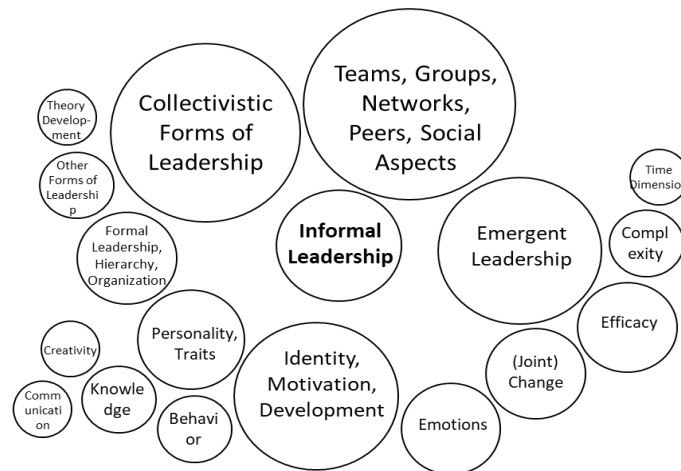

Figure 6. The Nomological Network of Informal Leadership

4.5 Integrative View of Informal Leadership

Having established that informal leadership is a dynamic social process and leadership without formal authority, an integrative approach is taken. As elaborated earlier, most informal leadership research is conducted in the collectivistic forms of leadership within a group or team context focusing on the emergence of IL. This review can validate the notion by Chiu et al. (2021) that previous research mainly focuses on the process of becoming an informal leader (i.e. antecedents), while few discuss the outcomes associated with IL. First, three cross-cutting meta-themes emerged, giving perspective to the whole IL phenomenon as simultaneous, relational, abstract entities (Tesch 1987): shared meaning, volunteering, and granted by others. Also, as a fourth meta-theme,

organizational (in)visibility could be considered. Shared meaning is required for the phenomenon to be able to emerge; through shared meaning, an understandable justification is presented. For that to emerge, volunteering in IL is needed. Eventually, the actions taken in the process of IL are granted by others – otherwise they would not exist. Regarding organizational (in)visibility, it is clear that IL occurs in organizations (Denis et al. 2012) and, depending on whether the phenomenon is acknowledged or not, light is shed on informal leadership or it is kept in the shadows.

The picture of informal leadership is entwined around knowledge, change-orientation, action, communication, group, and influence. Generally, IL is self-initiated, proactive, and constructive behavior that unfolds in social and interpersonal processes (Veenis 2018; Flocco et al. 2021), evolving over time (Kalish & Luria 2020). Informal leadership is a driving force for change and innovation. It is based on the knowledge of individuals who foresee improved futures, which may become achievable through joint actions. These visions are conveyed to others based on a shared meaning. Eventually, this complex process may lead to IL influence.

Superior knowledge of a subject matter is a crucial element of IL (Stincelli & Baghurst 2014), and a foundation from which the development ideas and actions stem, and which is recognizable to others. Because IL emergence is relational and situational, if the knowledge levels or needs change, it may change the group's IL perceptions (Cook et al. 2019). In general, taking charge (M. J. Zhang et al. 2021), motivation to lead (Luria & Berson 2013), leader role identity (Kwok et al. 2018), and identity in the organization (Chrobot-Mason et al. 2016) predict informal leadership emergence. In the early stages of teams, easily noticeable traits like gender (Schlamp et al. 2021) or extraversion (Spark & O'Connor 2021) can benefit IL emergence. However, qualities that are more covert can become defining factors in the long run. These include, for example, consciousness (Kalish & Luria 2020), analytic and group task coordination skills (Wolff et al. 2002), the ability to prioritize and achieve goals (Stincelli & Baghurst 2014), political skills (Russell et al. 2016), cognitive abilities (Luria & Berson 2013), emotional abilities (Paik et al. 2019; Walter et al. 2012), verbal skills, fairness, and the ability to build social networks (Gavrilets et al. 2016).

In general, IL can be seen as transformation work leading to change (Roşca & Stănescu 2014), and it can be instrumental in generating ideas and promoting them through informal networks (Adobor 2004). This change-orientation can be enhanced by formal leaders' visionary behaviour (Pan et al. 2018). Superior knowledge and change-orientation are made visible to others through action. Basically, informal leadership exists with credible actions (Marion et al. 2016), and initiating change is possible by altering these actions (Börjeson & Löwstedt 2017). The actions are initiated by the common good (Pielstick 2000) to benefit the group. Considering the emergence process of IL influence, and the notion of 'others perceiving' (Neubert & Taggar 2004), selfish endeavors "vanish if ego is simply one more person in a highly connected group" (Balkundi & Kilduff 2005). In other words, selfish motives are eventually exposed to the group. Failures in work processes or in achieving goals hinder IL actions (Schaubroeck et al. 2020).

Communication is essential in transferring the knowledge into shared meanings, visions, and actions. Task-oriented communication predicts IL emergence; change-oriented communication is emphasized at the start, and relations-oriented communication at the end (Gerpott et al. 2019). In this vein, information brokering – compiling, distributing, and channeling information of organizational and technical aspects – is essential, and dialogue is used to mediate strategic values (Larsson et al. 2011). It is fair to say that communication is the key in building IL coalitions and teams (Pielstick 2000). Collaboration and joint action are constructed through communicative acts. Social networks are the structures that define leadership action (Balkundi & Kilduff 2005), and it is in these

networks that the IL influence and becoming a focal person in a group may be gained. This networking is expressed through, for example, helping, encouraging, mentoring, remaining open to being influenced (Pielstick 2000), brokering (Balkundi & Kilduff 2005), being asked for opinions and knowledge (Fazio 2020), or bridging organizational and network boundaries (Yammarino et al. 2012). In this dynamic social process, informal leadership influence may be achieved. In general, informal leaders understand the influence they have and find it rewarding (Fazio 2020). It is noteworthy though that actual follower identities are rare in the organizational context (Kempster et al. 2021). The IL influence can be used to add or diminish organizational or hierarchical functioning through different networks (Balkundi & Kilduff 2005; Roşca & Stănescu 2014). Thus, it would be beneficial for organizations to recognize informal leadership and its effects.

Informal leadership provides several advantages to individuals, teams, networks, and organizations. In general, IL behavior generates, for example, innovation, learning, and adaptability for the organization (Uhl-Bien & Marion 2009). Informal leaders influence group efficacy perceptions (Pescosolido 2001; Shaughnessy et al. 2017), and engage in groups' emotional management, resolve ambiguity, and catalyze groups to act (Pescosolido 2002; Wolff et al. 2002; Walter et al. 2012). Collective information-processing in cliques positively affects the organization's productive capacity (Marion et al. 2016). In all this informal, collective work, knowledge is assimilated, ideas are developed, and issues are solved, allowing people to do their own work. However, there are also disadvantages to engaging in informal leadership. IL actions and influence can lead to situations where a person leads a team but feels dissatisfied (Zhang et al. 2020; Chiu et al. 2021) for several reasons. For example, the role can harm relationships with other people due to a lack of organizational role and power; it may bring unwanted work, which consumes time and effort; it may cause image risks or friction with others due to the change-oriented approach. Thus, to avoid these risks, stepping back is done in severe relationship problems to give space to the group to resolve the issues (Zhang et al. 2020). The presence of formal leaders cause the highest risk perceptions to informal leaders themselves; there may be status conflicts, direct or indirect punishments by formal leaders, fear of retaliation, isolation, or lack of support (Zhang et al. 2020; Fazio 2020). Still, informal leadership is considered "worth the risk because their goals extend beyond material gain or personal advancement" (Smart 2005).

4.6 Informal and Formal Leadership

Connection to formal management and leadership displays an elemental feature of informal leadership. Understanding the connection between formal leadership and informal leadership structures is critical in advancing our understanding of how collectives engage in leadership processes (Cullen & Yammarino 2014). It has not been the focus of many studies so far, but formal leadership is an influential element affecting informal leadership action (Chiu et al. 2021; Flocco et al. 2021). This connection forms a deep undertone for the IL phenomenon. All in all, formal and informal leadership co-exist in organizations (Denis et al. 2012; Van De Mieroop et al. 2020), and their interaction can be positive (Börjeson & Löwstedt 2017; Briker et al. 2021) or negative (Zhang et al. 2020). Formal and informal leaders 'do leadership' together; it may be through talk, facial expressions, and space, formal leadership allowing or prohibiting informal leadership from emerging (Van De Mieroop et al. 2020). In this sense, informal leadership is detected but not necessarily acknowledged. It is noteworthy that informal leaders generally seek to collaborate with management to fulfill the change-oriented aspirations, and generally do not aspire to be formal leaders themselves (Fazio 2020). Although informal leadership cannot be used as a tool due to its voluntary nature, it can be allowed to emerge and influence in organizations. In this process, informal leaders may face interpersonal, image-related, and instrumental risks for stepping up and taking the lead (Zhang et al. 2020) despite the knowledge-based justification. Giving space to informal

leadership may happen if the formal leader acknowledges the relevant expertise (Friedrich et al. 2009; Johannessen et al. 2015). Openness to dialogue and different opinions support this. If IL is prohibited, the long-term consequences may lower performance, job satisfaction, and the quality of decisions (Russell et al. 2016), among other things.

As stated, informal leadership exists alongside formal leadership. IL contributions to the organisation may be dependent on formal management’s support, since formal authority may be needed to modify formal structures or practices or give public support to IL action. The knowledge-oriented and change-oriented initiatives stemming from IL, aiming to support joint work, may thus be either included in or excluded from the organizational venue. High-performing and empowering cultures encourage IL (Stincelli & Baghurst 2014), whereas authoritative cultures do not (Adams-Robinson 2021: 82). If formal leadership is absent, for example due to incompetence or a laissez-faire attitude, informal leadership and hierarchy are created, especially when facing complex tasks – if work is not organized, it can be self-organized (Zendeh & Oskuie 2017; Oedzes et al. 2019). The interaction between formal and informal leadership can benefit organizations in a substantial manner. All organizational leadership should be engaged in the collective work.

4.7 Framework of Informal Leadership

The framework of informal leadership (Figure 7) displays the elements of informal leadership as presented in this review. The arrow shape represents the processuality, change-orientation, and action-orientation of informal leadership. The base of the phenomenon is in the collectivistic forms of leadership. Stemming from there, informal leadership is entwined around knowledge, change-orientation, action, communication, group, and influence, which become reality in interaction with peers, groups, networks, and formal leadership and management. Also, informal leadership is affected by simultaneous, cross-cutting, and relational meta-themes: shared meaning, voluntary, granted by others, and organizational (in)visibility. This dynamic social process is the route to informal leadership, leadership without formal authority.

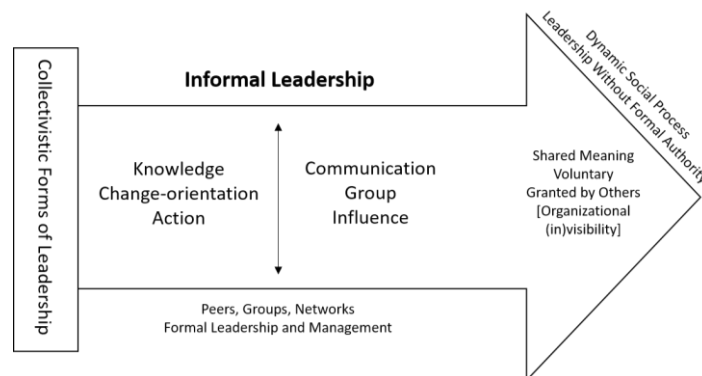

Figure 7. Framework of Informal Leadership

5 Discussion and Future Research

The purpose of this article was to paint an integrative picture of informal leadership through a systematic literature review and answer three research questions:

- (1) What is known about informal leadership through existing literature?
- (2) How is informal leadership defined within the literature?
- (3) What is the future of informal leadership research?

The main contribution of this paper is to summarize the issues addressed in the included literature and to detect the research gaps. The review shows informal leadership to be an interdisciplinary research topic, which has gained increasing research interest in the last two decades. It has been studied mostly within multi-level, collectivistic forms of leadership through the emergence of leadership in group and team contexts. In general, the topics of informal leadership research have followed the patterns of formal leadership research (see e.g. Yammarino 2013). This review gathers the views of research conducted in the fields of management, leadership, organizations, psychology, and behavioral sciences. However, informal leadership research has also been conducted, for example, in the fields of sports, education, nursing, and medicine, which have been excluded from the scope of this study (see section 3 Data and Methods). A comparative study is suggested as it could provide additional insights into informal leadership. In the same vein, the proposed nomological network of informal leadership should be developed further to provide a comprehensive view of antecedents, outcomes, moderators, and mediators of the construct (Verma & Khatri 2021).

Informal leadership is demonstrated to be a key element in resolving the knots of leadership in the transformation of work. The experts immerse themselves in the trajectories of their own fields, possessing the highest subject-specific knowledge in the organisation. In this work, they lead or participate in the related organizational and inter-organisational networks. Through their lead, new joint targets and innovations are created. However, this informal leading work can be missing from the organizational agenda and be overlooked. This expert knowledge should be incorporated in organizational decision-making and future-planning. In general, the IL phenomenon should be acknowledged and understood in organizations. As informal leadership positions hold no formal power, recognition and support from formal management is required occasionally. Through this, formal practices, structures, and directions can be aligned to meet transformative informal leadership goals. This empowers and enables organizational renewal through knowledge utilization, supporting group work, and innovation. In this context, the collectivistic ways of organizing leadership require redistribution of possibilities, permissions, and power related to individually assigned responsibilities. This power shift is an elemental feature considering the interplay between formal, informal, and collectivistic leadership.

In defining informal leadership, two main perspectives are present: leadership as a dynamic social process, and leadership without formal authority. Primarily the definitions emphasize influence, emergence, action, and interaction, which is congruent with the content of the literature. The essence of the definition conforms Levine's (1949) description of an informal leader as being someone who tends "to adapt his or her style of performance to the group's needs". However, there is also plenty of room for further research in defining IL. Interesting aspects would be, for example, the processuality, temporality, and impact of IL. In general, the concept is not well known, and this review aims to give visibility to the phenomenon. In summary, informal leadership occurs within a collective, including both vertical and horizontal aspects, and affects both organizational and inter-organizational relations.

It has been demonstrated that informal leadership is a natural and inevitable phenomenon in groups and organizations. Research interest in informal leadership is increasing in conjunction with multi-level, collectivistic forms of leadership. In this regard, there are several interesting aspects that should be considered to advance informal leadership research. First, the research needs to be expanded from the group and individual levels to organizational and inter-organizational levels. Second, the distinctive perquisites, processes, and outcomes of informal leadership need to be addressed. Third, the long-term outcomes and impacts have so far been under-researched. Fourth, the role of for-

mal leadership and management in informal leadership processes requires further attention. Fifth, power-related aspects need to be addressed, as they are essential to this phenomenon. Finally, the interplay between informal, emergent, and collectivistic forms of leadership deserves attention to clarify and link the concepts.

Multi-level views of leadership involving informal leadership are important when hierarchies are becoming lower and technological advancements are constant (Yammarino 2013). Transformation is ongoing in several levels for example in work, values, knowledge bases, and leadership. To respond to these challenges in organizations, the skills on all levels of the organization should be incorporated into the collective leadership work. Acknowledging and supporting informal leadership can lead to better futures. Informal leadership as a knowledge-oriented and change-oriented phenomenon can help individuals, groups, and organizations to be more innovative and visionary. Individuals engaging in informal leadership should be supported, and their efforts aligned with the organizational aspirations. Informal leadership should be understood, acknowledged, supported, and utilized in organizations. Informal leadership and collectivistic forms of leadership can contribute significantly to seeking solutions in renewing organizations towards responsibility.

Works Cited

- Adams-Robinson, B. J. (2021). *Informal Leadership, Strategy and Organizational Change: The Power of Silent Authority* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429319969>
- Adobor, H. (2004). Selecting management talent for joint ventures: A suggested framework. *Human Resource Management Review* 14(2), 161–178. <https://doi.org/10.1016/j.hrmmr.2004.05.001>
- Alvesson, M. & Spicer, A. (2012). Critical leadership studies: The case for critical performativity. *Human Relations* 65(3), 367–390. <https://doi.org/10.1177/0018726711430555>
- APA Dictionary of Psychology. (n.d.) Nomological network. Available at: <https://dictionary.apa.org/nomological-network> (cited 13.9.2022).
- Balkundi, P. & Kilduff, M. (2005). The ties that lead: A social network approach to leadership. *The Leadership Quarterly* 16(6), 941–961. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2005.09.004>
- Banks, G. C., Dionne, S. D., Mast, M. S. & Sayama, H. (2022). Leadership in the digital era: A review of who, what, when, where, and why. *The Leadership Quarterly* 33(5), 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2022.101634>
- Barnard, C. I. (1938). *The functions of the executive*. Harvard University Press.
- Bartol, K. M. & Zhang, X. (2007). Networks and leadership development: Building linkages for capacity acquisition and capital accrual. *Human Resource Management Review* 17(4), 388–401. <https://doi.org/10.1016/j.hrmmr.2007.08.004>
- Batistič, S., Černe, M. & Vogel, B. (2017). Just how multi-level is leadership research? A document co-citation analysis 1980–2013 on leadership constructs and outcomes. *The Leadership Quarterly* 28(1), 86–103. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2016.10.007>
- Blau, P. M. (1955). *Dynamics of Bureaucracy*. University of Chicago Press.
- Börjeson, L. & Löwstedt, J. (2017). Accomplish change or causing hesitance – Developing practices in professional service firms. *Scandinavian Journal of Management* 33(3), 185–194. <https://doi.org/10.1016/j.scaman.2017.08.001>
- Briker, R., Hohmann, S., Walter, F., Lam, C. K. & Zhang, Y. (2021). Formal Supervisors' Role in Stimulating Team Members' Informal Leader Emergence: Supervisor and Member Status as Critical Moderators. *Journal of Organizational Behavior* 42(7), 913–932. <https://doi.org/10.1002/job.2539>
- Carter, D. R., Cullen-Lester, K. L., Jones, J. M., Gerbasi, A., Chrobot-Mason, D. & Nae, E. Y. (2020).

- Functional leadership in interteam contexts: Understanding 'what' in the context of why? where? when? and who? *The Leadership Quarterly* 31(1), 1–19. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2019.101378>
- Carter, L., Haythorn, W., Shriver, B. & Lanzetta, J. (1951). The behavior of leaders and other group members. *The Journal of Abnormal and Social Psychology* 46(4), 589–595. <https://doi.org/10.1037/h0059490>
- Chiu, C., Nahrgang, J., Bartram, A., Wang, J. & Tesluk, P. (2021). Leading the Team, but Feeling Dissatisfied: Investigating Informal Leaders' Energetic Activation and Work Satisfaction and the Supporting Role of Formal Leadership. *Journal of Organizational Behavior* 42(4), 527–550. <https://doi.org/10.1002/job.2511>
- Chrobot-Mason, D., Gerbasi, A. & Cullen-Lester, K. L. (2016). Predicting leadership relationships: The importance of collective identity. *The Leadership Quarterly* 27(2), 298–311. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2016.02.003>
- Ciuk, S. & Schedlitzki, D. (2022). Developing and spreading leadership across levels: The facilitating and constraining role of context. *Management Learning* 53(2), 249–268. <https://doi.org/10.1177/1350507621993470>
- Contractor, N. S., DeChurch, L. A., Carson, J., Carter, D. R. & Keegan, B. (2012). The topology of collective leadership. *The Leadership Quarterly* 23(6), 994–1011. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2012.10.010>
- Cook, A., Meyer, B., Gockel, C. & Zill, A. (2019). Adapting Leadership Perceptions Across Tasks: Micro-Origins of Informal Leadership Transitions. *Small Group Research* 50(2), 227–265. <https://doi.org/10.1177/1046496418810437>
- Cullen-Lester, K. L., Maupin, C. K. & Carter, D. R. (2017). Incorporating social networks into leadership development: A conceptual model and evaluation of research and practice. *The Leadership Quarterly* 28(1), 130–152. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2016.10.005>
- Cullen-Lester, K. L. & Yammarino, F. J. (2016). Collective and network approaches to leadership: Special issue introduction. *The Leadership Quarterly* 27(2), 173–180. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2016.02.001>
- Cullen, K. & Yammarino, F. J. (2014). Special issue on collective and network approaches to leadership. *The Leadership Quarterly* 25(1), 180–181. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2013.12.005>
- Daher, M., Carré, D., Jaramillo, A., Olivares, H. & Tomicic, A. (2017). Experience and Meaning in Qualitative Research: A Conceptual Review and a Methodological Device Proposal. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research* 18(3). <http://dx.doi.org/10.17169/fqs-18.3.2696>
- Dalton, M. (1959). *Men Who Manage*. John Wiley & Sons Inc.
- Denis, J. L., Langley, A. & Sergi, V. (2012). Leadership in the Plural. *Academy of Management Annals* 6(1), 211–283. <https://doi.org/10.1080/19416520.2012.667612>
- Dondi, M., Klier, J., Panier, F. & Schubert, J. (2021). Defining the skills citizens will need in the future world of work. McKinsey & Company. Available at: <https://mck.co/3b1wULK> (cited 8.11.2022).
- Drath, W. H., McCauley, C. D., Palus, C. J., Van Velsor, E., O'Connor, P. M. G. & McGuire, J. B. (2008). Direction, alignment, commitment: Toward a more integrative ontology of leadership. *The Leadership Quarterly* 19(6), 635–653. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2008.09.003>
- Fazio, M. T. (2020). What Makes Informal Leaders Tick? An Examination of Their Leadership Experience [Thesis, University of Pennsylvania]. Available at: https://repository.upenn.edu/od_theses_msod/105 (cited 4.10.2021).
- Flocco, N., Canterino, F. & Cagliano, R. (2021). Leading innovation through employees' participation: Plural leadership in employee-driven innovation practices. *Leadership* 17(5), 499–

518. <https://doi.org/10.1177/1742715020987928>
- Friedrich, T. L., Vessey, W. B., Schuelke, M. J., Ruark, G. A. & Mumford, M. D. (2009). A framework for understanding collective leadership: The selective utilization of leader and team expertise within networks. *The Leadership Quarterly* 20(6), 933–958. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2009.09.008>
- Gardner, W. L., Lowe, K. B., Moss, T. W., Mahoney, K. T. & Cogliser, C. C. (2010). Scholarly leadership of the study of leadership: A review of The Leadership Quarterly's second decade, 2000–2009. *The Leadership Quarterly* 21(6), 922–958. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2010.10.003>
- Gavrilets, S., Auerbach, J. & Van Vugt, M. (2016). Convergence to consensus in heterogeneous groups and the emergence of informal leadership. *Scientific Reports* 6, 1–10. <https://doi.org/10.1038/srep29704>
- Gerpott, F. H., Lehmann-Willenbrock, N., Voelpel, S. C. & Van Vugt, M. (2019). It's not just what is said, but when it's said: A temporal account of verbal behaviors and emergent leadership in self-managed teams. *Academy of Management Journal* 62(3), 717–738. <https://doi.org/10.5465/amj.2017.0149>
- Goodall, A. H. & Pogrebna, G. (2015). Expert leaders in a fast-moving environment. *The Leadership Quarterly* 26(2), 123–142. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2014.07.009>
- Graen, G., Rowold, J. & Heinritz, K. (2010). Issues in operationalizing and comparing leadership constructs. *The Leadership Quarterly* 21(3), 563–575. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2010.03.016>
- Hanna, A. A., Smith, T. A., Kirkman, B. L. & Griffin, R. W. (2021). The Emergence of Emergent Leadership: A Comprehensive Framework and Directions for Future Research. *Journal of Management* 47(1), 76–104. <https://doi.org/10.1177/0149206320965683>
- He, V. F., Krogh, G. von & Sirén, C. (2022). Expertise Diversity, Informal Leadership Hierarchy, and Team Knowledge Creation: A study of pharmaceutical research collaborations. *Organization Studies* 43(6), 907–930. <https://doi.org/10.1177/01708406211026114>
- Hoon, C. & Baluch, A. M. (2020). The Role of Dialectical Interrogation in Review Studies: Theorizing from What We See Rather Than What We Have Already Seen. *Journal of Management Studies* 57(6), 1246–1271. <https://doi.org/10.1111/joms.12543>
- Johannessen, I. A., McArthur, P. W. & Jonassen, J. R. (2015). Informal leadership redundancy: Balancing structure and flexibility in subsea operations. *Scandinavian Journal of Management* 31(3), 409–423. <https://doi.org/10.1016/j.scaman.2015.01.001>
- Kalish, Y. & Luria, G. (2021). Traits and time in leadership emergence: A longitudinal study. *The Leadership Quarterly* 32(2), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2020.101443>
- Kempster, S., Schedlitzki, D. & Edwards, G. (2021). Where have all the followers gone? *Leadership* 17(1), 118–128. <https://doi.org/10.1177/1742715020983223>
- Kozlowski, S. W. J. & Klein, K. J. (2000). A multilevel approach to theory and research in organizations: Contextual, temporal, and emergent processes. In K. J. Klein & S. W. J. Kozlowski (Eds.). *Multilevel theory, research and methods in organizations: Foundations, extensions, and new directions*. Jossey-Bass. 3–90.
- Kunisch, S., Menz, M., Bartunek, J. M., Cardinal, L. B. & Denyer, D. (2018). Feature topic at organizational research methods: How to conduct rigorous and impactful literature reviews? *Organizational Research Methods* 21(3), 519–523. <https://doi.org/10.1177/1094428118770750>
- Kuzior, A., Kettler, K. & Ab, Ł. R. (2022). Great Resignation—Ethical, Cultural, Relational, and Personal Dimensions of Generation Y and Z Employees' Engagement. *Sustainability* 14(11), 1-9. <https://doi.org/10.3390/SU14116764>
- Kwok, N., Hanig, S., Brown, D. J. & Shen, W. (2018). How leader role identity influences the process of leader emergence: A social network analysis. *The Leadership Quarterly* 29(6),

- 648–662. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2018.04.003>
- Larsson, M., Segerstéen, S. & Svensson, C. (2011). Information and Informality: Leaders as Knowledge Brokers in a High-Tech Firm. *Journal of Leadership & Organizational Studies* 18(2), 175–191. <https://doi.org/10.1177/1548051810390048>
- Levine, S. (1949). An Approach to Constructive Leadership. *Journal of Sociological Issues* 5(1), 46–53. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1949.tb02107.x>
- Luria, G. & Berson, Y. (2013). How do leadership motives affect informal and formal leadership emergence? *Journal of Organizational Behavior* 34(7), 995–1015. <https://doi.org/10.1002/job.1836>
- Marglin, S. A. (1974). What do bosses do? The origins and functions of hierarchy in capitalist production. *Review of Radical Political Economics* 6(2), 60–112. <https://doi.org/10.1177/048661347400600206>
- Marion, R., Christiansen, J., Klar, H. W., Schreiber, C. & Akif Erdener, M. (2016). Informal leadership, interaction, cliques and productive capacity in organizations: A collectivist analysis. *The Leadership Quarterly* 27(2), 242–260. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2016.01.003>
- Neubert, M. J. & Taggar, S. (2004). Pathways to informal leadership: The moderating role of gender on the relationship of individual differences and team member network centrality to informal leadership emergence. *The Leadership Quarterly* 15(2), 175–194. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2004.02.006>
- OECD (2021). *Education at a Glance 2021: OECD Indicators*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en>
- Oedzes, J. J., Van der Vegt, G. S., Rink, F. A. & Walter, F. (2019). On the origins of informal hierarchy: The interactive role of formal leadership and task complexity. *Journal of Organizational Behavior* 40(3), 311–324. <https://doi.org/10.1002/job.2330>
- Paik, Y., Seo, M. G. & Jin, S. (2019). Affective Information Processing in Self-Managing Teams: The Role of Emotional Intelligence. *Journal of Applied Behavioral Science* 55(2), 235–267. <https://doi.org/10.1177/0021886319832013>
- Pan, J., Liu, S., Ma, B. & Qu, Z. (2018). How does proactive personality promote creativity? A multilevel examination of the interplay between formal and informal leadership. *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 91(4), 852–874. <https://doi.org/10.1111/joop.12221>
- Pescosolido, A. T. (2001). Informal Leaders and the Development of Group Efficacy. *Small Group Research* 32(1), 74–93. <https://doi.org/10.1177/104649640103200104>
- Pescosolido, A. T. (2002). Emergent leaders as managers of group emotion. *The Leadership Quarterly* 13(5), 583–599. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(02\)00145-5](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(02)00145-5)
- Petticrew, M. & Roberts, H. (2006). *Systematic Reviews in the Social Sciences: A Practical Guide* (1st ed.). Oxford Blackwell Publishing Ltd. <https://doi.org/10.1002/9780470754887>
- Pielstick, C. D. (2000). Formal vs. Informal Leading: A Comparative Analysis. *Journal of Leadership Studies* 7(3), 99–114. <https://doi.org/10.1177/107179190000700307>
- Post, C., Sarala, R., Gatrell, C. & Prescott, J. E. (2020). Advancing Theory with Review Articles. *Journal of Management Studies* 57(2), 351–376. <https://doi.org/10.1111/joms.12549>
- Roșca, C. A. & Stănescu, D. F. (2014). The Influence of Values on the Leadership Style. *Management Dynamics in the Knowledge Economy* 2(3), 480–491. Available at: <https://www.managementdynamics.ro/index.php/journal/article/view/57> (cited 7.5.2022).
- Roy, D. (1952). Quota Restriction and Goldbricking in a Machine Shop. *American Journal of Sociology* 57(5), 427–442. Available at: <http://www.jstor.org/stable/2772323> (cited 9.9.2022).
- Russell, Z. A., Ferris, G. R., Thompson, K. W. & Sikora, D. M. (2016). Overqualified human resources, career development experiences, and work outcomes: Leveraging an under-

- utilized resource with political skill. *Human Resource Management Review* 26(2), 125–135. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2015.09.008>
- Saroyan, A., Getahun, D. & Engida, G. (2011). Understanding academic leadership. *Conference: American Educational Research Association. New Orleans, Louisiana*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/269947011_Understanding_academic_leadership (cited 9.5.2022).
- Schaubroeck, J. M., Peng, A. C., Hannah, S. T., Ma, J. & Cianci, A. M. (2021). Struggling to Meet the Bar: Occupational Progress Failure and Informal Leadership Behavior. *Academy of Management Journal* 64(6), 1740–1762. <https://doi.org/10.5465/amj.2018.0956>
- Schlamp, S., Gerpott, F. H. & Voelpel, S. C. (2021). Same talk, different reaction? Communication, emergent leadership and gender. *Journal of Managerial Psychology* 36(1), 51–74. <https://doi.org/10.1108/JMP-01-2019-0062>
- Shaughnessy, B. A., Treadway, D. C., Breland, J. W. & Perrewé, P. L. (2017). Informal Leadership Status and Individual Performance. *Journal of Leadership & Organizational Studies* 24(1), 83–94. <https://doi.org/10.1177/1548051816657983>
- Smart, M. (2005). The Role of Informal Leaders in Organizations: The Hidden Organizational Asset [Thesis, University of Idaho]. Available at: <https://www.proquest.com/dissertations-theses/role-informal-leaders-organizations-hidden/docview/305003562/se-2> (cited 9.9.2021).
- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research* 104(November), 333–339. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039>
- Spark, A. & O'Connor, P. J. (2021). State extraversion and emergent leadership: Do introverts emerge as leaders when they act like extraverts? *The Leadership Quarterly* 32(3), 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2020.101474>
- Spark, A., O'Connor, P. J., Jimmieson, N. L. & Niessen, C. (2022). Is the transition to formal leadership caused by trait extraversion? A counterfactual hazard analysis using two large panel datasets. *The Leadership Quarterly* 33(2) 1–18. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2021.101565>
- Stincelli, E. & Baghurst, T. (2014). A Grounded Theory Exploration of Informal Leadership Qualities as Perceived by Employees and Managers in Small Organizations. *International Journal of Business Management and Economic Research (IJBMER)* 5(1), 1–8. Available at: <http://www.ijbmer.com/docs/volumes/vol5issue1/ijbmer2014050101.pdf> (cited 25.9.2021).
- Uhl-Bien, M. & Marion, R. (2009). Complexity leadership in bureaucratic forms of organizing: A meso model. *The Leadership Quarterly* 20(4), 631–650. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2009.04.007>
- Van De Mierop, D., Jonathan, C. & Verhelst, A. (2020). Investigating the interplay between formal and informal leaders in a shared leadership configuration: A multimodal conversation analytical study. *Human Relations* 73(4), 490–515. <https://doi.org/10.1177/0018726719895077>
- Veenis, M. (2018). Who will lead our culture change? : How informal leaders manifest themselves in a culture change process [Thesis, University of Twente]. Available at: <https://essay.utwente.nl/76383/> (cited 12.9.2021).
- Verma, N. & Khatri, P. (2021). The nomological network of organizational attachment: a systematic review approach. *Journal of Decision Systems*, 1–23. <https://doi.org/10.1080/12460125.2021.2002507>
- Vignoles, V. L., Schwartz, S. J. & Luyckx, K. (2011). Introduction: Toward an Integrative View of Identity. In S. Schwartz, K. Luyckx, & V. Vignoles (Eds.), *Handbook of Identity Theory and Research*. 1–27. <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9>

- Walter, F., Cole, M. S., van der Vegt, G. S., Rubin, R. S. & Bommer, W. H. (2012). Emotion recognition and emergent leadership: Unraveling mediating mechanisms and boundary conditions. *The Leadership Quarterly* 23(5), 977–991. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2012.06.007>
- Wang, T. (2016). School leadership and professional learning community: case study of two senior high schools in Northeast China. *Asia Pacific Journal of Education* 36(2), 202–216. <https://doi.org/10.1080/02188791.2016.1148849>
- Weiser, A. K., Jarzabkowski, P. & Laamanen, T. (2020). Completing the adaptive turn: An integrative view of strategy implementation. *Academy of Management Annals*, 14(2), 969–1031. <https://doi.org/10.5465/annals.2018.0137>
- Wellman, N., Newton, D. W., Wang, D., Wei, W., Waldman, D. A. & LePine, J. A. (2019). Meeting the need or falling in line? The effect of laissez-faire formal leaders on informal leadership. *Personnel Psychology* 72(3), 337–359. <https://doi.org/10.1111/peps.12308>
- White, L., Currie, G. & Lockett, A. (2016). Pluralized leadership in complex organizations: Exploring the cross network effects between formal and informal leadership relations. *The Leadership Quarterly* 27(2), 280–297. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2016.01.004>
- Wilson, D. C. (2022). Defining Leadership. *Philosophy of Management*, 1-30. <https://doi.org/10.1007/s40926-022-00210-7>
- Wolff, S. B., Pescosolido, A. T. & Druskat, V. U. (2002). Emotional intelligence as the basis of leadership emergence in self-managing teams. *The Leadership Quarterly* 13(5), 505–522. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(02\)00141-8](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(02)00141-8)
- Wright, Patrick, M. & Snell, S. A. (1991). Toward an Integrative View of Strategic Human Resource Management. *Human Resource Management Review* 1(3), 203–225. [https://doi.org/10.1016/1053-4822\(91\)90015-5](https://doi.org/10.1016/1053-4822(91)90015-5)
- Yammarino, F. J. (2013). Leadership: Past, Present, and Future. *Journal of Leadership & Organizational Studies* 20(2), 149–155. <https://doi.org/10.1177/1548051812471559>
- Yammarino, F. J., Salas, E., Serban, A., Shirreffs, K. & Shuffler, M. L. (2012). Collectivistic Leadership Approaches: Putting the “We” in Leadership Science and Practice. *Industrial and Organizational Psychology* 5(4), 382–402. <https://doi.org/10.1111/j.1754-9434.2012.01467.x>
- Zendeh, A. B. & Oskuie, H. S. (2017). A model for identification of informal groups’ leaders. *International Journal of Organizational Leadership* 6(2), 176–189. <https://doi.org/10.33844/ijol.2017.60348>
- Zhang, C., Nahrgang, J. D., Ashford, S. J. & DeRue, D. S. (2020). The risky side of leadership: Conceptualizing risk perceptions in informal leadership and investigating the effects of their over-time changes in teams. *Organization Science* 31(5), 1138–1158. <https://doi.org/10.1287/orsc.2019.1350>
- Zhang, M. J., Law, K. S. & Wang, L. (2021). The risks and benefits of initiating change at work: Social consequences for proactive employees who take charge. *Personnel Psychology* 74(7), 721–750. <https://doi.org/10.1111/peps.12423>

Responsible Communication

To cite this article: Perälä, A. (2022). Ilmastonmuutokseen sopeutumisesta viestiminen suurelle yleisölle: Kirjallisuuskatsaus sopeutumisviestinnän haasteista ja mahdollisuuksista. In: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räsänen & H. Limatius (Eds.). *Responsible Communication*. VAKKI Publications 14. 137–157. Available at: <https://vakki.net/index.php/2022/12/15/responsible-communication/>. ISBN 978-952-69732-1-0.

Ilmastonmuutokseen sopeutumisesta viestiminen suurelle yleisölle: Kirjallisuuskatsaus sopeutumisviestinnän haasteista ja mahdollisuuksista

Annu Perälä^a

^a Markkinoinnin ja viestinnän yksikkö, Vaasan yliopisto

The global climate is changing rapidly, making climate change adaptation—alongside mitigation—an inevitable part of the solution to the crisis. Consequently, the societal need to communicate on climate change adaptation is also increasing, and so, in this integrative literature review¹, I identify the current challenges and opportunities of adaptation communication. In the first section, I present the existing landscape of climate communication research and position adaptation communication as a sub-branch of this tradition, sharing both its practice-oriented nature and its goal to find the most effective ways of communicating climate change. The review follows a classic approach by identifying the challenges and opportunities of emerging adaptation communication which are understood both to share some of the central characteristics of general climate communication and to have their own distinct features. The communicative challenges and opportunities found in the selected articles (n=106) were categorized across six thematic dimensions, namely 1) novel adaptation; 2) local adaptation; 3) adaptation as resignation; 4) economic rational adaptation; 5) adaptation as risk preparedness; and 6) adaptation as transformation.

Asiasanat: ilmastonmuutokseen sopeutuminen, ilmastoviestintä, sopeutumisviestintä, kirjallisuuskatsaus

---

¹ Haluan kiittää Koneen Säätiötä, jonka rahoittaman väitöskirjatyön osana tämä artikkeli on julkaistu.

1. Johdanto

Ilmastomuutoksen nopea eteneminen on tehnyt vääjäämättömäksi sen seurauksiin sopeutumisen nyt ja tulevaisuudessa. Esimerkiksi arvovaltainen Hallitusten välinen ilmastopaneeli näkee, että ilmastokriisiin on vastattava sekä hillinnällä että myös sopeutumisella (IPCC 2014: 17). Ilmastomuutoksen jatkaessa etenemistään useita uusia riskejä realisoituu erittäin suurella todennäköisyydellä aiheuttaen nykyistä suurempaa tuhoa. Lähitulevaisuudessa toimeenpantavilla hillintä- ja sopeutumistoimilla voidaan vielä vaikuttaa tulevien riskien todennäköisyyteen ja seurausten voimakkuuteen. Kielteistä kehitystä ei voida kuitenkaan enää kokonaan pysäyttää, sillä edes ilmaston lämpenemisen pysäyttäminen 1,5 asteeseen lähitulevaisuudessa ei tule kokonaan poistamaan tarvetta sopeutua. (IPCC 2022.) Tämä merkitsee sitä, että yhteiskunnallinen tarve viestiä ilmastomuutokseen sopeutumisesta hillinnän ohella on kasvanut ja kasvaa edelleen.

Tässä artikkelissa tarkastellaan sopeutusviestinnäksi kutsutun ilmastoviestinnän alahaaran haasteita ja mahdollisuuksia aiemman kirjallisuuden pohjalta. Artikkelin aluksi esittelen ilmastoviestinnän tutkimusta ja sen erityispiirteitä aiheesta tehtyjen kirjallisuuskatsauksien pohjalta. Tämän jälkeen paikannan sopeutusviestinnän tutkimuksen aseman ilmastoviestinnän kentällä. Teen tämän osin aiemman kirjallisuuden pohjalta – ja osin tämän artikkelin aineistosta tekemiäni yleishavaintojeni pohjalta, sillä sopeutusviestinnän asemointi ja teoretisointi ovat vielä monin paikoin lapsenkengissä. Taustoituksen tarkoituksena on esitellä sekä ilmastoviestinnän että sopeutusviestinnän tutkimuksen lähtökohtia, olemusta ja keskeisiä tutkimusaiheita sekä perustella, miksi artikkelissa keskitytään sopeutusviestinnän haasteiden ja mahdollisuuksien tunnistamiseen. Tämän jälkeen esittelen kirjallisuuskatsauksen metodologisen taustan ja aineiston sekä tuloksiksi saamani kuusi temaattista ulottuvuutta, joista jokaiseen liittyy sekä viestinnällisiä haasteita että mahdollisuuksia. Artikkelin lopuksi käyn läpi, millaisia haasteita ja mahdollisuuksia tulevalle sopeutusviestinnän tutkimukselle on hahmoteltavissa tehdyn kirjallisuuskatsauksen pohjalta.

2. Ilmastoviestinnästä sopeutusviestintään

Ilmastomuutokseen liittyvää viestintää (jatkossa *ilmastoviestintä*) on tutkittu 1990-luvulta lähtien – ja julkaistujen tutkimuksien määrä on kasvanut tasaisesti (Agin & Karlsson 2021; Moser 2016; 2018; Pearce ym. 2015). Ilmastoviestinnän tutkimus on monitieteinen tutkimusala. Median ja viestinnän tutkimuksen lisäksi aihetta on käsitelty erityisesti sosiaalipsykologian ja kognitiivisen psykologian parissa. Muita tutkimusaloja ovat esimerkiksi politiikan tutkimus, taloustutkimus ja ilmasto- ja kestävyystieteet. (Agin & Karlsson 2021; Holmes 2020; Moser 2010; Nerlich ym. 2010.) Monitieteisyyttä on pidetty ilmastoviestinnän tutkimuksen voimavarana, mutta samalla sitä on kritisoitu teoreettisesta ohuudesta ja metateoreettisen viitekehyksen puuttumisesta sekä kapeasta viestintäkäsityksestä (Agin & Karlsson 2021; Ballantyne 2016; Nerlich ym. 2010).

Ilmastoviestinnän tutkimusta voidaan kuvata pragmaattiseksi ja normatiiviseksi alaksi. Sen keskeinen tavoite ja motivaation lähde on kehittää entistä vaikuttavampia tapoja viestiä ilmastomuutoksesta suurelle yleisölle. Viestinnän vaikuttavuus ymmärretään melko yleisesti muutoksina viestien vastaanottajien asenteissa, tietoisuudessa ja käyttäytymisessä. (Ballantyne 2016; Kumpu 2022; Moser 2010, 2016; Nerlich ym. 2010.) Tässä artikkelissa ilmastoviestinnän tavoitteeseen viitataan yleisesti ”ilmastotoimijuuden edistämisenä”, paitsi silloin kun viitataan suoraan yksittäisessä tutkimuksessa nimettyyn tekoon tai asennemuutokseen. Ilmastoviestinnän tutkimuksen käytännönläheinen ote selittyy käsityksellä ilmastomuutoksesta erittäin vakana uhkana, jota voidaan torjua

paremmalle viestinnällä ja ihmisten sitouttamisella (Ballantyne 2016; Kumpu 2022; Moser 2010). Toisin sanoen tutkimusala on sitoutunut normatiiviseen tavoitteeseen eli ilmastokriisin ratkaisemiseen.

Ilmastoviestinnän tutkimuksessa yleinen lähtökohta on perinteinen käsitys viestinnästä tiedon levittämisenä viestijältä vastaanottavalle yleisölle (ns. *transmission model*, ks. Ballantyne 2016; Kumpu 2022; Nerlich ym. 2010). Erityisesti tutkimusperinteen alkumetreillä ilmastoviestintä ymmärrettiin ensisijaisesti ilmastomuutosta koskevan tieteellisen tiedon saattamisena suuren yleisön pariin. Lähtöolettamana oli, että ihmisillä on puutteelliset tiedot ilmastomuutoksen todellisuudesta ja tarjoamalla heille tähdellistä tietoa he ymmärtäisivät ilmastomuutoksen vakavuuden ja ryhtyisivät tarvittaviin toimiin. (Moser 2010; Nerlich ym. 2010.) Sittemmin on paremmin ymmärretty, että kognitiivisen puolen lisäksi ilmastoviestinnän pitää vedota myös ihmisen affektiiviseen puoleen sekä olla kiinnostavaa ja merkityksellistä (Moser 2016; Nerlich ym. 2010; Pearce ym. 2015). Tämä ei ole kuitenkaan johtanut lineaarisen viestintäkäsityksen hylkäämiseen, vaan tutkimuksen keskiössä on yhä usein perinteinen viestintäkäsitys (Ballantyne 2016). Samalla tutkimuskentällä on kuitenkin myös alettu nähdä tutkimuksia, joissa viestintä ymmärretään dialogisena ja deliberatiivisena prosessina viestintäosapuolten välillä (Ballantyne 2016; Kumpu 2022; Moser 2016; Nerlich ym. 2010).

Ilmastoviestinnän tutkimus keskittyy paljolti viestinnän sisältöön ja tyyliin. Yleinen tutkimusongelma on se, miten ilmastomuutoksesta voitaisiin viestiä entistä vaikuttavammin. Aihetta lähestytään usein viestintään liittyvien haasteiden – ja niiden ylittämisen – sekä mahdollisuuksien kautta. (Ballantyne 2016.) Ilmastoviestinnän perimmäisenä niin sanottuna metahaasteena pidetään ilmastomuutosta itseään, sillä se on abstrakti ja kompleksinen ilmiö, joka on vaikeasti ymmärrettävä ja samaistuttava (Ballantyne 2016; Moser 2010; Nerlich ym. 2010). Ilmastoviestintää instrumentaalisesti lähestyvissä tutkimuksissa on tarkasteltu viestiä eli sitä mistä ihmisille pitäisi ylipäänsä viestiä (Moser 2010; Pearce ym. 2015), strategista viestintää eli sitä, miten viestinnällä voidaan saavuttaa muutoksia ihmisten asenteissa ja käyttäytymisessä (Ballantyne 2016; Nerlich ym. 2010) sekä viestien kehystämistä eli sitä, mitä teemoja ja näkökulmia viestinnässä pitäisi korostaa ja vastaavasti painaa sivummalle (Moser 2010). Muita keskeisiä tutkimuskohteita ovat olleet viestinnässä käytettävä kieli, metaforien ja narratiivien käyttö, keskeisten (tieteellisten) termien viestiminen ja ilmastomuutoksen visualisointi (Moser 2016; Nerlich ym. 2010; Pearce ym. 2015). Vähemmistössä tutkimuksista on tarkasteltu erilaisten organisaatioiden olemassa olevia viestintästrategioita ja viestinnän sisältöjä (Agin & Karlsson 2021).

Sisältöjen ja tyylin ohella tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota myös viestejä vastaanottaviin yleisöihin (Ballantyne 2016; Moser 2016). Keskeisenä lähtökohtana on ollut se, että viestintää voidaan suunnitella strategisesti, jos tiedetään millaisia käsityksiä ihmisillä on ilmastomuutoksesta ja mitä he ajattelevat siihen liittyvistä eri teemoista (Ballantyne 2016). Alan tutkimuksessa on myös lisääntyvässä määrin kiinnittänyt huomiota yleisösegmentointiin eli toisistaan poikkeavien yleisöryhmien tunnistamiseen. Taustalla vaikuttaa lisääntynyt ymmärrys siitä, että yksi ja sama viesti tulkitaan ja merkityksellistetään eri tavoin eri ihmisten toimesta, erityisesti ilmastomuutoksen kaltaisen yhteiskunnallisesti polarisoivan ilmiön kohdalla. (Holmes 2020; Moser 2010: 39)

Moser (2018: 2) kuvaa ilmastonmuutokseen sopeutumisesta viestimistä (jatkossa *sopeutusviestintä*) yleisemmän ilmastoviestinnän suhteellisen uudeksi alahaaraksi. Hänen mukaansa sopeutusviestinnän tutkimus sai alkunsa jo 2000-luvun puolivälissä, mutta aktivoitui 2010-luvun puolivälin jälkeen. Alan nousun taustalle hän paikantaa käytännöllisen syyn: ilmastonmuutoksen seuraukset ja käytäntötason sopeutumistoimet, -suunnittelu ja -politiikka nousivat ensin yleiseen tietoisuuteen ja julkisuuteen ja synnyttivät siten tarpeen sopeutusviestinnän akateemiselle tutkimukselle. Sopeutusviestintä on laajemman ilmastoviestinnän tavoin monitieteinen tutkimusala, jota ei harjoiteta yksinomaan perinteisten viestintätieteilijöiden parissa (Moser 2014, 338). Sopeutusviestinnän tutkimus jakaa myös monia muita ilmastoviestinnän tutkimuksen keskeisiä erityispiirteitä.

Sopeutusviestinnän tutkimusta voidaan kuvata teoreettisesti melko löyhäksi tutkimusalaksi. Esimerkiksi tämän artikkelin aineistoon kuuluvissa artikkeleissa sopeutusviestintää ei juurikaan pyritä teoretisoimaan tai paikantamaan sen asemaa osana ilmastoviestinnän tai viestinnän tutkimuksen kenttää. Artikkeleissa ei myöskään juurikaan käsitellä tai problematisoida viestinnän luonnetta, vaan lähtökohdaksi otetaan melko yleisesti ajatus viestinnästä tiedon levittämisenä. Ainoa selkeä sopeutusviestinnän määritelmä on löydettävissä Wirthin ja kollegoiden (2014: 32) artikkelista, jossa he antavat ”työmääritelmänsä” *vaikuttavalle sopeutusviestinnälle*. Heidän mukaansa se 1) kasvattaa tietoisuutta ilmastonmuutoksen seurauksista, haavoittuvaisuuksista ja tarpeesta sopeutua, 2) lisää tietoa sopeutusvaihtoehdoista eli kasvattaa sopeutumiskapasiteettia, 3) motivoi sopeutumistoiimiin eli tukee käyttäytymismuutoksia sekä 4) auttaa saavuttamaan hyväksynnän muiden tekemille sopeutumistoimille, joilla voi olla kielteisiä oheisvaikutuksia.

Tarkastelemalla sopeutusviestinnän parissa tehtyä tutkimusta voidaan havaita, että se jakaa ilmastoviestinnän tutkimuksen pragmaattisen lähtökohdan ja tutkimuskohteet (ks. myös Moser 2018: 3). Tieteellisissä artikkeleissa on tarkasteltu muun muassa strategisen viestinnän suunnittelua (ks. esim. Bonanno ym. 2021; Cantrill ym. 2019) ja eri viestien ja kehyksien vaikutuksia (esim. Halperin & Walton 2016; Scannell & Gifford 2013). Myös sopeutumistermin ja muun aiheeseen liittyvän erityisterminologian ymmärtämistä ja merkityksenantoja suuren yleisön parissa on tutkittu (esim. Bruine de Bruin ym. 2021; Cotton & Stevens 2019; Harcourt ym. 2019). Viestinnän ymmärtäminen vuorovaikutuksellisena prosessina on löydettävissä tutkimuksista, joissa on tarkasteltu deliberatiivisten ja osallistavien viestintämuotojen, kuten yhteisöllisten työpajojen, toimivuutta (esim. Cone ym. 2013) ja ihmisten toiveita sopeutusviestinnälle (esim. Attems ym. 2020; Rhoades ym. 2019).

Yleisöjen osalta sopeutusviestinnän tutkimuksessa on kartoitettu erityisesti ihmisten käsitystä ilmastoriskeistä ja riskikäsitykseen vaikuttavia taustatekijöitä (ks. esim. Akerlof ym. 2015; Boon 2016) sekä ihmisten valmiutta tehdä sopeuttavia toimia ja siihen vaikuttavia taustatekijöitä (esim. Bichard & Kazmierczak 2012; Brink & Wamsler 2019). Artikkeleiden keskeinen fokus on ihmisten asenteissa ja käsityksissä, joista johdetaan oppeja viestintään. Myös yleisösegmentointi on ollut tarkastelun kohteena (esim. Hine ym. 2016; Weber ym. 2019). Lisäksi alan tutkimuksissa on tarkasteltu ilmastonmuutokseen sopeutumisen ja erityisesti ilmastoriskien havainnollistamista visuaalisesti (esim. Ettlinger ym. 2021; Wardekker & Lorenz 2019). Muutamit tutkimukset analysoivat olemassa olevien organisaatioiden viestintää (esim. Boussalis ym. 2019; Ferranti ym. 2021) ja viestintäammattilaisten näkemyksiä viestinnästä ja sen haasteista (Dow & Tuler 2022).

Tämä artikkeli jatkaa osaltaan ilmastoviestinnän tutkimuksen pragmaattista eetosta vaikuttavien viestintätapojen etsimisessä ja soveltaa yleisen ilmastoviestinnän tutkimuksessa vakiintunutta lähestymistapaa hahmottaakseen sopeutumiseen liittyvän viestinnän mahdollisuuksia ja haasteita. Keskittyminen yksinomaan sopeutumista käsittelevään viestintään on perusteltua, sillä joistain yhtäläisyyksistä huolimatta sopeutusviestintään liittyy myös omaleimaisia piirteitä suhteessa yleiseen ilmastoviestintään (Heinrichs 2010: 327).

Heinrichsin (2010: 339–340) mukaan sopeutusviestintä sijaitsee katastrofi-, kriisi- ja kestävyysviestinnän risteyksessä. Sen tulee yhtäältä valmistaa yleisöä katastrofeihin ja niiden ehkäisyyn sekä lisätä ymmärrystä ilmatoriskeistä ja riskienhallinnasta – ja vielä liittyy nämä osaksi laajempaa ymmärrystä pitkällä aikavälillä tarvittavista yhteiskunnallisista muutoksista. Erityisesti Moser (2014) on koonnut yhteen ja analysoinut yleisellä tasolla sopeutusviestintää, mutta merkittävä osa alan kirjallisuudesta on julkaistu tämän jälkeen. Tämän artikkelin aineistosta noin 3/4 on julkaistu aikaisintaan vuonna 2015.

3. Tutkimusmenetelmä ja -aineisto

Artikkeli edustaa integroivaa kirjallisuuskatsausta (Salminen 2011; Whittemore & Knaf 2005) ja aineistoon valittujen artikkeleiden analyysissä on hyödynnetty laadullista sisällyttämisanalyysia (Krippendorff 2019). Integroiva kirjallisuuskatsaus valittiin metodiksi, sillä sen avulla voidaan luoda moniulotteinen kuvaus tutkimuskohteeksi valitusta ilmiöstä ja käyttää laajoja ja heterogeenisiä aineistoja. Integroivan kirjallisuuskatsauksen aineiston keräämistä eivät rajaa tiukat kriteerit esimerkiksi artikkeleissa käytetyn metodologian suhteen, vaan aineistoksi halutaan kerätä laaja ja moninainen otos kuvastamaan valitun aiheen moninaisuutta. (Salminen 2011: 8; Whittemore & Knaf 2005: 547.)

Aineiston keräämisessä on käytetty kahta strategiaa: 1) systemaattista tietokantahakua ja 2) lumipallometodia. Artikkeleita haettiin Scopus ja Web of Science -tietokannoissa etsimällä englanninkielisiä vertaisarvioituja artikkeleita ja kirjanlukuja, joiden abstraktit sisälsivät sanat "climate", "adaptation" ja "communication". Scopuksessa hakua rajoitettiin valitsemalla asiasanaksi "communication", joka laski haun kokonaistuloksen 1 368:sta artikkelista 150:een. Web of Sciencessä vastaava kategoriointi laski tuloksen 609:sta vain 16 artikkeliin, joten rajausta ei tehty. Lumipallometodilla viitataan siihen, että olen täydentänyt tietokantahakua myös muilla tutkimustehtävän kannalta relevantteilla artikkeleilla, jotka ovat tulleet vastaan aihealueen tutkimusta tehdessäni. Vaikka tietokantahaut tuovat aineistolle tärkeää systemaattisuutta eivätkä ole samalla lailla kerääjästä riippuvaisia, jättävät ne samalla piiloon myös hyödyllistä tutkimusta (ks. esim. Agin & Karlsson 2021: 434–435). Pelkän lumipallometodin käyttö voisi kuitenkin johtaa siihen, että tärkeitä näkökulmia jäisi kokonaan paitsioon esimerkiksi siksi, ettei niitä käsittelevään tutkimukseen viitata ilmiötä toisesta näkökulmasta lähestyvissä artikkeleissa. Tästä syystä olen nähnyt näiden strategioiden yhdistämisen parhaimpana vaihtoehtona moninaisen aineiston keräämiseksi.

Päätös yksittäisten artikkeleiden sisällyttämisestä aineistoon tehtiin niiden abstraktien perusteella. Tämä koski siis sekä tietokantahakujen tuloksena saatua 759 artikkelia että sopeutusviestintää käsittelevän väitöstutkimustyön saatossa kertynyitä muita täydentäviä artikkeleita. Artikkelit sisällytettiin aineistoon, jos artikkeli käsiteli ilmastonmuutokseen sopeutumista käsittelevää viestintää, joka on suunnattu suurelle yleisölle tai maallikoille. Toisin sanoen pois jätettiin esimerkiksi organisaatioiden välistä tai sisäistä viestintää sekä erikoisalaviestintää (esim. ministeriön viestintä maanviljelijöille) käsittelevät artikkelit. Aineiston ulkopuolelle jätettiin myös artikkelit, joissa käsiteltiin

länsimaiden ulkopuolisen maailman sopeutusviestintää, sillä näiden valtioiden yhteiskunnallinen, taloudellinen ja ilmastollinen konteksti poikkeaa niin merkittävästi länsimaisesta. Aineistoon sisällytettiin integroivan kirjallisuuskatsauksen periaatteiden mukaisesti sekä empiirisiä että teoreettisia artikkeleita (Salminen 2011: 8; Whitemore & Knafel 2005: 547). Ilmastoviestinnän tutkimukselle tyypilliseen tapaan kerätty aineisto oli monitieteinen. Tietokantahaku tuotti tulokseksi 80 uniikkia artikkelia (Scopus 27, Web of Science 65) ja lumipallometodi 26. Yhteensä artikkeleita oli siis 106. Eri strategioiden tuottamat artikkelimäärät osoittavat, että lumipallometodi oli systemaattisia tietokantahakuja täydentävä aineistonkeruutapa.

Valitut artikkelit käytiin kokonaisuudessaan läpi ja niitä analysoitiin viestinnällisten haasteiden ja mahdollisuuksien kontekstissa (Krippendorff 2019: 42). Toisin sanoen artikkeleista etsittiin tekstin katkelmia, jotka toivat esiin joko sopeutusviestintään liittyvän haasteen tai mahdollisuuden. Haasteet ja mahdollisuudet kategorisoitiin kuuden temaattisen ulottuvuuden alle sen mukaan, mikä oli niiden sisällöllinen yhteys ilmastomuutokseen sopeutumiseen ja/tai siihen liittyvään viestintään. Ajatuksena oli löytää ainakin jossain määrin juuri sopeutusviestintään ja sen käsittelemään metailmiöön – ilmastomuutokseen sopeutumiseen – liittyviä erityispiirteitä, vaikka sopeutusviestintää ei ymmärretäkään artikkelissa lähtökohtaisesti laajemmasta ilmastoviestinnästä täysin poikkeavana, saati sen vastinparina tai vaihtoehtona.

Motivaation tutkia sopeutusviestintää omana erillisenä ilmastoviestinnän alahaarana on kuitenkin lähdeittävä siitä ajatuksesta, että sopeutusviestinnän sisällöt ja muut erityispiirteet muodostavat ainakin jossain määrin omaleimaisen kokonaisuuden ilmastoviestinnän kentän sisällä (Heinrichs 2010). Vaikka temaattiset ulottuvuudet muodostettiin aineistolähtöisesti, saavat ne tukea aikaisemmasta kirjallisuudesta, jossa käsitellään ilmastomuutokseen sopeutumiseen liittyvää tietoutta (esim. Ballantyne ym. 2018; Harcourt ym. 2019) sekä yleisiä sopeutumiseen liittyviä käsityksiä (esim. sopeutuminen on ennen kaikkea paikallinen ilmiö, sopeutuminen voidaan ymmärtää suppeasti suoriin ilmastovaikutuksiin reagoimisena tai laajasti järjestelmätason siirtymänä kohti kestävä kehitystä, ks. lisää Bassett & Fogelman 2013; Preston ym. 2015).

4. Sopeutusviestinnän kuusi ulottuvuutta – ja niiden viestinnälliset haasteet ja mahdollisuudet

Tässä tulosluvussa esittelen analyysini tuloksena muodostetut kuusi temaattista ulottuvuutta, jotka ovat seuraavat: (1) tuntematon sopeutuminen, (2) paikallinen sopeutuminen, (3) sopeutuminen luovuttamisena, (4) taloudellis-rationaalinen sopeutuminen, (5) sopeutuminen riskeihin varautumisena ja (6) sopeutuminen transformatiivisena muutoksena. Jokaiseen ulottuvuudesta liittyy sekä viestinnällisiä haasteita että mahdollisuuksia, jotka muodostavat jokaisen alaluvun käsittelyn perustan. Tulosluvun keskeisimmät tulokset on myös tiivistetty taulukkoon 1.

Taulukko 1. Yhteenveto sopeutusviestinnän keskeisistä mahdollisuuksista ja haasteita teemoittain

Temaattinen ulottuvuus	Käsitys sopeutumisesta	Keskeinen viestinnällinen mahdollisuus	Keskeinen viestinnällinen haaste
Tuntematon sopeutuminen	Yleisöllä ei ennakokäsitystä tai heikko ennakokäsitys	Potentiaali tulla ymmärretyksi monisyisenä ilmiönä; useat käyttöyhteydet ja kohdeyleisöt	Yleisön informointi ja kouluttaminen (termin uutuus ja abstraktius sekä ero hillintään)
Paikallinen sopeutuminen	Sopeutuminen ensisijaisesti paikallista toimintaa	Paikallisesti relevantti ja läheinen viesti, yleisön omien vaikutusmahdollisuuksien korostaminen	Empirian valossa paikallistetun viestin mielekkäässä formuloinnissa vielä pohdittavaa
Sopeutuminen luovuttamisena	Sopeutumisella negatiivinen konnotaatio	Kielteisiä tunteita herättävät viestit voivat toimia sykähdyksinä toiminnalle	Osa yleisöstä voi tulkita sopeutumisen luovuttamisena muusta ilmastotyöstä, sopeutumisen ja hillinnän välisen suhteen määrittely ja sen viestiminen
Taloudellisesti-ratonaalinen sopeutuminen	Sopeutuminen taloudellisesti-ratonaalista toimintaa	Myönteistä hyöty-panossuhdetta korostava viesti, investointien tulokellisuuden argumentointi	Taloudellinen motivointi edellyttää jonkinasteista riskikäsitystä, riskinä lyhytaikainen sitoutuminen ilmastoasioihin
Sopeutuminen riskeihin varautumisena	Sopeutuminen riskeihin varautumista, edellyttää kohonnutta riskikäsitystä	Riskikäsityksen kohoaminen ennustaa toimintaa ja ajatuksellisia muutoksia, riskikäsitys ei ole riippuvainen vain ilmastollisista oloista	Viestityt riskit voidaan kokea epäuskottavina, epärelevantteina tai vähäisinä, vastuutahojen osoittaminen ja nimeäminen
Sopeutuminen transformatiivisena muutoksena	Sopeutuminen laaja-alainen muutos kohti kestäväää yhteiskuntaa	Sitoo ilmastomuutoksen hillintään liitettyjä tavoitteita osaksi sopeutusviestintää; ottaa kokonaisvaltaisemman lähestymistavan käsitellä olevaan ongelmaan	Viestittävän ilmiön kompleksisuus, uutuus ja abstraktius, viestinnällisen tavoitteen suuruus

4.1 Tuntematon sopeutuminen

Ensimmäinen sopeutusviestintään liittyvä haaste on se, että ilmastomuutokseen sopeutuminen on suuren yleisön keskuudessa uudehko ja melko tuntematon asia (Bruine de Bruin ym. 2021; Ernoul ym. 2020; Ettinger ym. 2021; Glaas ym. 2015; Harcourt ym. 2019; Lenzholzer ym. 2020; Moser 2013; 2014; Palmer 2017). Viestien vastaanottajilla on siis olematon tai vähäinen ennakkotietämys ja -käsitys viestittävästä aiheesta, mikä pitää ottaa huomioon viestinnän suunnittelussa. Viestinnän pitää ainakin jossain määrin sisältää informoiva ja koulutuksellinen aspekti. Tehtävää vaikeuttaa se, että ilmiön omaksumiseen liittyy sekä termillisiä että sisällöllisiä haasteita. Ensinnäkin "sopeutumisella" on oma yleiskielinen merkityksensä, joka vaikuttaa siihen, miten yleisö tulkitsee termiä ilmastokontekstissa (Harcourt ym. 2019), etenkin jos ilmastoyhteys on ennalta vieras (Bruine de Bruin ym. 2021). Toiseksi sopeutumiseksi ymmärretään helposti kaikki ilmastomuutoksen hillintään tai yleisesti ilmastohaasteeseen liittyvä (Ernoul ym. 2020; Glaas ym. 2015; Harcourt ym. 2019). Toisin sanoen sopeutumisen sisällöllinen ero hillintään nähden on epäselvä – kuin myös näiden kahden yhteensovitettavuus ja keskinäinen

hierarkia. Viestinnässä on siis avattava, mitä ilmastonmuutokseen sopeutumisella tarkoitetaan tai käytettävä yleisölle helpommin avautuvaa arkikieltä kuvaamaan viestittävää aihetta (Harcourt ym. 2019: 270).

Haastetta lisää entisestään se, että sopeutuminen on abstrakti termi, jota voidaan käyttää ja tulkita monin eri tavoin (Bassett & Fogelman 2013; Cotton & Stevens 2019; Moser 2014). Ilmastonmuutokseen sopeutuminen ilmenee lukemattomina erilaisina tekoina, joita tehdään yhteiskuntien eri tasoilla useiden toimijoiden toimesta (Cotton & Stevens 2019), eli termi ei sinänsä viittaa mihinkään yhteen helposti hahmotettavaan ja omaksettavaan asiaan tai tekoon. Simonetin ja Fatorin (2016: 4) mukaan yksi termin haasteista on, että se viittaa samalla sekä prosessiin että lopputulemaan. Myös Moser (2014: 349) korostaa, että sopeutuminen on samalla vastaus epästabiiliuden tilaan ja itsessään epästabiiliuden muoto. Sopeutumiselle on vaikea määritellä lopullista maaliviivaa, sillä sopeutumisen kohteena oleva ilmasto on alati muutoksessa. Toisin sanoen viestinnässä on tunnistettava, että sopeutuminen on niin sanotusti ikuisuusprojekti (Dow & Tuler 2022). Hämmennystä voi aiheuttaa myös se, että sopeutuminen voi esiintyä asiayhteyksissä, joissa yhteys ilmastoon ei ole täysin ilmeinen (esim. ruokaturva, riskienhallinta; ks. Moser 2018), ja sopeutumisella on useita käytössä olevia synonyymeja, kuten varautuminen ja ilmastoresilienssi (MacInnis ym. 2015).

Sopeutusviestinnässä piilee kuitenkin myös mahdollisuuksia. Ensinnäkin on olemassa näyttöä siitä, että yleisö hyväksyy sopeutumistermin melko nopeasti ja ymmärtää sopeutumisen itsenäisesti monisyisenä ilmiönä (Cotton & Stevens 2019; Moser 2013; ks. 2014: 341). Toiseksi sopeutumiseen voidaan liittää laajoja ja yleisesti tavoittelemisen arvoisia asioita, kuten ruokaturvan saavuttaminen, kansanterveyden edistäminen, valtion kokonaisturvallisuuden ylläpitäminen sekä yleinen riskienhallinta (Moser 2018; O'Sullivan & Emmelhainz 2014; Romsdahl 2020). Aiemmissa tutkimuksissa esimerkiksi terveyskehykset on todettu toimivaksi strategiaksi viestiä ilmastonmuutoksesta (Kreslake ym. 2016; Maibach ym. 2010; Myers ym. 2012), joskaan ilmastonmuutoksen yhdistäminen toiseen asiayhteyteen ei aina saa kaikkien yleisöjen hyväksyntää (Cameron ym. 2021; Myers ym. 2012). Kolmanneksi sopeutusviestintä voi olla muuta ilmastoviestintää vetoavampaa myös ilmastonmuutokseen kielteisesti tai varautuneesti suhtautuville yleisösegmenteille. Sopeutumista voi pitää neutraalina suhteessa päästöleikkauksiin ja ilmastonmuutoksen perimmäisiin syihin (Evans ym. 2014; Howell ym. 2016), eikä siihen liity samanlaisia historiallisia ja poliittisia kamppailuja kuin ilmastonmuutoksen hillintään (Moser 2014). Koska sopeutumisella on usein muitakin kuin ilmastollisia tavoitteita, on jopa ehdotettu, että ilmastonmuutokseen kielteisesti suhtautuvien yleisösegmenttien kohdalla viestistä voidaan hävittää ilmastoyhteys (Cameron ym. 2021; Hine ym. 2016; Matlock ym. 2019; O'Sullivan & Emmelhainz 2014).

4.2 Paikallinen sopeutuminen

Sopeutuminen ymmärretään tavallisesti nimenomaan paikallisena ilmiönä (Preston ym. 2015). Sopeutusviestinnän oletettu keskeinen mahdollisuus liittyy juuri paikallisuuteen (esim. Cantrill ym. 2019; Moser 2014; Schroth ym. 2014; Wirth ym. 2014). Ajatuksena on, että sopeutusviestintä tekee ilmastonmuutoksesta todellisemman ja käsin kosketeltavamman ongelman paikantamalla sen viestin vastaanottajan fyysiseen ja sosiaaliseen lähiympäristöön (Moser 2014: 338). Argumentin mukaan paikallisten seurauksien korostaminen kaventaa ilmastonmuutokseen yhdistettyä psykologista etäisyyttä tehden siitä ajallisesti, maantieteellisesti ja sosiaalisesti läheisemmän (Brügger, Dessai ym. 2015, 1). Empiirinen näyttö paikallistamisen hyödyllisyydestä on kuitenkin vielä ehdollista. Paikallisen ja kaukaisen/globaalin kehystyksen eroja testanneissa tutkimuksissa paikallinen kehystys ei edistänyt osallistujien ilmastotoimijuutta kaukaiseen tai globaaliin kehukseen nähden (Brügger ym. 2016; Halperin & Walton 2016; Mildemberger ym. 2019; Schoenefeld & McCauley 2016; Spence & Pidgeon 2010; vrt. Scannell & Gifford

2013). Osassa tutkimuksista jopa todettiin, että paikallinen kehystys laskee käsitystä ilmatorisista ja ilmastonmuutoksen seurauksien vakavuudesta (Mildenberger ym. 2019; Spence & Pidgeon 2010).

Paikallistaminen ei siis selvästikään tarjoa ihmelääkettä ilmastoviestinnälle. Samalla on hyvä huomata, että viitatuissa kokeellisissa tutkimuksissa osallistujat altistuivat viesteille vain kertaluontoisesti lyhyen ajan. On epärealistista ajatella, että yksi viesti voisi perustavanlaatuisesti muuttaa ihmisten käsityksiä etenkin ilmastonmuutoksen kaltaisesta kompleksisesta ilmiöstä. Onkin ehdotettu, että paikallistamisen tehottomuus voisi itsessään olla osoitus ilmastonmuutoksen psykologisesta etäisyydestä (Spence & Pidgeon 2010: 663). Ilmastonmuutos voidaan myös paikallistaa eri tavoin. Edellä viitatuissa tutkimuksissa painotus oli informatiivisissa viesteissä, jotka eivät suoranaisesti pyrkineet vetoamaan seikkoihin, jotka saavat ihmiset kiinnittymään paikkoihin. Paikkasidonnaisuudella, eli tunteellisella siteellä ihmisen ja paikan välillä, on osoitettu olevan myönteinen vaikutus ihmisten ilmastotoimijuuteen (Halperin & Walton 2016; Nicolosi & Corbett 2018; Scannell & Gifford 2013; van Valkengoed & Steg 2019). Paikat voivat myös olla eri ihmisille eri tavoin merkityksellisiä (esim. ekologinen, sosio-kulttuurinen, yhteisöllinen), jolloin viestinnän pitäisi puhutella juuri näitä erityisiä merkityksenantoja ollaakseen toimivaa (Brügger, Dessai ym. 2015; Nicolosi & Corbett 2018). Ei voida myöskään olettaa, että kaikille paikallinen ulottuvuus olisi globaalia merkityksellisempi (Brügger, Dessai ym. 2015; Devine-Wright 2013; Halperin & Walton 2016).

Ilmastonmuutoksen paikallistaminen voi ylipäänsä olla parempi viestinnällinen strategia pienempien, henkilökohtaisesti toimeenpantavien sopeutumistoimien motivoimiseen (Halperin & Walton 2016). Tutkimuksien mukaan ilmastonmuutoksen paikallistaminen ei suoraan vaikuta ihmisten halukkuuteen toimia, vaan siihen minkälaisen tiedon varassa he toimivat. Mitä lähempänä viestinnän kohteena oleva asia on viestin vastaanottajaa, sitä konkreettisempaan tietoon hän turvautuu asian prosessoinnissa. Tästä syystä paikallistettu viesti toimii paremmin henkilökohtaisten ilmastotekojen motivointiin, koska viestin ja teon konkretiatasot vastaavat toisiaan. Julkisten ilmastotoimien prosessointi taas nojaa abstraktimpaan tietoon, kuten henkilökohtaisiin arvoihin. (Brügger, Dessai ym. 2015; 2016; Brügger, Morton ym. 2015; Halperin & Walton 2016.) Toisaalta ei ole myöskään poissuljettua, etteikö paikallistaminen voisi johtaa ilmastotoimijuuden edistämisen kannalta kielteisiin lopputuloksiin. Se voi saada ihmiset vähättelemään paikallisia vaikutuksia tai kääntymään kuoreensa ja suhtautumaan kaikkeen ilmastotyöhön defensiivisesti (Brügger, Dessai ym. 2015; Nicolosi & Corbett 2018). Paikallistettu ilmastonmuutos voi myös laukaista niin sanotun NINBY-ilmiön, eli saada ihmiset vastustamaan omaan naapuristoon suunniteltua, ainakin joltain osin epämiellyttäväksi koettua sopeutumistoimea (Devine-Wright 2013).

Paikallistamisella voidaan kuitenkin myös kasvattaa viestien vastaanottajien käsitystä heidän vaikutusmahdollisuuksistaan. Ilmastotoimijuuden edistämisen kannalta on keskeistä, että ihmiset ajattelevat kykenevänsä tekemään jotain ilmaston eteen ja että tehdyillä toimilla on tosiasiallinen vaikutus (Bechtoldt ym. 2021; van Valkengoed & Steg 2019). Ilmastonmuutoksen hillinnässä on kyse ennen kaikkea globaalista ongelmasta, jonka ratkaisemiseksi maailman yhteenlaskettujen päästöjen olisi laskettava dramaattisesti. Tavoitteen saavuttamiseksi yhden ihmisen tai edes kaupungin tai valtion toimet eivät ole alkuunkaan riittäviä, elleivät muut tee omaa osuuttaan. Sopeutumisen tuloksellisuutta ja onnistumista voidaan kuitenkin mitata esimerkiksi yksittäisen kunnan tai valtion tasolla (Simonet & Fatorić 2016: 789). Yksi yhteisö ei voi pysäyttää ilmastonmuutosta, mutta voi olla varautunut siihen.

4.3 Sopeutuminen luovuttamisena

Ilmastonmuutokseen sopeutuminen voidaan ymmärtää kielteisesti ”kohtaloonsa alistumisena”, eli tietoisena valintana lakata hillitsemästä ilmastonmuutosta ja keskittyä vain sopeutumaan seurauksiin. Tästä syystä onkin pelätty, että sopeutusviestintä voisi olla vahingollista laajemmalle ilmastotyölle (ks. esim. Evans ym. 2014: 69; Moser 2014: 338). Hypoteesilla voidaan ajatella olevan epäsuoraa tukea, sillä ajatus ilmastonmuutoksen vääjäämättömästä etenemisestä alentaa ihmisten halukkuutta toimia ilmastonmuutoksen hillinnän eteen (Marlon ym. 2019; Mayer & Smith 2019). Hypoteesin kuitenkin kumoaa suora empiirinen näyttö tutkimuksista, joissa tarkastellaan sopeutumisesta viestimisen vaikutuksia ihmisten tarpeeseen ja haluun hillitä ilmastonmuutosta. Kahdessa tutkimuksessa sopeutumisesta viestiminen suorastaan kasvatti vastaajien kiinnostusta edistää ilmastotoimia (Adams ym. 2011; Evans ym. 2014). Kolmannessa tutkimuksessa ei löydetty samanlaista motivoivaa elementtiä, muttei myöskään tukea väitteelle siitä, että sopeutumisesta viestiminen vähentäisi yleisön sitoutuneisuutta ilmastonmuutoksen hillintään tai alentaisi siihen liittyvää riskikäsitystä (Carrico ym. 2015). Neljännessä tutkimuksessa sopeutusviestinnän havaittiin vaikuttavan myönteisesti erityisesti niiden ilmastotoimijuuteen, jotka eivät alkujaan olleet kovinkaan huolestuneita ilmastosta. Ilmastoasioissa valveutuneille ilmastonmuutoksen hillintää koskevat viestit toimivat paremmin. (Howell, Capstick & Whitmarsh 2016.)

Yleisellä tasolla sopeutusviestinnän ei siis pitäisi vaikuttaa kielteisesti vastaanottajien muuhun ilmastotoimijuuteen, mutta on silti mahdollista, että osa yleisöstä tulkitsee termin kielteisesti. Länsimaalaisille ilmastotyötä tekeville ammattilaisille toteutetussa haastattelututkimuksessa jopa 40 prosenttia suhtautui sopeutumistermiin kielteisesti ja liitti siihen ajatuksia muun muassa luovuttamisesta, fatalismista, epäonnistumisesta ja muuttumattomuudesta sekä haitallisuudesta hillinnälle (Simonet & Fatori 2015). Tulosta voidaan pitää siinäkin mielessä merkillepantavana, että kyse oli nimenomaan ilmastoasioiden parissa työskentelevistä henkilöistä, joiden voidaan olettaa tietävän, mitä sopeutumisella tarkoitetaan ja millaista konkreettista sopeutumistyötä maailmalla tehdään. Vastaavanlaista tutkimusta ei ole tehty kansalaisten keskuudessa, mutta heidän parissaan on kuitenkin havaittu taipumus priorisoida hillintä sopeutumisen ohi (Cone ym. 2013; Cotton & Stevens 2019; Ettinger ym. 2021; Kreslake 2019). Tämä voi ilmentää ajattelutapaa, joka pitää ilmastonmuutoksen hillintää suurempana moraalisenä veloitteena kuin itseaiheutettujen haittojen minimointia (Cotton & Stevens 2019). Viestinnän suunnittelussa olisi siksi hyvä pohtia sopeutumisen asemointia ja sanallistamista osana laajempaa ilmastotyötä – ja etenkin suhteessa ilmastonmuutoksen hillintään, joka on paremmin tunnettu tapa vastata ilmastokriisiin. Tällä tavoin yleisö ymmärtäisi paremmin, mikä on sopeutumisen asema ja merkitys laajemmassa ilmastotyössä.

Ilmastoviestinnän herättämillä tunteilla on suuri vaikutus sille, miten ihmiset ajattelevat ja toimivat (Salama & Aboukoura 2018). Tutkimuksellisia erimielisyyksiä vallitsee pääasiassa vain siitä, millaisten tunteiden herättäminen olisi suotavinta eli pitäisikö viestinnän esimerkiksi lisätä toiveikkuutta tai vaihtoehtoisesti ravistella (Brosch 2021). Viestimanipulaatioille perustuvat tutkimukset viittaavat siihen, että kielteisiä tuntemuksia herättävät sopeutusviestit olisivat jonkin verran motivoivampia (Hine ym. 2016; Palmer 2017; ks. myös Bechtoldt ym. 2021). Toisen tutkimuksen tehneet tutkijat spekuloiivat, että kielteisten tunteiden herättäminen voisi olla toimiva strategia erityisesti, kun ihmistä halutaan motivoida varautumaan tiettyä riskiä kohtaan ja toimivan huonommin, kun ihmisiä halutaan saada mukaan hillinnän kaltaiseen pitkäjänteiseen prososiaaliseen toimintaan (Hine ym. 2016: 8). Ranskalaistutkimuksessa myönteisiä ja kielteisiä tunteita herättämään pyrkivien postereiden välillä ei havaittu eroa vaikuttavuudessa, vaikka viestit sinänsä herättivätkin toisistaan poikkeavia tunteita vastaanottajissa (Bazart ym. 2020). Tulos osoittaa, että viestinnän vaikutuksien mittaaminen manipulaatioita seuranneilla asenne- ja käytösmuutoksilla ei yksin riitä avaamaan viestinnän kaikkia

vaikutuksia (ks. myös Lieske ym. 2014). Sopeutumisilmiön – ja erityisesti siihen liittyvän viestinnän – tulkitsemista ja merkityksenantoja tarkasteleva laadullinen tutkimus on kuitenkin vielä vähäistä (ks. kuitenkin Cotton & Stevens 2019; Harcourt ym. 2019; Lynam 2016; Moser 2013).

4.4 Taloudellis-rationaalinen sopeutuminen

Ilmastonmuutokseen sopeutumisella tarkoitetaan yleensä erilaisia toimia, joilla varaudutaan ilmastonmuutoksen seurauksiin. Toimille voidaan usein laskea rahallinen kustannus ja hyöty. Tästä syystä sopeutuminen on mahdollista ymmärtää tarkoituksenmukaisena toimintana, jossa rationaaliset toimijat punnitsevat riskejä ja tapoja ehkäistä niitä. Pohdinnoissa painavat esimerkiksi riskin toteutumisen todennäköisyys ja seurauksien vakavuus sekä olemassa olevat keinot minimoida riskiä ja niiden taloudelliset kustannukset ja muut mahdolliset haitat. (Bassett & Fogelman 2013.) Sopeutumisviestinnällä voidaan pyrkiä luomaan narratiivi siitä, että riskeihin varautumalla vältetään vielä suuremmilta taloudellisilta, mutta myös inhimillisiltä, sosiaalisilta, kulttuurisilta ja ekologisilta kustannuksilta. Myös ilmastoviestinnässä oleellinen lopputulospystyvyys (McLoughlin 2021; van Valkengoed & Steg 2019) eli käsitys tehtävien toimien tuloksellisuudesta on helpommin ja selkeämmin artikuloitavissa. Sopeutumistoimien tuloksellisuus on usein todennettavissa lyhyellä tai keskipitkällä aikavälillä (Brügger, Morton ym. 2015) rajatun maantieteellisen alueen sisällä (Bechtoldt ym. 2021). Tällöin tehtävät toimet näyttävät helpommin henkilökohtaista etua tuottavana, ”järkevänä” toimintana, kun taas ilmastonmuutoksen hillintä on enemmän ”luopumista yhteisen hyvän eteen” (Howell ym. 2016). Sopeutuminen näyttää siten vastauksena kansalaisten nykyisiin tarpeisiin tulevaisuuden tarpeiden sijaan (Cotton & Stevens 2019).

Sopeutumistoimien ”järkevyyttä” ja ”tarkoituksenmukaisuutta” voi kuitenkin olla haastava viestiä, mikäli kohdeyleisö ei koe uhkaa ilmastoriskeistä tai ilmastonmuutoksen seurauksista. Tällöin sopeutuminen näyttää lähinnä (yksityisen tai julkisen) rahan tuhlaukselta ilman varmuutta hyödyistä (Moser 2014: 338). Kun viestinnän kohteeksi otetaan jokin ajallisesti ja tilallisesti lähellä oleva sopeutumistoimi, yleisön fokus keskittyy helposti sen konkreettisiin implikaatioihin, kuten taloudellisiin kuluihin ja välittömään hyötyyn (Brügger, Dessai ym. 2015). Kaikkinensa taloudelliset kustannukset muodostavat aidon ja merkittävän reaali maailman ehdon asenne- ja käytösmuutoksille, mikä tulee huomioida myös viestinnässä (Moser 2006). Taloudelliset kustannukset ovat yksi keskeisin tekijä, jonka ihmiset ottavat huomioon pohtiessaan henkilökohtaisesti ja julkisesti toteutettavia sopeutumistoimia (Bichard & Kazmierczak 2012; Brink & Wamsler 2019; Carlton & Jacobson 2013, 2016; Cone ym. 2013; Glaas ym. 2015; Harcourt ym. 2019). Henkilökohtaisesti toteutettavien sopeutumistoimien osalta ihmiset suosivat matalakustanteisia ja helposti toteutettavia toimia (Koerth ym. 2013; Kondo ym. 2021).

Sopeutumiskontekstissa tehty tutkimus talousaiheisten ilmastoviestien vaikuttavuudesta päätyi erilaiseen tulokseen kuin hillintäkontekstissa tehdyt tutkimukset (Hine ym. 2016; vrt. Hurlstone ym. 2014; Spence & Pidgeon 2010; Velautham ym. 2019). Australialaistutkimuksessa testattiin yhteensä viittä eri viestiä, joista yksi korosti toimimattomuuden yleisiä kielteisiä taloudellisia seurauksia. Tulosten mukaan talousviesti ei motivoinut yhtäkään yleisösegmenttiä, ei edes ilmastoasioissa varautuneita. Tutkijat speuloivat, että huomion kiinnittäminen taloudellisiin näkökohtiin olisi tehokkaampi viestintätapa hillinnän tapaisen globaalin ongelman tapauksessa ja toimisi huonommin viestihin, jotka käsittelevät uhkaa omaa itseä, omaisuutta ja perhettä kohtaan. (Hine ym. 2016.)

Talousviestien tehottomuutta voidaan tulkita myönteisenä signaalina (Hine ym. 2016: 9). Vaikka taloudellisten näkökulmien ja ilmaston yhdistäminen toisiinsa voivat yhtäältä vaikuttaa helpolta ja ilmeiseltä viestivalinnalta, on sitä myös pidetty epähedelmällisenä

lähestymistapana, joka lisää esimerkiksi individualismia ja ahneutta (Bonanno ym. 2021). Taloudellinen hyöty ilmastotoimijuuden ensisijainen motivaattorina tarkoittaa sitä, että kiinnostus ilmastoasioihin jää lyhytaikaiseksi ja aktivoituu uudestaan vain, jos taloudellista hyötyä on saatavilla toistamiseen (Corner & Clarke 2014). Toimivammaksi strategiaksi on nimetty viestin rakentaminen itseisarvoina pidettyjen asioiden ympärille (Bonanno ym. 2021; Corner & Clarke 2014). Sopeutusviestien liiallinen taloudellistaminen ja rationalisointi ainoastaan tarkoituksenmukaisiksi ja kaikkia hyödyttäviksi toiminnaksi voi myös merkitä erittäin suppeaa sopeutumiskäsitystä (Preston ym. 2015; Vasileiadou ym. 2014) tai epäuskottavaa ja naiivia viestiä.

4.5 Sopeutuminen riskeihin varautumisena

Ilmastomuutokseen sopeutumisessa keskeiseen asemaan nousevat erilaiset ilmatoriskit, joiden varalta varaudutaan. Tästä syystä sopeutusviestintää voidaan pitää yhtenä riskiviestinnän muotona. Riskiviestinnän keskeinen taustaoletus on se, että henkilön käyttäytyminen riippuu siitä, miten korkeaksi hän arvioi ilmastoon liittyvät riskit ja millaisiksi hän kokee mahdollisuudet ehkäistä ja minimoida noita riskejä (Vulturius ym. 2020: 3). Riskikäsite voi nousta joko omakohtaisten kokemusten tai muun tiedon kautta (Mildenberger ym. 2019: 16). Erityisesti muuhun kuin omiin suoriin kokemuksiin pohjaava tieto avaa mahdollisuuksia viestinnälle. Itse asiassa omakohtaisten kokemusten ja sopeutumiskäyttäytymisen välinen suhde on tutkimuksien mukaan verrattain heikko (van Valkengoed & Steg 2019; ks. myös Ray ym. 2017; Shao ym. 2017). Toisin sanoen riskiviestinnällä on aitoja mahdollisuuksia liikuttaa ihmisten mieltä, vaikkeivat he omaisikaan omakohtaisia kokemuksia ilmastomuutoksen seurauksista.

Riskikäsitteen muodostuminen on sekä kognitiivinen että affektiivinen prosessi (Carlton & Jacobson 2013). Yhtäältä riskiviestinnällä on selkeä suhde tieteelliseen ilmastotietoon, jota sen pitäisi pystyä levittämään. Hyvä ilmastotietous ennustaa korkeampaa riskikäsitettä (Boon 2016; Hu ym. 2017; Koerth ym. 2013). Riskiviestinnän onnistumisen kannalta tieto konkreettisista ratkaisuista esitettyjen riskien ehkäisemiseksi tai torjumiseksi on erityisen tärkeää (Akerlof ym. 2015; Haer ym. 2016; Kreslake ym. 2016; Mah ym. 2020). Myös viestivän tahon luotettavuus on oleellista (Bazart ym. 2020; Hagen ym. 2016; Lieske ym. 2014; Seebauer & Babicky 2018). Informoinnin ohella viestinnän pitäisi myös vedota ihmisten affektiiviseen puoleen. Ensimmäinen ehdotettu strategia on huomioida viestinnässä erilaiset maailmankatsomukset ja arvot (Akerlof ym. 2016; Bechtoldt ym. 2021; Brink & Wamsler 2019; McNeeley & Lazrus 2014), esimerkiksi rakentamalla viesti jaettujen kulttuuristen arvojen ympärille (Bonanno ym. 2021). Toinen strategia on henkilökohtaistaa ja paikallistaa riskiviestintää (Akerlof ym. 2015; Brink & Wamsler 2019; Carlton & Jacobson 2013, 2016; Ettinger ym. 2021; Haer ym. 2016; Lieske ym. 2014; Wobus ym. 2018). Yksi esimerkki tästä on toisten ihmisten henkilökohtaisista ilmastokokemuksista ammentaminen viestinnällisiin tarkoituksiin (Lawrence ym. 2014; Valois ym. 2020; Vasileiadou & Botzen 2014).

Riskiviestinnän keskeinen haaste on se, että viestintäponnisteluista huolimatta viestien vastaanottajat kokevat ilmastoriskit epäuskottavina tai vähäisinä. Ilmastoriskien arviointi on kognitiivisesti hankalaa (Budescu ym. 2009; Ettinger ym. 2021; Harcourt ym. 2019). Maallikot esimerkiksi usein arvioivat tulevat säämuutokset ilmastoennusteita suuremmiksi (Eschliman ym. 2020; Priestley ym. 2021), eli heidän on vaikea hahmottaa kuinka suuret muutokset ovat todellisuudessa merkittäviä (Ballantyne ym. 2018). Kylmemmissä maissa asuvilla voi olla erityisiä vaikeuksia tunnistaa kuumuuteen liittyviä riskejä (Howe ym. 2019; Taylor ym. 2019). Suuren yleisön tavat prosessoida ja tulkita riskejä ja riskiviestintää myös poikkeavat toisistaan. Tyypillinen strategia tiedon prosessoinnissa on pohtia viestin relevanssia ja merkittävyyttä suhteessa henkilökohtaisiin kokemuksiin ja itselle tuttuihin paikkoihin (Ballantyne ym. 2018). Myös tunteet näyttelevät

omaa osaansa (Harcourt ym. 2019). Siinäkin, mitkä asiat ymmärretään ylipäänsä riskeiksi, on eroja niin maallikoiden ja asiantuntijoiden välillä (Carlton & Jacobson 2016) kuin maallikoiden kesken (Carlton & Jacobson 2013). Myös maallikkojen käsitykset siitä, miten riskeistä pitäisi viestiä, voivat haastaa vastuullisen tiedonvälityksen periaatteet. Fokusryhmätutkimuksessa osallistujat pitivät sääennusteisiin liittyvien epävarmuuksien viestimistä turhana tai jopa haitallisena (Ettinger ym. 2021). Tärkeä viestinnällinen tavoite olisikin osoittaa, että päätöksiä ja tekoja on tehtävä riskeihin liittyvistä epävarmuuksista huolimatta (Neset ym. 2020).

Viestinnän tavoitteesta riippuen voi olla oleellista ottaa kantaa vastuukysymyksiin, eli siihen kenen vastuulla konkreettinen toiminta on. Suuren yleisön keskuudessa sopeutumistoimet mielletään usein paikallisen tai kansallisen hallinnon vastuualaan kuuluvaksi, eikä omaa vastuuta aina tunnusteta tai tunnusteta (Bichard & Kazmierczak 2012; Glaas ym. 2015; Harcourt ym. 2019; Lawrence ym. 2014; ks. myös Seebauer & Babicky 2018). Tämänkaltainen vastuunsiirto näyttää pätevän erityisesti, kun puhutaan yleisesti sopeutumisesta, mutta lievenevän, mikäli puhutaan konkreettisista sopeutumistoimista (Glaas ym. 2015).

4.6 Sopeutuminen transformatiivisena muutoksena

Yleisin tapa ymmärtää ilmastonmuutokseen sopeutuminen on niin sanottu ”mukautuva sopeutuminen” (esim. Bassett & Fogelman 2013; Boussalis ym. 2019; Ford & King 2015). Tämän sopeutumiskäsityksen mukaan erilaisilla toimilla voidaan mukautua ilmastonmuutoksen realisoituneisiin seurauksiin ja minimoida tai eliminoida tulevia riskejä. Myös tässä artikkelissa analysoidut artikkelit nojautuvat lähes yksinomaan tämänkaltaiseen käsitykseen sopeutumisesta. Sopeutuminen on kuitenkin mahdollista ymmärtää vaihtoehtoisesti kokonaisvaltaisempina muutosprosessina, jossa puututaan ilmastohaavoittuvaisuuden juurisyihin järjestelmätasolla. Tällaista sopeutumista kutsutaan transformatiiviseksi sopeutumisiksi. Sen ”maltillisempi” versio on reformistinen sopeutuminen, joka ottaa huomioon ilmatoriskien ja -haavoittuvaisuuden takana olevat sosiaaliset tekijät ja pyrkii muokkaamaan niitä olemassa olevan järjestelmän sisällä. Muutoksen kohteena ovat tällöin vallitsevat yhteiskunnalliset säännöt ja päätöksentekoprosessit, mutta eivät perustavanlaatuisemmat normit ja periaatteet niiden takana kuten transformatiivisessa sopeutumisessa. (Bassett & Fogelman 2013.)

Transformatiivisesta sopeutumisesta viestiminen poikkeaa muusta sopeutumisviestinnästä. Ensinnäkin viestinnän perimmäinen tavoite muuttuu tietoisuuden kasvattamisesta ja käytöksellisistä muutoksista kohti jotakin suurempaa. Transformatiivinen sopeutumisviestintä pyrkii muovaamaan käsityksiä siitä, mikä on yleisesti hyväksyttyä sosiaalista todellisuutta ja niin sanotun terveen järjen mukaista (Emanuel & Kagan 2018). On esimerkiksi esitetty, että on mahdotonta erottaa ilmastoviestintä viestinnästä, joka käsittelee samanaikaisesti vaihtoehtoista taloudellista mallia, joka on yhteensovitetussa kestävässä kehityksen kanssa (emt). Ilmastokysymysten parissa työskentelevät ammattilaiset näkevät (transformatiivisessa) sopeutumisessa innovatiivisen mahdollisuuden ajatella elämä uusiksi kestävässä kehityksen arvojen mukaisesti (Simonet & Fatoric 2016). Toiseksi transformatiivisen sopeutumisviestinnän pitäisi ainakin jossain määrin puhutella toisia psykologisia vaikuttamia kuin perinteisemmän sopeutumisviestinnän, sillä transformatiivista sopeutumiskäyttäytymistä selittävät ainakin osin eri tekijät kuin perinteisempää sopeutumiskäyttäytymistä (esim. Barnes ym. 2020).

Koska transformatiivisessa sopeutumisessa on ilmeistä yhdenmukaisuutta ilmastonmuutoksen hillinnän kanssa, transformatiivinen sopeutumisviestintä todennäköisesti puhuttelisi enemmän niitä, jotka suhtautuvat ilmastoasioihin kaikinensa myönteisesti. Tämä ei tarkoita, että hillintä ja sopeutuminen olisivat toisilleen vastakkaisia ilmiöitä.

Päinvastoin poliittisten hillintä- ja sopeutumistoimien kannatus on samaa luokkaa (Hagen ym. 2016), ja yksi ja sama henkilö todennäköisesti kannattaa molempia yhtäaikaista (Brügger, Morton ym. 2015). Ruotsalaistutkimus kuitenkin antaa viitteitä siitä, että ilmastoasioihin myönteisesti suhtautuville sopeutuminen sulautuu osaksi yleistä ilmastotoimijuutta. Tutkimuksessa yhdeksi arkkityypiksi hahmotettiin yhteisöllinen sopeutuja eli henkilö, jolla oli korkea motivaatio sopeutua, mutta joka ei todennäköisesti ollut tehnyt mitään konkreettisia (mukautuvia) sopeutumistoimia. Samanaikaisesti hän koki suurta huolta ilmastosta ja toimi ympäristöstävällisesti. (Brink & Wamsler 2019.) Transformatiivinen sopeutusviestintä voi myös paremmin vastata ilmastoasioissa valvutuneen yleisön riskikäsitystä. Tätä tukee fokusryhmätutkimuksesta tehty havainto, jossa kodinomistajuuteen ja asumiseen liittyvät sopeutusviestit lumen poistosta ja seinien maalaamisesta herättivät osallistujissa kriittistä neuvottelua, sillä ehdotetut ratkaisut eivät tuntuneet olevan lainkaan linjassa sen kanssa, kuinka suurena uhkana he näkivät ilmastonmuutoksen (Ballantyne ym. 2018: 12). Toisessa tutkimuksessa merenpinnan nousun paikallisia vaikutuksia koskeva viestintä vähensi vastaanottajien käsitystä tulvaporrettien hyödyllisyydestä (sopeuttava toimi), mutta päinvastaisesti lisäsi käsitystä fossiilisten polttoaineiden vähentämisen hyödyllisyydestä (hillitsevä toimi, ks. Velautham ym. 2019).

Transformatiivisen sopeutusviestinnän keskeisimpiä haasteita ovat viestinnän perimmäisen tavoitteen suuruus sekä viestittävän ilmiön kompleksisuus. Mukautuvaan sopeutumiskäsitykseen nojaavat viestit ovat omiaan ”arkipäiväistämään” ja konkretisoimaan ilmastoviestintää (Wirth ym. 2014). Transformatiivinen sopeutusviestintä on päinvastaisesti henkilökohtaisesti etäännyttävämpää ja abstraktimpaa. Ensimmäisessä ulottuvuudessa mainitut haasteet sopeutumistermin uutuudesta ja abstraktiudesta sekä epäselvästä suhteesta ilmastonmuutoksen hillintään vain kasvavat siirryttäessä puhumaan transformatiivisesta sopeutusviestinnästä.

5. Lopuksi – haasteita ja mahdollisuuksia tulevalle sopeutusviestinnän tutkimukselle

Artikkelissa tekemäni kirjallisuuskatsauksen perusteella kiteytän lopuksi, millaisia haasteita ja mahdollisuuksia sopeutusviestinnän tutkimukselle on hahmotettavissa. Yksi oikeastaan kaiken ilmastoviestinnän tutkimuksen keskeisimmistä haasteista on se, miten viestinnän vaikutusta voidaan mitata tai osoittaa. Kirjallisuuskatsauksessa hyödynetyissä artikkeleissa vaikuttavuutta tutkitaan pääasiassa koetilanteissa, joissa altistus viestille on lyhytaikainen ja keinotekoinen, ja vaikutusta mitataan asenteellisina muutoksina ja aikeina tehdä tekoja tulevaisuudessa. Intentiot eivät kuitenkaan automaattisesti johda tosiasiallisiin käytösmuutoksiin (Howell 2014), ja tosiasiallisten käytösmuutosten selittäminen on hankalampaa kuin intentioiden selittäminen (Niles ym. 2016). Ilmastotoimijuuden edistämisen kannalta myönteiseksi tulkittavat asennemuutokset eivät nekään välttämättä johda toimintaan (Vulturius ym. 2020), vaan voivat joissakin tapauksissa jopa ehkäistä sitä (Levine & Kline 2017). Ylipäänsä ilmastotoimijuudessa on kyse kompleksisesta yhdistelmä asenteita ja valintoja, joita mahdollistavat ja rajoittavat lukuisat sosiaaliset, taloudelliset, kognitiiviset ja rakenteelliset tekijät (van der Linden 2015; Whitmarsh 2009). Kyse on myös jatkuvasti uudelleen toteutettavasta toimijuudesta, jota ei voi typistää kertaluontoiseen tekoon tai yhteen ajattelutapaan. Tulokset harvoista viestinnän vaikuttavuutta pitkällä aikavälillä tutkineista tutkimuksista ovat kaksijakoisia (Haer ym. 2016; vrt. Vulturius ym. 2020).

Sopeutusviestinnän tutkimuksen toinen avoin kysymys liittyy ilmastonmuutoksen paikallistamisen toimivuuteen viestintästrategiana. Osa aikaisemmista tutkimuksesta joko olettaa tai päättelee ilmastoriskien henkilökohtaistamisen ja paikallistamisen olevan

mielekäs strategia ilmastotoimijuuden motivoimiseksi, kun taas empiirinen ja osa teoreettisesta keskustelusta on varauksellisempaa. Ilmastonmuutoksen paikallistamista viestinnällisenä strategiana ei kuitenkaan pitäisi olettaa kategoriseksi tai staattiseksi. Tutkimuksessa etsitään ja löydetään jatkuvasti uusia tapoja viestiä ilmastonmuutoksen paikallisista aspekteista entistä paremmin ja vetoavammin esimerkiksi visualisointien (esim. Calil ym. 2021; Neset ym. 2016), pelillistämisen (esim. Schroth ym. 2014) ja taiteen (esim. Aragón ym. 2019) avulla tai luomalla kaksisuuntaisia keskustelevia kohtauksia (esim. Akerlof ym. 2015; Rhoades ym. 2019). Vaikka olemassa oleva tutkimus osoittaa, ettei paikallistaminen tarjoa minkäänlaista maagista ihmelääkettä ilmastoviestinnälle, ei sitä tule täysin hylätäkään.

Tehdyn kirjallisuuskatsauksen perusteella sopeutusviestinnän tutkimuksen kenttä hyötyisi lisätutkimuksesta, joka ottaisi vahvemmin lähtökohdaksi viestinnän dialogisen luonteen. Vaikuttavan sopeutusviestinnän mysteeriä ei voida lähteä avaamaan ilman parempaa ja monipuolisempaa käsitystä siitä, miten ihmiset tulkitsevat ja merkityksellistävät ilmastonmuutokseen sopeutumiseen liittyviä erilaisia viestejä. Aiemman kirjallisuuden pohjalta voidaan olettaa, että sopeutusviestien tulkitsemiseen liittyy tiettyjä jännitteitä sen uutuuden ja joidenkin kielteisten konnotaatioiden vuoksi, mutta myös mahdollisuuksia sopeutumisen monipuolisen käyttöalan ja tietyn henkilökohtaisen, taloudellisen ja alueellisen relevanssin vuoksi. Myös sosiaalinen konteksti, jossa viestintä tapahtuu, vaikuttaa sen tulkintaan. Toinen relevantti näkökohta on viestinnän maantieteellinen viitekehys. Sopeutusviestinnän tulkitseminen ja merkityksenannot eivät ole yhtenäisiä Vaasassa ja Kaliforniassa toisistaan poikkeavien yhteiskunnallisten, kulttuuristen – ja ilmastollisten – kontekstiensä vuoksi.

Olemassa oleva sopeutusviestinnän tutkimus perustuu pitkälti käsitykseen sopeutumisesta mukautuvana toimintana, ei kokonaisvaltaisempaan transformaationa kohti kestävästä yhteiskunnasta. Tulevaisuudessa tutkimuksessa voitaisiin vielä tarkemmin pohtia transformatiivisen sopeutusviestinnän teoreettisia tunnusmerkkejä ja paikantaa sen asemaa laajemman ilmastoviestintä-sateenvarjon alla. Myös empiiristä tutkimusta transformatiivisen sopeutusviestinnän tulkitsemisesta ja merkityksenannoista tarvitaan. Toisaalta julkisuudessa on joitakin viitteitä siitä, että ilmastonmuutoksen hillinnästä ja sopeutumisesta on tulossa rinnakkain käytettävä fraasipari – etenkin jos käsitys sopeutumisen ja hillinnän yhtäaikaisesta tarpeellisuudesta vakiintuu osaksi yleistä sosiaalista todellisuutta. Tällä on vaikutuksia niin tieteelliselle keskustelulle kuin käytännön viestintäponnisteluille.

Lähdeluettelo

- Adams, S., Vynne, S., Mazze, S., Hamilton, R., & Ocana, M. (2011). *Can Climate Change Preparedness Efforts Spur Greater Interest in Emission Reductions? The Influence of Adaptation Planning on Attitudes Toward Climate Change Mitigation. Evidence from Oregon*. The Resource Innovation Group.
- Agin, S., & Karlsson, M. (2021). Mapping the Field of Climate Change Communication 1993–2018: Geographically Biased, Theoretically Narrow, and Methodologically Limited. *Environmental Communication* 15(4), 431–446.
- Akerlof, K. L., Delamater, P. L., Boules, C. R., Upperman, C. R., & Mitchell, C. S. (2015). Vulnerable populations perceive their health as at risk from climate change. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 12(12), 15419–15433.
- Akerlof, K. L., Rowan, K. E., la Porte, T., Batten, B. K., Ernst, H., & Sklarew, D. M. (2016). Risky business: Engaging the public on sea level rise and inundation. *Environmental Science and Policy* 66, 314–323.
- Aragón, C., Buxton, J., & Hamin Infield, E. (2019). The role of landscape installations in climate change communication. *Landscape and Urban Planning* 189, 11–14.

- Attems, M. S., Schlögl, M., Thaler, T., Rauter, M., & Fuchs, S. (2020). Risk communication and adaptive behaviour in flood-prone areas of Austria: A methodology study on opinions of affected homeowners. *PLoS ONE* 15(5).
- Ballantyne, A. G. (2016). Climate change communication: What can we learn from communication theory? *Climate Change* 7(3), 329–344.
- Ballantyne, A. G., Glaas, E., Neset, T. S., & Wibeck, V. (2018). Localizing Climate Change: Nordic Homeowners' Interpretations of Visual Representations for Climate Adaptation. *Environmental Communication* 12(5), 638–652.
- Barnes, M. L., Wang, P., Cinner, J. E., Graham, N. A. J., Guerrero, A. M., Jasny, L., Lau, J., Sutcliffe, S., & Zamborain-Mason, J. (2020). Social determinants of adaptive and transformative responses to climate change. *Nature Climate Change* 10(9), 823–828.
- Bassett, T. J., & Fogelman, C. (2013). Déjà vu or something new? The adaptation concept in the climate change literature. *Geoforum* 48, 42–53.
- Bazart, C., Trouillet, R., Rey-Valette, H., & Lautrédou-Audouy, N. (2020). Improving relocation acceptability by improving information and governance quality/results from a survey conducted in France. *Climatic Change* 160(1), 157–177.
- Bechtoldt, M. N., Götmann, A., Moslener, U., & Pauw, W. P. (2021). Addressing the climate change adaptation puzzle: a psychological science perspective. *Climate Policy* 21(2), 186–202.
- Bichard, E., & Kazmierczak, A. (2012). Are homeowners willing to adapt to and mitigate the effects of climate change? *Climatic Change* 112(3–4), 633–654.
- Bonanno, A., Ennes, M., Hoey, J. A., Moberg, E., Nelson, S. M., Pletcher, N., & Tanner, R. L. (2021). Empowering hope-based climate change communication techniques for the Gulf of Maine. *Elementa* 9(1).
- Boon, H. J. (2016). Perceptions of climate change risk in four disaster-impacted rural Australian towns. *Regional Environmental Change* 16(1), 137–149.
- Boussalis, C., Coan, T. G., & Holman, M. R. (2019). Communicating climate mitigation and adaptation efforts in American cities. *Climate* 7(3).
- Brink, E., & Wamsler, C. (2019). Citizen engagement in climate adaptation surveyed: The role of values, worldviews, gender and place. *Journal of Cleaner Production* 209, 1342–1353.
- Brosch, T. (2021). Affect and emotions as drivers of climate change perception and action: a review. *Current Opinion in Behavioral Sciences* 42, 15–21.
- Brügger, A., Dessai, S., Devine-Wright, P., Morton, T. A., & Pidgeon, N. F. (2015). Psychological responses to the proximity of climate change. *Nature Climate Change* 5, 1031–1037.
- Brügger, A., Morton, T. A., & Dessai, S. (2015). Hand in hand: Public endorsement of climate change mitigation and adaptation. *PLoS ONE* 10(4).
- Brügger, A., Morton, T. A., & Dessai, S. (2016). "Proximising" climate change reconsidered: A construal level theory perspective. *Journal of Environmental Psychology* 46, 125–142.
- Bruine de Bruin, W., Rabinovich, L., Weber, K., Babboni, M., Dean, M., & Ignon, L. (2021). Public understanding of climate change terminology. *Climatic Change* 167(3–4).
- Budescu, D. v, Broomell, S., & Por, H.-H. (2009). Improving Communication of Uncertainty in the Reports of the Intergovernmental Panel on Climate Change. *Psychological Science* 20(3), 299–308.
- Calil, J., Fauville, G., Queiroz, A. C. M., Leo, K. L., Newton Mann, A. G., Wise-West, T., Salvatore, P., & Bailenson, J. N. (2021). Using virtual reality in sea level rise planning and community engagement—an overview. *Water* 13(9).
- Cameron, L., Rocque, R., Penner, K., & Mauro, I. (2021). Evidence-based communication on climate change and health: Testing videos, text, and maps on climate change and Lyme disease in Manitoba, Canada. *PLoS ONE* 16(6).
- Cantrill, J., Budesky, R., & Burroughs, B. (2019). Home waters run deep: leveraging place perception and trout conservation to promote climate change adaptation. *Human Dimensions of Wildlife* 24(4), 1–15.
- Carlton, S. J. & Jacobson, S. K. (2013). Climate change and coastal environmental risk perceptions in Florida. *Journal of Environmental Management* 130, 32–39.

- Carlton, S. J. & Jacobson, S. K. (2016). Using Expert and Non-expert Models of Climate Change to Enhance Communication. *Environmental Communication* 10(1), 1–24.
- Carrico, A. R., Truelove, H. B., Vandenberg, M. P., & Dana, D. (2015). Does learning about climate change adaptation change support for mitigation? *Journal of Environmental Psychology* 41, 19–29.
- Cone, J., Rowe, S., Borberg, J., Stancioff, E., Doore, B., & Grant, K. (2013). Reframing Engagement Methods for Climate Change Adaptation. *Coastal Management* 41(4), 345–360.
- Corner, A., & Clarke, J. (2014). *Communicating climate change adaptation: A practical guide to values-based communication*. Adaptation Scotland.
- Cotton, M., & Stevens, E. (2019). Mapping discourses of climate change adaptation in the United Kingdom. *Weather, Climate, and Society* 11(1), 17–32.
- Devine-Wright, P. (2013). Think global, act local? The relevance of place attachments and place identities in a climate changed world. *Global Environmental Change* 23(1), 61–69.
- Dow, K., & Tuler, S. (2022). Risk Amplification and Attenuation as Communication Strategies in Climate Adaptation in Urban Areas. *Risk Analysis* 42(7), 1440–1454.
- Emanuel, J., & Kagan, C. (2018). Communicating Climate Change in the Greater Manchester Region: A Whole Systems Approach to Change. Teoksessa *Handbook of Climate Change Communication: Vol. 2. Climate Change Management*. Springer International Publishing. 405–419.
- Ernoul, L., Varelzidou, S., Charpentier, M., & Muryanyi-Kovacs, C. (2020). Perception of climate change and mitigation strategies in two European Mediterranean deltas. *AIMS Geosciences* 6(4), 561–576.
- Eschliman, C. M., Kuster, E., Ripberger, J., & Wooten, A. M. (2020). Preparing to adapt: are public expectations in line with climate projections? *Climatic Change*, 163(2), 851–871. <https://doi.org/10.1007/s10584-020-02830-2>
- Ettinger, J., Walton, P., Painter, J., Osaka, S., & Otto, F. E. L. (2021). “‘What’s Up with the Weather?’” Public Engagement with Extreme Event Attribution in the United Kingdom. *American Meteorological Society* 12(2), 341–352.
- Evans, L., Milfont, T. L., & Lawrence, J. (2014). Considering local adaptation increases willingness to mitigate. *Global Environmental Change* 25(1), 69–75.
- Ferranti, E. J. S., Yan Wong, J. H., & Dhesi, S. (2021). A Comparison of Government Communication of Climate Change in Hong Kong and United Kingdom. *Weather, Climate, and Society* 13(2), 287–302.
- Ford, J. D., & King, D. (2015). Coverage and framing of climate change adaptation in the media: A review of influential North American newspapers during 1993–2013. *Environmental Science and Policy* 48, 137–146.
- Glaas, E., Gammelgaard Ballantyne, A., Neset, T. S., Linnér, B. O., Navarra, C., Johansson, J., Opach, T., Rød, J. K., & Goodsite, M. E. (2015). Facilitating climate change adaptation through communication: Insights from the development of a visualization tool. *Energy Research and Social Science* 10, 57–61.
- Haer, T., Botzen, W. J. W., & Aerts, J. C. J. H. (2016). The effectiveness of flood risk communication strategies and the influence of social networks-Insights from an agent-based model. *Environmental Science and Policy* 60, 44–52.
- Hagen, B., Middel, A., & Pijawka, D. (2016). European Climate Change Perceptions: Public support for mitigation and adaptation policies. *Environmental Policy and Governance* 26(3), 170–183.
- Halperin, A., & Walton, P. (2016). The Importance of Place in Communicating Climate Change to Different Facets of the American Public. *Journal of Environmental Studies and Sciences* 6, 724–732.
- Harcourt, R., Bruine de Bruin, W., Dessai, S., & Taylor, A. (2019). Investing in a good pair of wellies: how do non-experts interpret the expert terminology of climate change impacts and adaptation? *Climatic Change* 155(2), 257–272.
- Heinrichs, H. (2010). Climate change and society – Communicating adaptation. Teoksessa M. Gross & H. Heinrich (Toim.). *Environmental Sociology: European Perspectives and Interdisciplinary Challenges*. Springer Netherlands. 323–344.

- Hine, D. W., Phillips, W. J., Cooksey, R., Reser, J. P., Nunn, P., Marks, A. D. G., Loi, N., & Watt, S. (2016). Preaching to different choirs: How to motivate dismissive, uncommitted, and alarmed audiences to adapt to climate change? *Global Environmental Change* 36, 1–11.
- Holmes, D. C. (2020). Introduction to the Research Handbook on Communicating Climate Change. Teoksessa D. C. Holmes & L. M. Richardson (Toim.). *Research Handbook on Communicating Climate Change*. Elgar Publishing. 1–21.
- Howe, P. D., Marlon, J. R., Wang, X., & Leiserowitz, A. (2019). Public perceptions of the health risks of extreme heat across US states, counties, and neighborhoods. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 116(14), 1–6.
- Howell, R. A. (2014). Investigating the Long-Term Impacts of Climate Change Communications on Individuals' Attitudes and Behavior. *Environment and Behavior* 46(1), 70–101.
- Howell, R. A., Capstick, S., & Whitmarsh, L. (2016). Impacts of adaptation and responsibility framings on attitudes towards climate change mitigation. *Climatic Change* 136(3–4), 445–461.
- Hu, S., Jia, X., Zhang, X., Zheng, X., & Zhu, J. (2017). How political ideology affects climate perception: Moderation effects of time orientation and knowledge. *Resources, Conservation and Recycling* 127, 124–131.
- Hurlstone, M. J., Lewandowsky, S., Newell, B. R., & Sewell, B. (2014). The effect of framing and normative messages in building support for climate policies. *PLoS ONE* 9(12).
- IPCC (2014). *Climate change 2014: Synthesis Report*. Intergovernmental Panel on Climate Change.
- IPCC (2022). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability*. Intergovernmental Panel on Climate Change.
- Koerth, J., Vafeidis, A. T., Hinkel, J., & Sterr, H. (2013). What motivates coastal households to adapt pro-actively to sea-level rise and increasing flood risk? *Regional Environmental Change* 13(4), 897–909.
- Kondo, K., Mabon, L., Bi, Y., Chen, Y., & Hayabuchi, Y. (2021). Balancing conflicting mitigation and adaptation behaviours of urban residents under climate change and the urban heat island effect. *Sustainable Cities and Society* 65.
- Kreslake, J. M. (2019). Perceived Importance of Climate Change Adaptation and Mitigation According to Social and Medical Factors among Residents of Impacted Communities in the United States. *Health Equity* 3(1), 124–133.
- Kreslake, J. M., Price, K. M., & Sarfaty, M. (2016). Developing effective communication materials on the health effects of climate change for vulnerable groups: A mixed methods study. *BMC Public Health* 16(1).
- Krippendorff, K. (2019). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. SAGE Publications.
- Kumpu, V. (2022). What is Public Engagement and How Does it Help to Address Climate Change? A Review of Climate Communication Research. *Environmental Communication* 16(3), 304–316.
- Lawrence, J., Quade, D., & Becker, J. (2014). Integrating the effects of flood experience on risk perception with responses to changing climate risk. *Natural Hazards* 74(3), 1773–1794.
- Lenzholzer, S., Carsjens, G. J., Brown, R. D., Tavares, S., Vanos, J., Kim, Y. J., & Lee, K. (2020). Urban climate awareness and urgency to adapt: An international overview. *Urban Climate* 33.
- Levine, A. S., & Kline, R. (2017). A new approach for evaluating climate change communication. *Climatic Change*. Springer Netherlands. <https://doi.org/10.1007/s10584-017-1952-x>
- Lieske, D. J., Wade, T., & Roness, L. A. (2014). Climate change awareness and strategies for communicating the risk of coastal flooding: A Canadian Maritime case example. *Estuarine, Coastal and Shelf Science* 140, 83–94.
- van der Linden, S. (2015). The social-psychological determinants of climate change risk perceptions: Towards a comprehensive model. *Journal of Environmental Psychology* 41, 112–124.
- Lynam, T. (2016). Exploring social representations of adapting to climate change using topic modeling and Bayesian networks. *Ecology and Society* 21(4).

- MacInnis, B., Krosnick, J. A., Abeles, A., Caldwell, M. R., Prahler, E., & Dunne, D. D. (2015). The American public's preference for preparation for the possible effects of global warming: impact of communication strategies. *Climatic Change* 128(1–2), 17–33.
- Mah, A. Y. J., Chapman, D. A., Markowitz, E. M., & Lickel, B. (2020). Coping with climate change: Three insights for research, intervention, and communication to promote adaptive coping to climate change. *Journal of Anxiety Disorders* 75.
- Maibach, E. W., Nisbet, M., Baldwin, P., Akerlof, K., & Diao, G. (2010). Reframing climate change as a public health issue: An exploratory study of public reactions. *BMC Public Health* 10.
- Marlon, J. R., Bloodhart, B., Ballew, M. T., Rolfe-Redding, J., Roser-Renouf, C., Leiserowitz, A., & Maibach, E. (2019). How Hope and Doubt Affect Climate Change Mobilization. *Frontiers in Communication* 4.
- Matlock, M., Hopfer, S., & Ogunseitan, O. A. (2019). Communicating risk for a climate-sensitive disease: A case study of valley fever in central California. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 16(18).
- Mayer, A., & Smith, E. K. (2019). Unstoppable climate change? The influence of fatalistic beliefs about climate change on behavioural change and willingness to pay cross-nationally. *Climate Policy* 19(4), 511–523.
- McLoughlin, N. (2021). Communicating efficacy: How the IPCC, scientists, and other communicators can facilitate adaptive responses to climate change without compromising on policy neutrality. *Climatic Change* 169(1–2).
- McNeeley, S. M., & Lazrus, H. (2014). The cultural theory of risk for climate change adaptation. *Weather, Climate, and Society* 6(4), 506–519.
- Mildenberger, M., Lubell, M., & Hummel, M. (2019). Personalized risk messaging can reduce climate concerns. *Global Environmental Change* 55, 15–24.
- Moser, S. (2006). Talk of the city: Engaging urbanites on climate change. *Environmental Research Letters* 1.
- Moser, S. (2010). Communicating climate change: history, challenges, process and future directions. *Climate Change* 1, 31–53.
- Moser, S. (2013). Navigating the political and emotional terrain of adaptation: Community engagement when climate change comes home. Teoksessa S. Moser & M. Boykoff (Toim.). *Toward successful adaptation: Linking science and practice in managing climate change impacts*. Routledge. 289–305.
- Moser, S. (2014). Communicating adaptation to climate change: The art and science of public engagement when climate change comes home. *Climate Change* 5(3), 337–358.
- Moser, S. (2016). Reflections on climate change communication research and practice in the second decade of the 21st century: What more is there to say? *Climate Change* 7(3), 345–369.
- Moser, S. (2018). Communicating Climate Change Adaptation and Resilience. Teoksessa M. Nisbet (Toim.). *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science*. Oxford University Press.
- Myers, T. A., Nisbet, M. C., Maibach, E. W., & Leiserowitz, A. A. (2012). A public health frame arouses hopeful emotions about climate change: A Letter. *Climatic Change* 113(3–4), 1105–1112.
- Nerlich, B., Koteyko, N., & Brown, B. (2010). Theory and Language of Climate Change Communication The Importance of Communicating About Climate Change to “Publics.” *Climate Change* 1, 97–110.
- Neset, T. S., Andersson, L., Uhrqvist, O., & Navarra, C. (2020). Serious gaming for climate adaptation –assessing the potential and challenges of a digital serious game for urban climate adaptation. *Sustainability* 12(5), 1–18.
- Neset, T. S., Glaas, E., Ballantyne, A. G., Linnér, B. O., Opach, T., Navarra, C., Johansson, J., Bohman, A., Rød, J., & Goodsite, M. (2016). Climate change effects at your doorstep: Geographic visualization to support Nordic homeowners in adapting to climate change. *Applied Geography* 74, 65–72.
- Nicolosi, E., & Corbett, J. B. (2018). Engagement with climate change and the environment: a review of the role of relationships to place. *Local Environment* 23(1), 77–99.

- Niles, M. T., Brown, M., & Dynes, R. (2016). Farmer's intended and actual adoption of climate change mitigation and adaptation strategies. *Climatic Change* 135(2), 277–295.
- O'Sullivan, T. M., & Emmelhainz, R. (2014). Reframing the climate change debate to better leverage policy change: An analysis of public opinion and political psychology. *Journal of Homeland Security and Emergency Management* 11(3), 317–336.
- Palmer, R., Bowd, K., & Griffiths, M. (2017). Media preferences, low trust and seasonal adjustment: Communicating climate change adaptation to vulnerable, low socioeconomic groups in Adelaide. *Global Media Journal: Australian Edition* 11(2), 1–15.
- Pearce, W., Brown, B., Nerlich, B., & Koteyko, N. (2015). Communicating climate change: Conduits, content, and consensus. *Climate Change* 6(6), 613–626.
- Preston, B. L., Mustelin, J., & Maloney, M. C. (2015). Climate adaptation heuristics and the science/policy divide. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change* 20(3), 467–497.
- Priestley, R. K., Heine, Z., & Milfont, T. L. (2021). Public understanding of climate change-related sea-level rise. *PLoS ONE* 16(7).
- Ray, A., Hughes, L., Konisky, D. M., & Kaylor, C. (2017). Extreme weather exposure and support for climate change adaptation. *Global Environmental Change* 46, 104–113.
- Rhoades, J., Gruber, J., & Horton, B. (2019). Promoting the Resilience of Older Adults Through Participatory Climate Change Adaptation Planning. *De Gruyter* 16(3).
- Romsdahl, R. J. (2020). Deliberative framing: opening up discussions for local-level public engagement on climate change. *Climatic Change* 162, 145–163.
- Salama, S., & Aboukoura, K. (2018). Role of emotions in climate change communication. Teoksessa *Handbook of Climate Change Communication: Vol. 1*. Springer. 137–150.
- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja halintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopisto.
- Scannell, L., & Gifford, R. (2013). Personally Relevant Climate Change: The Role of Place Attachment and Local Versus Global Message Framing in Engagement. *Environment and Behavior* 45(1), 60–85.
- Schoenefeld, J. J., & McCauley, M. R. (2016). Local is not always better: the impact of climate information on values, behavior and policy support. *Journal of Environmental Studies and Sciences* 6(4), 724–732.
- Schroth, O., Angel, J., Sheppard, S., & Dulic, A. (2014). Visual climate change communication: From iconography to locally framed 3D visualization. *Environmental Communication* 8(4), 413–432.
- Seebauer, S., & Babczyk, P. (2018). Trust and the communication of flood risks: comparing the roles of local governments, volunteers in emergency services, and neighbours. *Journal of Flood Risk Management* 11(3), 305–316.
- Shao, W., Xian, S., Lin, N., & Small, M. J. (2017). A sequential model to link contextual risk, perception and public support for flood adaptation policy. *Water Research* 122, 216–225.
- Simonet, G., & Fatorić, S. (2016). Does "adaptation to climate change" mean resignation or opportunity? *Regional Environmental Change* 16(3), 789–799.
- Spence, A., & Pidgeon, N. (2010). Framing and communicating climate change: The effects of distance and outcome frame manipulations. *Global Environmental Change* 20(4), 656–667.
- Taylor, A., Dessai, S., & Bruine de Bruin, W. (2019). Public priorities and expectations of climate change impacts in the United Kingdom. *Journal of Risk Research* 22(2), 150–160.
- Valois, P., Bouchard, D., Talbot, D., Caron, M., Renaud, J. S., Gosselin, P., & Jacob, J. (2020). Adoption of flood-related preventive behaviours by people having different risks and histories of flooding. *Natural Hazards* 102(3), 1155–1173.
- van Valkengoed, A. M., & Steg, L. (2019). Meta-analyses of factors motivating climate change adaptation behaviour. *Nature Climate Change* 9(2), 158–163.
- Vasileiadou, E., & Botzen, W. J. W. (2014). Communicating adaptation with emotions: The role of intense experiences in raising concern about extreme weather. *Ecology and Society* 19(2).

- Vasileiadou, E., Hisschemöller, M., Petersen, A. C., Hazeleger, W., Betgen, C., de Hoog, I., & Min, E. (2014). Adaptation to extreme weather: Identifying different societal perspectives in the Netherlands. *Regional Environmental Change* 14(1), 91–101.
- Velautham, L., Ranney, M. A., & Brow, Q. S. (2019). Communicating Climate Change Oceanically: Sea Level Rise Information Increases Mitigation, Inundation, and Global Warming Acceptance. *Frontiers in Communication* 4.
- Vulturius, G., André, K., Gerger Swartling, Å., Brown, C., & Rounsevell, M. (2020). Successes and shortcomings of climate change communication: insights from a longitudinal analysis of Swedish Forest owners. *Journal of Environmental Planning and Management* 63(7), 1177–1195.
- Wardekker, A., & Lorenz, S. (2019). The visual framing of climate change impacts and adaptation in the IPCC assessment reports. *Climatic Change* 156(1–2), 273–292.
- Weber, K., Wernhart, S., Stickler, T., Fuchs, B., Balas, M., Hübl, J., & Damyanovic, D. (2019). Risk communication on floodings: Insights into the risk awareness of migrants in rural communities in Austria. *Mountain Research and Development* 39(2), 14–26.
- Whitmarsh, L. (2009). Behavioural responses to climate change: Asymmetry of intentions and impacts. *Journal of Environmental Psychology* 29(1), 13–23.
- Whittemore, R., & Knafl, K. (2005). The integrative review: updated methodology. *Journal of Advanced Nursing* 52(5), 546–553.
- Wirth, V., Prutsch, A., & Grothmann, T. (2014). Communicating climate change adaptation. State of the art and lessons learned from ten OECD Countries. *GAIA* 23(1), 30–39.
- Wobus, C., Zarakas, C., Malek, P., Sanderson, B., Crimmins, A., Kolian, M., Sarofim, M., & Weaver, C. (2018). Reframing Future Risks of Extreme Heat in the United States. *Earth's Future* 6(9), 1323–1335.

Responsible Communication

To cite this article: Siltaloppi, S. & Lindholm, C. (2022). Suomenruotsalaiset viittomakieliset selkokielen kohderyhmänä. In: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räsänen & H. Lintu (Eds.). *Responsible Communication*. VAKKI Publications 14. 158–175. Available at: <https://vakki.net/index.php/2022/12/15/responsible-communication/>. ISBN 978-952-69732-1-0.

Suomenruotsalaiset viittomakieliset selkokielen kohderyhmänä

Satu Siltaloppi^a & Camilla Lindholm^b

^a Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta, Tampereen yliopisto

^b Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta, Tampereen yliopisto

This article¹ concerns a simplified form of Finland-Swedish Sign Language that the community uses when a person needs an easier version of signing. Based on interviews with sign language interpreters, this article describes the possible reasons behind this need for simplification and what the common changes in the signing are when it is simplified. This article states that both the reasons and the ways of simplifying are similar to what has been described in studies on other signed languages: for example, the signing becomes slower and more visual, and the sentences should be kept short. The reasons for using Easy Sign Language are similar to the reasons for using Easy Language for hearing people: there is a physiological, psychological, neurological, or neuropsychiatric reason – either short-term or permanent – why the person requires more time to process the message. The interviewed interpreters give some concrete examples of how to recognize the need for Easy Sign Language and tactics for signing in a simplified, easier manner.

Avainsanat: selkokielistetty viittominen, suomenruotsalainen viittomakieli, viittomakielen tulkkaus

---

¹ Artikkelia muokattu 6.4.2023.

1 Johdanto

Suomessa on arviolta 3000 viittomakielistä kuuroa, joista suurin osa käyttää suomalaista viittomakieltä (KPO 2010; Kuurojen liitto 2022). Suomenruotsalaista viittomakieltä käytäviä kuuroja on noin 90 (Andersson-Koski 2015: 4, 35), joten he ovat vähemmistö vähemmistössä. He ovat osa ruotsinkielistä väestöämme mutta viittomakielisiä, joille kirjoitettu ruotsi on toinen tai vieras kieli. Lisäksi he ovat osa viittomakielistä vähemmistöämme ja käyttävät uhanalaista vähemmistöviittomakieltä äidinkielenään. (Andersson-Koski 2015: 22–25; SOU 2006: 74; Westerlund 2021: 12–19.) Viittomakieliset kokevat olevansa ensisijaisesti kieli- ja kulttuurivähemmistö ja viittomakielinen voi kuulostatukseltaan olla kuuro, huonokuuloinen tai kuuleva (Andersson-Koski 2015: 2930; Kuurojen liitto 2022). Tämän johdosta tässä artikkelissa keskitytään aistivammanäkökulman sijaan ensisijaisesti kielivähemmistönäkökulmaan ja käytetään termiä viittomakielinen tilanteessa, jossa kuulostatuksella ei ole merkitystä.

Tässä artikkelissa kuvaamme, millainen selkokielen eri muotojen käyttäjä suomenruotsalainen viittomakielinen voisi olla, millaisia kielellisiä haasteita hän voi kohdata arjessaan ja mitä eri tekijöitä näiden haasteiden taustalla voi olla. Viittomakielisilläkin voi olla kielellisiä haasteita, jotka aiheutuvat esimerkiksi kehityshäiriöistä, oppimisvaikeuksista, vieraskielisyydestä sekä ikääntymisestä ja muista syistä johtuvista sairauksista (Hannola & Ala-Sippola 2010: 14; Katsui ym. 2021: 111, 121, 129, 135–139; Leskelä & Virtanen 2006: 12; Sivunen & Juva 2021: 3). Arjen kielellisiä haasteita voidaan kuitenkin ylittää esimerkiksi selkokielistämällä käytettyä viittomakieltä. Selkokielellä tarkoitamme kielenkäyttöä, jossa puhetta, viittomista tai kirjoitettua tekstiä mukautetaan sisällön, sanaston ja rakenteen osalta ymmärrettävämmäksi yleiskieleen verrattuna (Leskelä & Virtanen 2006: 8; Leskelä 2019: 93; Leskelä & Uotila 2020: 227). Sen lisäksi, että osa viittomakielisistä hyötyy selkokielistetystä viittomisesta, viittomakieliset määrittävät usein myös yhdeksi kirjoitetun selkokielen ja saavutettavan viestinnän kohderyhmäksi (Leskelä & Uotila 2020: 229). Saavutettavassa viestinnässä pyritään esittämään informaatio sellaisessa muodossa, että kohderyhmä voi havaita, ottaa vastaan ja ymmärtää sen (Maaß 2020: 21). Artikkelin otsikossa sanoilla ”selkokielen kohderyhmänä” haluamme korostaa selkoistamisen tuomia mahdollisuuksia arjen haasteiden ylittämiseksi viestintätilanteissa, joissa kielen ymmärtäminen ei täysin suju. Tässä artikkelissa kuvataan viittomakielen tulkkien kokemuksia ja havaintoja tilanteista, joissa on tarvittu viitotun kommunikaation muokkaamista selkokielen käytön kaltaisesti, ja peilataan niitä suomenruotsalaisten ja muidenkin viittomakielisten mahdollisiin arjen kielellisiin haasteisiin. Tarvitsemme viittomakielisten kohtaamien haasteiden selvittämistä, jotta haasteita voidaan ratkaista ja mahdollisia yhteiskunnallisen osallistumisen esteitä voidaan purkaa.

Suomenruotsalaisilla viittomakielisillä on oltava mahdollisuus uhanalaisen kieltensä elvyttämiseen ja osallisuuteen kieltensä ja yhteisönsä tutkimisessa (Andersson-Koski 2015: 19, 62, 64). Tämän huomioiminen on osa vastuullista viestintää. Artikkelini on osa Tampereen yliopiston *Lätt finlandssvenska – en språkform för minoriteter inom minoriteten* -projektia², jossa suomenruotsalaisen viittomakielen yhteisö on Finlandssvenska teckenspråkiga r.f. -yhdistyksen edustamana mukana yhteistyökumppanina ja jota rahoittaa Svenska Litteratursällskapet i Finland. Tässä osatutkimuksessa selvittämme, miten suomenruotsalaista viittomakieltä käyttävät muokkaavat eli selkokielistävät viittomistaan tilanteessa, jossa kaikki osapuolet eivät ymmärrä yleiskielistä viittomista. Osatutkimuksessa selvitetään, millaista tämä selkokielistetty viittominen käytännössä on. Tutkimuskysymyksemme ovat: 1) Millaisia muutoksia viitotjat tekevät omaan viittomiseensa, kun he huomaavat, että vastapuoli tarvitsee syystä tai toisesta selkokielistettyä

---

² Tietoa projektista *Lätt finlandssvenska – en språkform för minoriteter inom minoriteten*: <https://www.tuni.fi/fi/tutkimus/latt-finlandssvenska-en-sprakform-minoriteter-inom-minoriteten>; <https://research.tuni.fi/lattsprak/> (lainattu 8.11.2022).

viittomista? 2) Mitä viittojat muokkaavat ensimmäiseksi ja mitä kaikkea he ottavat huomioon selkokielistäessään viittomistaan? Tutkimusaineisto koostuu kielenkäyttötilanteiden havainnoinnista sekä yksilöhaastatteluista. Tässä artikkelissa keskitytään taustoittamaan suomenruotsalaisten viittomakielisten ryhmää kirjoitetun ja viitotun selkokielen mahdollisena käyttäjänä viittomakielen tulkkien kokemuksiin ja havaintoihin perustuen.

Artikkelin luvussa 2 esittelemme suomenruotsalaiset viittomakieliset kieliyhteisönä ja kerromme yhteisön kouluhistoriasta ja -tilanteesta sekä arjen kaksi- tai monikielisydestä. Luvussa 3 käymme läpi aiempaa tutkimusta selkokielistetystä viittomisesta ja kuvailemme, miten se eroaa yleiskielisestä viittomisesta. Luvussa 4 esitellään tutkimuksessa käytetty aineisto ja tutkimusmenetelmät. Luvussa 5 esitetään tuloksia. Luvussa 6 annetaan lyhyt yhteenveto artikkelista ja sen tuloksista.

2 Suomenruotsalainen viittomakieli ja kieliyhteisön monikielisyys

Viittomakielisten koulutustausta ja kielitaito vaihtelevat hyvin paljon, ja kaikki viittomakieliset eivät siis suinkaan ole selkokielisten kielimuodon käytön kohderyhmää. Yhteisössä on henkilöitä, jotka voivat hallita useitakin viittomakielisiä hyvin sekä osata useita kirjoitettuja kieliä, ovat akateemisesti koulutettuja ja työskentelevät asiantuntijatehtävissä. Toisaalta viittomakielisten yhteisöön kuuluu myös henkilöitä, jotka eivät ole saaneet lainkaan tai riittävästi viittomakielen opetusta, vaan heidän lapsuudessaan on keskitytty kuulon ja puheen kuntoutukseen ja heidän viittomakielen taitonsa on heikompi. (Katsui ym. 2021: 73–74; Kuurojen Liitto 2021.)

Valtaosa suomenruotsalaisista viittomakielisistä on seniorikansalaisia, joille yhteistä on ollut koulun käyminen kuurojen koulussa oralistisena aikana (Andersson-Koski 2015: 4, 35; Soininen 2016: 8). Oralismi pedagogisena menetelmänä tarkoitti puhemetodia. Oralismien aikana (1892–1970) kouluissa oli kiellettyä aiemmin sallittu viittomakielen opettaminen ja sen käyttäminen opetuksessa. Uutena tavoitteena oli opettaa kuurot lapset puhumaan ja siten saada heistä ajan näkemyksen mukaisesti ”yhteiskuntakelpoisia”: puhetaitoa arvostettiin ja siihen keskityttiin substanssiosaamisen kustannuksella. Tällöin oppitunneilla opeteltiin sanomaan ääneen esimerkiksi luonnontieteiden tai historian oppisisältöihin kuuluvia sanoja sen sijaan, että opeteltaisiin näitä sisältöjä, kuten historian tapahtumien syitä ja vaikutuksia. (Hoyer 2005: 23–24; Katsui ym. 2021: 76; Salmi & Laakso 2005: 144–159.) Kouluhistoriansa takia ikääntyneillä viittomakielisillä ei pääasiassa olekaan kokemusta muodollisesta (äidin)kielen opiskelusta, ja siksi he kokevat kirjoitetun kielen lukemisen usein haasteelliseksi. Lisäksi heidän yleissivistyksensä voi olla heikko kouluajastaan oppisisältöjen puutteellisen käsittelyn vuoksi, koska suurin osa kouluajasta on mennyt puheen opetteluun tiedollisten taitojen kartuttamisen sijaan eikä kielitaito ole aina riittänyt maailmantiedon itsenäiseen kartuttamiseen. (Katsui ym. 2021: 73, 76, 82, 102; Salmi & Laakso 2005: 170–172; Takala 2016: 148.)

Oralismien aikana myös muita oppiaineita opetettiin puhemenetelmin. Jos oppilas ei vielä osannut lukea huulilta sujuvasti tai hänellä ei ollut yhtään kuulojämiä, hän ei todennäköisesti juurikaan ymmärtänyt opetuksen sisältöä. Tärkeintä oli oppia puhumaan, mutta oppilaille ei aina selitetty, mitä he opettelevat puhumaan tai mitä opetettava aines tarkoittaa. (Salmi & Laakso 2005: 169–171; Wallvik 1997: 161–162.) Lapset viittoivat kuitenkin toisilleen salaa, ja kuuro lapsi, joka tuli kuulevasta perheestä kuurojen kouluun, oppi usein kouluajana myös viittomaan (Wallvik 2005: 57–60). Oralistinen kausi loppui 1970-luvun aikana, ja kouluissa sai taas viittoa. Pikkuhiljaa tilanne muuttui viittomakielen sallivaan suuntaan, ja opettajiksi palkattiin myös viittomakielen taitoisia opettajia. (Hoyer 2004: 163–165; Katsui ym. 2021: 35, 72, 141.)

Tutkimuksissa on todettu, että viittomakieliset hyötyvät kaksimodaalisesta (viitottu/kirjoitettu) kaksi- tai oikeastaan monikielisydestä, jolloin käytössä on sekä viitottu kieli ja kirjoitettu kieli tai useita viitottuja ja kirjoitettuja kieliä (Rainò 2021: 11). Suomenruotsalaisilla viittomakielisillä tämä tarkoittaa usein vähintään suomenruotsalaista ja suomalaista viittomakieltä ja kirjoitettua ruotsia. Kun viittomakielisellä on käytössään laaja repertuaari erilaisia kielellisiä resursseja, heillä on mahdollisuus pärjätä paremmin erilaisissa kohtaamisissa ja myös muuttuvissa elämäntilanteissa. Viittomakielen oppiminen ei vaikuta negatiivisesti puhutun tai kirjoitetun kielimuodon oppimiseen, pikemminkin päinvastoin: viittomakielen taito tukee lukemaan ja kirjoittamaan oppimista. (Chamberlain & Mayberry 2008: 383; Miller ym. 2012: 20–21; Plaza-Pust 2012: 972; Schönström ym. 2021: 9; SOU 2006: 75.) Viittomakielen asema ei kuitenkaan ole nykyäänkään automaattisesti turvattu. Kuuro lapsi ei aina pääse viittomakieliseen ympäristöön. (Katsui ym. 2021: 90; Kiili & Pollari 2012: 77–79, 82–85.) Sanotaankin jopa, että sisäkorvaistutusten sekä kuulon ja puheen kuntoutukseen keskittymisen myötä on tavallaan palattu vanhaan aikaan, uusoralismiin (Nikula 2015: 296). Kuuroutta ei koeta positiivisena tai edes neutraalina asiana, vaan paikoin se nähdään korjattavana vikana ja viittomakielen oppiminen ja käyttäminen jopa kielletään edelleen. (Katsui ym. 2021: 90, 102; KPO 2010: 33.)

Oralistista koulutaustaa ja viittomakielten asemaa vasten on helppo ymmärtää, että monet viittomakieliset voisivat hyötyä kirjoitetun selkokielen käyttämisestä. Vieraskielinen teksti on selkokielisenä helpompi omaksua kuin yleiskielinen kirjoitettu teksti. (Leskelä & Uotila 2020: 232, 234; Takala 2016: 165.) Selkokielinen kirjoitettu teksti edesauttaa tiedonsaannin ja osallistumisen mahdollistamisen (Maaß 2020: 25) tilanteessa, jossa tietoa ei ole saatavilla viitottuna vaan ainoastaan kirjoitetussa muodossa. Tässä artikkelissa keskitymme selkokielistetyn viittomisen tarpeeseen ja käyttämiseen. Seuraavaksi kerromme selkokielistetystä viittomisen muodosta aiemman kirjallisuuden pohjalta.

3 Selkokielistetty viittominen

Viittomakielet ovat luonnollisia kieliä, joilla on oma kielioppinsa ja leksikkonsa (eli viittomistonsa). Ne ovat visuaalis-manuaalisia kieliä, joissa ilmeillä ja eleillä on myös kieliopillinen merkitys. (Crasborn 2012: 4; Sandler & Lillo-Martin 2006: xv.) Aiemmista tutkimuksista käy ilmi, että osa viittomakielisistä, esimerkiksi kuurot maahanmuuttajat ja osa vanhuksista, voisi hyötyä helpotetusta ja selkeämmästä viittomisesta, eli saavutettavamasta viittomisen muodosta (Hannola & Ala-Sippola 2010: 14; Humprey & Alcorn 2007: 98–99; Sivunen 2021: 170; Sivunen & Juva 2021: 5; SOU 2006: 173–174). Selkokielistettyä viittomakielen muotoa ei ole juurikaan tutkittu, mutta helpotettu, selkeämpi viittominen tunnustetaan ilmionä sekä kuurojen yhteisössä että kuurojen kanssa työskentelevien keskuudessa (DiBlasi 2011; Ferguson-Coleman 2016; Guidi & Hermann-Shores 2019; Guidi ym. 2021; Jokinen 2018; Kontturi 2022; Rantapää & Pekkala 2016; Sipronen 2012; Wenman 2021). Tällöin viittomista muokataan melko intuitiivisesti selkeämmäksi, selkokielen käytön kaltaisesti. Kerromme näistä muutoksista tarkemmin myöhemmin tässä luvussa. Joidenkin kuurojen viittomakielen taito on syystä tai toisesta heikompi, tai he eivät esimerkiksi ole tottuneet toimimaan viittomakielen tulkin kanssa. Kielelliset taidot saattavat tällöin rajoittua konkreettisiin asioihin eivätkä riitä abstraktien asioiden ymmärtämiseen tai ilmaisemiseen. (Katsui ym. 2021: 129–130.) Haastavia abstrakteja asioita ovat esimerkiksi aikakäsitykset sekä asioiden väliset suhteet, kuten syy-seuraussuhteet. (Guidi & Hermann-Shores 2019: 34–35; Guidi ym. 2021; Jokinen 2018: 15; Kokkonen 2013: 9–10; Manunen 2020; Vauhkonen 2011: 34–38.)

Selkokielistetyn viittomakielisen kielimuodon olemassaolo tunnustetaan ja mainitaan useissa yhteyksissä. Tälle saavutettavamman viittomisen muodolle ei ole vielä annettu mitään selkeitä ohjeistuksia, eikä nimityskään ole aivan yksiselitteinen. Visual Sign News

-hankkeessa tutkittiin, miten uutislähetyskiä voisi tuottaa kansallisten viittomakielten kielirajoja ylittäen ja käytettiin termiä *selkeä visuaalinen viittominen* (Jokinen 2018: 39; ks. myös Kokkonen 2013: 9) ja Sveitsissä tutkitaan, miten 'Leichte Gebärdensprache' (ruotsiksi 'lätt teckenspråk', englanniksi 'Easy Sign Language') eroaa yleisviittomisesta (Guidi & Hermann-Shores 2019; Guidi ym. 2021). Käytämme tässä artikkelissa termejä *selkokielistetty viittominen* ja *selkokielistetty viittomakieli* emmekä käsittele terminologisia kysymyksiä, vaan työ niiden suhteen jatkuu.

Aikaisemman tutkimuksen ja kirjoitettujen havaintojen perusteella voidaan sanoa, että kun viittomista selkokielistetään, viittomisessa tapahtuvat muutokset voivat olla esimerkiksi viittomistahdin hidastamista ja rytmittämistä vastaanottamisen helpottamiseksi, taukojen pitämistä kokonaisuuksien välissä ja isompien kokonaisuuksien jakamista pienemmiksi (Guidi & Hermann-Shores 2019: 34–35; Manunen 2020). Viittomavalinnoissa suositaan perus- ja ikonisia viittomia (Guidi & Hermann-Shores 2019: 34; Manunen 2020) ja vältellään abstrakteja ja monitulkintaisia viittomia sekä täyteviittomia kuten LIKSOM³ ja SÄDANT (Manunen 2020). Viittomatilan käyttöä rajoitetaan vain parin eri tilan ja tason käyttöön (Manunen 2020) mutta viittomatiila pidetään riittävän isona, jolloin viittomat voi viittoa selvästi, rauhallisesti ja riittävän suuresti (Guidi & Hermann-Shores 2019: 35; Guidi ym. 2021). Viittomatiilaan tehtävät paikannukset ja näihin tehtävät osoitukset pitää miettiä tarkasti (Guidi ym. 2021; Manunen 2020). Lisäksi kiinnitetään huomiota roolin ottamiseen ja konstruoituun toimintaan (Guidi ym. 2021; Jokinen 2018: 15; Stewart ym. 2004: 87–88). Konstruoitu toiminta tarkoittaa eräänlaista vaihteleva-asteista näyttelemistä viittomisen osana (Jantunen 2018: 110; Metzger 1995). Viittomavalintojen ja viittomisnopeuden ja -tilan lisäksi voidaan käyttää osoituksia, eleitä, ilmeitä ja mimiikkaa (Guidi ym. 2021; Humprey & Alcorn 2007: 98–99; Kokkonen 2013: 9; Neumann-Solow 2000: 99–100; Stewart ym. 2004: 87–88), mutta etenkin maahanmuuttajakuurojen kanssa puhutun kielen sanahahmoihin pohjaavia huulioita on vältettävä (Guidi ym. 2021). Lisäksi voidaan hyödyntää ympäristön esineitä ja kuvia (Guidi & Hermann-Shores 2019: 34; Guidi ym. 2021). On myös tärkeä säilyttää katsekontakti ja tarkkailla, osoittaako vastaanottaja mikroviestein ymmärtäneensä, mitä hänelle viitotaan (Guidi & Hermann-Shores 2019: 34).

Selkokielistetystä viittomisesta tehdyt huomioidut ovat samansuuntaisia kuin ohjeistukset, joita annetaan selkopuheen käyttäjille tai selkokielen kirjoittajille. Selkopuheessa vältetään abstrakteja sanoja, tavoitellaan mahdollisimman konkreettista ilmaisua, jaetaan isommat kokonaisuudet pienemmiksi, hidastetaan puhenopeutta, toistetaan, tauotetaan ja käytetään eleitä ja ilmeitä (esim. Leskelä 2019: 242; Selkokeskus 2021b; Selkokeskus 2022). Kirjoitettaessa kehoitetaan käsittelemään aihetta konkreettisesti ja havainnollistavasti ja antamaan abstrakteille asioille konkreettisia esimerkkejä ja huolehtimaan selkeistä syys-seuraussuhteista ja ajallisesta järjestyksestä (esim. Kulkki-Nieminen & Leskelä 2012: 546–549; Leskelä 2019: 126–127, 140, 158–159; Selkokeskus 2021a).

4 Aineisto ja menetelmä

Tutkimuksen aineistonkeruu on tapahtunut tammi-syyskuussa 2022. Aineistonkeruun on suorittanut Satu Siltaloppi, joka on kuuleva, viittomakielen taitoinen ja tulkinakin työskennellyt tutkija. Aineisto on kerätty haastatteleamalla kuuroja ja kuulevia kuurojen

---

³ Viittomakielille ei ole kirjoitusjärjestelmää, joten niistä kirjoitettaessa käytetään jollekin kirjoitetulle kielelle tehtyä glossausta. Glossaamisessa viittomalle ja sen merkitykselle ikään kuin lainataan kirjoitetun kielen sana, ja tekstissä tämä merkitään kirjoittamalla glossi KAPITAALIN, jotta se erottuu muusta tekstistä. Tässä artikkelissa glosseja on otettu sekä suomesta että ruotsista. Konventiosta esim. Quer ym. (2017: xiii).

parissa työskenteleviä henkilöitä, kuten tulkkeja, kääntäjiä, viittomakielistä työtä tekeviä kirkon työntekijöitä, opettajia ja eri järjestöjen edustajia ja työntekijöitä tai viittomakielisten omaisia. Tässä artikkelissa esitellään tuloksia analyysistä, johon on valittu viittomakielen tulkkeina toimivien kanssa pidetyt haastattelut. Haastatellut tulkit tekevät töitä myös muiden kuin suomenruotsalaisten viittomakielisten parissa, ja haastattelussa on voitu keskustella myös tilanteista, joissa on käytetty muitakin viittomakieliä. Haastattelut on toteutettu etäyhteyksillä Teamsin ja Zoomin välityksellä sekä kasvokkain, ja niitä on pidetty suomeksi ja ruotsiksi puhuen sekä suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä viittoen. Kasvotusten pidetyt haastattelut on tallennettu videokameralla, kun taas etäyhteyksillä pidetyt haastattelut on tallennettu ohjelmiston tallennustoimintoa hyödyntäen. Haastattelut ovat olleet teemahaastatteluita tai puolistrukturoituja haastatteluja (Vilkkä 2021: 124), eli haastateltava on etukäteen tiennyt haastattelun liittyvän viittomakieleen ja erilaisiin tarpeisiin muokata viittomista, ja tutkijalla on ollut kysymysrunko apukysymyksineen keskustelun tukena (ks. Liite 1, kysymysrungon suomenkielinen versio). Haastatteluiden litteraatit ovat kuvailevaa, puheen ja viittomisen sisällön purkavaa yleislitteraatiota (Ruusuvaara & Nikander 2016: 69–70), koska analysoimme sitä, mitä haastateltavat kertovat, emmekä sitä, miten he puhuvat tai viittovat.

Tutkimusaineiston analysoinnissa käytettiin apuna tarkoituksenmukaisia ohjelmistoja. Viittomakieliset haastattelut ja videot havainnointitilanteista annotoitiin viittomakielten tutkimukseen hyvin soveltuvassa ELAN-ohjelmistossa⁴ (Crasborn & Sloetjes 2008), jossa videoon on mahdollista tehdä aikakoodattuja merkintöjä kohdistamalla esimerkiksi ruotsinkielinen käänös tiettyyn osaan videota (Perniss 2015: 63). Nämä ruotsinkieliset käänökset, haastatteluiden litteraatit ja päiväkirjamerkinnot on luettu tarkoin ja tehdyt huomiot on värikoodattu ja järjestelty ajatuskarttojen avulla ja tämä toimi pohjana ryhmittelyvaiheelle (Tuomi & Sarajärvi 2018: 123).

Tässä artikkelissa käsitellään viittomakielen tulkkeiden haastatteluista saatuja tuloksia. Haastateltuja tulkkeja oli kuusi ja haastatteluiden yhteiskesto on 8 tuntia ja 22 minuuttia. Tulkeista ei kerätty eikä kerrota paljoa taustatietoa heidän pienen määränsä takia, mutta kaikki olivat haastatteluhetkellä aktiivisesti tulkin töitä tekeviä ja heidät valittiin haastateltaviksi monipuolisen työkokemuksensa ja erilaisten taustojensa perusteella. Monipuolinen työkokemus koostuu erilaisista asiakasryhmistä ja tulkkauksista elämän eri osa-alueilla. Kaikki tulkit tekevät tulkkauksia Kelan hyväksymien palveluntarjoajien kautta ja heillä on Kelan hyväksymä viittomakielen tulkin koulutus sekä yli 10 vuotta työkokemusta. Tulkit noudattavat tiukkoja vaitiolovelvollisuusmääräyksiä ja haastatteluiden aikana pidettiin huolta siitä, että vaitiolovelvollisuutta ei rikottu. Tulkit kertoivat kokemuksistaan yleistäen ja muokkasivat tarvittaessa yksityiskohtia niin, ettei haastattelijalla voinut tietää, kenestä tai mistä tilanteesta puhutaan.

5 Analyysi ja tulokset

Tässä luvussa kerromme tutkimusaineistoon kuuluvien viittomakielen tulkkeiden haastatteluiden analyysin tuloksia. Haastatteluaineiston analyysi pohjautuu laadulliseen sisällönanalyysiin (esim. Tuomi & Sarajärvi 2018, luku 4; Vuori 2021), eli haastatteluista on kerätty haastateltavien esiin nostamia teemoja. Näitä huomioita teemoista tehtiin jo haastattelun ja sen litteroinnin aikana (ks. luku 4). Luku on jaettu kolmeen alalukuun, joissa keskitytään haastatteluissa ilmi tulleisiin kielellisten vaikeuksien taustatekijöihin

---

⁴ ELAN-ohjelmisto saatavilla osoitteesta [https://archive.mpi.nl/tla/elan_\(lainattu 12.5.2022\)](https://archive.mpi.nl/tla/elan_(lainattu%2012.5.2022)).

(5.1), viittomakielisten kuurojen mahdollisiin arjen kielellisiin ongelmiin (5.2) ja viittomakielien tulkkien keinoin havainnoida ja huomioida joissain tulkkaustilanteissa ilmi tuleva tarve selkokielistä viittomistaan (5.3).

5.1 Kielellisten vaikeuksien taustatekijöitä

Haastatteluissa vahvistui se, mitä aiemman tutkimuksen perusteella on jo tuotu esille: selkokielistettyä viittomakieltä voidaan tarvita kaikenikäisten viittojen kanssa, joten on tärkeä kiinnittää huomiota viittomakielisiin vuorovaikutustilanteisiin ja niiden kielelliseen saavutettavuuteen. Taustatekijöitä mahdolliselle selkoistamisen tarpeelle ovat esimerkiksi vajaa kielitaito, sairaudesta tai muusta johtuva tilapäinen tarve selkokielistetylle kommunikaatiolle sekä kuurojen sosiaalinen tilanne ja rakenteiden aiheuttama yksinäisyys.

Usein syynä vajaan kielitaitoon on puutteellinen viittomakielen opetus lapsuudessa esimerkiksi siksi, että opetus on perustunut oralismiin, äidinkielen opettajista on ollut pulaa tai kaksikielisyydestä (viitottu kieli ja puhuttu kieli) on ajateltu olevan haittaa kuulon kuntoutukselle ja uskottu siihen, että lapsi pärjää sisäkorvaistutteen avulla. Ongelmia kuitenkin ilmenee: sisäkorvaistutteen lapsena saanut on saattanut pärjätä koulu- ja opiskeluaikanaan istutekuulon ja puheen varassa muita apuvälineitä ja tukitoimia hyödyntäen, mutta ei enää aikuisena työelämässä tai yllättävissä tilanteissa uusien ihmisten ympäröimänä. Puutteellisen kielitaitonsa vuoksi he eivät kuitenkaan kykene käyttämään työelämäntulkkausta. Haastatellut kertovat, että tämä asiakasryhmä on yllättävän suuri. Lisäksi he pohtivat, että sisäkorvaistutetta käyttävät saattaisivat hyötyä koko elämän ajan jatkuvasta viittomakielen opetuksesta. Haastatteluissa kerrottiin myös tilanteista, joissa asioimistaho on tilannut kuuroille asiakkaalle tulkin mutta vasta tulkin saavuttua tilanteeseen on selvinnyt, ettei asiakkaan viittomakielen taito riitä tulkkauksen seuraamiseen, vaikka se toteutettaisiin selkokielistetyksi.

Leskelä (2019: 97) kirjoittaa selkokielen kohderyhmistä ja eri kohderyhmien erilaisesta selkokielen käytön tarpeesta. Ryhmä, joka tarvitsee selkokieltä esimerkiksi synnynnäisten neurobiologisten syiden tai kehitysvammaisuuden vuoksi, tarvitsee yleensä pysyvästi selkokieltä, ja afasiasta tai muistisairauksista johtuen selkokielen käytön tarve voi kasvaa vuosien aikana, kun taas kielenoppijat tarvitsevat usein selkokieltä vain tilapäisesti jonkin aikaa oppimisprosessin aikana, kunnes he ovat oppineet kohdekieltä riittävän paljon. Samoin selkokielen käytön tarve saattaa vähentyä tai poistua, kun diagnoisoimaton ja hoitamaton neuropsykiatrisen vaikeus huomataan ja löydetään toimivat kuntoutusmenetelmät. Tarvittavan selkokielen taso voi vaihdella. Siinä missä yhdelle riittää kevyesti helpotettu ja selkoistettu puhe, toinen tarvitsee voimakkaasti yksinkertaistetun ja lyhennetyn tekstin.

Haastateltavat tuovat ilmi sen, että viittomakielisilläkin voi olla samaan tapaan tilapäistä tai pysyvää tarvetta selkokielistetylle kommunikaatiolle. Pysyvää tarvetta selkokielistetylle kommunikaatiolle aiheutuu erilaisista synnynnäisistä syistä, joita kuuroillakin voi olla kuurouden lisäksi, kuten kehitysvammaisuudesta tai diagnoisoimattomasta ja hoitamattomasta neuropsykiatrisesta vaikeudesta, tai kielelliset kyvyt voivat heikentyä elämän aikana esimerkiksi afasian tai muistisairauden takia. Tilapäistä tarvetta aiheutuu esimerkiksi masennuksesta, joka kuluttaa kognitiivisia voimavaroja, sekä käsittelemättömistä traumaista, jotka aiheuttavat kognitiivisia lukkoja ja tarpeen selkokielistetyn viittomisen käytölle. Toisinaan tarve selkokielistettyyn viittomiseen johtuu silmäleikkauksesta, jonka toipumisaikana näkö ei ole ennallaan ja näetyn ymmärtämisen prosessointi on hitaampaa. Tarve selkoistamiseen voi siis mennä ohi, kun asiakas on toipunut leikkauksesta tai masennuksesta tai trauma on saatu käsiteltyä ja hoidettua.

Muistisairaudet eivät ole ainoa syy vanhusten kielellisiin haasteisiin. Haastatellut tulkit kertovat huomanneensa, että iän myötä asiakkaat ymmärtävät näkemäänsä hitaammin, koska silmän soluissa tapahtuu fysiologisia muutoksia. Tämä luo tulkeille tarpeen hidastaa viittomisen tahtia ja saattaa johtaa etenevään tai lisääntyvään tarpeeseen selkokielistä viittomistilanteita muutenkin. Vuodelevossa olevalle viitottaessa pitää lisäksi huomioida se, miltä viittomat näyttävät alhaalta päin ja sivuittain katsottuna, joten on tärkeä huomioida tilanteen sujuvuus ja tulkin sijainti ja miettiä vastauksia ainakin seuraaviin kysymyksiin: Missä asennossa tulkki viittoon, ja pitääkö viittomien suuntaa ja orientaatiota muokata niin, että ne voi ymmärtää sängystä katsottuna? Miten vuoteessa oleva asiakas itse muokkaa viittomiensa suuntaa ja orientaatiota?

Haastatteluissa nousee esiin yksinäisyys yhtenä arjen haasteena ja myös syynä heikenevään kielitaitoon. Kuurot vanhukset eivät useinkaan pääse sellaisiin asumisyksiköihin, esimerkiksi palvelutaloihin ja vanhainkoteihin, joissa olisi muita viittomakielisiä asukkaita ja (suomenruotsalaisen) viittomakielen taitoisia hoitajia. Tämä koskee kaikkia viittomakielisiä, mutta mitä pienemmästä kieliryhmästä on kyse, sitä vähemmän on myös saatavilla mahdollisia omakielisiä keskustelukumppaneita. Joillekin tilataan tulkki esimerkiksi lääkärinkiertoja varten, mutta muuten he viettävät aikaansa paljon yksin, vieraskielisessä ympäristössä kuulevien keskellä. Kielitaito kuitenkin säilyy ja kehittyy vanhempanakin vain, kun kieltä voi käyttää säännöllisesti ja eri yhteyksissä. Satunnainen tulkattu lääkärinkierros ei tähän riitä. Muistisairauden myötä yleensä myöhemmin opitut kielet ja kyky käyttää näitä kieliä heikentyvät, ja äidinkieli/ensikieli on se, jonka resurssit jäävät henkilölle viimeiseksi käyttöön (esim. de Bot & Makoni 2005: 23; Pot, Keijzer & de Bot 2018: 2; Pietikäinen, Tapionkaski & Mäntynen 2020: 194), joten omakielisten hoitajien merkitys korostuu entisestään.

5.2 Kielellisen arjen ongelmat

Haastatteluaineistosta nousee esiin huomioita kaikenikäisten kuurojen mahdollista kielellisen arjen ongelmista. Osa haasteista liittyy kuuron ikään, osa kielenoppimiseen, osa taas kielen ja kuulon kuntoutukseen. Mahdolliset kielelliset ongelmat tulkatuissa tilanteissa näyttävät usein konkretisoituvan vuorovaikutustilanteiden rakenteisiin, viittomiin ja viittomavalintoihin ja sormitusten ja huulion käytön haasteisiin. Nämä haasteet saattavat johtua sanavaraston pienuudesta ja abstraktien käsitteiden hallinnan vaikeudesta.

Haastatteluaineiston analyysin perusteella voidaan todeta, että luvussa 2 kuvattu orallisiin perustuva opetus ja sen aikaiset puhetaitoon keskittyvät tavoitteet ja sen takia heikko opitun sisällön taso näkyvät joidenkin viittomakielisten vanhusten arjessa monin tavoin etenkin, jos hänellä on esimerkiksi muistisairautta. Samoin haasteita on myös Suomeen tulleiden maahanmuuttajakuurojen arjessa. Haastateltavat kertovat, että arjen kielelliset ongelmat näkyvät esimerkiksi kirjoitetun kielen sanavaraston pienuudessa ja abstraktien käsitteiden hallinnassa. Esimerkkeinä hankalista käsitteistä mainitaan esimerkiksi *vuodenaika* ja *ulkovaatteet*. Tulkkaustilanteessa tämä näkyy siten, että esimerkiksi tulkin viittoessa jonkin tällaisen hankalamman käsitteen, asiakas ilmaisee joko suoraan kysymällä tai kasvojen ilmeillä, että tämä ei ollut tuttu käsite, ja tulkin pitää selittää se, eli avata esimerkiksi ULKOVAATTEET-viittoman sisältö viittomalla lisäksi ESIMERKKI PAKSU TAKKI PIPO LAPASET EI LIPPALAKKI tai vuodenajoista puhuttaessa pitää VUODENAIKA-viittoman sijaan tai lisäksi luetella kaikki neljä vuodenaikaa.

Sanavaraston pienuus ja abstraktimman sisällön hallinnan sekä esimerkiksi peilikuvien kääntämisen ja suuntien hahmottamisen hankaluudet voivat luoda haasteita kaikkiiin kommunikaatiotilanteisiin. Vuorovaikutuskumppanin pitääkin varmistaa, ymmärtääkö toinen, mitä tarkoittaa "ota lääke joka toinen päivä", tai ymmärsikö hän kerrotut muut-

tuneet tulkintilausohjeet ja onnistuuko ohjeiden noudattaminen. Tulkit kertovat haastatteluissa, että esimerkiksi lääkkeenoton ohjaukseen voisi lisätä konkretiaa viittomalla ”otat lääkkeen tänään, huomenna et ota, ylihuomenna taas otat”. Suuremmat numerot voidaan viittoja ensin kokonaisena ja perään yksittäisinä numeroina, esimerkiksi 500 viittotaisiin ensin yhdellä viittomalla, jossa numero 5 on integroitunut viittomaan SATA ja saa merkityksen 500 ja tämän perään viittotaisiin erikseen VIISI NOLLA NOLLA. Kellonajat viitotaan yleensä niin, että viittoja ikään kuin kuvittelee eteensä analogisen kellotaulun, johon sijoittaa kellonajan ja vastaanottaja näkee kellotaulun ikään kuin peilikuvana, jonka hän kääntää itselleen. Tämän hahmottamiskyky saattaa olla heikentynyt, jolloin ratkaisuna voi toimia digitaalisen kellonajan käyttäminen analogisen lisäksi eli voidaan viittoja myös 10:00. Haastatellut tulkit mainitsevat pienet kontrollikysymykset tulkkeen, eli tulkkauksen tuloksena syntyneen kohdekielisen tuotoksen, seassa yhdeksi tavaksi tarkistaa viittomisen sopiva tahti ja taso. Kysymysten tulisi mielellään olla sellaisia, joihin ei voi vastata vain nyökkäämällä tai pudistamalla päätä. Tällaiset kontrollikysymykset mainitaan myös selkovuorovaikutuksen ohjeistuksissa (ks. Leskelä 2019: 222).

Haastatteluissa nostettiin esiin myös konkreettisia vinkkejä ja tulkkausratkaisuja. Jos asiakas tarvitsee tukea muistamiseen ja viittottujen pienempien kokonaisuuksien järjestämiseen, tulkki voi käyttää listakonstruktiota (Siltaloppi 2019: 281–293, aiemmissä tutkimuksissa kutsutaan myös listapojuksi, ks. esim. Liddell 2003: 223) työmuistin ohittajana ja tukena. Listakonstruktiosta toisen käden sormia voidaan käyttää ranskalaisten viivojen tavoin paikkoina viittotuille asioille ja näihin asioihin voidaan palata osoittamalla kyseistä sormea. Listakonstruktiota voi toimia myös siltana silloin, kun laajempi kokonaisuus pitää purkaa osiin, jotka pitäisi pystyä ketjuttamaan loogiseksi kokonaisuudeksi.

Korona-aikana kasvomaskien käyttäminen on lisännyt viittomakielisten arjen haasteita. Maski peittää puolet kasvoista ja vie pois ilmeitä ja mahdollisuuden huulion käyttöön. Huuliolla tarkoitetaan erilaisia suun liikkeitä ja puhutun kielen mukaisia sanahahmoja, ja joskus huulio on ainoa ero kahden tai useamman muuten saman näköisen viittoman välillä (esim. Sandler & Lillo-Martin 2006: 104–105). Tällöin muut viittomista selkiyttävät keinot korostuvat entisestään, ja haastatteluissa tulkit kertovat havainneensa, että katsetta on opittava skaalaamaan eri tavalla: käsiin ja niiden liikkeisiin pitää kohdentaa katsetta toisin tavoin verrattuna maskittomaan viittomiseen, jolloin voi ikään kuin katsoa käsien läpi viittojan kasvoja ja nähdä silmät, suun liikkeet ja kädet yhdellä kertaa.

Suomenruotsalaisten viittomakielisten yhteisössä käytetään hyvin monenlaisia sormiaakkosia ja näiden yhdistelmiä. Ikääntyneiden kuurojen kanssa käytetään yleisesti ns. vanhoja sormiaakkosia uusien sijaan. Haastatteluista käy ilmi, että suomenruotsalaisten viittomakielisten kanssa kommunikoivien kannattaa opiskella näiden lisäksi ruotsalaisen viittomakielen sormiaakkoset sekä suomenruotsalaiset sormiaakkoset.

Vuorovaikutustilanteen luonteella ja käytetyn kielen tasolla on merkitystä siinä, miten paljon viittomisen muokkaamiselle on tarvetta. Haastateltavat kertovat esimerkkejä tilanteista, joissa on käynyt ilmi erilaisia kielitaidon rajoitteita ja on esimerkiksi huomattu, että asiakkaan on vaikea ymmärtää erilaisia viittomisen tyyliä. Esimerkiksi kahdenkeskinen keskustelu saattaa sujua ns. normaalisti viittoen, mutta viittomakielinen ei ymmärräkään esimerkiksi juhlatilaisuuden juontojen viittomista tai ei pysty seuraamaan television viittomakielistä tarjontaa. Viittomakielisissä uutisissa käytetty kieli on osalle katsojista liian vaikeaa sen lisäksi, että se on suomalaista viittomakieltä. Suomenruotsalaista viittomakieltä ei toistaiseksi käytetä uutislähetyksissä mutta se on enenevässä määrin mukana televisioituissa ja tulkatuissa päättäjien ja viranomaisten tiedotustilaisuuksissa, ja esimerkiksi valtioneuvosto ja useat ministeriöt julkaisevat tiedotteistaan käännökset myös suomenruotsalaisella viittomakielellä. Haasteeksi muodostuukin paitsi käännöksen kielellinen sopivuus vastaanottajilleen myös näiden ja muidenkin viittottujen videoiden löytäminen internetistä.

5.3 Ongelmien huomaaminen tulkkaustilanteessa ja niihin reagointi

Haastateltavat pohtivat, että kielenkäytön ongelmien huomaaminen on joskus aika "satuman kauppaa" ja oman kielenkäytön muokkaaminen ja sopivan kommunikaatiotavan löytäminen on kokeilun ja yhteistyön tulos. Luovuutta ja erilaisten ratkaisujen rohkeaa kokeilua sekä yhteistyötä kaikkien tilanteessa mukana olevien kanssa korostettiin useissa haastatteluissa. Joskus tulkki on se, joka huomaa asiakkaan muuttuneen tilanteen ja tarpeet ensimmäisenä ja haastatteluissa he kertovat, miten tämän voi tuoda esiin tulkkaustilanteen yhteydessä. Oleellista kuitenkin on, että kielen ammattilaisena tulkki voi olla tilanteessa ainoa, jolla on keinot sekä tunnistaa tilanteen kielelliset haasteet että tarjota ratkaisuehdotuksia. Lisäksi on hyvä huolehtia tulkkaustilanteen rauhallisesta ja turvallisesta ilmapiiristä.

Tulkit kertovat huomaavansa tarpeen viittomisen muokkaamiselle tulevan yllättäen jopa tuttujen asiakkaiden kanssa. Joskus tulkki voi muokkaamistarpeen havaittuaan esittää, ettei itse ymmärtänyt mitä tilanteessa viitottiin tai puhuttiin ja pyytää viittomaan tai puhumaan uudestaan saadakseen lisää aikaa muokkaamiseen ja toisenlaisen tulkkausratkaisun löytämiseen. Haastateltavat kokevat, että tällaiset tilanteet ovat herkkiä, minkä takia on aluksi helpompaa ottaa vastuu ymmärtämisongelmista itseensä kuin paljastaa, että asiakas ei ymmärrä – halutaan siis suojella asiakkaan kasvoja. Tämä yleisinhimillinen tarve kasvojen suojelulle (Leskelä 2019: 227) ei kuitenkaan ole hyvä strategia kuin yksittäistapauksissa. Haastattelujen pohjalta käy ilmi, että on tilanteita, joissa selkokielistämisen tarve on tuotava esiin selkeästi asiakkaan oikeusturvan ja turvallisen elämän ja oikeanlaisten palveluiden saamisen takia. Tulkit kokevat, että heidän on tulkkaustilanteessa jollakin tavoin tuotava kuulevan osapuolen, kuten lääkärin tai hoitajan, tietoon, jos tulkille herää huoli siitä, ettei asiakas ymmärtänyt ihan kaikkea tai että tulkin on toistuvasti tarvinnut selkiyttää viittomistaan, toistaa normaalia enemmän tai varmistella tulleen ymmärretyksi, eikä tiedossa ole esimerkiksi jo alkanutta muistisairautta. Samoin tulkin on tuotava kuuroille asiakkaalle ilmi, jos huomaa, että kuuleva osapuoli ei tunnu nyt ymmärtävän ja siksi pyytää toistamaan tai kertomaan toisin sanoin uudelleen jotakin. Tulkkien eettisten ohjeiden mukaan (ks. esim. Kieliasiantuntijat 2021) tulkki on tilanteessa mahdollistamassa kommunikaation toistensa kieltä osaamattomien keskustelijoiden välillä eikä puutu tilanteen kulkuun. Jos tulkille herää huoli ja hänen on jotenkin puututtava tilanteeseen, on toimittava ammatillisesti ja kunnioittavasti.

Tulkki ei voi määrätä, miten ja millaista kieltä tilanteessa läsnäolijat käyttävät, mutta haastateltavat korostivat, että kielen ammattilaisena tulkin pitää kertoa, jos tilanteen sujumista helpottaisi esimerkiksi se, että osapuolet puhuvat tai viittovat hitaammin tai lyhyempiä kokonaisuuksia, jotka tulkki tulkkaa. Hän voi myös pyytää mahdollisuuksien mukaan osapuolia näyttämään konkreettisesti sen, mistä puhutaan eli mistä kehon osasta tai mistä laitteesta tai esineestä on kyse. Tulkki voi pyytää piirtämään paperille tai näyttämään kalenterista, minä päivänä lääke otetaan, tai etsimään netistä kuvan, jos ikonisempikaan viittoma ei vielä avaa jotain käsitettä ja puhutun tai kirjoitetun kielen taito ei riitä sanan ymmärtämiseen sormitettuna tai kirjoitettuna.

Tuttujen ja usein kohdattavien henkilöiden kanssa kommunikaatiotavan muokkaaminen ja kyseiseen tilanteeseen sopivan kielenkäytön tason löytäminen on helpompaa kuin uusien tuttavuuksien kanssa. Haastateltavat kertovat yleensä aloittavansa yleiskielisen viittomisen tasolla ja muokkaavansa sitä helpommaksi tarpeen mukaan. Toisaalta haastatteluissa kävi myös ilmi, että toisinaan on helpompaa vaikeuttaa viittomistaan kuin helpottaa sitä. Strategiana voikin joskus toimia se, että sopivaa kielellistä tasoa hakiessa aloittaa selkokielisemmällä viittomisella ja vaikeuttaa sitä yleiskielisemmäksi tulkkauk-

sen edetessä. Selkokielistäminen on ikään kuin kielen sisäistä tulkkaukseen kielen välisen tulkkauksen päälle, ja se on rankempaa kuin yleiskielinen viittominen, joten sitä ei mielellään tehdä, jos asiakas pärjää yleiskielisellä viittomisella.

Ideaalitulanteessa jokaisessa tulkkauksitulanteessa on tilanteeseen ja asiakkaille parhaiten sopiva tulkki. Selkokielistettyä viittomakieltä tarvitsevalle asiakkaalle kannattaa pyrkiä löytämään tulkki, joka osaa muokata viittomistaan monin eri tavoin, viittoo mahdollisimman visuaalisesti ja osaa myös hyödyntää kokonaiskommunikaatiota eli ympäristön ja tilanteen tarjoamaa tukea kuten tilassa olevia esineitä ja kuvia. Tulkillla pitäisi olla laaja kielitaito ja mahdollisuus nopeastikin huomata, jos käytetty kieli on liian abstraktia ja vaikeaa. Haastatteluissa tuodaan esiin kuurojen viittomakielen tulkkien ylivoimaisuus sopivan tason löytämisessä eli kielen sisäisessä kääntämisessä. Kuuroja viittomakielen tulkkia arvostetaan kielen ammattilaisina ja työpareina, ja he ovatkin toimineet kuulevien tulkkien ja työyhteisöjen kouluttajina ja selkokielistetyn viittomisen logiikan sanansaattajina.

Kuurojen tulkkien hyödyllisyys nousee esiin myös muissa tutkimuksissa. Esimerkiksi Sivunen (2021: 169) kertoo haastattelemiensa kuurojen maahanmuuttajien kertoneen, että kuurojen tulkkien viittomista on helpompi ymmärtää kuin kuulevien tulkkien. Tämä selittyy osittain kuuron tulkin ja kuurojen asiakkaiden jaetulla kokemuksella ja yhteisymmärryksenä kuurona ihmisenä elämisestä (Crasborn & Hiddinga 2015: 63–64). Toinen selittävä tekijä on natiivien eli kuurojen viittomakielisten kommunikointistrategia, johon sisältyy ikonisten viittomien, konstruoidun toiminnan ja pantomiimin luovaa käyttöä sekä kyseisen vuorovaikutustilanteen kontekstiin ja ympäristöön liittyvien eleiden taitavaa käyttöä (Sivunen & Tapio 2020: 17). Eräs kuuleva haastateltava kuvaili sitä aineistossamme ”helpon ja luonnollisen näköiseksi” kommunikoinniksi, samalla, kun itse joutuu ponnistelemaan, että pääsee irti puhutusta lähtötekstistä ja saa muokattua viestin to-della visuaaliseksi.

Haastatteluissa nostetaan lisäksi esiin tilanteiden ilmapiirin, turvallisuuden tunteen ja rauhallisuuden merkitys. Selkokielistettyä viittomakieltä käytävällä viittomakielisellä on oltava luottavainen olo, että tulkki (tai kuka tahansa muu vuorovaikutuskumppani) ymmärtää häntä, vaikka aluksi menisikin aikaa siihen, että haetaan yhteistä kommunikoinnin tasoa ja keinoja, etsitään käännösratkaisuja ja viittomia, jotka kaikki ymmärtävät. On jarrutettava tilanteen ja läsnäolijoiden rytmi niin hitaaksi, että kaikki signaalit ymmärtämisestä ja ymmärtämättömyydestä ehditään havainnoimaan ja niihin voidaan reagoida asianmukaisesti. Asiakas saattaa esimerkiksi kertoa, ettei oikein ole tottunut tällaiseen, tai ihmettelee tilaisuuden hienoutta tai jotakin piirrettä. Tällä hän saattaa ilmaista, että häntä pelottaa, ettei tule ymmärretyksi tai ei itse ymmärrä hänelle viitottua. Tällaisen viestin saadessaan vuorovaikutuskumppanin on tarkkailtava sitä, olisiko taustalla tuollaista sanottamatta jäävää pelkoa, ja ymmärrettävä, että aikaisemmat huonot kokemukset vaikuttavat kognitiiviseen kykyyn siinä hetkessä.

Selkokieltä tarvitsevat asiakkaat ovat haastateltavien kokemuksen mukaan harvoin niin kielitietoisia ja -taitoisia, että osaisivat pyytää täsmällisiä mukautuksia, mutta sellaista-kin tapahtuu. Joskus viittojan oma tuottamisrytmi paljastaa tarpeen viittoa hänelle selkoistetusti ja rytmittää asioita mukautetulla tavalla ja pitää viittomisvuorot lyhyinä, jotta työmuistilla on toimimisrauha. Yksi selkeistä tavoista pyytää mukautusta on pyytää viittomaan ”isommin”. Tämä on yhden haastatellun tulkin sanoin merkki siitä, että asiakkaan ”ymmärtämisen aikaikkuna” on syystä tai toisesta liian lyhyt tai että silmäsolut ovat hidastuneet ja tarvitaan tämän takia enemmän aikaa nähdyn ymmärtämiselle. Kun tulkki alkaa viittoa isommin, hän viittoo samalla myös hitaammin. Täten tulkki viittoo vähemmän ja tämä helpottaa kokonaisuuden ymmärtämistä ja muistamista. Samalla kun viittomista suurennetaan ja hidastetaan, myös paikantaminen tulee pohdittua toisella tavalla ja tulkki käyttää kehoaan enemmän asioiden välisten suhteiden näyttämisessä eikä

vain viito kaikkea ”yhteen putkeen”. Haastateltujen tulkkien kuvaamat kokemukset toisintavat aiempien tutkimuksien tuloksia (ks. Luku 3) viittomisen selkokielistämisen keinoista.

6 Yhteenveto

Analysoimme kokeneiden viittomakielen tulkkien haastatteluita sisällönanalyysin menetelmin. Analyysissä toimimme esiin huomioita, joita haastateltavat kertoivat viittomisen selkokielen kaltaisesta mukauttamisesta. Oralismien ja puutteellisen viittomakielen opetuksen vaikutukset näkyvät joidenkin viittomakielisten arjessa iästä riippumatta. Monelta suunnalta mainittiin huoli viittomakielisten palveluiden huonosta saatavuudesta tai puutteellisuudesta ja toimijoiden heikosta viittomakielen taidosta sekä toisaalta vaikeudesta saada kuuroja tulkkeja tilanteisiin, joissa heidän luontaisesta kielitajustaan ja -taidostaan olisi hyötyä.

Aineiston perusteella keinot, joilla viittomakieltä selkiytetään, ovat samankaltaisia kuin aiemmissa tutkimuksissa mainitut, eikä merkitystä näytä olevan sillä, mitä viittomakieltä on tutkittu. Aineiston perusteella visuaalinen viittominen, luovuus, yhteistyö ja rauhallisuus korostuvat, kun ollaan tilanteessa, jossa viittomista pitää syystä tai toisesta selkiyttää. Haastateltavat ovat tyytyväisiä selkokielitietoisuuden lisääntymiseen ja siihen, että selkokielistetystä viittomisesta keskustellaan useammin. He kokevat tärkeäksi sen, että selkokielistetty viittomakielen muoto on yksi vaihtoehto eri kommunikaatiokeinojen joukossa, käytetään sitä sitten hetkellisesti tai pidemmän aikaa. Joka tapauksessa haastatellut kokevat tärkeäksi saada koulutusta ja jatkuvasti lisää viittomakielen opetusta, jotta voivat tarjota palveluita viittomakielellä ja kehittää kielitaitoaan myös visuaalisemman viittomisen ja selkokielistämisen näkökulmasta. Jatkossa olisikin syytä verrata selkoviittomisen yhteyksiä selkokuoroaikutuksen ohjeistukseen.

Vaikka suomenruotsalaisten viittomakielisten ryhmä on pieni ja heistä selkokielen eri muotojen käyttäjien ryhmä vieläkin pienempi, on tutkimuksen tuloksia mahdollista hyödyntää suosituksissa laajasti. On esimerkiksi arvioitu, että Suomessa on 1000–1500 viittomakielistä vanhusta (Torboli & Pulkkinen 2012: 7, 13). Kansallisessa muistiohjelmassa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012) todetaan, että yli 85-vuotiaiden ikäryhmästä jopa 35 % sairastaa jotain muistisairautta (2012: 8). On mahdollista, että tämä koskee myös viittomakielistä väestöä. Heidän kanssaan kommunikoivat hyötyvät tutkimuksen tuloksista, kun ymmärretään, millaisia muutoksia tapahtuu viittomisen ymmärtämisessä ja tuottamisessa iän myötä ja millä tavoin yleiskielistä viittomista kannattaa tällöin muokata. Tästä hyötyvät myös kuurot maahanmuuttajat ja muut Suomessa käytettäviä viittomakielisiä vielä opettelevat henkilöt. Kun ymmärretään, miten puutteellinen viittomakielen taito vaikuttaa esimerkiksi mahdollisuuksiin seurata viittomakielistä informaatiotuotantoa, kuten viittomakielisiä uutislähetyksiä, on mahdollista tuottaa saavutettavampaa viittomakielistä viestintää.

Lähteet

- Andersson-Koski, M. (2015). *Mitt eget språk – vår kultur. En kartläggning av situationen för det finlandssvenska teckenspråket och döva finlandssvenska teckenspråkiga i Finland 2014–2015*. Finlandssvenska teckenspråkiga r.f. Saatavilla: https://www.dova.fi/wp-content/uploads/2015/07/PDF_Mitt_eget_sprak_var_kultur.pdf (lainattu 30.3.2022).
- de Bot, K. & Makoni, S. (2005). *Language and ageing in multilingual contexts*. Multilingual Matters.

- Chamberlain, C. & Mayberry, R. I. (2008). American Sign Language syntactic and narrative comprehension in skilled and less skilled readers: Bilingual and bimodal evidence for the linguistic basis of reading. *Applied psycholinguistics* 29(3), 367–388.
- Crasborn, O. (2012). Phonetics. Teoksessa R. Pfau, M. Steinbach & B. Woll (Toim.). *Sign Language: An International Handbook*. De Gruyter. 4–20.
- Crasborn, O. & Hiddinga, A. (2015). The paradox of international sign: The importance of deaf-hearing encounters for deaf-deaf communication across Sign Language borders. Teoksessa M. Friedner & A. Kusters (Toim.). *It's a small world: International deaf spaces and encounters*. Gallaudet University Press. 59–69.
- Crasborn, O. & Sloetjes, H. (2008). Enhanced ELAN functionality for sign language corpora. Teoksessa *Proceedings of LREC 2008, Sixth International Conference on Language Resources and Evaluation*. 39–43. https://pure.mpg.de/pubman/faces/ViewItemOverviewPage.jsp?itemId=item_61042 (lainattu 11.5.2022).
- DiBlasi, A. (2011). Evaluating the Effects of Aging on American Sign Language Users [Master of Arts -tutkielma, Ohio State University]. Saatavilla: https://www.researchgate.net/publication/260385160_Evaluating_the_Effects_of_Aging_on_American_Sign_Language_Users (lainattu 8.11.2022).
- Ferguson-Coleman, E. L. (2016). Deaf with Dementia: A Narrative [Väitöskirja, The University of Manchester]. Saatavilla: [https://www.research.manchester.ac.uk/portal/en/theses/deaf-with-dementia-a-narrative\(7a1fb991-1902-4249-967d-bd75b14ae22e\).html](https://www.research.manchester.ac.uk/portal/en/theses/deaf-with-dementia-a-narrative(7a1fb991-1902-4249-967d-bd75b14ae22e).html) (lainattu 8.11.2022).
- Guidi, S. & Hermann-Shores, P. (2019). Warum es für Barrierefreiheit auch «Leichte Gebärdensprache» braucht Beobachtungen aus der Praxis und Überlegungen für die Forschung. *Schweizerische Zeitschrift für Heilpädagogik* 25 (2), 33–38.
- Guidi, S., Notter, C. & Weilenmann, S. (2021). *Plain Swiss German Sign Language (Plain DSGS)*. Posterisitelmä Klaara-konferenssissa 31.8.2021 (<https://www.klaara.ch>).
- Hannola, T. & Ala-Sippola, S. (2010). Kansainvälistä menoa kotikentällä. *Kielisilta* 2010(3), 12–14.
- Hoyer, K. (2004). Det finlandssvenska teckenspråket av i dag. Teoksessa A.-L. Østern & R. Heilä-Ylikallio (Toim.) *Språk som kultur – brytningar i tid och rum*. Vol. 1. Rapport från pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi Nr. 11/2004. Multiprint. 163–175.
- Hoyer, K. (2005). Vi kallade dem Borgåtecken. Det finlandssvenska teckenspråket i går och i dag. Teoksessa Östman (Toim.). *FinSSL – Finlandssvenskt teckenspråk*. Pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, Helsingin yliopisto. 21–80.
- Humphrey, J. & Alcorn, B. (2007). *So you want to be an interpreter? An Introduction to Sign Language Interpreting* (4. painos). H & H Publishing Co, Inc.
- Jantunen, T. (2018). Viittomakielet hybridisysteeminä – hämärajaisuus ja epäkonventionaalisuus osana viittomakielten rakennetta. *Puhe ja kieli* 38(3), 109–126.
- Jokinen, V. (2018). Visuaalisempaa viittomista yli kieli- ja kulttuurirajojen [Opinnäytetyö, Humanistinen ammattikorkeakoulu, Visual Sign News -hanke]. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201805087128>
- Katsui, H., Koivisto, M., Tepora-Niemi, S.-M., Meriläinen, N., Rautiainen, P., Rainö, P., Tarvainen, M. & Hiilamo, H. (2021). *Viitotut muistot: Selvitys kuuroihin ja viittomakielisiin Suomen historiassa 1900-luvulta nykypäivään kohdistuneista vääryyksistä sekä niiden käsittelyyn tarkoitetun totuus- ja sovintoprosessin käynnistämisen edellytyksistä*. Saatavilla: <https://vnk.fi/-/1927382/viitotut-muistot-kuuroihin-ja-viittomakieliseen-yhteisoon-kohdistuneet-oikeudenloukkaukset> (lainattu 30.3.2022).
- Kieliasiantuntijat (2021). Asioimistulkin ammattisaännöstö. Saatavilla: <https://kieliasiantuntijat.fi/fi/kieliasiantuntija-tyossa/ammattisaannosto-ja-lainsaadanto/asioimistulkin-ammattisaannosto/> (lainattu 14.5.2022).
- Kiili, J. & Pollari, K. (Toim.) (2012). Hei, kato mua! Vuorovaikutus ja hyvinvointi kuurojen ja huonokuuloisten lasten elämässä. *Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja* 2012(3). Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3217-3>
- Kokkonen, A. (2013). Reletulkkaus maahanmuuttajakuurolle. Viittomakielentulkkien ajatuksia ja kokemuksia reletulkkausten toimivuudesta maahanmuuttajakuurolle tulkatessa.

- [Opinnäytetyö, Humanistinen ammattikorkeakoulu]. Saatavilla: <https://www.theseus.fi/handle/10024/57442> (lainattu 8.11.2022).
- Kontturi, T. (2022). Kohti selkeämpää viittomista. Miten viittomista muutetaan, kun keskustelukumppanina on vain vähän tai jollakin tapaa rajatusti suomalaista viittomakieltä osaava viittomakielinen henkilö? [Maisterintutkielma, Jyväskylän yliopisto]. Saatavilla: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/81401/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-202206013025.pdf?sequence=1> (lainattu 8.11.2022).
- KPO = Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma (2010). Kuurojen Liitto ry & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. *Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja* 60. *Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja* 158. Saatavilla: <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk15/> (lainattu 8.11.2022).
- Kulki-Nieminen, A. & Leskelä, L. (2012). Selkoistaminen ja tekstilajit. Teoksessa V. Heikkinen, P. Voutilainen, E. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (Toim.). *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29. 545–574. Saatavilla: https://www.kotus.fi/julkaisut/genrejulkaisut/genreanalyysi_tekstilajitutkimuksen_kaytanta (lainattu 8.11.2022).
- Kuurojen Liitto (2021). Kesän 2021 liittokokouksen julkilausuma. Saatavilla: <https://kuurojenliitto.fi/ajankohtaista/liittokokous-2021-julkilausuma-lapsella-on-oikeus-kasvaa-viittomakieliseksi/> (lainattu 20.4.2022).
- Kuurojen Liitto (2022). Viittomakieliset. Saatavilla: <https://kuurojenliitto.fi/viittomakieliset/> (lainattu 29.4.2022).
- Leskelä, L. (2019). *Selkokieli. Saavutettavan kielen opas*. Oppimateriaalikeskus OPIKE. Kehitysvammaliitto.
- Leskelä, L. & Uotila, E. (2020). Selkokieli saavutettavan viestinnän välineenä. Teoksessa Hirvonen & Kinnunen (Toim.). *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä*. Gaudeamus.
- Leskelä, L. & Virtanen, H. (Toim.) (2006). *Toisin sanoen: Selkokielen teoriaa ja käytäntöä*. Oppimateriaalikeskus OPIKE. Kehitysvammaliitto.
- Liddell, S. C. (2003). *Grammar, Gesture, and Meaning in American Sign Language*. Cambridge University Press.
- Maaß, C. (2020). *Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus. Balancing comprehensibility and Acceptability*. Frank & Timme.
- Manunen, J. (2020). *Lättiläst teckenspråk*. Blogikirjoitus perustuu Lev i vårt språk -projektin aikana kuultuun luento: Aro, Markus 4.10.2019. Saatavilla: <http://lives.humak.fi/lattlast-teckensprak/> (lainattu 30.3.2022).
- Metzger, M. (1995). Constructed dialogue and constructed action in American Sign Language. Teoksessa C. Lucas (Toim.). *Sociolinguistics in Deaf Communities*. Gallaudet University Press. 255–271.
- Miller, P., Kargin, T., Guldenoglu, B., Rathmann, C., Kubus, O., Hauser, P. & Spurgeon, E. (2012). Factors distinguishing skilled and less skilled deaf readers: Evidence from four orthographies. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 17(4), 439–462.
- Neumann-Solow, S. (2000). *Sign language interpreting. A basic resource book*. Linstok Press.
- Nikula, K. (2015). Lapsen hyvää edistämässä: Syntymäkuurojen lasten sisäkorvaistutheitoikäntönnön sosiaalieettistä tarkkailua [Väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1596-6>
- Perniss, P. (2015). Collecting and Analyzing Sign Language Data: Video Requirements and Use of Annotation Software. Teoksessa E. Orfanidou, B. Woll & G. Morgan (Toim.). *Research Methods in Sign Language Studies: A Practical Guide*. John Wiley & Sons, Inc. 55–73.
- Pietikäinen, S., Tapionkaski, S. & Mäntynen, A. (2020). Kielelliset käytänteet kaksikielisissä vanhusten hoivakodeissa. Teoksessa K. Hippi, A. Mäntynen & C. Lindholm (Toim.). *Vanhuus ja kielenkäyttö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 191–225.
- Plaza-Pust, C. (2012). Deaf education and bilingualism. Teoksessa R. Pfau, M. Steinbach & B. Woll (Toim.). *Sign Language: An International Handbook*. De Gruyter. 949–979.

- Pot, A., Keijzer, M. & de Bot, K. (2018). The language barrier in migrant aging. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. <https://doi.org/10.1080/13670050.2018.1435627>
- Quer, J., Cecchetto, C., Donati, C., Geraci, C., Kelepir, M., Pfau, R. & Steinbach, M. (Toim.) (2017). *SignGram Blueprint. A guide to sign language grammar writing*. De Gruyter. Saatavilla <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9781501511806/html> (lainattu 9.11.2022).
- Rainö, P. (2021). Viittomakielibarometri 2020 – Tutkimusraportti. *Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita* 2021(4). Oikeusministeriö. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-860-8>
- Rantapää, M. & Pekkala, S. (2016). Changes in communication of Deaf people with dementia: A thematic interview with a close family member. *Dementia* 15(5), 1205–1218. <https://doi.org/10.1177/1471301214557183>
- Ruusuvuori, J. & Nikander, P. (2016). Puheen litterointikäytännöistä eri tutkimustarkoituksiin. Teoksessa L. Tiittula & P. Nuolijärvi (Toim.). *Puheesta tekstiksi. Puheen kirjallisen esittämisen alueita, keinoja ja rajoja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1424. 63–86.
- Salmi, E. & Laakso, M. (2005). *Maahan lämpimään. Suomen viittomakielisten historia*. Kuurojen liitto ry.
- Sandler, W. & Lillo-Martin, D. (2006). *Sign Language and Linguistic Universals*. Cambridge University Press.
- Schönström, K., Holmström, I. & Gärdenfors, M. (2021). *Döva och hörselskadade barns tvåspråkighet. En rapport från DHT-projektet*. Forskning om teckenspråk XXIX. Stockholms universitet, Institutionen för lingvistik.
- Selkokeskus (2021a). Näin kirjoitat selkokieltä. Saatavilla: <https://selkokeskus.fi/selkokieli/nain-kirjoitat-selkokielta/> (lainattu 12.5.2022).
- Selkokeskus (2021b). Näin puhut selkokieltä. Saatavilla: <https://selkokeskus.fi/selkokieli/nain-puhut-selkokielta/> (lainattu 12.5.2022).
- Selkokeskus (2022). Selkomittari 2.0. Saatavilla: <https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2022/04/Selkokielen-mittari-2.0.pdf> (lainattu 16.9.2022).
- Siltaloppi, S. (2019). Finlandssvenskt teckenspråk: listkonstruktion, koherens och konstruktionsgrammatik. Teoksessa M. Bianchi, D. Håkansson, B. Melander, L. Pfister, M. Westman & C. Östman (Toim.). *Svenskans beskrivning 36: Förhandlingar vid trettiosjätte sammankomsten*. Uppsala 25–27 oktober 2017. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala Universitet. 281–293. Saatavilla: <http://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1313414&dswid=-9486> (lainattu 27.4.2022).
- Sipronen, S. (2012). "Siinä on tulkilla työsarkaa!" Viittomakielen tulkkien ja kuurojen maahanmuuttajien ajatuksia tulkkaustilanteista [Opinnäytetyö, Humanistinen ammattikorkeakoulu]. Saatavilla: <https://www.theseus.fi/handle/10024/41418> (lainattu 27.4.2022).
- Sivunen, N. (2021). Kuurojen turvapaikanhakijoiden kielikäsityksien muokkautuminen turvapaikkaprosessin aikana. *Puhe ja kieli* 41(2). 159–178. <https://doi.org/10.23997/pk.110925>
- Sivunen, N. & P. Juva (2021). Kuurot maahanmuuttajaopiskelijat Suomen kotoutumiskoulutuksessa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 12(5). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2021/kuurot-maahanmuuttajaopiskelijat-suomen-kotoutumiskoulutuksessa> (lainattu 27.4.2022).
- Soininen, M. (2016). Selvitys suomenruotsalaisen viittomakielen kokonaistilanteesta/Utredning om helhetssituationen för det finlandssvenska teckenspråket. *Oikeusministeriön julkaisu Selvityksiä ja ohjeita* 2016(2). Oikeusministeriö. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-490-7>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2012). *Kansallinen muistiohjelma 2012–2020. Tavoitteena muistiystävällinen Suomi*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:10. Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3224-1>

- SOU (2006). *Utbildning i svenskt teckenspråk för invandrade, tfi. Teckenspråk och teckenspråkiga. Översyn av teckenspråkets ställning. Slutbetänkande*. Nordstedts Juridik AB. Edita Sverige AB. Saatavilla <https://www.regeringen.se/49b6aa/contentassets/ee1ffc35f75e4ffe83d85fd800b585ca/teckensprak-och-teckensprakiga.-oversyn-av-teckensprakets-stallning-hela-dokumentet-sou-200654> (lainattu 30.3.2022).
- Stewart, D., Schein, J. D. & Cartwright, B. E. (2004). *Sign Language Interpreting: Exploring Its Art and Science* (2. painos). Allyn and Bacon.
- Takala, M. (2016). Lukemaan ja kirjoittamaan oppiminen. Teoksessa M. Takala & H. Sume (Toim.). *Kieli, kuulo ja oppiminen – kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus* (3. painos). Finn Lectura. 148–170.
- Torboli, H. & Pulkkinen, M. (2013). *Suomen viittomakielisten ikäihmisten hyvinvoinnin edistämishjelma*. Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 69. Kuurojen Liitto. Saatavilla: https://kuurojenliitto.fi/wp-content/uploads/2021/04/Suomen-vk-ikaihminen-hyvinvoinnin-edistamishjelma_v2.8_2013.pdf (lainattu 29.4.2022).
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu painos). Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vauhkonen, J. (2011). Tie toimivaan tulkkaukseen. Tulkkivälitys maahanmuuttajakuurolle [Opinnäytetyö, Humanistinen ammattikorkeakoulu]. Saatavilla: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/27922/Vauhkonen_Jenni.pdf?sequence=1 (lainattu 2.5.2022).
- Vilka, H. (2021). *Tutki ja kehitä*. PS-Kustannus.
- Vuori, J. (2021). Laadullinen sisällönanalyysi. Teoksessa J. Vuori (Toim.). *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Saatavilla: <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/metelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/laadullinen-sisallonanalyysi/> (lainattu 12.5.2022).
- Wallvik, B. (1997). *...ett folk utan land...* Döva och hörselskadade barns stödförening r.f. (DHBS).
- Wallvik, B. (2005). *Du måste vara döv för att förstå. Finlandssvenska dövas fotspår i historien*. Finlandssvenska teckenspråkiga r.f.
- Wenman, L. (2021). Äldre dövas rätt till stöd och service ur ett nordiskt perspektiv. Teckenspråkiga tjänster i hemvården [Opinnäytetyö, HYH inom det Sociala området, Arcada]. Saatavilla: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/503819/Masterarbete_WenmanLena.pdf?sequence=2&isAllowed=y (lainattu 27.4.2022).
- Westerlund, E. (2021). *Bakgrund till språkplanen för finlandssvenskt teckenspråk 2021*. Finlandssvenska Teckenspråkiga r.f.

Liite 1. Haastatteluissa käytetty kysymysrunko

1. *Taustatietoja, kenen kanssa puhun tänään?*

Ammattinimike
Koulutustausta

Kielellinen tausta

kielet omassa kotona lapsena

kieliä, joiden tunneilla olit peruskoulussa ja lukiossa tms.

kieliä, joita olet opiskellut (pääaineena, tutkinnon osana)

kieliä, joita olet opiskellut kansalaisopistossa, kursseilla, töiden ohessa, tms.

kieliä, joita käytät kotona ja vapaa-ajalla nyt aikuisena

kielet töissä (nyt, parin edellisen vuoden ajan)

Mitä kommunikaatio tarkoittaa sinulle? Miksi?

Mitä kieli merkitsee sinulle?

Mikä on kieltä?

Tiedätkö, mitä selkokieli on? Ero lätt språk & klarspråk?

Mitä selkoviittominen sinulle tarkoittaa? Mitä se voisi olla?

Miten töissä määrittelette selkoviittomisen?

Selkokieli – lätt språk - klarspråk viittomat suomalaisella/suomenruotsalaisella viittomakielellä?

Lätt teckenspråk – tarkoittaako sinulle samaa kuin selkokieli?

2. *Kommunikaatio ja kieli töissä*

Millaisissa tilanteissa kommunikaatio ja kieli ovat aivan todella tärkeitä sinun työssäsi?
Miksi?

Millaisen asiakkaiden kanssa teet töitä?

Millaisia kielellisiä haasteita heillä on?

Onko jotain fyysisiä haasteita, jotka vaikuttavat myös kielenkäyttöön?

- sairauksia, joko pysyviä tai eteneviä?
- Reuma? Muistisairaudet? Kehitysvammat?
- Miten ihan vaan ikä, ilman muistisairauksia?

Olisiko jotain esimerkkejä siitä, millaisia

- muutoksia esim. dementia tuo asiakkaan kielenkäyttöön?
- haasteita autismikirjon viittojilla on?
- haasteita pakolaisilla/maahanmuuttajilla on?

Miten asiakkaiden kielelliset haasteet vaikuttavat työhösi?

Miten otat näitä haasteita huomioon?

Muokkaatko omaa viittomistasi?

Miten muokkaat omaa viittomistasi?

Millaista opastusta tai tukea olet saanut/saat/tarvitsisit tässä?

Millaisia asioita pitäisi ottaa huomioon vanhuksen kohtaamisesta ja vanhuksille tulkkauksessa?

Mikä on nyt ikääntyneille kuuroille kaikkein vaikeinta? Mitä kielellisiä haasteita?

Ovatko asiakkaat itse tietoisia omasta tilanteestaan?

- esim. muistisairas ei enää lopuksi ole tietoinen, mutta alkuvaiheessa?
- Tai jos nuoremmalla on jokin haaste, tietävätkö he itse esim. tarvitsevansa selkokieltä? Ymmärtävätkö he, että ympäristö muokkaa omaa viittomistaan heille eri tavalla kuin muille?
- Miten sitä käsitellään asiakkaan kanssa?

Miten asiakkaita opastetaan kommunikoinnissa?

Jos asiakkaalla esim. huomataan muutoksia, saako hän tukea uuden kommunikaatiotavan käyttöönotossa? Tai ohjataanko lähipiiriä jotenkin?

Teetkö yhteistyötä muiden ammattilaisten kanssa?

Tuleeko mieleen vielä jotain?

Responsible Communication

To cite this article: Virsu, V., Sjöblom, P., Mäkelä M. & Onkila, T. (2022). Vastuullisuusarvot suomalaisten tekstiiliyritysten tarinoissa. In: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räsänen & H. Limatius (Eds.). *Responsible Communication*. VAKKI Publications 14. 176–193. Available at: <https://vakki.net/index.php/2022/12/15/responsible-communication/>. ISBN 978-952-69732-1-0.

Vastuullisuusarvot suomalaisten tekstiiliyritysten tarinoissa

Ville Virsu^a, Paula Sjöblom^b, Marileena Mäkelä^c & Tiina Onkila^d

^a Kieli- ja viestintäopintojen keskus, Turun yliopisto

^b Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus, Turun yliopisto

^c Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu, Jyväskylän yliopisto

^d Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu, Jyväskylän yliopisto

Textile industry causes significant negative environmental and social impacts. Sustainability in the industry has lately yielded more and more research interest, however, sustainability communication is underresearched area. In this paper, we will focus on sustainability communications in the Finnish textile industry through the stories of companies in their webpages. Storytelling has traditionally been a mode of transmitting, producing and reproducing the culture. Stories produce a structure in the reality, explain phenomena and concretize abstract concepts. In this research, we approach the stories as rhetorical devises, which address, attract and connect the reader to the company behind the story. We analysed 172 companies' webpages by focusing on the common themes addressing sustainability. Our analysis revealed six themes: durability, opposing fast-fashion, conscious consuming, transparent processes, Finnish and local production, and (Finnish) nature. Corporate sustainability stories use various rhetorical means to convey the image of sustainability. The story structures include ideas of change, solving problems and building a better world. However, it is vital to remember that sustainability communications also define what sustainability is. Corporate sustainability stories invite the reader to accept the corporate view on sustainability.

Avainsanat: retoriikka, tarinat, tekstiiliteollisuus, vastuullisuus, vastuuviestintä

1 Johdanto

Tekstiiliteollisuus on vastuullisuuden näkökulmasta mielenkiintoinen tutkimuskohde, koska ala aiheuttaa merkittäviä ympäristö- ja sosiaalisia ongelmia. Tekstiilituotteiden valmistus ja käyttö kuluttavat luonnon resursseja ja aiheuttavat esimerkiksi päästöjä ilmaan, veteen ja maaperään (European Environmental Agency 2014: 114). Alan ympäristövaikutusten hallinnan keskeinen haaste on tuotantoketjujen sijainti globaalissa etelässä, jossa ympäristölainsäädäntö on vähäistä (Niinimäki 2018: 14). Globaaliin etelään liittyvät myös alan sosiaalisen vastuun haasteet. Työolosuhteet voivat olla hyvinkin kehnot – lapsityö, hikipajat sekä huonot työterveys- ja turvallisuusolosuhteet ovat alalle tyyppisiä ongelmia. Lisäksi tekstiiliteollisuuteen kytkeytyvät eläinten oikeudet. (DEFRA 2010: 4.)

Eettisestä tuotannosta ja ympäristövastuusta onkin tullut yksi keskeinen elementti tekstiili- ja vaateyritysten markkinoinnissa, jota usein valjastetaan vastuuviestinnän välineeksi. Abstraktien vastuuaiheiden havainnollistamisessa tehokkaaksi viestinnälliseksi keinoksi on havaittu tarinoiden hyödyntäminen (Hall ym. 2021: 2). Yritykset rakentavat itsestään kuvaa eettisinä ja vastuullisina toimijoina, mihin liittyy keskeisesti kysymys arvoista (etiikan ja arvojen suhteesta ks. esim. Palmer ym. 2014: Niinimäki 2015).

Tekstiilialan vastuullisuutta tutkitaan enenevässä määrin (esim. Kozlowski ym. 2015: 379), mutta aihepiireiltään tutkimus on varsin hajanaista. Esimerkiksi White ym. (2017: 386) osoittavat, että kolme yleisintä aihetta ovat ympäristövastuu, toimitusketjujen hallinta ja kuluttajakäyttäytyminen. Erityisenä tutkimusaukkona White ym. (2017: 390) tunnistavat juuri tekstiiliteollisuuden vastuuviestinnän tutkimuksen. Aiempaa vastuuviestintätutkimusta kuvaa neljä seikkaa: Aineistona on tyyppillisesti käytetty isoja, globaaleja yrityksiä (esim. Sherman 2009; Woo & Jin 2015, Garcia-Torres ym. 2017), erityisesti pikamuotiyrityksiä. Viestintää tai raportointia verrataan usein Global Reporting Initiativen (GRI 2022) viitekehykseen (esim. Sherman 2009; Fulton & Lee 2013). Tyyppillinen teema on ollut toimitusketjujen hallinnan raportointi (esim. Turker & Altuntas 2014; Kim & Kim 2017). Tällä hetkellä nousevana trendinä näyttäisi olevan sosiaalisen median viestinnän analyysi, joka keskittyy Instagramiin (esim. Sailer ym. 2022; Lee & Weder 2021) ja Twitteriin (Orminski ym. 2021).

Tässä tutkimuksessa keskitymme Suomeen ja kaikenkokoisiin suomalaisiin tekstiilialan yrityksiin. Artikkelimme tavoitteena on paneutua suomalaisten tekstiiliyritysten viestintään yritysten kotisivuilta poimittujen tarinallisten tekstijaksojen kautta. Tutkimme tarinallisuutta vastuuviestinnän työkaluna ja vastaamme seuraaviin kysymyksiin: Millaista on tekstiiliyritysten vastuuviestinnän retoriikka, ja miten siinä hyödynnetään tarinallisuutta? Millaisilla retorisisilla keinoilla tarinat pyrkivät vakuuttamaan lukijoita yrityksen ja sen tuotteiden vastuullisuusarvoista?

Luvussa 2 esittelemme tutkimuksemme teoreettisen viitekehyksen. Aloitamme katsauksella vastuullisuuteen, arvoihin ja vastuuviestintään, minkä jälkeen käsittelemme tarinoita vastuuviestinnän työkaluina ja lopuksi pohdimme tarinoiden käyttöä retoriikan näkökulmasta. Luvussa 3 kuvaamme tutkimuksemme aineiston ja menetelmän. Luvussa 4 esittelemme työmme tulokset eli vastuullisuustarinoista nousevat kuusi teemaa: kestävyys, pikamuodin vastustaminen ja ajattomuus, tiedostava kuluttaminen, läpinäkyvät prosessit, suomalaisuus ja lähituotanto sekä suomalainen luonto. Luvussa 5 esittelemme työmme johtopäätöksiä. Liitteenä on lista aineistomme yrityksistä.

2 Teoreettinen viitekehys

2.1 Vastuullisuus, arvot ja vastuuviestintä

Yritysten vastuullisuus on käsitteenä moniulotteinen. Muiden muassa Dahlsrud (2008: 4) sekä Sarkar ja Searcy (2016: 1432) ovat analysoineet tieteellisessä kirjallisuudessa esitettyjä määritelmiä ja havainneet toistuviksi aihepiireiksi esimerkiksi taloudellisen ja sosiaalisen vastuun sekä ympäristövastuun, vastuun sidosryhmistä sekä vastuun vapaaehtoisuuden eli lakisääteisten velvoitteiden ylittämisen. Vastuullisuuden toteutuminen organisaatiossa edellyttää näiden asioiden systemaattista kehittämistä. Käsitteen moniulotteisuuden vuoksi määrittelyissä on alettu korostaa, että ilmiö muokkautuu kontekstin mukaan. Esimerkiksi Aguinis (2011: 855) katsoo, että vastuullisuus määrittyy aina yrityksen toimintaympäristön perusteella, mutta taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristösuoriutuminen on kuitenkin aina otettava huomioon.

Vastuuviestintä taas on lyhyesti määriteltynä viestintää organisaation vastuullisuudesta. Sen työkaluja ovat esimerkiksi vastuullisuusraportointi ja markkinointiviestintä (Crane & Glozer 2016: 1224). Vastuuviestintä on olennaista erityisesti vastuullisuuskäytänteiden luomisessa, muuttamisessa ja ylläpitämisessä (Schoeneborn ym. 2020: 5). Vastuuviestinnän haasteena on erityisesti viherpesu – helposti kyseenalaistetaan se, vastaako organisaation viestintä käytännön tekoja.

Keskustelu vastuullisuudesta, ja siten vastuuviestintä, on vahvasti arvosidonnaista. Perinteinen käsitys siitä, että yritystoiminnan tavoitteena olisi ainoastaan taloudellisen arvon tuottaminen, laajentuu vastuullisuuspuheessa kattamaan huomattavasti suuremman arvokirjon. Keskeistä yritysten vastuullisuuden tutkimuksessa onkin ollut arvon tuottamisen käsitteen uudelleenmäärittely.

Porter ja Kramer (2011) viittaavat jaetun arvon käsitteellä laajempaan arvon tuottamiseen kuin vain taloudellisiin tuotto-odotuksiin vastaaminen. Tällä tarkoitetaan usein sitä, että yhteiskunnalle ja sidosryhmille tuotetaan muutakin kuin taloudellista arvoa, kuten ihmisten ja luonnon hyvinvointiin liittyviä hyötyjä (Tapaninaho & Kujala 2019: 8). Tapaninaho ja Heikkinen (2022: 2733) tarkentavat, että sidosryhmäsuhteissa tuotetut arvot voivat liittyä kestäväyyteen, politiikkaan, luonnon hyvinvointiin, laatuun, sosiaalisiin hyveisiin tai turvallisuuteen. Lisäksi he korostavat, että arvon käsite näissä sidosryhmäsuhteissa on muuttuva ja subjektiivinen ja se kattaa asioita, jotka ovat arvokkaita liiketoiminnalle, sidosryhmille ja yhteiskunnalle. Yritysten vastuullisuuden kannalta arvo puheen merkitys onkin tuotettuja arvoja laajempi: on syytä tarkastella arvoja myös esimerkiksi ihmisten toimintaa ohjaavina tekijöinä (ks. esim. Puohiniemi 2003). Tästä näkökulmasta vastuullisuus liitetään usein sellaisten hyveellisten arvojen kenttään kuin hyväntahtoisuus ja universalismi (Schwartz 1992).

Vastuullisuuden määrittelemisen ei siis ole yksinkertaista, mikä jättääkin paljon tilaa sille, että vastuullisuutta voidaan tuottaa varsin erilaisista arvolähtökohdista käsin ja toisaalta vastuullisella toiminnalla yritys voi tuottaa taloudellisen arvon lisäksi muita arvoja. Tällaista arvopuhetta näyttää ilmenevän paljon yritysten vastuuviestinnässä, ja ilmiön määrittelyn monimutkaisuuden vuoksi onkin syytä tutkia, millaisiin vastuullisuusarvoihin vedoten yritykset pyrkivät vakuuttamaan yleisönsä. Retorisena työkaluna tässä vakuuttelussa käytetään esimerkiksi tarinallisuutta.

2.2 Tarinat vastuuviestinnän työkaluina

Yritysviestinnässä uskotaan tarinoihin. Mäkelä ym. (2020: 66) puhuvat kertomusbuumista viitaten paitsi tarinoiden hyödyntämiseen viestinnässä myös metatason puheeseen kertomuksista ja tarinoista. Tämä näkyy myös artikkelimme aineistossa: viestinnässä hyödynnetään tarinallisia elementtejä, ja sen lisäksi monin paikoin puhutaan esimerkiksi ”meidän tarinastamme”. Feix ja Philippe (2018) tarkastelevat puolestaan kriittisesti vastuuviestinnän *narrativisoitumista* eli tiettyjen jäsenysten, rakenteiden ja näkökulmien vakiintumista, joka saattaa johtaa kriittisten tai vaihtoehtoisten äänten vaikenemiseen ja mahdollistaa esimerkiksi kiusallisten aiheiden välttelyn.

Tarinoiden suosiolle voidaan nähdä lukuisia taustatekijöitä. Tarinankerronta on ikiaikainen kulttuurin ja yhteisten merkitysten välittämisen, tuottamisen ja uusintamisen sekä viestinnän muoto; mielikuvissa se hahmottuu kertojan ja kuulijan intensiiviseksi ja inttiiviseksi, yhteyttä ja yhteisyyttä tuottavaksi kommunikaatiotilanteeksi (ks. Hall ym. 2021: 2–3). Tässäkin tutkimuksessa havaitsemme, kuinka pienten tekstiilyritysten viestinnässä korostuu usein juuri välittömyyden ja henkilökohtaisuuden vaikutelma. Tarinankerronnan idea vastaa omalla tavallaan yritysviestinnän alalla voimistuneeseen vaatimukseen viestinnän vuorovaikutteisuudesta: yksisuuntaisen tiedottamisen sijaan tarinankerronta herättää ajatuksen kohtaamisesta ja yhdessä tuotetuista merkityksistä (ks. Penttälä & Eräranta 2021: 13–16).

Eräs tapa lähestyä vastuullisuustarinoita on sensemaking-näkökulma tai pedagoginen näkökulma (ks. Uhrqvist ym. 2021). Tarinoilla jäsennetään todellisuutta, selitetään ilmiöitä ja konkretisoidaan abstrakteja käsitteitä. Konkretisoivat ja havainnollistavat vastuullisuustarinat ovat myös yritysten legitimitietin rakentamisen työkalu. Tarinoilla yritykset asemoituvat yhteiskuntaan ja kulttuuriin sekä määrittelevät suhteitaan muihin toimijoihin ja sidosryhmiin. Vastuullisuuteen liittyvät kysymykset ovat usein monitahoisia, ja pyrkimys vastuulliseen toimintaan eri osa-alueilla saattaa saada aikaan ristiriitoja ja jännitteitä. Tarinallistaminen on nähty viestinnällisesti ja retorisesti tehokkaaksi keinoksi lieventää tällaisia jännitteitä ja ylipäänsä tuoda esiin arvoja, ihanteita ja tavoitteita. (Hall ym. 2021: 7; Coombs 2019: 357.) Tarinat ovat tapa sitoa strategiapuhetta ja arvoretoriikkaa käytännön toimintaan (Hall ym. 2021: 4).

Tarinoita ja vastuuviestintää yhdistää luontevasti myös muutos. Muutos on tarinaan sisäänrakennettu elementti jo monissa teoreettisissa jäsennyksissä: tarinalla on alkutilanne, josta käännekohtan tai useampien käännteiden kautta päädytään lopputilanteeseen, ratkaisuun tai sulkeumaan. Tuttu tarinatyyppi on kasvutarina, joka kuvaa yksilön tai yhteisön muutosta ja kehitystä, usein kohti parempaa. Muutos on vastuuviestinnänkin olennainen ulottuvuus: kerrotaan, kuinka nyt toimitaan toisin kuin ennen oli tapana, muutetaan maailmaa, toimintatapoja tai kulttuuria paremmaksi, ja tarinamuoto tukee tällaisen viestin esittämistä. Tarina vetoaa ja vaikuttaa ihmisiin, saa aikaan muutoksia ajattelussa, asenteissa ja käyttäytymisessä. (Ks. Coombs 2019: 354–355.)

Yritysten kertomat tarinat tuottavat myös hallinnan vaikutelmaa. Tarina esittää tapahtumaketjut lineaarisina, suunniteltuina ja hallittuina. (Ks. Mäkelä ym. 2020: 67.) Tarina yksinkertaistaa ja valikoi, ja se sulkee pois puhujan tuottaman narratiivin kannalta ristiriitaisia tai muuten epäsoivia elementtejä. Tarina on tapa ottaa retorisesti haltuun monimutkaisia prosesseja ja asiakokonaisuuksia. Tarina voi kertoa esimerkiksi jostakin yksittäisestä käytännön ongelmasta ja esittää sen ratkaisun hyvin suoraviivaisella ja vakuuttavalla tavalla. Ongelman syyt ja muu relevantti laajempi konteksti saattavat tulla tällöin kuitenkin sivuutetuiksi. (Ks. Mäkelä ym. 2020: 72–74)

2.3 Tarinallisuus retoriikan keinona

Luvussa 2.2 esitellyt tarinoiden suosion taustatekijät selittävät myös tarinoiden retorista tehoa. Tässä tutkimuksessa tarinallisuutta lähestytäänkin ennen kaikkea retorisena keinona, jota käytetään lukijoiden puhuttelemiseksi, houkuttelemiseksi ja sitouttamiseksi. Billigin (1996: 93) ja Edwardsin (1999: 8–10) määritelmien mukaisesti ymmärrämme retoriikan kielenkäytön funktiona, jossa keskeistä on kuulijoiden tavoittaminen ja heihin vaikuttaminen sekä todellisuuden jäsentäminen tai tuottaminen puhujan kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla. Kaikilla teksteillä on jokin kohde, tavoite ja tarkoitus, ja siinä mielessä kaikilla teksteillä on aina sisäänrakennettu retorinen ulottuvuus.

Klassisessa retoriikassa eetoksella ja paatoksella viitataan puhujan kykyihin ja keinoihin rakentaa uskottavuuttaan sekä suhdetta yleisöön. Yleisön ja puhetilanteen erityispiirteet tunnistava puhuja esittää uskottavasti jaettuja merkityksiä, arvoja, intressejä ja uskomuksia eli rakentaa yhteistä maaperää (*common ground*). (Ks. Smith 2004; Billig 1996: 262.) Aineistossamme tulee esiin laaja kirjo jaettuista merkityksistä tuotteiden kestävyttä korostavista käyttökertomuksista aina pikamuodin vastaisiin narratiiveihin (ks. tarkemmin luku 4). Vastuullisuusteemojen esiintyminen on nykyisin yritysviestinnässä odotuksenmukaista ja siinä mielessä olennainen osa puhetilanteen asettamia retoriikan reunaehtoja.

Yritysviestinnän tarinoiden retoriikkaa on eritelty eri tavoin. Boukes ja LaMarre (2021: 2) puhuvat tarinallisuuden jatkumosta käyttäen käsitettä narratiivinen rikkaus (*narrative richness*). Tämä tarkoittaa sitä, että tarinan elementit tai tunnuspiirteet ovat eri teksteissä läsnä eri tavoin, eri määrin ja vaihtelevasti korostettuina. Tarinallisuus voi siis olla tekstissä hyvinkin silmiinpistävää tai toisaalta lähinnä viitteellistä tai fragmentaarista. Tämänkin artikkelin aineistossa tarinallisuus tulee esiin monin tavoin, tekstikokonaisuutta jäsentävänä rakenteena tai vaikkapa genrejä ja tyylilajeja sekoittavan tekstin yhtenä elementtinä.

Tarinan retoriseen tehoon vaikuttavat useat seikat. Boukes ja LaMarre (2021: 6–7) erittelevät tarinan vaikuttavuuden mekanismeja, ja heidän mukaansa kaksi tärkeintä ovat kuulijan identifioituminen eli samastuminen tarinan kertojaan tai hahmoon sekä toiseksi tarinaan eläytyminen (*transportation*; ks. myös Gerrig 1994). Tarinan uskottavuus taas on heidän mukaansa monitahoisempi kysymys: Boukes ja LaMarre (mt., 3) esittelevät useita tutkimuksia, jotka ovat tuottaneet hyvinkin erisuuntaisia tuloksia tarinan vastaanotosta: tarina voidaan kokea yhtä lailla edustavana ja puhujan argumenttia vahvistavana kuin anekdoottisena ja irrallisena elementtinäkin. Tämä problematiikka tulee esiin myös vastuuviestinnän tutkimuksessa: onnistunut vastuullisuustarina saa tukea ja uskottavuutta yrityksen muusta toiminnasta, kun taas muun toiminnan kanssa ristiriitainen tai jännitteinen tarina luetaan helposti katteettomana pr-tempuna, viherpesuna (ks. Jones 2019: 728).

Huang ja Guo (2021: 66) tarkastelevat vastuullisuustarinoiden vastaanottoa ja tuovat esiin, että tarinalle tyypilliset, eläytymään ja emotionaalisesti kiinnittymään houkuttelevat piirteet saavat kuluttajan todennäköisemmin kokemaan yrityksen tai brändin vastuullisuuden uskottavaksi ja aidoksi. Eläytyminen ja uppoutuminen (*immersion*) tarinaan saavat kuulijan herkemmin sivuuttamaan mahdollisia mieleen nousevia kriittisiä näkökohtia (ks. myös Boukes & LaMarre 2021: 3).

Retoriikan kannalta kiinnostavaa on tarinoiden toistuminen ja liikkuminen – myös transmediaalisesti: yritys voi kertoa samaa tarinaa eri yhteyksissä, ja kuluttajat saattavat jakaa sitä omilla kanavillaan (Coombs & Holladay 2021: 90; Woodside ym. 2008: 100–101). Tässä mielessä tarinallisuuden hyödyntäminen voi olla esimerkiksi pienelle tekstiilyritykselle tehokasta, pienillä resursseilla toteutettavaa ja brändiä rakentavaa retoriikkaa:

kiinnostava tarina, tapaus tai anekdootti jää helposti kuulijan mieleen leimaamaan tarinan kertontaa yritystä. Aineistossamme esiintyy useita vetoavia ja samastumaan kutsuvia tarinaelementtejä, jotka ammentavat esimerkiksi pienyrittäjän haasteista ja yllätyksellisistä urapoluista, perheiden ja perheyritysten ponnistelusta tai vastuullisten ja kestävien ratkaisujen ja innovaatioiden metsästämisestä.

3 Aineisto ja menetelmä

3.1 Suomalaisten tekstiiliteollisuuden yritysten tarinat

Yritysviestintää voidaan tarkastella esimerkiksi markkinointiviestintänä (Crane ja Glozer 2016: 1233), sijoittajaviestintänä (Koskela 2018, Hirsto & Koskela 2021) tai vastuullisuusviestintänä (Hjerpe 2020). Me tutkimme tässä artikkelissa yritysviestintää erityisesti vastuullisuuden näkökulmasta, vaikka tarkastelemamme tekstit on tietysti laadittu markkinointitarkoituksiin. Tutkimuksemme aineisto koostuu suomalaisten tekstiiliteollisuusyritysten kotisivuilla julkaistujen tekstien tarinallisista tekstijaksoista. Keskeisenä yritysviestinnän kanavana kotisivut sopivat hyvin aineistolähteeksi yritysten vastuuviestinnän analysointiin. Kotisivut kuvaavat paitsi yrityksen toimintaa ja tuotteita usein myös yrityksen historiaa, ideologiaa ja arvomaailmaa.

Keräsimme tarinoita kahdesta päälähteestä: Suomen tekstiili ja muoti ry:n 178 yrityksen jäsenrekisteristä (Suomen tekstiili ja muoti 2020) sekä FINIX-tutkimushankkeen (ks. FINIX 2021) 112 nimeä käsittävältä vastuullisten tekstiilialan yritysten listalta (Tekstiilialan tienraivaajat 2020). Näillä kahdella listalla oli muutamia päällekkäisyyksiä, eikä kaikkien yritysten sivuilta löytynyt tarinallisia tekstijaksoja. Näin aineistoon päätyi lopulta 172 yrityksen tekstejä (ks. liite).

Aineisto koostuu hyvin erilaisista tekstiiliteollisuuden yrityksistä. Esimerkiksi yritysten koko vaihtelee paljon. Valtaosa yrityksistä on pieniä mikroyrityksiä, mutta aineistossa on myös suuria, kansainvälisestikin tunnettuja suomalaisyrityksiä, kuten Finlayson, L-Fashion Group, Marimekko ja Nanso. Aineistomme yritysten tuotteet vaihtelevat vaatteista kodintekstiileihin, liinavaatteisiin, kuituihin sekä erilaisiin erikoistekstiileihin (esimerkiksi nauhat, suojapeitteet ja lentokoneiden tekstiilit). Osa yrityksistä, kuten Vaatelainaamo Tanttua ja Vaaterekkiä, tarjoaa vaatteiden vuokraus- ja lainapalveluja.

3.2 Yritysten tarinoiden analyysi

Analyysimme käsittää viisi vaihetta. Ensimmäisessä vaiheessa määrittelimme, miten tunnistamme yritysten kotisivuilla olevista teksteistä tarinat. Teoriakirjallisuuden pohjalta määrittelimme tarinoiksi tekstit tai tekstijaksot, jotka kertovat jonkin subjektiivisiin kokemuksiin tai tunteisiin peilattavan tapahtumasarjan. Tarinassa esiintyvät subjektiiviset piirteet ohjaavat vastaanottajan tulkintaa siitä, miksi tarina on kerrottu, miksi se on arvokas ja miten tarinaan tulee reagoida. Tarinassa on havainnollisia yksityiskohtia, ja tarinan kertojan ääni kuuluu muun muassa erilaisten modaalisten ilmausten välityksellä. Tarinan draamallista juonta korostaa usein jonkinlainen käännekohta, esimerkiksi jokin ongelmaa seuraa oivallus, josta syntyy tässä tapauksessa vastuullisuuteen assosioituva ratkaisu. (Ks. esim. Herman 2009; Gordon ym. 2018: 3; Virtanen 2020: 81–82)

Toisessa vaiheessa tunnistimme määritelmämme mukaiset tarinat raaka-aineistosta ja luokittelimme nämä tarinat diskursiivisiin ryhmiin. Kotisivujen teksteissä on osuuksia, jotka on otsikoitu tarinaksi (esim. "Meidän tarinamme"), mutta tarinan kaltaisia tekstijaksoja on myös muilla tavoin otsikoitujen tekstien osana, eivätkä toisaalta kaikki tarinaksi nimetyt tekstit sisällä määrittelemiämme narratiivin piirteitä. Tunnistamamme tarinat osoittautuivat hyvin monentyyppisiksi: Osa oli lyhyitä, vain yhden tekstikappaleen

mittaisia kertomuksia, osa pitkiä ja monivaiheisia tapahtumien kuvauksia. Jotkin tarinat sisälsivät runsaasti kertojan tunteiden ja ajatusten kuvausta, toiset taas runsaammin tapahtumien yksityiskohtia.

Koska tarinoiden tehtävänä on viestiä yrityksen identiteetistä eli kiteyttää yrityksen arvot, osaaminen ja visiot tarinamuotoon (ks. Kalliomäki 2014: 15), etsimme kolmannessa vaiheessa valitsemissamme tarinoissa toistuvasti esiintyviä, toiminnan vastuullisiin arvoihin kiinnittyviä sanoja ja toiminnan kuvauksia. Avainsanoja olivat muun muassa *luonto; kestää, kestävä ja kestävyys; ekologia, ekologinen ja ekologisuus; vastuu, vastuullinen ja vastuullisuus; eettinen ja eettisyys; läpinäkyvä sekä avoin ja avoimuus*. Keskeisiä sanoja olivat lisäksi erilaiset arvottavat adjektiivit ja niistä johdetut substantiivit, kuten *hyvä, aito, puhdas, alkuperäinen*.

Neljännessä vaiheessa muodostimme näiden sanojen ympärille rakentuvista tekstijaksoista temaattisia luokkia, ja viidenneksi analysoimme löytämiemme teemojen retorista käsittelyä. Näitä teemoja ja niiden retoriikkaa tarkastelemme seuraavassa.

4 Tulokset

Tarkastelun perusteella tekstiiliyritysten tarinoissa toistuvia, vastuullisuuteen kytkeytyviä teemoja näyttävät olevan seuraavat: 1) kestävyys, 2) pikamuodin vastustaminen ja ajattomuus, 3) tiedostava kuluttaminen, 4) läpinäkyvät prosessit, 5) suomalaisuus ja lähituotanto sekä 6) suomalainen luonto. Käsittelemme seuraavaksi näitä vastuullisuusteemoja ja niiden retoriikkaa esimerkkien avulla tarkemmin. Vaikka teemat esitetään alla erillisinä, niin käytännössä teemat linkittyvät vahvasti toisiinsa ja ovat osittain päällekkäisiä.

4.1 Kestävyys

Tekstiiliyritysten tarinoissa esiintyvän vastuullisuusdiskurssin keskeinen teema on kestävyys, joka jo kantaverbinsä merkitysten puolesta on monitulkintainen ja monitahoinen käsite. Kielitoimiston sanakirjan määritelmän mukaan *kestää*-verbin merkityksiä ovat muun muassa 'kantaa, sietää, säilyä, pysyä ennallaan, pitää pintansa, kärsiä, kokea, jatkua, viedä aikaa' (KS, s.v. *kestää*). Näin kestävyys käsitteenä voidaan tulkita toisaalta laajasti ympäristöä ja elinmahdollisuuksiamme säilyttävänä, kantavana ja suojelevana toimintana, toisaalta taas suppeammin tuotteen ominaisuutena, kulutuskestävyytenä ja pysymisenä pitkään käyttökelpoisena.

Tarinoissa ympäristönäkökulma ilmenee mainintoina, joissa korostetaan luonnonvaroja säästävää materiaalien tuotantoa, tuotteiden valmistusta, jakelua, käyttöikää tai korjattavuutta. Kuluttajanäkökulmasta taas kestävyyttä korostetaan puhumalla tuotteiden rikkoontumattomuudesta, pitkäaikaisesta käytettävyydestä ja tyylin ajattomuudesta. Monimerkityksisyyttä hyödynnetään retorisesti, kun kuluttajan suppea näkökulma asosioituu globaaliin ympäristönäkökulmaan (esimerkit 1–2)¹.

- (1) Intohimomme on tuottaa kestäviä ja ekologistia tuotteita, jotka hellivät ympärillä olevaa luontoamme samalla kuin jaamme pohjoismaisen suunnittelun minimalistisuutta kuluttajille. Tuotteemme toimitetaan sinulle keskeltä suomalaista luontoa (54. More Joy)
- (2) YO ZEN on graafisista klassikoistaan tunnettu suomalainen lifestyle-brändi. Designfilosofiamme on, että tuotteet saavat olla aikaan sidottuja ja "in", mutta niiden tulee

---

¹ Lihavoimnit meidän tekemiämme.

olla niin huolellisesti mietittyjä, että ne siksi kestävät aikaa. Filosofia toteutuu ajattomissa mallistoissa, joita ei tarvitse päivittää joka kausi. Vaalimme tuotteiden pitkäikäisyyttä tinkimättä materiaalien laadusta tai tuotantotapojen eettisyydestä. (171. Yo zen)

Esimerkissä 1 tuotteiden kestävyys kytketään ympäristön suojelemiseen paitsi sanalla *ekologinen* myös vahvistamalla tiivistä kytköstä luontoon ja etenkin suomalaiseen luontoon (*ympäriällä olevaa luontoamme, keskeltä suomalaista luontoa*). Tuotteet personifoidaan aktiivisiksi luonnonsuojelijoiksi käyttämällä affektiivista verbiä *hellivät*. Esimerkin 2 retoriikka perustuu kestävyiden ja kestävämmyyden vastakkainasettelulle: mallistot ovat *ajattomia*, joten niitä *ei tarvitse päivittää joka kausi*. Ristiriita, joka syntyy siitä, että muodin välttämätön ominaisuus on olla *aikaan sidottu* ja *”in”*, ratkaistaan tarinassa positiivisia mielikuvia herättävällä *designfilosofialla*, huolellisella miettimisellä. Kestävyyspuheen kautta korostetaan luonnon säilyttämistä tärkeänä arvona, mutta se kytketään kuitenkin taloudellisten arvojen tuottamiseen. Kestävyys liitetään myös tuotteiden pitkäikäisyyteen ja siten harvempaan tarpeeseen ostaa uutta. Luonnolle ei siten tällaisessa puheessa anneta itseisarvoa.

4.2 Pikamuodin vastustaminen ja ajattomuus

Kestävyydelle läheinen teema on tarinoissa, joissa yritys asettuu ideologisesti suurten vaateyritysten pikamuotikulttuuria vastaan ja korostaa omien tuotteidensa ajatonta tyyliä. Pikamuotipuhe on toisinaan suoraa (esimerkit 3 ja 4), toisinaan epäsuorempaa vastakkainasettelua, kuten esimerkiksi 5 kuluttajan vastuullisuuden ja yksilöllisten tarpeiden yhteensovittamista.

- (3) LAURIJARVINENSTUDIO:lla on oma tyylinsä ja visionsa; brändi haluaa tarjota ihmisille ajatonta ja korkealaatuista designia rouheilla elementeillä. LAURIJARVINENSTUDIO:n arvoihin liittyy vahvasti paikallisesti luotujen kauniiden sekä ajattomien vaatteiden vastuullinen valmistus. Suunnittelija tahtoo taistella pikamuotia vastaan luomalla ajassa kestäviä laatuvaatteita kaikille asiakkailleen. (123. Lauri Järvinen Studio)
- (4) Korkealaatuiset, kestävät ja ajattomat tuotteet ovat toimintamme ydin. Sanomme EI kulutushysterialle valmistamalla kestäviä tuotteita, joiden hinnat on jo lähtökohtaisesti mietitty juurikin kohdilleen ottaen huomioon niiden elinkaaren, raaka-aineet sekä koko tuotantoprosessin. - - Toivottavasti saamme tuoda ripauksen hemmottelua sinunkin arkeesi! (41. Luinliving)
- (5) Joka juhlaan ei tarvitse ostaa uutta mekkoa, mutta ei toisaalta käytä samaakaan. Myös arkeen saa mukavaa vaihtelua ilman jatkuvaa uuden ostamista. Lainailu tekee pukeutumisesta hausempaa ja rennompaa: on esimerkiksi helppo testailla erilaisia tyylejä. (161. Vaaterekki)

Pikamuodin ideologinen vastustaminen kytkeytyy retorisiin valintoihin, joilla yhdistetään toisaalta yksilöllisyys ja erottautuminen (*korkealaatuinen design*), toisaalta järkevä kuluttaminen (*ostaminen vs. lainailu*). Teksteissä luodaan mielikuvaa, että tuotteet sopivat juuri lukijan tarpeisiin (*vaihtelua tai hemmottelua arkeen*) ja tyyliin (*helppo testailla erilaisia tyylejä*). Esimerkissä 5 kuluttajan valintojen helppoutta korostetaan *-ile-*verbeillä ja niiden johdoksilla (*testailla, lainailu*). Pikamuodin suosio perustuu paljolti halpuihin hintoihin, jotka ovat mahdollisia suurten volyymien ja valmistuksessa käytettävän halpatyövoiman vuoksi. Siksi yritysten on pikamuotia vastustaessaan saatava lukija hyväksymään tuotteittensa pikamuotia korkeampi hinta. Retorisesti tämä voidaan saavuttaa esimerkiksi mainitsemalla runsaasti hintaan vaikuttavia yksityiskohtia (esimerkki 4)

ja korostamalla tarkkaa harkintaa (*hinnat on mietitty juurikin kohdilleen*). Arvojen näkökulmasta tällaisessa puheessa rakennetaan vahvaa arvojen vastakkainasettelua keskitymällä siihen, millaista taloudellista ja sosiaalista arvoa kestävämpi ideologia tuottaa verrattuna pikamuotiin, jonka arvopohja esitetään lähtökohtaisesti kyseenalaisena. Taloudellista arvoa tuodaan esiin vain kuluttajan näkökulmasta, kun taas puhujan eli yrityksen intressit tuottaa itselleen taloudellista arvoa etäännytetään.

4.3 Tiedostava kuluttaminen

Vastakkainasettelun retoriikkaan perustuu myös tiedostavan kuluttamisen teema. Eroituksena edelliseen, pikamuodin vastustamisen teemaan tällaisessa puheessa vastuuteetaan erityisesti kuluttaja, joka pyritään houkuttelemaan mukaan yrityksen kanssa samaan me-ryhmään (*kanssamme*) usein vastakohtana toisille, epäeettisesti toimiville. Tässä puheessa voidaan käyttää jopa suoraa lukijan puhuttelua, kuten esimerkeissä 7 (*you can reduce, your own choices*) ja 8 (*yllesi, avaisit*). Usein kuluttajan vastuuttaminen on epäsuoraa, mutta lukijalle ei jätetä oikeastaan vaihtoehtoa asettua kirjoittajan kanssa eri puolelle: esimerkin 6 retoriikka perustuu voimakkaisiin ja polarisoiiviin sanavalintoihin (*halpatyövoima, massatuotanto, kemikaalijäämä, pieni ihminen, terveys*) ja emotiivisanoihin (*epäeettinen, kauhistuttaa, vaarallinen, vahingoittaa*).

- (6) Epäeettisesti halpatyövoimalla teetetyt massatuotantovaatteet kauhistuttivat ja hän halusi varmistua siitä, ettei vaatteissa ollut vaarallisia kemikaalijäämiä, jotka voisivat vahingoittaa pienen ihmisen terveyttä. (51. Metsola)
- (7) We all have a mark, but you can also reduce the mark with your own choices. However, not everyone needs to be an expert in clothing production in order to make more ecological choices. Upcycler has been established from the beginning to minimize the inconvenience caused by clothing production and to make more sustainable choices easier. (159. Upcycler)
- (8) Kanssamme pukeudut fiksusti sekä itsesi että maailman vuoksi. Mikään ei istu yhtä imartelevasti yllesi kuin hyvän tekeminen. Tämä on todellista voimapukeutumista. - Mitä jos avaisit joka päivä vaatekaapin, joka on hyvä? (15. Emmy)

Toisaalta esimerkeissä 7 ja 8 tiedostavan kuluttajan epävarmuutta helpotetaan asettamalla yritys asiantuntemuksensa vuoksi kuluttajan yläpuolelle ikään kuin opastajan rooliin (*not everyone needs to be an expert*). Vastuullisten valintojen tekeminen on tavalliselle ihmiselle mahdollista, koska yritys tekee sen helpoksi (*to make more sustainable choices easier*). Me-puheella vastuu sälytetään yrityksen lisäksi kuluttajalle (*we all have a mark*), mutta samalla *hyvän tekeminen (maailman vuoksi)* liitetään kuluttajan tarpeeseen saada pukeutumisellaan myös itselleen hyväksyntää (*fiksusti, imartelevasti*).

Tiedostavasta kuluttamisesta puhuttaessa korostetaan kunkin yksilön toimintaa ohjavia arvoja, jotka liitetään kestäväällä tuotannolla tuotettuihin sosiaalisiiin ja ympäristöarvoihin. Puheen taustalla on vahva vastakkainasettelu, jolla massatuotannon arvopohja leimataan vähintäänkin kyseenalaiseksi tai jopa huonoa moraalialue noudattavaksi.

4.4 Läpinäkyvät prosessit

Yksi tekstiiliyritysten tarinoista esiin nouseva vastuullisuusteema on tuotantoprosessien läpinäkyvyys. Vastuullisuutta osoitetaan kertomalla materiaalien ja tuotteiden alkuperästä ja valmistuksesta tai korostamalla yrityksen toiminnan avoimuutta ja läpinäkyvyyttä (esimerkit 9–11). Varmimmin läpinäkyvyys toteutuu, kun kaikki prosessin osat ovat yrityksen *omissa käsissä* (esimerkki 9). Implisiittisenä oletuksena on, että hallitsemalla koko prosessia voidaan edistää kestävä tuotantoa.

- (9) Oman suunnittelun ja tuotannon ansiosta pystymme tekemään korkealaatuisia tuotteita kilpailukykyiseen hintaan. Kun tuotteen suunnittelu, tuotekehitys ja valmistus ovat omissa käsissämme, mahdollistaa se läpinäkyvän ja kestävämmän tuotannon kehittämisen ja edistämisen sekä järkevän hinnoittelun ja laadukkaan asiakaspalvelun. (100. Aarrelabel)
- (10) Mainio haluaa tehdä parempaa tulevaisuutta. Alusta asti oli selvää, että käytämme ainoastaan eettisiä ja ympäristöystävällisiä materiaaleja ja teemme yhteistyötä vain sellaisten kumppanien kanssa, jotka kantavat vastuuta työntekijöidensä ja planeettansa hyvinvoinnista. Tästä muotoutui yksi Mainion perusarvoista. Tunnumme yhteistyökumppanimme kuin omat taskumme ja tulemme aina olemaan avoimia ja läpinäkyviä. (128. Mainio Clothing)
- (11) Meillä ei ole vielä selkeää linjaa siitä, kuinka saisimme selville koko tuotantolinjan kaikkien käytettyjen kemikaalien elinkaaren, mutta teemme selvitystyötä tilanteesta ja haluamme olla täysin läpinäkyviä asian suhteen ja tuoda kemikaalien käytöstä lisää tietoa verkkosivuillemme mahdollisimman pian (147. R-Collection)

Tähän tematiikkaan liittyvien tekstien retoriikalla pyritään luomaan mielikuvaa yrityksen ekologisista perusarvoista (*alusta asti oli selvää, että käytämme ainoastaan eettisiä ja ympäristöystävällisiä materiaaleja*) ja perehtyneisyydestä muihin alalla toimiviin yrityksiin (*vain sellaisten kumppanien kanssa, jotka kantavat vastuuta*), kuten esimerkissä 10. Esimerkin 11 retoriikka taas pyrkii vakuuttamaan lukijat prosessin läpinäkyvyydestä korostamalla tinkimätöntä työtä epäselvienkin asioiden selvittämiseksi (*ei ole vielä selkeää linjaa, haluamme tuoda lisää tietoa verkkosivuillemme*). Korostamalla avoimuuden, läpinäkyvyyden ja eettisyyden arvoja tällaisessa puheessa rakennetaan yritykselle puhujasemaa eettisenä toimijana, jonka eettisesti hyvän arvopohjan kuvataan rakentuvan silloin, kun vastuu toiminnasta on mahdollisimman paljon yrityksen omissa käsissä.

4.5 Suomalaisuus, lähituotanto

Vastuullisiin tuotantoprosesseihin liittyy läheisesti suomalaisuuden, kotimaisuuden ja lähellä valmistettujen tuotteiden teema. Luonnollistuneen ajatusrakenteen mukaan Suomi ja suomalaisuus tarkoittaa automaattisesti ekologista ja sosiaalista vastuullisuutta.

Suomalaisuuteen liitetään rehellisyys, nöyryys ja ongelmanratkaisukyky (esimerkki 12), ja kotimaisuus rinnastetaan tuotannon laadukkauteen, ekologisuuteen ja eettisyyteen (esimerkit 13 ja 14). Kun vaatteita tehdään Suomessa suomalaisille, voidaan ottaa huomioon suomalaisen asiakkaan erityispiirteet, kuten herkkä iho (13, 14). Tärkeäksi nousee myös sosiaalinen vastuullisuus: yritys tekee työpaikkoja Suomeen ja tukee teollisuuden pysyvyyttä Suomessa (14).

- (12) Finnish engineers are honest and humble by nature. And we love solving problems with practical solutions that make life better for people and nature. (26 Infinited Fibre)
- (13) Inspiraation kuoseihin Isokangas löytää ympäröivästä elämästään: luonnosta, runoista ja ihmisistä. Kaikki toteutetaan laadukkaasti, ekologisesti – ja ennen kaikkea kotimaisesti. Vaatteet suunnitellaan ja ommellaan PaaPiin omalla ompelimolla, joka saa energiansa aurinkopaneeleista. Vaattemme ovat siis aurinkoenergialla tuotettuja! PaaPiin vaatemallistoilla on Suomalaisen Työn Liiton myöntämä Avainlippumerkki tunnustuksena tästä työstä. Materiaalina tuotteissamme on aina luomupuuvillaa, ja myös kankaiden väriaineet ovat herkälle iholle sopivia - turvallisen tekstiilin standardien mukaisia. (67 Paapii)

- (14) Kaikki käyttämämme kankaat tulevat ihan tästä läheltä; collarit ja trikoot neulotaan Längelmäellä, merinot Orivedellä, näin varmistamme laadusta ja tuotannon eettisyydestä. Kaikki yksiväriset kankaat on meille lähituotantoa. Ainoastaan kuosikankaat eivät ole kudottu/neulottu kotimaassa, painatus puolestaan on kotimaista lähituotantoa. Kankaiden alkuperä on helppo varmistaa ja sertifikaatit lupaavat, että kankaiden tuotannossa ei ole käytetty myrkyjä jotka olisivat vahingollisia ihollemme. On myös ihanaa olla osaltaan tekemässä työpaikkoja Suomeen tuemalla kotimaista kangas- ja painoteollisuutta ja sen pysyvyyttä Suomessa tulevaisuudessakin. (168. Wiwi design)

Lähituotanto takaa tuotannon ja tuotteiden läpinäkyvyyden (vrt. edellinen teema), ja vaikka kaikki kankaat eivät ole kotimaisia, korostetaan, että materiaalien *alkuperä on helppo varmistaa* (14). Suomalaisuudesta ja lähituotannosta lukijaa vakuutetaan myös mainitsemalla tuttuja paikannimiä (esim. *Längelmäki, Orivesi*). Erityinen retorinen piirre suomalaisuutta korostavassa vastuullisuuspuheessa on vetoaminen auktoriteetteihin, kuten Suomalaisen Työn Liittoon, sekä sertifikaatteihin (esim. *Avainlippu-merkki*) ja standardeihin. Tällaiseen kotimaisuusdiskurssiin liittyy vahvasti paitsi ekologisen myös sosiaalisen vastuun eetos (*tekemässä työpaikkoja Suomeen, tulevaisuudessakin*).

Tällaisessa puheessa korostetaan lähiyhteisöihin liittyviä arvoja toimintaa ohjaavina arvoina, esimerkiksi lähituotannon ja siihen liitetyn ekologisuuden kautta. Samalla kestävyys liitetään niihin taloudellisiin arvoihin, jotka tuotetaan laajemmin yhteiskunnan eri toimijoiden hyväksi.

4.6 Suomalainen luonto

Luonto on tarinoissa toistuva teema, joka usein yhdistyy muihin teemoihin, etenkin suomalaisuuteen. Luontoa *säästetään*, eläimiä *ei riistetä*, ja kunnioittava suhtautuminen luontoon rinnastuu myös ihmisiin ja sosiaaliseen vastuullisuuteen (15). Luontoteemaan liittyy kiinteästi *luomu* eli luonnonmukaisesti tuotetut materiaalit. Esimerkissä 16 luonto *inspiroi* suomalaista suunnittelijaa, jota kuvataan samakantaisella sanalla *luovaksi*. Suomalainen luonto assosioituu tarinoissa muun muassa metsään (16) ja maaseutuun (17) niin, että luontokuvasto näkyy jopa yritysten nimissä (esim. *Metsä/Skogen*).

- (15) Hurmáksen tekemisen ydin on luontoa säästävä ja ihmistä kunnioittava tuotantotapa: Hurmáksen neuleen ostamalla voit luottaa siihen, että se on valmistettu huolella, ilolla ja ajatuksella, eikä vaatteiden valmistus ole riistänyt ihmisiä eikä eläimiä. Hurmáksen villaneuleet on valmistettu konepestävästä ja mulesing-vapaasta merinovillasta ja puuvillaneuleet GOTS-sertifioidusta luomupuuvillasta. (116. Hurmás neule)
- (16) Anne on taustoiltaan paitsi luova designeri, myös vaatesuunnittelija joka tunnetaan erityisesti hänen taannoisesta Minni F. Ronya -vaatemerkistään. Metsä/Skogenin, niin kuin Annenkin, loputon inspiraation lähde on metsä ja ympäröivä luonto. (52. Metsä/Skogen)
- (17) Suomi on maa, jossa on aina osattu arvostaa aitoja ja alkuperäisiä asioita: puhdasta ilmaa ja luontoa, vuodenaikojen vaihtelua ja levollista elämää. Nanson juuret ovat syvällä suomalaisessa luonnossa ja maaseudussa. Nanso perustettiin vuonna 1921 Pirkanmaalle, jossa elämä on perinteisesti ollut rauhallista ja luontoa kunnioittavaa. Tämä kaikki näkyy Nansossa edelleen. (57. Nanso)

Retorisesti luonto symboloi aitoutta, alkuperäisyyttä, perinteisyyttä, puhtautta, levollisuutta ja rauhallisuutta (17). Luontometaforat ovat tyyppillisiä: yritys on osa luontoa, ja

kuten kasvin, sen *juuret ovat syvällä*. Tällaisessa puheessa luonnon hyvinvoinnille rakennetaan itseisarvo liiketoimintaa ohjaavana arvona, jonka toteuttamiseksi taloudellisella arvolla ei ole merkitystä.

5 Johtopäätökset

Yritysten tarinoissa käytetään runsaasti erilaisia retorisia keinoja, joilla luodaan mielikuvaa vastuullisesta toiminnasta. Yhtenä keinona hyödynnetään tarinallisuutta, sillä tarinan ajatellaan kertovan jostain laajemmasta ja tarinassa esitettyjen yksittäisten tapahtumien edustavan yrityksen tapaa toimia. Tarinarakenteeseen nivoutuu usein luontevasti ajatuksia muutoksesta, ongelmien ratkaisusta ja paremman maailman rakentamisesta, jotka ovat vastuullisen toiminnan keskeisiä elementtejä. Vastuuviestintä on aina myös vastuullisuuden määrittelyä ja ikään kuin kutsu jakamaan ja hyväksymään puhujan, tässä tapauksessa yrityksen, esittämä näkemys vastuullisuudesta.

Toisaalta tarinoiden käyttöön liittyy vaaroja, koska tarinat yksinkertaistavat monimutkaisia ilmiöitä. Esimerkiksi yrityksen kotimaisuutta, paikallisuutta ja pienuutta pidetään kritiikittä hyvänä asiana ottamatta huomioon tekstiilialan kokonaistuotannon volyyymiä. Lisäksi tarinat ovat valikoivia ja tuottavat yksinkertaista kuvaa yrityksestä vastuullisena toimijana. Esimerkiksi yrittäjän tarinassaan maalailema matka luontokohteeseen toiselle puolelle maapalloa näytetään käännteentekeväenä vastuullisen tuotannon mahdollistajana mainitsematta tällaisen matkailun sosiaalista, kulttuurista ja ekologista kyseenalaisuutta.

Tiivistimme analyysimme tulokset kuuteen teemaan. Esitimme yllä teemat erillisinä, vaikka käytännössä ne linkittyvät toisiinsa ja olivat jopa osittain päällekkäisiä. Teemat linkittyvät toisiinsa muodostaen kolme eri puhetapaa eli diskurssia: kestävyysdiskurssi, pikamuodin vastustamiskurssi ja suomalaisuusdiskurssi. Kestävyysdiskurssi näkyy aineistossa sekä vaatteiden käyttökestävyytenä (teema 4.1) että vaatteiden ja muodin ajattomuutena (teema 4.2), joka pidentää käyttöaikaa. Toinen keskeinen läpileikkaava diskurssi on asettuminen pikamuotia vastaan. Tähän liittyvät aineistossa olevat maininnat pikamuodin vastustamisesta (teema 4.2) sekä läpinäkyvien prosessien varmistamisesta (teema 4.4). Lisäksi tähän kytkeytyy myös kuluttajan vastuuttaminen haastamalla kuluttajaa tiedostavaan kuluttamiseen (teema 4.3). Kolmas yhteinen diskurssi on suomalaisuus. Tämä näkyy suomalaisen kulttuurin (teema 4.5) ja suomalaisen luonnon korostamisena (4.6). Lisäksi tähän aiheeseen linkittyy myös lähituotannon esiin nostaminen (teema 4.5).

Vastuullisuuden ja vastuuviestinnän näkökulmasta nostamme tuloksistamme esiin neljä asiaa. Ensinnäkin vastuullisuusteemaa käsitellään odotuksenmukaisesti positiivisessa valossa. Tämä löydös on linjassa aiemman tutkimuksen kanssa, jossa on huomattu vastuullisuusraportoinnin (osana yrityksen vastuullisuusviestintää) korostavan myönteisiä asioita (Niskanen & Nieminen 2001: 29; Spence 2009). Analysoiduissa teksteissä suomalaiset tekstiilialan yritykset tuovat esiin oman toimintansa hyviä puolia samalla häivyttämällä toimintansa mahdolliset negatiiviset vaikutukset. Koko tekstiilialan vastuullisuuteen liittyvistä ongelmista mainitaan pikamuoti ja pitkät toimitusketjut, jotka osoitetaan muista toimijoista erottautumisen kohteina. Sitä tosiseikkaa, että toimitusketjujen hallinta on alalla vaikeaa, peitellään alleviivaamalla toiminnan läpinäkyvyyttä ja pyrkimystä ongelmien selvittämiseen.

Toiseksi aineistossa näkyy selvästi vakiintunut kolmijako: vastuullisuuden yhteydessä arvioidaan toiminnan talous- ja ympäristövaikutuksia sekä sosiaalisia vaikutuksia (ks. Dahlsrud 2008: 4; Sarkar & Searcy 2016: 1432). Talouden näkökulmasta yritykset viestivät esimerkiksi tuotteidensa (muuta kalliimpien) hintojen taustoista ja ansioitumisestaan

suomalaisten työllistäjänä. Ympäristön näkökulmasta korostuu mielikuvaviestintä – puhdas, suomalainen luonto nähdään inspiraation lähteenä. Luonnonmukaisuus tuodaan paikoin esiin yksioikoisesti esimerkiksi nostamalla luonnonkuidut (kuten puuvilla) öljypohjaisia tekokuituja paremmaksi raaka-aineeksi, vaikka puuvillan tuotannon ympäristövaikutukset on laajasti dokumentoitu (ks. esim. DEFRA 2010: 2; EMF 2017: 120). Oman toiminnan ympäristövaikutuksista ei kerrota mitään, paitsi myönteisesti mielikuvatasolla – ääriesimerkkinä sanotaan valmistettujen tuotteiden *hellivän luontoa*. Sosiaalisen vastuun näkökulmasta taas tuodaan esiin paikallisyhteisöjen merkitys sekä Suomeen luodut työpaikat ja toisaalta korostetaan yhteisvastuuta eli myös kuluttajan roolia vastuullisempien valintojen tekijänä.

Kolmanneksi tekstiilialan vastuullisuustutkimuksessa keskeinen aihepiiri, tuotantoketju ja sen hallinta (Turker & Altuntas 2014; Kim & Kim 2017), näkyy meidän tutkimusessamme kahdessa teemassa: läpinäkyvyydessä sekä suomalaisuudessa ja lähituotannossa. Läpinäkyvyyden osalta aihetta on pohdittu jo yllä. Suomalaisuuden ja lähituotannon liitto aineistomme tarinoissa on kiinteä. Suomalaisuutta korostetaan, vaikka se voi olla mitä tahansa pelkästä suunnittelusta ja designista kankaiden painamiseen ja tuotteiden ompelemiseen. Täysin suomalainen vaate on kuitenkin oikeastaan mahdoton ajatus jo yksin siitä syystä, että kuitujen raaka-aineita on Suomessa saatavilla harvoin (Nurmi 2021: 139–148). Tätä ei analysoimissamme teksteissä kuitenkaan ilmaista millään tavoin.

Neljänneksi aineistosta nousee esiin suomalainen kulttuuri. Yrityskontekstissa vastuullisuuden ei yleensä ajatella kattavan kulttuurista vastuuta. Analyysimme pohjalta haastammekin sekä vastuullisuustutkijoita että yrityksiä pohtimaan, mitä kulttuurinen vastuu tutkimuskohteessa tai omalla alalla tarkoittaa. Aineistossamme monissa tarinoissa tuotiin esiin suomalaisuuden, suomalaisten arvojen ja suomalaisen luonnon erityisyys. Yritykset myös korostivat valmistavansa juuri suomalaisille sopivia tuotteita. Yritykset kertoivat ymmärtävänsä suomalaista kansanluonnetta. Kulttuurin korostaminen näkyy säilyttävänä ja vanhaa kunnioittavana otteena: pidetään yllä kuihtuvien paikkakuntien elinvoimaa ja elvytetään käsityöläisperinnettä.

Vastuullisuusarvot näkyvät aineistossamme vahvasti. Arvot ovat pääsääntöisesti kahdenlaisia: yhtäältä arvot näkyvät toimintaa ohjaavina arvoina ja toisaalta arvot nähdään tuottavan hyväksyttävää taloudellista tai sosiaalista arvoa (ks. Schwarz 1992; Porter ja Kramer 2011). Aineistomme yleisin vastuullisuusarvo liittyy ympäristöön, luontoon ja ekologisuuteen. Luontoarvo kuvataan positiivisena, toimintaa ohjaavana perusarvona. Luontoarvon lisäksi aineistossamme on vahvasti esillä taloudellinen arvo moninaisesti. Kuluttamiseen suhtaudutaan kahtiajakoisesti: Toisaalta kulutushysteria (suhteessa pikamuotiin) tuomitaan, mutta toisaalta omia tuotteita pyritään kuitenkin myymään (vrt. meidän tiedostavan kuluttamisen teema) ja aineistossa puhutaan esim. järkevästä kuluttamisesta. Tärkeä osa taloudellista arvoa on lähituotannon tukeminen. Kolmas merkittävä arvo aineistossamme on eettisyys ja sen tukeminen. Tässä esimerkiksi tehdään eroa pikamuotiyrityksiin (epäeettisyyden vastustaminen). Toisaalta nähdään, että suomalaisuus ja läpinäkyvät prosessit tukevat eettisyyttä, koska ne implikoivat ajatusta ei-suomalaisesta, lähinnä halpatuotantomaihin sijoittuvasta epäeettisenä pidetystä tuotannosta.

Rajasimme tutkimuksen vain Suomeen ja suomalaisiin tekstiilialan yrityksiin. Tekstiiliala, jos mikä, on todellisuudessa globaalisti verkostoitunut toimiala. Toinen raja oli käyttää aineistona vain yritysten tuottamaa materiaalia. Jatkossa olisi kiinnostavaa verrata yritysten tuottamia tekstejä ulkopuolisten tahojen, kuten valvovien viranomaisten, kriittisen median tai tutkijoiden, teksteihin ja raportteihin, jotta kuva alan vastuullisuushaasteista ja sitä kautta viestinnän ongelmakohtista kirkastuisi. Kolmanneksi keskityimme

tässä tutkimaan tarinallisuutta vastuuviestinnän retorisenä keinona, mutta vastuuviestintää olisi mahdollista tutkia laajemminkin ja eri näkökulmista. Tarkastelua olisi kiinnostavaa laajentaa myös toimijuuden ja toimijuuden määrittelyn suuntaan, eri tieteenalojen näkökulmia hyödyntäen: miten alalla nähdään se, ketkä kaikki ja millä tavoin vaikuttavat vastuullisen tuotannon kehittymiseen ja kenen toiminnalla on lopulta suurin merkitys vastuullisuuden toteutumisessa.

Kiinnostava jatkotutkimussuunta olisi myös syvällisempi narratiivinen analyysi. Tässä artikkelissa käytimme narratiivista teoriaa lähinnä työkaluna aineiston seulomiseksi ja tarinallisten jaksojen osoittamiseksi. Havaitimme kuitenkin tarinoissa toistuvuutta, jota olisi kiinnostava eritellä tarkemminkin. Tunnistimme ja nimesimme aineistosta viisi tarinatyyppeä: ongelmanratkaisutarinat, elämäntarinat, kehitystarinat, tunnelmointitarinat ja sankaritarinat. Eroavatko nämä eri tarinatyypit toisistaan vastuullisuudesta viestivän retoriikan suhteen, ja jos eroavat, niin miten?

Tämä tutkimus lisää osaltaan tietoa tarinoiden käytöstä yritysviestinnässä. Yritysviestinnän alalla tarinoista puhutaan paljon, mutta käsitettä käytetään usein melko epämääräisesti. Siksi näkisimme mieluusti enemmän eri tieteenaloja ja näkökulmia yhdistelevää tutkimusta, etenkin lingvistisesti spesifimpää tarinallisuuden käyttöön pureutuvaa analyysia. Tässä yhteydessä olisi organisaatioiden ulkopuolelta katsovan tekstianalyysin lisäksi kiinnostavaa pureutua teksteihin myös tekijöiden näkökulmasta ja kuulla, miten yritysviestinnän suunnittelijat ja toteuttajat ymmärtävät tarinallisuuden vaatimuksen, millaisin kielen keinoin he ajattelevat tarinallisuutta viestintään tuotettavan ja mitä valintoja tarinallisuuden toteuttamiseksi tehdään. Tällainen tutkimus voisi tuottaa lisäarvoa myös retoriikan alalle, kun tarinankerronnan tavoitteita ja työkaluja avattaisiin siten, että metatason tarinapuhe tunnistettaisiin konkreettisemmin ja yksityiskohtaisemmin.

Lähteet

- Aguinis, H. (2011). Organizational responsibility: Doing good and doing well. Teoksessa: S. Zedeck (Toim.). *APA handbook of industrial and organizational psychology, Vol. 3. Maintaining, expanding, and contracting the organization*. American Psychological Association. 855–879.
- Billig, M. (1996). *Arguing and thinking: a rhetorical approach to social psychology*. Cambridge University Press.
- Boukes, M. & LaMarre, H. L. (2021). Narrative persuasion by corporate CSR messages: The impact of narrative richness on attitudes and behavioral intentions via character identification, transportation, and message credibility. *Public Relations Review* 47(5), 102107.
- Coombs, T. W. (2019). Transmedia storytelling: A potentially vital resource for CSR communication. *Corporate Communications: An International Journal* 24(2), 351–367.
- Coombs, T. W. & Holladay, S. J. (2021). The Why and How for Storytelling: The TNT Approach Applied to Sustainability Communication. Teoksessa: F. Weder, L. Krainer & M. Karmasin (Toim.). *The Sustainability Communication Reader*. Springer VS. 89–102.
- Crane, A. & Glozer, S. (2016). Researching corporate social responsibility communication: Themes, opportunities and challenges. *Journal of Management Studies* 53(7), 1223–1252.
- Dahlsrud, A. (2008). How corporate social responsibility is defined: an analysis of 37 definitions. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* 15(1), 1–13.
- DEFRA (2010). *Sustainable clothing action plan*. London: Department for Environment, Food and Rural Affairs. Saatavilla: <http://www.defra.gov.uk/environment/consumerprod/products/clothing.htm> (lainattu 15.3.2021).
- EMF = Ellen MacArthur Foundation (2017). *A new textiles economy: Redesigning fashion's future*. Ellen MacArthur Foundation, Circular Fibres Initiative.
- European Environment Agency (2014). *Environmental indicator report 2014. Environmental impacts of production-consumption systems in Europe*. Luxembourg.

- Edwards, D. (1999). *Discourse and cognition*. Sage.
- Feix, A. & Philippe, D. (2018). Unpacking the Narrative Decontestation of CSR: Aspiration for Change or Defense of the Status Quo? *Business & Society* 59(1), 129–174.
- FINIX (2021). Sustainable textile systems: Co-creating resource-wise business for Finland in global textile networks research project. Saatavilla: <https://finix.aalto.fi/> (lainattu 7.6.2021).
- Fulton, K. & Lee, S.-E. (2013). Assessing sustainable initiatives of apparel retailers on the internet. *Journal of Fashion Marketing and Management* 17(3), 353–366.
- Garcia-Torres, S., Rey-Garcia, M. & Albareda-Vivo, L. (2017). Effective disclosure in the fast-fashion industry: From sustainability reporting to action. *Sustainability* 9, 2256.
- Gerrig, R.J. (1994). Narrative Thought? *Personality and Social Psychology Bulletin* 20(6), 712–715.
- Gordon, R., Waitt, G., Cooper, P. & Butler, K. (2018). Storying energy consumption: Collective video storytelling in energy efficiency social marketing. *Journal of Environmental Management* 213, 1–10.
- GRI (2022). Global reporting initiative. Saatavilla: <https://www.globalreporting.org/> (lainattu 4.5.2022).
- Hall, K. R., Harrison, D. E. & Obilo, O. O. (2021). Building positive internal and external stakeholder perceptions through CSR storytelling. *Journal of Strategic Marketing*, August 2021, 1–22.
- Herman, D. (2009). *Basic Elements of Narrative*. John Wiley & Sons.
- Hirsto, H. & Koskela, M. (2021). Vastuullisuuskysymykset sijoittajaviestinnässä - yrityslähtöisestä raportoinnista kohti dialogista sijoittajaviestintää. Teoksessa: K. Eräranta & V. Penttilä (Toim.). *Vastuullinen viestintä*. ProComma Academic, Helsinki. 92–107.
- Hjerppe, C. (2020). Kiertotalous vaateyrityksen viestinnässä. Teoksessa: H. Hirsto, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räisänen & N. Keng (Toim.). *Työelämän viestintä III*. VAKKI Symposium XL 6.-7.2.2020. VAKKI Publications 12. 46–58.
- Huang, C. & Guo, R. (2021). The effect of a green brand story on perceived brand authenticity and brand trust: the role of narrative rhetoric. *Journal of Brand Management* 28, 60–76.
- Jones, E. (2019). Rethinking Greenwashing: Corporate Discourse, Unethical Practice, and the Unmet Potential of Ethical Consumerism. *Sociological Perspectives* 62(5), 728–754.
- Kalliomäki, A. (2014). *Tarinallistaminen: palvelukokemuksen punainen lanka*. Talentum.
- Kim, D. & Kim, S. (2017). Sustainable supply chain based news articles and sustainability reports: Text mining with Leximancer and DICTION. *Sustainability* 9, 1008.
- Koskela, M. (2018). Median ilmaisuvoimaisuus pörssiyritysten sijoittajille suunnatussa viestinnässä. Teoksessa: L. Käätä, M. Enell-Nilsson & N. Keng (Toim.). *Työelämän viestintä*. VAKKI-symposium XXXVIII 8.-9.2.2018. VAKKI Publications 9. 78–91.
- Kozlowski A., Searcy, C. & Bardecki, M. (2015). Corporate sustainability reporting in the apparel industry: An analysis of indicators disclosed. *International Journal of Productivity and Performance Management* 64(3), 377–397.
- KS = Kielitoimiston sanakirja (2021). *Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35*. Saatavilla: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 11.11.2021.
- Lee, E. & Weder, F. (2021). Framing sustainable fashion concepts on social media. An analysis of #slowfashionaustralia Instagram posts and post-COVID visions of the future. *Sustainability* 13, 9976.
- Mäkelä, M., Björninen, S., Nurminen, M. & Raipola, J. (2020). "Tämä tarina on niin monella tapaa tosi!": Lähtökohtia kertomuskäyttöjen hallintaan. Teoksessa: A-M. Huhtinen & E. Melgin (Toim.). *Hallitsematon viestintä*. ProComma Academic 7. ProCom – viestinnän ammattilaiset ry. 66–79.
- Niinimäki, K. (2015). Ethical foundations in sustainable fashion. *Textiles and Clothing Sustainability* 1(3).
- Niinimäki, K. (2018). Sustainable Fashion in a Circular Economy. Teoksessa: Kirsi Niinimäki (Toim.). *Sustainable Fashion in a Circular Economy*. Aalto University, School of Arts, Design and Architecture. Aalto ARTS Books. 12–41.

- Niskanen, J. & Nieminen, T. (2001). The objectivity of corporate environmental reporting: a study of Finnish listed firms' environmental disclosures. *Business Strategy and the Environment* 10(1), 29–37.
- Nurmi, A. (2021). *Rakastan ja vihaan vaatteita*. Kustantamo S&S.
- Orminski, J., Tandoc E. C., Jr. & Detenber, B. H. (2021). #sustainablefashion – A conceptual framework for sustainable fashion discourse on Twitter. *Environmental Communication* 15(1), 115–132.
- Palmer, C., McShane, K. & Sandler, R. (2014). Environmental ethics. *Annual Review of Environment and Resources* 39, 419–442.
- Penttilä, V. & Eräranta, K. (2021). Vastuullisuusviestintä – vastuullista viestintää? Teoksessa: Kirsi Eräranta & Visa Penttilä (Toim.). *Vastuullinen viestintä*. ProComma Academic 8. ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry. 12–27.
- Porter, M. & Kramer, M. (2011). Creating Shared Value. *Harvard Business Review* 89(1/2): 62–77.
- Puohiniemi, M. (2003). *Löytöretki yrityksen arvomaailmaan*. Limor Kustannus.
- Sailer, A., Wilfing, H. & Straus, E. (2022). Greenwashing and Bluewashing in Black Friday-related Sustainable Fashion Marketing on Instagram. *Sustainability* 14, 1494.
- Sarkar, S. & Searcy, C. (2016). Zeitgeist or chameleon? A quantitative analysis of CSR definitions. *Journal of Cleaner Production* 135, 1423–1435.
- Schoeneborn, D., Morsing, M. & Crane, A. (2020). Formative perspectives on the relation between CSR communication and CSR practices: Pathways for walking, talking, and t(w)alking. *Business & Society* 59(1), 5–33.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. Teoksessa: Mark P. Zanna (Toim.). *Advances in experimental social psychology* 25. Academic Press. 1–65.
- Sherman, W. R. (2009). The Global Reporting Initiative: What value is added? *International Business & Economics Research Journal* 8(5), 9–21.
- Smith, C. R. (2004). Ethos dwells pervasively: A hermeneutic reading of Aristotle on credibility. Teoksessa: Michael J. Hyde (Toim.). *The ethos of rhetoric*. University of South Carolina. 1–19.
- Spence, C. (2009). Social and environmental reporting and the corporate ego. *Business Strategy and the Environment* 18(4), 254–265.
- Suomen tekstiili ja muoti ry (2020). Saatavilla: <https://www.stjm.fi/> (lainattu 10.11.2020).
- Tapaninaho, R. & Kujala, J. (2019). Reviewing the stakeholder value creation literature: Towards a sustainability approach. Teoksessa: Walter Leah Filho (Toim.). *Social responsibility and sustainability*. Springer. 3–36.
- Tapaninaho, R., & Heikkinen, A. (2022). Value creation in circular economy business for sustainability: A stakeholder relationship perspective. *Business Strategy and the Environment*.
- Tekstiilialan tienraivaajat (2020). Kestävän tekstiilialan tienraivaajat Suomessa. Finix-hankkeen asiantuntija-arviointiin perustuva päivittyvä lista. Saatavilla: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1n-hFthncPrEQceYi8AIX8oQ5yT8xr9TIOras5jSQzlpq/edit#gid=0> (lainattu 10.11.2020).
- Turker, D. & Altuntas, C. (2014). Sustainable supply chain management in the fast fashion industry: An analysis of corporate reports. *European Management Journal* 32, 837–849.
- Uhrqvist, O., Carlsson, L., Kall, A.-S. & Asplund, T. (2021). Sustainability Stories to Encounter Competences for Sustainability. *Journal of Education for Sustainable Development* 15(1), 146–160.
- Virtanen, M. (2020). Johdanto. Teoksessa: Mikko Virtanen, Pirjo Hiidenmaa & Jyrki Nummi (Toim.). *Kertomuksen keinoin: Tarinallisuus mediassa ja tietokirjallisuudessa*. Gaudeamus. 9–11.
- White, C. L., Nielsen, A. E. & Valentini, C. (2017). CSR research in the apparel industry: A quantitative and qualitative review of existing literature. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* 24, 382–394.

- Woodside, A. G., Sood, S. & Miller, K. E. (2008). When Consumers and Brands Talk: Storytelling Theory and Research in Psychology and Marketing. *Psychology & Marketing* 25(2), 97–145.
- Woo, H. & Jin, B. (2015). Apparel firms' corporate social responsibility communications: Cases of six firms from an institutional theory perspective. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics* 28(1), 37–55.

Liite 1: Luettelo analysoiduista yrityksistä

1. Alpa	2. Anna Ruohonen	3. Kivat	4. Arela
5. Billebeino	6. Biancaneve	7. Balmuir	8. Black Moda
9. Cozmei	10. Dama design	11. Dandy Helsinki	12. Dimex
13. Dream Circus	14. E. Laiho	15. Emmy	16. Fiblon
17. Finlayson	18. Finarte	19. Finn-nauha	20. Frenn
21. Globe Hope	22. Gugguu	23. Halti	24. Husky
25. IIIIK	26. Infinited fibre	27. Inka	28. Ipe-Peite
29. Johanna Gullichsen	30. Jokipiin Pellava	31. Joutsen	32. Jukka Rintala
33. K. A. Weiste	34. Kaiko	35. Kaino	36. Aino
37. Kude	38. L-Fashion Group	39. Lapuan kankurit	40. Lennol
41. Luinliving	42. Savotta	43. Svala	44. Flare
45. Foxa	46. Marimekko	47. Marja Rak	48. MASI
49. Matex	50. Medanta	51. Metsola	52. MetsäSkogen
53. Moiko	54. More Joy	55. Muotikuu	56. Myssyfarmi
57. Nanso	58. Niinmun	59. Niccolei	60. Nosh
61. Nouki	62. Novita Knits	63. NP Housukauppa	64. Nuppu Print
65. Ommellinen	66. Ottobre	67. Paapii	68. Papu
69. Pikkupuoti	70. Planimex	71. Pono	72. Printscorpio
73. Pumpa	74. Q-VIO	75. Reima	76. Ruskovilla
77. Sasta	78. Spinnova	79. Sukkamestarit	80. Taito Pirkanmaa
81. Taival	82. Tam Silk	83. Tammers Aviation	84. Telakka
85. Tella	86. Touchpoint	87. Turo	88. Uhana Design
89. Univisio	90. Ursuit	91. Vaatelaastari	92. Vaatepuu
93. Villa ja Peite	94. VM Carpet	95. Voglia	96. Vormu
97. Weecos	98. Wildcheer	99. 1st Comeback	100. Aarrelabel
101. Arkivé Atelier	102. Atelier Laleh	103. BEEA Design	104. Bonden Living
105. Boutique Heeben	106. BYPIAS	107. Citaroom	108. Cocoonhouse
109. Costo	110. Formal Friday	111. Halla & Halla	112. Hellapuu
113. Hilla Clothing	114. Huihui	115. Hujaus	116. Hurmäs neule
117. IVALO.COM	118. Johanna K. Design	119. Jolier	120. Jouten
121. Knokkon	122. Kongaamo	123. Laurijarvinen-studio	124. Lille
125. Lovent	126. Lumoan	127. Luppaset	128. Mainio Clothing
129. MariMari Collection	130. Mallaamo vaatela- naamo:	131. MEA	132. MEM
133. Merinovillakauppa	134. Misha Lily	135. Mori Collective > Morico	136. Népra
137. Neulomo	138. Niin Mua	139. Nomen Nescio	140. Nousu Clothing
141. Nudge	142. Orneule	143. Pixie Dust	144. Pure Waste
145. Pääkaupunkiseudun kierrätyskeskus Plan B	146. R/H Studio	147. R-Collection	148. Recci
149. Rekki	150. Relove	151. Remake EcoDesign	152. Ruukin kehräämö ja puoti
153. Savana Collection	154. Sidoste	155. StitchMe Repairs > Menddie	156. Tauko Design
157. The Maker Bazaar	158. The Other Danish Guy	159. Upcycler Helsinki	160. Vaatelainaamo Tantt
161. Vaaterekki	162. Weekendbee	163. Vestiarium	164. Vestis
165. Vietto	166. Vimma	167. Vintage Magasinet	168. Wiwi Design
169. Vuurran	170. Vähänkätetty	171. Yo Zen	172. Zadaa